

Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

МАТЕРІАЛИ

Третьої всеукраїнської
науково-практичної конференції
з міжнародною участю

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
НАУК»

ЧАСТИНА IV

20 грудня 2013 р.
м. Дніпропетровськ

УДК

ББК

Д

Рецензенти:

д-р політ. наук, проф. Шепелєв М. А.

д-р філос. наук, проф. Шевцов С. В.

Друкується за рішенням Вченої ради

факультету суспільних наук і міжнародних відносин
ДНУ ім. Олеся Гончара (Протокол № 6 від 12 грудня 2013 р.)

Редакційна колегія:

д-р філос. наук, проф. Токовенко О. С. (науковий редактор), член-кор. Національної АПН України, д-р філос. наук, проф. Гнатенко П. І., д-р істор. наук, проф. Городяненко В. Г., д-р політ. наук, доц. Тупиця О. Л., д-р філос. наук, проф. Осетрова О. О., к. політ. наук, доц. Пащенко В. І. (відповідальний секретар).

А «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук». *Матер. III всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю.* (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013 р.): у 5-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – ч. 4. – 240 с.

У збірнику подано матеріали Третьої всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук», яка відбулася 20 грудня 2013 р. Коло обговорених проблем: політичні науки в Україні та світі, зовнішня політика України та міжнародні відносини, досягнення філософії та культурологія, проблеми та перспективи історичної науки в Україні, соціологія та соціальна робота, регіоназнавство та краєзнавчі дослідження.

Для науковців, викладачів вищих навчальних закладів, а також аспірантів і студентів соціально-гуманітарних факультетів.

ISBN

УДК

ББК

© Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара, 2013

© Колектив авторів

ЗМІСТ

Секція «Зовнішня політика України та міжнародні відносини» Секция «Внешняя политика Украины и международные отношения»

Белашенко Д. А.	Политика Украины в Причерноморье в рамках новых интеграционных проектов	7
Бесчасна І. В.	Роль фактору природного газу в міжнародних відносинах	10
Васильєва Е. А.	Транзитный потенциал Украины	12
Вінграновська Н. А.	Фактори стримання міжнародної дипломатії Європейського Союзу	15
Гладенко В. М.	«Євроатлантичні цінності» як один з аспектів націотворчих процесів формування сучасного українського суспільства	17
Далявська Т. П.	Невизнані держави: критерії міжнародного визнання	20
Денисенко А. С.	Російсько-іранські відносини у XXI ст.	23
Кондратенко О. Ю.	Геополітичні позиції сучасної Росії	26
Крупеня І. М.	Механізми боротьби із загрозами 21 століття в країнах АСЕАН, СНД та Україні	30
Макар В. Ю.	Періодизація позиції Канади стосовно української проблематики	35
Макар Ю. І.	Проблеми зовнішньополітичної орієнтації України	37
Руда Л. А.	Цивілізаційний аналіз двовекторності українського розвитку	40
Тодоров І. Я.	Призупинення асоціації з ЄС: внутрішній і зовнішній виміри	44
Хитрик Б. В.	Демонстрации в Бразилии как форма политического протеста	46
Яшна Н. О.	Арктика як геополітичний об'єкт багатополярного світу	48

Секція «Регіонознавство та краєзнавчі дослідження» Секция «Регионоведение и краеведческие исследования»

Божко О. О.	«Благочестиваго корене пречестная отрасль...»: з життя настоятеля Різдва-богородичного храму Кривого Рогу священика Володимира Бабури	50
Васильєва Л. А. та ін..	Краєзнавчі дослідження викладачів кафедри зоології Житомирського державного університету імені Івана Франка	54

Златина М.А.	Еврейские беженцы в Черниговской губернии: проблемы выстраивания взаимоотношений с местной властью и христианским населением (лето – осень 1915 г.)	56
Зуляк М. І.	Участь Антона Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду	59
Лисак Т. К., Челов'ян Н. М.	Янковська Ольга Павлівна	62
Манякин Л. В.	Особенности функционирования «фабрик мысли» Великобритании	67
Микитчук Н. М.	Розширення культурних, освітніх та туристичних зв'язків Дніпропетровщини з країнами Центральної Азії	82
Негода О. О.	Навчально-виховний процес в українських школах Донбасу у 1920-1930-ті роки	84
Придибайло О. М.	Релігійне становище національних меншин в 20 – 30-ті роки ХХ ст. на українських землях	91
Рубан В.С	Про деякі особливості розвитку харківського купецтва в першій половині ХІХ ст.	94
Стояновская И. Б.	Культурно-образовательная среда как междисциплинарное направление: в контексте кризиса гуманитарных наук	95
Тарасенко Л. Б.	Нелегітимні шляхи вирішення проблем українським селянством у роки Нової економічної політики (на прикладі селянських господарств Донбасу)	99
Яковлев Ю. О.	Діяльність Євгена Вацика в РУРП у 1890-х рр.	102

Секція «Процеси і тренди світової історії»
Секция «Процессы и тренды мировой истории»

Алимова О. В.	Проблема поздней античности в современной исторической науке	105
Болгов Н. Н.	Латинский язык в правовой сфере Ранней Византии	108
Болгова А. М.	К истории школы в Ранней Византии в начале VI в.	110
Борис Т. П.	Зміни в експозиційній роботі художніх музеїв України в 1920–1930-ті рр.	113
Грудинина О. С.	Изучение работ Зосима на основе сравнения «Новой Истории» и работ Аммиана Марцеллина	116
Кошелев А. О.	Специфіка історичного дослідження у наративістській теорії історії	119
Карасевич А. О., Лисенко Л. Г.	Прояви сепаратизму в Каталонії як чинник змін в Іспанії	122

Ляшенко Д. А.	Розвиток міжнародних зв'язків Радянської держави в 80-і роки ХХ століття у сфері протидії злочинності. Історичні передумови вступу СРСР в Міжнародну організацію кримінальної поліції – Інтерпол	126
Циватый В. Г.	Институт нейтралитета (XVI-XXI вв.): историко-дипломатический аспект	129
Секція «Політичні науки в Україні та світі»		
Секция «Политические науки в Украине и мире»		
Богославський Р.	Причини довготривалості воєнно-політичного конфлікту в Сирії	133
Васильєва Л. І.	Сучасні політичні технології в Україні	138
Воробйова Т. Л.	Чинники виникнення політичних протестів	140
Ворсина К.	ЕС или Таможенный Союз. Дилемма узника	144
Габібулаєва Д.	Перехід глобалізаційного управління від США до Китаю	146
Горностаєв С. І.	Основні чинники формування ефективної моделі державного управління в українських реаліях	149
Гримайлова П.	Византийская концепция Симфонии властей и ее интерпретация в современной Российской Федерации	152
Гросфельд Е. В.	Политико-правовые формы влияния украинского бизнеса на власть	154
Дорош Л. О.	«Рада з міжнародних відносин»: «фабрика думок» чи тіньовий уряд?	157
Дубовик Н.А., Ковальчук Л.С.	Місце політичної культури у комунікативному процесі	160
Забродін С. І.	Електоральна геополітика як методологічна основа регіонально-політичних досліджень	162
Закіров М. Б.	Актуалізація політичних концепцій російського зарубіжжя у риториці і політиці сучасної Росії	164
Іщенко І. В.	Освіта як чинник безпеки особистості, суспільства і держави	167
Клокова М. В.	Вплив Інтернету на вибори Президента США у 1996 - 2004 роках	168
Клюй А. І.	Ідея парламентаризму в науковій спадщині українських мислителів ХІХ століття	171
Кожанов А. В.	Проблема сепаратистського руху в Україні на сторінках часопису «Самостійна Україна» (1991-1992 рр.)	172

Костельнюк М. М.	Осмилення спадщини Петра Могили як передумови формування українського консерватизму	175
Кравченко В.Ю.	Специфіка одностороннього насилля проти цивільних громадян	177
Кравчук О. Ю.	Функції та принципи системи забезпечення політичної безпеки України	181
Кулик В. Г.	Президент у процесі встановлення порядку денного: спеціалізація та проблематика досліджень в політичній науці США	183
Левчук Ю. С.	Феномен ВО «Свобода» на парламентських виборах: аналіз результатів	187
Мороз Є. І.	Боротьба з корупцією в системі місцевого самоврядування Грузії (2003 – 2012 рр.)	188
Павловський А. Б.	Актуальні принципи гуманітарної та правової політики України на шляху інтеграції в Європейське Співтовариство	192
Рева Т. С.	Поняття екстремізму: термінологічний аналіз	194
Русанова М. І.	«Імперія» або «гегемонія»: «постгеополітичний» погляд на перспективи розвитку	197
Сергєєв В. С.	Публічні обговорення як технологічна основа реформування публічних послуг в Україні	199
Славина О. В.	Символическое моделирование политических трансформаций	200
Ставченко С. В.	Керування проблемами як антикризова технологія	203
Хитрик К. В.	Авторитарний потенціал президентства	205
Худик Г.	Політичне лідерство: гендерний аспект	208
Цвяткова Т. І.	Роль аксіології в політичних процесах сучасності	214
Церр П. Г.	Особливості зовнішньополітичних стереотипів в США	217
Чернишов Д. С.	Фінансування політичних партій в Україні: правове регулювання та проблеми реалізації	221
Шаркань Я.	Екологічна політика Європейського Союзу: основні аспекти	227
Ямельницький О. Я.	Лідери громадської думки та їх мобілізаційна роль	232
Відомості про авторів		236

Секція «Зовнішня політика України та міжнародні відносини»
Секция «Внешняя политика Украины и международные отношения»

Белащенко Д. А.

ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В ПРИЧЕРНОМОРЬЕ В РАМКАХ НОВЫХ
ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ

Отправной точкой интеграционных процессов в Причерноморье следует считать 1990 год. Именно тогда президент Турции Т. Озал выступил с инициативой создания «Черноморской зоны процветания и сотрудничества». В число потенциальных участников входили СССР, Турция, Румыния и Болгария. Впоследствии это предложение реализовалось в виде создания Организации Черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС). В настоящий момент членами ОЧЭС являются 12 государств.

Участие Украины в таком региональном интеграционном объединении как ОЧЭС было обусловлено не только политической конъюнктурой, но и транзитным характером ее экономики, которой кроме защиты от угроз и вызовов глобализационных процессов также необходима интеграция в мировое экономическое пространство на паритетных условиях [1].

Помимо ОЧЭС сотрудничество в Причерноморском регионе осуществляется в рамках других структур и программ. В большинстве случаев они отражают интересы влиятельных международных организаций или главных региональных игроков.

Присоединение Болгарии и Румынии к ЕС предоставило последнему возможность для расширения своего влияния в регионе, а также поставило перед лицом решения актуальных проблем, с которыми сталкиваются страны Причерноморья и которые ЕС не может более игнорировать ввиду обеспечения безопасности и стабильности у своих рубежей. В связи с этим Европейской комиссией в апреле 2007 года была инициирована особая стратегия под названием «Черноморская синергия – новая инициатива регионального сотрудничества» [2].

Важным моментом в представленной инициативе является то, что она стремится реализовать особый подход к Причерноморью, основанный на трех составляющих, призванных дать определенную «добавленную стоимость» во взаимодействии ЕС с региональными акторами [3].

Первая из этих составляющих касается Турции. Вторую составляющую образует блок государств, в отношении которых ЕС проводит ЕПС (Азербайджан, Армения, Грузия, Молдова, Украина). Наконец, третьим элементом оказывается «стратегическое партнерство» с Россией [4].

В Причерноморье также действуют две инициативы в области безопасности «Блексифор» (BLACKSEAFOR) и «Черноморская гармония». Примечательно, что обе они были инициированы Турцией.

«Блексифор» – сотрудничество, инициированное Анкарой в апреле 2001 года. Философия этой инициативы – укрепление мира и стабильности в Черноморском регионе, развитие сотрудничества между государствами региона, повышение уровня сотрудничества и взаимодействия их

военно-морских сил. В числе задач группы – поисково-спасательные и гуманитарные операции, противоминные мероприятия, деятельность по защите окружающей среды, визиты доброй воли, другие мероприятия, согласованные со странами, которые принимают участие в «Блексифор». Участниками партнерства являются Болгария, Грузия, Россия, Румыния, Турция и Украина [5].

За прошедшие 12 лет перспективный военно-морской проект, отвечавший вызовам региональной безопасности, постепенно потерял свой политический потенциал и перестал развиваться. Как отмечают эксперты, «Блексифор» стал не столько военно-морским «блоком», сколько «клубом», где военные стран-участниц могут без посредников решать преимущественно узко прикладные проблемы военного и военно-технического сотрудничества.

Низкая эффективность развития объясняется, в первую очередь, разнонаправленностью внешнеполитических приоритетов стран-участников проекта, среди которых, с одной стороны – члены НАТО (Румыния, Болгария, Турция), с другой – лидер ОДКБ Россия. Украина, не входящая в эти военные блоки, колеблется между прозападным и пророссийским векторами. Грузия после российско-грузинского военного конфликта августа 2008 года отозвала свои силы из «Блексифор» [6].

«Черноморская гармония» – турецкая инициатива от 2004 года, к участию в которой приглашены все черноморские государства, но пока присоединились лишь Россия, Украина и Румыния. Является аналогом средиземноморской операции НАТО «Активные усилия» и направлена на борьбу с терроризмом и контрабандой оружия массового уничтожения.

Украина проявила интерес к операции в марте 2005 года, и в январе 2007 года между Министерством обороны Украины и Генеральным Штабом Турции был подписан Протокол «О сотрудничестве в вопросах обмена информацией в рамках операции “Черноморская гармония”» [7].

В 2006 году с инициативой интенсификации регионального сотрудничества выступила Румыния, активизировавшая работу «Черноморского Форума партнерства и диалога». Заявленная цель – усиление взаимного доверия, помощь сотрудничеству между разными региональными инициативами, поддержка прагматических региональных проектов, содействие обмена информацией и опытом между государствами региона и их партнерами. Целевая направленность предусматривает создание платформ для переговоров и определение рамок общих усилий и практические совпадает с деятельностью ОЧЭС [8].

Первый саммит Черноморского Форума состоялся 5 июня 2006 года в Бухаресте. В заседании приняли участие президенты Украины, Румынии, Грузии, Молдавии, Азербайджана и Армении, министры иностранных дел Литвы, Болгарии, а также представители правительств Греции и Турции. На саммит прибыли и делегаты от международных организаций: главы ОБСЕ, Совета Европы, высокопоставленные представители ЕС, ООН и НАТО. Российская Федерация от участия в Форуме отказалась [9]. Украина также приняла решение не сразу. Причиной являлось совпадение целей Форума и Содружества демократического выбора (СДВ), организации, в которой

Украина выступала в качестве неформального лидера.

Таким образом, Украина обладает большим потенциалом для участия в причерноморских интеграционных процессах. В первую очередь, это транзитный характер ее экономики и выгодное экономико-географическое положение. Перечисленные факторы позволяют Украине не только быть частью масштабных транспортных проектов, но и оказывать влияние на политические и экономические процессы в Причерноморье, а шире – в Черноморско-Каспийском регионе.

Интеграционные процессы в Причерноморье, несмотря на большое количество участвующих в них организаций, программ и инициатив, пока не набрали нужной динамики, способной полностью раскрыть потенциал региона. Наиболее перспективной является ОЧЭС, но и она испытывает определенные функциональные трудности, существенно снижающие ее эффективность.

Что касается Украины, то закреплению в статусе регионального лидера мешает целый комплекс внутренних проблем. Прежде всего, это неудовлетворительное состояние экономики и инфраструктуры причерноморских областей, на которых серьезно сказались последствия распада СССР и годы хозяйственного упадка. Не стоит забывать и о целом комплексе проблем, который несет в себе Крым.

Помимо вышеперечисленных проблем, препятствующих реализации потенциала Украины в рамках причерноморских интеграционных процессов, существует еще один важный аспект. Украина, в лице своей политической элиты, еще не осознала себя черноморской державой. Она не торопится с освоением Черного моря, которое известный украинский историк М.С. Грушевский называл «нашим морем», «нашим коммуникационным центром», а основатель украинской географической школы С.Л. Рудницкий считал единственной природной границей Украины, призывая сторонников украинской независимости искать главную политико-географическую опору на черноморском побережье. И уж тем более нынешняя модель украинского государства не соответствует геополитической миссии лидера, гегемона Причерноморского региона, которую отводил Украине один из идеологов западноукраинского (галицийского) национализма Ю.И. Липа. Примечательно, что наиболее оппозиционно к современному («национальному», «национал-демократическому») проекту украинского независимого государства настроено население юго-восточных регионов страны, в состав которого входит все украинское азово-черноморское побережье [10].

Литература:

1. Лаушкина Е. Н., Крыжановская В. В. Участие Украины в Организации Черноморского экономического сотрудничества. – URL: http://www.rusnauka.com/12.APSN_2007/Economics/20897.doc.htm
2. Краснов Д. В. Россия, Турция и Европейский союз в борьбе за влияние в регионе Черного моря. – URL: http://www.islamnn.ru/rmforum/3/umma_krasnov.htm?height=450&width=900
3. Колобов О. А., Краснов Д. В. «Черноморская синергия» Европейского Союза как новая инициатива регионального сотрудничества. – URL: http://www.unn.ru/pages/issues/vestnik/99999999_West_2009_2/34.pdf

4. Там же.
5. Кулик С. Черноморский диалог – возможен ли он? – URL: <http://nomos.com.ua/content/view/320/77/>
6. Глазова А. В. Зона особых интересов России. – URL: <http://www.oborona.ru/includes/periodics/geopolitics/2012/1106/13439485/detail.shtml>
7. Кулик С. Ук. Соч.
8. «Большая черноморская игра». Интересы региональных игроков в Черноморском регионе (окончание).
9. Кулик С. Ук. Соч.
10. Никифоров А. Ритмы Большого Черноморского пространства: сверим часы. – URL: <http://circum-pontida.org.ua/index.php/konferentsii/2008/articles/10-ritmy-bolshogo-chernomorskogo-prostranstva-sverim-chasy#.UjHJwJLwmCI>

Бесчасна І. В.

РОЛЬ ФАКТОРУ ПРИРОДНОГО ГАЗУ В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

Сучасні міжнародні відносини характеризуються постійно зростаючою роллю енергетичного фактору у світовій політиці. Високі ціни на енергоресурси призвели до ряду змін у структурі світового попиту на різні їх види. Напевне, найбільше це стосується попиту на нафту та її місця в світовому енергетичному балансі. Доля нафти поступово зменшується. Коли вони досягла свого піку в 1973 р., на її долю припадало 48%. В 2011 р. – тільки 33%. До 2030 р. ця частка, згідно прогнозу може знизитись до 28% [1].

Що ж на сьогодні займає звільнене місце? Відповідь – природний газ. Його частка в енергобалансі світової економіки постійно зростає, що обумовлено як його високою ефективністю у якості енергетичного ресурсу та сировини для промисловості, так і з підвищеною у порівнянні з нафтою та вугіллям екологічністю. Ця тенденція буде спостерігатись і в майбутньому, а можливо, навіть посилиться за рахунок здеревіння технологій зниження природного газу та будівництва нових магістральних газопроводів.

Основними тенденціями розвитку світової газової галузі є:

- Інтеграція світових ринків природного газу в умовах їх лібералізації;
- Постійний ріст світового споживання природного газу;
- Значне збільшення інвестицій в дану галузь;
- Створення Світового енергетичного кодексу, т.д. [2, с. 281].

Особливість світового сектору природного газу в тому, що його родовища розподілені по планеті нерівномірно. Дев'ять країн мають в своїх надрах три четверті всіх запасів природного газу. Також нерівномірно розташовані області основного видобутку та основного споживання природного газу. І всі ці області не співпадають, за виключенням США, Росії та Ірану. На ці три країни припадає більше 40% запасів, видобутку та споживання газу. Лише Росія видобуває його значно більше, ніж споживає.

Саме тому, а також через високі споживчі якості природного газу світовий ринок газу стає глобальним і на ньому визначну роль відіграють міжнародні відносини та внутрішня політика держав. Міжнародне торгове право об'єктивно зміщується на другий план і часто використовується для

маскування політичних цілей або як інструмент для їх досягнення.

Таким чином, світовий порядок щодо розподілення та використання природного газу визначається якістю міждержавних угод та наявністю відповідних засобів забезпечення виконання цих угод на міжнародному та національному рівнях (наприклад, Європейська стратегія безпеки забезпечення енергією, Енергетична хартія, т.д.). І перш за все це стосується угод між основними споживачами та основними виробниками газу.

Якщо експортери газу розширюють свою експансію тільки в економічній сфері, то деякі імпортери прагнуть активно впливати і на внутрішню політику країн-постачальників. У даний час передбачається об'єднати світовий досвід регулювання міжнародних енергетичних ринків в Світовий енергетичний кодекс, який буде містити загальні правила сумлінної відповідальної поведінки, які будуть забезпечувати баланс інтересів всіх сторін, які діють на конкурентному ринку [3].

Ринок газу глобалізуються, у ньому все активніше приймають участь органи державної влади окремих країн, а також міжнародні об'єднання. При цьому ринкова конкуренція додається політичною як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні та приймає найгостріші форми. Зупинити цей процес може солідарність споживачів та постачальників, заснована на дотриманні загальних для бізнесу та урядів правил та на прозорості сировинних ринків [2, С. 282]. Важливим напрямком діяльності є міжнародне енергетичне співробітництво, в яке самим тісним чином залучені міжнародні та національні галузеві громадські організації. Активно в цій сфері працюють Міжнародний газовий союз, Європейський союз газовою промисловістю, національні газова асоціації та союзи та інші [4].

Друга сторона даної проблеми - трансконтинентальні трубопровідні транзити. Якщо транспортування зрідженого природного газу регулюються універсальним міжнародним правом, то правова база трубопровідного транзиту природного газу потребує розвитку. Зокрема, в міжнародне енергетичне право слід внести поняття стратегічних трубопровідних систем світового значення з визначенням їх виключного статусу, з особливим порядком інвестування, експлуатації та забезпечення безпеки постачань. У якості яскравого прикладу актуальності питання можна навести процеси реалізації проектів будівництва трубопроводів «Південний потік», який офіційною спрямований на зміцнення енергетичної безпеки Європи, та «Nabucco» [5]. Останній через постійній політичні та економічні суперечки було припинено у червні 2013 р. Його місце посів проект будівництва Трансадриатичного газопроводу, яке має закінчитись в 2019 р. Проект створить так званий «Південний газовий коридор» [6].

З усього вище зазначеного, можна зробити висновок, що сучасний енергетичний сектор напряму впливає на світову політику та міжнародні відносини. Кожен з акторів міжнародних відносин намагається на лише приймати участь у розподіленні енергетичних ресурсів, але й отримати максимально вигідні для себе умови. Гарним прикладом цього є процес формування сучасного ринку природного газу, роль якого постійно зростає. Цей процес має значне політичне забарвлення, оскільки посідання вигідного місця у створеній системі розподілу та використання природного

газу дозволить мати вагомі політичні, геополітичні та економічні важелі на інші суб'єкти міжнародних відносин.

Література:

1. British Petroleum: Прогноз развития мировой энергетики до 2030 г. Режим доступа з екрану: http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/EnergyOutlook2030/BP_Energy_Outlook_2030_Russian.pdf

2. Вишневер В.Я. Сущность и основные тенденции развития мирового газового рынка // Мировая экономика и международные экономические отношения. – 2010. - № 10 (71). – С. 279-282

3. Язев В. Мировой энергетический кодекс. Режим доступа з екрану: <http://www.rusoil.ru/opinions/o724.pdf>

4. Язев В. Мировой энергетический кодекс - шаги в будущее. Режим доступа з екрану: <http://izvestia.ru/news/355619>

5. Офіційний сайт проекту «Південний потік». Режим доступа з екрану: <http://www.south-stream.info/pipeline/significance/>

6. Условия соглашения по продаже азербайджанского газа в Европу: крах надежд Брюсселя и новые перспективы «Газпрома». Режим доступа з екрану: <http://www.regnum.ru/news/1710557.html>

Васильева Е. А.

ТРАНЗИТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ УКРАИНЫ

Согласно оценкам британского института Rendell, Украина находится на первом месте в Европе по коэффициенту транзитности, который учитывает географическое положение страны и наличие системы коммуникаций. Коэффициент транзитности Украины – 3.75 (например, у соседней Польши – 2.92) [6]. По украинской территории проходят четыре международных транспортных коридора, являющихся самыми удобными и короткими путями перевозки грузов из Азии в Европу. В ближайшие годы также прогнозируется значительный рост товарооборота между странами Европы и Азии, что может стать ключом к восстановлению Украиной статуса крупнейшего транзитного государства Европы.

Несомненно, важным плюсом географического положения Украины является наличие выхода к Азовскому и Чёрному морям, а также наличие незамерзающих портов. Украина унаследовала от СССР разветвлённую сеть морских и речных портов с мощными терминалами для приёма контейнерных грузов и разгрузки нефтепродуктов, что даёт возможность более широкого использования портов в качестве мест для перевалки разнообразных грузов. Украинский порт Южный после углубления подходного канала может стать на Чёрном море значительным конкурентом румынскому порту Констанца [7].

Помимо удобного транспортно-географического положения Украина обладает хорошим геополитическим расположением. На территории Украины не находятся значимые «горячие точки» или иные источники политической нестабильности. Вызывают некоторые опасения лишь близость к Приднестровской республике и ситуация с Крымом (не только проблемы крымских татар, но и базирование российского черноморского флота). Нынешняя дестабилизация политической жизни внутри страны

также снижает привлекательность нашей страны как надёжного транзитёра.

Украина пока не смогла полностью реализовать выгоды своего транспортно-географического положения и наличия удобных систем коммуникаций, приспособленных для больших объёмов транзита. Причины этого – неэффективная логистика, неэффективная работа таможи, износ систем коммуникаций и пр. [6].

Имеющийся транзитный потенциал Украины используется на 70 %, а транспорт общего пользования без трубопроводов – только на 50% [1]. Основная часть транзита через территорию Украины производится посредством трубопроводного транспорта. В первую очередь, это транзит природного газа и нефти из России в страны Европы, что является неотъемлемой частью энергетической безопасности последних.

Существуют опасения, что Украина может утратить своё лидерское положение в сфере транзита российских углеводородов в Европу. Это связано с сомнениями европейских стран касательно надёжности украинского транзита, вызванными «газовыми войнами» Украины и России в 2005-2006 и 2008-2009 гг). Эти войны привели к снижению доверия к Украине как к транзитёру из-за обвинений в несанкционированном отборе газа из экспортного потока.

Европа очень обеспокоена возможностью повторения напряжённых политико-экономических ситуаций, которые могут повлиять на обеспечение европейских стран углеводородными ресурсами, транспортируемыми в Европу из России посредством транзитных мощностей Украины.

Чтобы окончательно диверсифицировать источники поставок и транзита энергоресурсов, Европа инициировала создание проектов нескольких газо- и нефтепроводов в обход стран-транзитёров (Украина, Беларусь, Турция): «Набукко», «Южный поток», «Северный поток». В ответ Украина ведёт переговоры о строительстве трубопровода «Белый поток» сообщением Батуми – Феодосия – Европа. Предполагается таким образом достигнуть снижения зависимости Украины и Европы от российских энергоносителей за счёт поставок из Туркменистана и Азербайджана.

На втором месте после трубопроводного транзита по объёмам грузоперевозок находится транзит посредством железнодорожного транспорта – в структуре транзитных грузов львиную долю занимают экспортные грузы из России, Беларуси, Казахстана в Европу. Весомой угрозой для украинского железнодорожного транзита нефти является развитие россиянами портового комплекса «Тамань». Нарастивание нефтеперерабатывающих мощностей в этом регионе Азовского побережья «оттянет» на себя значительную часть транзитного потока нефти через Украину. Также на структуру железнодорожного транзита нефтепродуктов может серьёзно повлиять создание Таможенного союза [5].

Автомобильные перевозки занимают не столь существенную долю в структуре транзитных товароперевозок через территорию нашей страны. В основном они осуществляются по автомагистралям, которые проходят по направлениям северо-западная Европа – запад Украины – Россия, Беларусь. Основные грузы, которые перевозятся таким транспортом – продукты питания, одежда, обувь, мебель, фармацевтическая продукция и пр.

Помимо товаров, транзитом через Украину проходят потоки нелегальных мигрантов, а также наркотических веществ и контрабандных товаров. Это является серьёзным вызовом для украинской таможенной и правоохранительной системы. Через территорию Украины проходят основные маршруты наркотрафика из Азии в Западную Европу. Транзит осуществляется через порты на Чёрном и Азовском морях, а также сухопутно через северные и восточные границы страны. Украинские граждане привлекаются иностранными дилерами в качестве наркокурьеров и (реже) потребителей товара [4].

Согласно информации ООН, Украина занимает четвёртое место в мире по количеству нелегальных мигрантов. По данным СБУ, транзитом через нашу страну ежегодно переправляются до 60 тысяч нелегальных мигрантов [3]. Европа опасается активного притока нелегалов после подписания соглашения об ассоциации Украины с ЕС, поэтому и не торопится открывать границы и упрощать визовый режим.

Контрабанда товаров через украинскую территорию – тоже, к сожалению, явление далеко не редкое. Причём через Украину товары перевозят даже между странами, имеющими общую границу. Такое поведение может объясняться тем, что риск быть выявленным при пересечении украинской границы намного меньше, чем при пересечении границ между другими государствами [2].

Для восстановления имиджа Украины как наибольшего транзитёра Европы необходимо, во-первых, привлечь инвестиции к реконструкции транспортных магистралей, а также провести ряд реформ касательно ужесточения таможенного контроля и одновременно упрощения прохождения транзитными грузами таможенных процедур. Особое внимание следует уделить организации эффективной логистики в сфере грузоперевозок.

Важным условием для возвращения транзита должно стать решение Кабмина о создании привлекательных условий для привлечения крупных грузоотправителей в морские порты Украины. Развитие портов является наиболее перспективной отраслью транспортной системы страны, не считая трубопроводов, слишком заполитизированных в последнее время. Для развития железнодорожного транспорта необходимо полное обновление как подвижного состава, так и железнодорожного полотна. Чтобы автомобильный транзит стал более дешёвым и удобным, необходимы изменения в таможенном законодательстве и масштабные работы по ремонту дорог. Только при условии выполнения большей части этих рекомендаций Украина имеет реальный шанс остаться в лидерах среди стран-транзитёров Европы и получит возможность значительного наполнения национального бюджета за счёт транзитных операций.

Литература:

1. Киселев В., Транзитный потенциал Украины: проблемы и перспективы/ [<http://firearticles.com/mejdunarodnaya-economika/122-tranzitnyj-potencial-ukrainy-problemy-i-perspektivy-kiselev-v.html>]

2. Красовский К., Контрабанда сигарет — куда и откуда и как с ней борются в Украине /«Зеркало недели», № 29, 22 августа 2012 г. [<http://tabak.ua/kontrabanda-sigaret-kuda-i-otkuda-i-kak-s-nej-boryutsya-v-ukraine.html>]

3. Мигранты все чаще рассматривают Украину не как страну транзита, а как пункт назначения, - мнение [<http://www.bagnet.org/news/society/198355>]

4. Опыт Украины в борьбе с наркотиками [http://ria.ru/beznarko_help/20130621/828488274.html]

5. Бондарь В., Падение транзита: кто виноват и что делать?/ [http://uz.gov.ua/press_center/ukrainian_railways_in_mass_media/323580/]

6. Транзитные возможности Украины: потенциала нет? [<http://ubr.ua/finances/macroeconomics-ukraine/tranzitnye-vozmojnosti-ukrainy-potenciala-net-47822>]

7. Юрьева Е., Порт «Южный»: все глубже и глубже [<http://politdengi.com.ua/novosti-ukraini/6284.html>]

Вінграновська Н. А.
(науковий керівник Коваль О.А.)

ФАКТОРИ СТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Відносини між США та Європою відбуваються на багатьох рівнях і, в цілому, мають позитивний характер. Проте, історична ситуація призвела до певного негативного впливу Америки на міжнародну дипломатію Євросоюзу. Тривала залежність від США ослабила роль ЄС як самостійного суб'єкта діяльності на міжнародній політичній арені.

Після Другої світової війни Європа, що зазнала як моральних так і економічних втрат, почала реконструювати своє суспільне життя на всіх його рівнях. У цьому процесі США відігравали вирішальну роль. Окрім того, що Америка забезпечила капітал для перезапуску економік Європейських держав (за допомогою програми відновлення Європи, більше відомої як план Маршалла), вона також виступила у ролі гаранта безпеки, що дозволило країнам старого світу розпочати соціальний та політичний процес зцілення. Європейці та американці уклали неофіційну але фундаментальну угоду. Європейці погодилися віддати частину суверенітету власної безпеки американцям, які, за допомогою НАТО, встановили сотні тисяч військ в постійній точці опори в Західній Європі [1, с. 7]. США несла на собі величезну та важку ношу безпеки за часи холодної війни і за це отримала право вето в європейських справах. В цей час європейці, звільнені від тягаря щодо забезпечення власної безпеки, змогли зосередитися на створенні своїх експансивних соціальних держав (держав, політична система яких перерозподіляє матеріальні блага відповідно до принципу соціальної справедливості, щоб досягти гідного рівня життя для кожного громадянина), привести народ до соціальної згуртованості, внутрішньої стабільності та, згодом, європейської інтеграції [2]. Всі заходи були спрямовані на створення міцного і стійкого миру в Європі, а робота США полягала у тому, щоб тримати ворогів на дистанції. Така відмінна угода працювала блискуче: було небагато внутрішніх конфліктів у європейських суспільствах (особливо в порівнянні з попередніми десятиліттями), відновлення економіки відбулося зі швидкістю звука, а процес інтеграції, незважаючи на деякі невдачі, виявився в цілому дуже успішним.

Тим не менш, золоті роки мали свою ціну. Європейська соціальна модель

заснована на припущенні, що Сполучені Штати будуть надавати субсидії протягом невизначеного часу у вигляді постійного надання Європі своїх американських спецслужб [1, с. 7]. Мало того, що європейське суспільство не звикло витратити величезні суми на безпеку і оборону, їх соціальні держави вирости великими та нестійкими, ще й політично недоторканими [3]. Крім того, опора на американське лідерство і Pax Americana (Американський мир) [4] зробив Європу інтелектуально ледачою у більшості стратегічних питань. Європа, таким чином, стала уразливою. Якщо, з якихось причин, домінуюча роль Америки закінчиться, то Європі доведеться навчитися самою грати у жорстку гру, з усіма політичними, соціальними та економічними витратами.

Кінець холодної війни в 1991 році і відносно зниження глобальної влади США, починаючи з 2001 року, відкрили цю європейську уразливість. Звичайно, гарантія безпеки зі сторони американців у вигляді ядерної парасольки залишається на місці як і раніше. Але тепер Європа стала менш важливою у стратегічному плануванні США, тому бюджети стають більш стриманими, і політична воля у Вашингтоні, спрямована на збереження участі у справах Європи, зменшується [5]. Таким чином, закінчення старої угоди - це просто питання часу.

Старому континентові важко порушити угоду і повернутися до нормального існування. Європа не може просто обмежити можливості суспільних держав, не ризикуючи політичним безладом. Не може ЄС легко накопичувати військову силу, необхідну для більш самостійної ролі на світовій арені, не створюючи нервовість серед своїх миролюбних народів.

Найбільш помітним безпосереднім результатом зовнішньої політики великої післявоєнної угоди є повна відсутність будь-якого серйозного європейського військового потенціалу в Європі [1, с. 8]. Залишився військовий потенціал збройних сил США десь номінально розміру, але значно менш розвинений, а також не пристосований у сьогоденному просторі безпеки. Цей дефіцит має прямий вплив на спроможність європейців бути важливим гравцем у зовнішній політиці, оскільки в центрі дипломатії лежить сила, яку треба показати, якщо у цьому буде потреба.

Європа повинна взяти на себе роль того, хто надає безпеку в районах, що мають стратегічне значення для неї (таких як Близький Схід, Східна Європа, Центральна Азія та Африка). Тільки як організація, що може надати безпеку іншим, ЄС матиме опосередкований вплив на воюючі сторони у конфліктах. Тільки в цьому випадку Європейський союз зможе достовірно і незалежно піклуватися про своє нестабільне сусідство на південному сході, в Середземномор'ї і, можливо, на крайній півночі. Проте, у зв'язку із тривалою зручною ситуацією, що утворилася внаслідок післявоєнної угоди, Європа не має а ні психологічної, а ні політичної, а ні матеріальної готовності взяти на себе цю роль найближчим часом.

Література:

1. Волков М.Н., Лекаренко О.Г. Американская крепость Европа: Политика США по укреплению оборонного потенциала стран Западной Европы (1947 -1955 гг) / М.Н. Волков, О.Г. Лекаренко. – Томск: Изд-во Том. ун-та, 2009. – 280 с.

2. Орлов И.Б. Государство социального гуманизма – от теории к практике / И.Б. Орлов, С.С. Сулакшин, И.Ю. Колесник, И.В. Виллисов. — М.: Научный эксперт, 2008. — 224 с.

3. Севрюков Д.Г. Соціальна держава в Західній Європі: традиційна критика та сучасна трансформація [Електронний ресурс] / Д.Г. Севрюков // Європейські перспективи. – 2011. - №4. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/EvP/2011_4_2/Sevryuko.pdf

4. Moen, D.G. Denying Freedom and Opposing Democracy: In the Age of Pax Americana. [Electronic resource]/ Tsuda College IICS Bulletin. – 2002. – pp. 9-24 (Institute of International and Cultural Studies). – Режим доступу: <http://dgmoen.net/blog/scholarship/denying-freedom-and-opposing-democracy-in-the-age-of-pax-americana/>

5. Гончар Ю. Б. Маастрихт, США та європейська безпека // Питання нової та новітньої історії. – 1995. – № 41. – 15-24с.

Гладенко В. М.

«ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ЦІННОСТІ» ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ НАЦІОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Із здобуттям незалежності, Україна постала перед вибором цивілізаційної моделі розвитку. Після певного застою в період перебування України в складі Радянського Союзу, почався новий етап націотворення. Головним завданням в цей час, стало формування системи цінностей пострадянського українського суспільства. Українська держава опинилась перед вибором з двох моделей цінностей – «східної» (або проросійської чи пострадянської) яка зосереджує у собі сукупність радянських цінностей пристосованих до сучасних реалій – наявність певної демократії чи її декларування, лібералізація економіки, свобода особистості і таке інше та «західної» (або як все більше називають в Україні «європейської» чи «євроатлантичної»).

Дослідженням системи євроатлантичних цінностей та їх втіленням в Україні, займаються такі дослідники як: В. Гречанинов, В. Говгаленко, С. Джердж, В. Фурашев, О. Соскін та інші.

В конетексті вивчення даного питання важливим є розкриття поняття «політичні цінності». Політологічний енциклопедичний словник дає таке визначення – «це об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до задовольняючих її соціальні потреби, інтереси і які залучає до сфери своєї життєдіяльності. Вони є невід'ємною частиною політичної культури суспільства і віддзеркалюються в політичній свідомості людей» [1, с. 384].

Виходячи з цього, НАТО привабливий багатьом країнам перш за все із-за його розвинутих демократичних принципів, що закладені були під час його формування і тих демократичних ідеалів, на захист яких цей блок зорієнтований [2, с. 98].

Майбутні члени НАТО мають відповідати базовим принципам, втіленим у Вашингтонському договорі, що викладені в преамбулі, а саме: «Сторони цього Договору, підтверджуючи свою відданість цілям і принципам Статуту Організації Об'єднаних Націй та своє прагнення жити у мирі з усіма народами і урядами, сповнені рішучості захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їхню цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права, прагнучи сприяти

стабільності і добробуту в Північноатлантичному регіоні, вирішивши об'єднати свої зусилля для здійснення колективної оборони та підтримання миру і безпеки, уклали між собою такий Північноатлантичний договір...» [3, с. 9].

Серед п'яти основних критеріїв здобуття членства в НАТО – чотири невійськові. Це: 1) наявність повністю функціонуючої демократичної системи; 2) повага прав національних меншин у відповідності з принципами ОБСЄ; 3) зобов'язання мирного вирішення всіх проблем з країнами-сусідами та 4) здатність забезпечити внесок в Альянс і налагодити взаємодію з партнерами по НАТО. П'ятий критерій лише частково військовий: 5) зобов'язання демократизації громадсько-військових структур і інших інститутів суспільства [2, с. 101].

Декларується, що головні інтереси Організації Північноатлантичного договору, пов'язані з Україною, полягають теж не у військовій сфері (попри її важливість і першорядність), а саме в політичній площині. Вони полягають у ствердженні демократичних цінностей і всього того, що називається просуванням інтересів західної європейської цивілізації. Ці інтереси є більш глобальними, тривалими і найважливішими. Вони, по суті, полягають у заповненні вакууму, що утворився внаслідок краху комуністичної ідеології в країнах колишнього соціалістичного табору в Європі. Реалізація цих інтересів повинна, зрештою, адаптувати нові незміцнілі демократії, що виникли на цьому посткомуністичному просторі, до євроатлантичного співтовариства [4].

Але на думку колишнього директора Центру інформації і документації НАТО в Україні М. Дюре: «Немає цінностей НАТО як таких. Є культура консенсусу і консенсус культур, що ґрунтується на системі спільно узгоджених „західних цінностей». Проте існування системи цінностей країн Альянсу, для досягнення яких українське керівництво має докласти певних зусиль і проявити рішучість, не означає, що кожна країна не може мати власного підходу та рішень. Дії керівництва, які мають на меті наздогнати провідні країни шляхом запозичення їхньої чинної політичної та економічної моделі, помилкові по суті. НАТО не вимагає від країн-членів Альянсу відмови від національної самобутності».

Оскільки цей проект розрахований на тривалу перспективу, потрібно мати стратегічне бачення. Процеси глобалізації та євроатлантичної інтеграції, що відбуваються в Центральній і Східній Європі, ґрунтовно змінюють суспільства та моделі поведінки, отже, й ментальність стосовно питань безпеки, що не може не позначитися на політиці реформ у тому чи іншому напрямі. Чинником, що слугуватиме консолідації в цій галузі, неодмінно стане спільне сприйняття загроз і викликів, які постають у сучасному світі» [5].

В цьому контексті президент Атлантичної ради України В. Гречанінов серед демократичних принципів, які в тому числі сповідаються і в НАТО, виділяє культуру безпеки. На його думку, реальна причина посилення уваги до сектору безпеки пов'язана з тим, що в новому світі загрози та ризики національної і міжнародної безпеки розширились. В результаті, поряд з міжнародними ризиками, суспільства та держави прийшли до висновку,

що необхідно забезпечити і відчувати безпеку не тільки в традиційних територіальних кордонах від зовнішньої небезпеки, але також як безпеку суспільства, соціальних груп, сім'ї та особистості (індивідуума) в державі.

Іншими словами, національна безпека сьогодні не може бути досягнута і оцінена, якщо держава не здатна гарантувати безпеку громадян та їх приватної власності.

Таким чином, в нових умовах забезпечення безпеки, суспільство повинно виробити свою власну культуру безпеки, чим досягти достатнього рівня національної безпеки, як національний пріоритет, без якого не можливо досягнути національних інтересів і пріоритетів в галузі громадянських і просто людських прав [6, с. 17].

21 вересня 2011 року Президент України Віктор Янукович у Нью-Йорку провів зустріч з із Генеральним секретарем НАТО Андерсом Фог Расмуссеном. Під час цієї зустрічі В. Янукович наголосив, що «Для України важливі ті принципи, які сповідують НАТО і Європейський Союз – демократія і верховенство права, і ми їх неухильно дотримуємося. У цьому питанні ми одностайні» [7, с. 2].

В листопаді 2013 року на Форумі Україна – НАТО, голова Наглядової ради Інституту світової політики Віктор Шлінчак зазначив, що і Україна, і Північноатлантичний альянс сьогодні перебувають в пошуку, як вибудувувати свої відносини, а позаблоковість – це лише пауза. «Кілька тижнів тому Генсек НАТО Андерс фог Расмуссен ще раз нагадав, що рішення Бухарестського самміту 2008 року залишається в силі, і двері для членства України в НАТО залишаються відкритими, це залежить від того, наскільки Україна буде відповідати необхідним для вступу критеріям, в тому числі йдеться про вибіркове правосуддя, про верховенство права» [8].

Голова Громадської Ліги Україна-НАТО С. Джердж вважає, що українська держава і суспільство цілковито розділяє політичні, правові, соціальні, культурні і безпекові цінності євроатлантичної спільноти. Проте, на його думку, варто констатувати, що іноді і у владі, і в суспільстві є не виправдане розділення на різні полюси найвпливовіших європейських структур НАТО та ЄС [7, с. 2].

Україна має чітко визначити геополітичні пріоритети державної політики – найскладнішу й доленосну проблему національних інтересів. Так, Україна в своїй перспективі розвитку має декілька шляхів: 1) наслідування «старшого брата» – Росії; 2) протягом незалежності України її відносини з Європейським Союзом нагадують радше наміри, а не угоду про входження до європейського політичного, правового, економічного простору. Щоправда, за оцінками лідерів Європейського Союзу, проблема, саме вступу України, до ЄС на порядку денному на найближчі 10–15 років не стоїть. Але приєднання України до ЄС залежить від того, наскільки швидко наша держава наблизиться до європейських стандартів і почне відповідати їм; 3) також дедалі популярнішим у політичних колах стає шлях євроатлантичної інтеграції, для якої демократичні цінності є основою стабільного розвитку.

Більшість дослідників одностайні в тому, що стабільність демократії залежить від широкої підтримки з боку громадян. Громадянське суспільство не може бути просто запозичене, воно має формуватися на основі

традиційної культури з огляду на економічний і політичний розвиток країни, зростання добробуту і самосвідомість народу [9].

Література:

1. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – Від. редактори: Шемшученко Ю.С., Бабкін В.Д. – К., - 1997. – 400 с.

2. Говгаленко В.П. Демократические аспекты евроатлантической интеграции // Процесс трансформации НАТО та можливості для України / За заг. редакцією Джерджа С.Ф. – Київ – 2007. – 156 с.

3. Семіков О.В., Фурашев В.М. Умови вступу України до НАТО. – К. – 2007. – 20 с.

4. Панасюк В. Проблемні питання взаємовідносин Україна – НАТО. – [Електронний ресурс]. – 15.12.2013. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n39texts/panasyuk.htm>

5. Каспрук В. Україна: нова філософія євроатлантичної інтеграції. – [Електронний ресурс]. – 13.12.2013. – Режим доступу: <http://viktorkaspruk.wordpress.com/2013/04/18/>

6. Гречанинов В. Освоение Украиной политических демократических принципов в области безопасности // Вісник Громадської Ліги Україна-НАТО. Спеціальний випуск. – 2011. – 42 с.

7. Джердж С. Україна-НАТО: на шляху до культури безпеки // Вісник Громадської Ліги Україна-НАТО. Спеціальний випуск. – 2011. – 42 с.

8. Відбувся Форум Україна – НАТО «Безпека у співпраці: можливості розвитку». – [Електронний ресурс]. – 15.12.2013. – Режим доступу: <http://iwp.org.ua/ukr/public/929.html>

9. Швець В., Шайхалієва Ю. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі. – [Електронний ресурс]. – 15.12.2013. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2183/>

Далявська Т. П.

НЕВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ: КРИТЕРІЇ МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Для світового співтовариства з формальної точки зору невизнані держави не існують. Проте, вони все ж таки є та мають право на існування, оскільки відповідають основним критеріям державності. Невизнані держави мають свою територію, свою символіку, забезпечують власний суверенітет, підтримують демократичні свободи та цінності. Активне існування таких держав впливає на розвиток визнаних держав та на міжнародні відносини в цілому.

Міжнародна спільнота, хоч і не визнає подібні держави, проте виявляє певну зацікавленість у взаємодії з ними: займається пошуком формули для можливого безконфліктного залучення та співпраці з їх урядами. Подібна зацікавленість пов'язана, перш за все, з тим, що невизнані держави стали особливим фактором у своїх регіонах. Вони контролюють значні, а іноді й великі і стратегічно важливі території, володіють чималим військовим та економічним потенціалом, здатні розвиватися в умовах обмежених можливостей тощо [1]. Саме тому, останнім часом надзвичайно актуальним постало питання подальшого розвитку невизнаних держав та можливої їх міжнародної легітимації.

Відомий норвезький дослідник П. Колсто визначає чотири можливі шляхи розвитку невизнаних держав:

1. включення до складу зовнішньої держави-покровителя;
2. поглинання метрополією;
3. повернення до складу держави-метрополії у вигляді автономії;
4. міжнародне визнання.

Найбільш вірогідний, на думку П. Колсто, третій сценарій, тобто повернення до складу держави-метрополії у вигляді окремого державного утворення. Найменш вірогідним виступає перший сценарій: включення до складу зовнішньої держави-покровителя [2]. Щодо міжнародного визнання, то воно посідає лише третє місце за ступенем ймовірності. Дослідник обґрунтовує це тим, що міжнародне визнання автоматично не перетворить невизнані держави на функціональні, «нормальні» держави. Як слушно зазначає П. Колсто, якщо міжнародне визнання надається, як винагорода за завзятість у боротьбі за незалежність, чи, як суб'єктивна симпатія, то невизнані держави мають всі шанси стати так званими «failed states» (держави-невдахи, або слабкі держави). Таким чином, невизнана держава неодноразово повинна буде доводити свою функціональність та здатність існувати.

Крім того, низька ймовірність визнання пов'язана з тим, що міжнародне співтовариство досі не прийшло до єдиної думки щодо механізмів міжнародно-правового визнання новостворених держав. Міжнародне право не вирішує питання визнання існуючих чи новостворених держав. Воно лише констатує й описує практику, яка фактично склалася у цій галузі протягом двохсот останніх років [3].

Досить часто незрозумілим залишається прийняття держави до складу ООН (чи будь-якої іншої міжнародної організації), як акту її визнання всіма іншими державами-членами ООН. Необхідно наголосити, що у статутах і базових документах ООН й інших міжнародних організацій немає положень, які б пов'язували факт визнання та членство або неможливість вступу до них невизнаних держав. Зокрема, залишається також не з'ясованим факт, чи можна розцінювати наявність дипломатичних представництв новостворених держав на території інших держав, як міжнародне визнання? На наш погляд, дозвіл про встановлення представництва невизнаної держави, про початок з нею торгівельних, культурних та будь-яких інших зв'язків, свідчить про автоматичне визнання. Оскільки, якщо держава оголосила, що не визнає іншу державу, то вона з нею і не співпрацюватиме. Таким чином, усувається політика подвійних стандартів, коли з невизнаними державами співпрацюють, проте не визнають.

На нашу думку, держава існує не тому, що хтось визнає її існування, а тому, що вона здатна впродовж тривалого часу ефективно здійснювати на даній території державні функції. Тут, зокрема, вартує уваги висновок відомого російського правознавця Н. М. Коркунова: «держава існує, оскільки вона діє, панує, править» [4]. Існування тієї чи іншої держави – це об'єктивний факт, який не залежить від її суб'єктивного визнання.

Зауважимо, що повністю «невизнаних» держав у світовій політиці практично не існує: кожне з подібних утворень, що проіснували впродовж

хоча б декількох років, має «покровителя» з числа визнаних держав. Зазвичай «покровитель» надає міжнародно-правове визнання невизнаній державі, хоча в неї виникають складнощі з визнанням переважною більшістю інших членів міжнародного співтовариства.

Визнання, таким чином, має кілька рівнів і видів. Варто звернути увагу на одну з таких класифікацій, запропоновану професором Йоханезбурзького університету (ПАР) Д. Гелденхейсом. Він виділяє наступні рівні визнання: титульне визнання, часткове визнання, яке в свою чергу поділяється на незначне та покровительське визнання, а також нульове визнання. Спираючись на дану класифікацію, автором даних тез запропоновано схематичне зображення видів міжнародного визнання (Рис. 1).

1. Титульне визнання (title recognition, від англ. title – назва) відноситься до формального виду визнання, коли державність визнається, як щось номінальне, тобто таке, що існує лише на папері (наприклад, Палестина та Західна Сахара).

2. Часткове визнання (partial recognition, від англ. part – частина) означає, що держава отримує визнання від частини існуючих у світі держав, але вона не є членом ООН. Прикладами тут можуть слугувати Косово і Тайвань.

- Незначне визнання (paltry recognition, від англ. paltry – незначний) – це, коли держава визнається тільки якоюсь однією державою, але не державою-покровителем.

- Покровительське визнання (patron recognition, від англ. patron – покровитель) означає, що держава офіційно визнається лише однією державою – своїм покровителем.

3. Нульове визнання (zero recognition, від англ. zero – нуль), коли держава не визнається жодною іншою державою. На разі такі випадки не зафіксовані.

Рис.1 Види міжнародного визнання за Д. Гелденхейсом.

Аналіз, проведений Д. Гелденхейсом, підводить до цілком слушного висновку про те, що визнання тієї чи іншої новоствореної держави є актом, заснованим насамперед на політичному розрахунку, а не на правових засадах чи моральних міркуваннях [5, с. 21]. Через різноманіття критеріїв, а також аргументів «pro and contra» існуюча універсальна процедура визнання стає практично нездійсненною.

Слід зазначити, що необхідні умови для визнання міжнародного суб'єкта, як держави (територія, населення, ефективний уряд і здатність вступати у відносини з іншими державами) містяться в Конвенції про права та обов'язки держав, прийнятої в Монтевідео (Уругвай) 1933 р. [5, с. 8]. Проте навіть виконання умов Конвенції Монтевідео не є гарантією визнання, яке може бути ускладнене факторами етичного та політичного характеру.

Історія та світовий досвід засвідчують, що кожна держава визнає або не визнає суб'єкта-кандидата, керуючись власними уявленнями про доцільність чи недоцільність такого рішення. Оскільки переважна більшість сучасних невизнаних держав з'явилися в результаті прямої сецесії або дій, в яких був присутній елемент сецесії, багато держав відмовляють їм у визнанні, виходячи насамперед через побоювання за власну територіальну цілісність.

Підсумовуючи все вищевикладене, слід вказати на два важливих моменти, що гальмують чи зупиняють процес міжнародного визнання. По-перше: побоювання появи великої кількості державних утворень, частина з яких є фактично нежиттєздатними. По-друге: небажання опосередковано сприяти перенесенню сепаратизму на власну територію. Тим більше, що для міжнародного визнання новоствореної держави недостатньо навіть явно вираженого бажання (наприклад, в ході референдуму) більшості населення відокремленої території. Саме тому, досить актуальною є розробка чітких та об'єктивних критеріїв міжнародного визнання, які дозволили б вирішити дану проблему та уникнути нових конфліктів.

Література:

1. Security Council restates support for Kosovo «Standards before Status» policy [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=10590&Cr=Kosovo&Cr1=>
2. Kolsto P. The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States/ P. Kolsto // Journal of Peace Research — 2006. — № 43 — P.723-740.
3. Дугин А. Основы геополитики: Геополитическое будущее России. / А. Дугин. — М.: Арктогея, 1997. — 608 с.
4. Коркунов, Н. М. Указ и закон. / Н. М. Коркунов, — СПб.: Типография М.М. Стасюлевича, 1894. — 163 с.
5. Geldenhuys D. Contested States in World Politics / D.Geldenhuys. — L.: Palgrave Macmillan, 2009. — 306 с.
6. Невизнані держави європейської периферії і кордону [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.intertrends.ru/fifteen/008.htm>

Денисенко А. С.

РОСІЙСЬКО-ІРАНСЬКІ ВІДНОСИНИ У ХХІ СТ.

Більшість вчених характеризують сучасну систему міжнародних відносин як багато- або мультиполярну, тобто таку в якій сформувалося декілька

регіональних «центрів впливу». Як правило, саме до таких акторів на зовнішній арені відносять як Російську Федерацію, так і Ісламську Республіку Іран. Тому аналіз їх взаємовідносин, перебіг яких однозначно впливає на всю ситуацію у регіоні Близького Сходу, видається нам питанням досить актуальним. Метою роботи є, передусім, огляд найважливіших елементів у відносинах двох країн, особливо політична й економічна їх складова.

Відносини Москви та Тегерана будуються у відповідності з «Договором про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Російською Федерацією й Ісламською Республікою Іран (ІРІ)», підписаним 12 березня 2001 р.

Співпраця з ІРІ носить багатоплановий характер: підтримується активний політичний діалог, розвиваються торговельно-економічні, військово-технічні та культурні зв'язки. В останні роки активізувалися міжрегіональні контакти між цими країнами.

Ключовою подією двосторонньої взаємодії в атомно-енергетичній сфері став енергетичний пуск першого енергоблоку АЕС «Бушер», який відбувся 12 вересня 2011 р. (російську делегацію на церемонії пуску очолив генеральний директор ГК «Росатом» С.В. Кіриєнко) [1].

Згідно зі статистичними даними ФТС Росії товарообіг між Росією й Іраном у 2012 році склав 2,33 млрд. дол. США, що на 38% менше ніж у 2011 році. Обсяг російського експорту до Ірану у минулому році склав 1,9 млрд. дол. США, що на 44,2% менше ніж роком раніше. Варто відзначити, що намітилася позитивна динаміка зростання поставок російської продукції до Ірану, так як за результатами 6-ти місяців 2012 р. рівень зниження був більше і становив 46,6%. Імпорт з Ірану навпроти істотно виріс у порівнянні з 2011 р. Поставки іранських товарів до Росії у 2012 р. збільшилися на 21,5% і досягли 430 млн. дол. США.

Основною причиною скорочення товарообігу між Росією й Іраном слід вважати вплив односторонніх економічних санкцій ЄС і США, спрямованих проти Ірану. Великі російські банки внаслідок наявних побоювань піддалися санкціям з боку США припинили свою взаємодію з Іраном, що, безумовно, позначилося на обслуговуванні російських експортних контрактів. Разом з тим, варто зазначити, що дія відносно Ірану обмежень на постачання промислових товарів з країн ЄС сприяло зростанню інтересу до російської високотехнологічної продукції [2].

Тим часом, самі російсько-іранські відносини, за словами експертів, розвиваються дуже повільно або взагалі залишаються безруху. «Торговельно-економічний оборот у 2012 році між Росією та Іраном склав близько 2 млрд. доларів. Враховуючи можливості Росії й Ірану, це взагалі ніщо», – вважає В. Сажин. Він констатує, що «такий потужний, можна сказати, головний між Москвою та Тегераном проект, як будівництво атомної станції у Бушері, завершується, і нових, схожих проектів, у цьому плані не передбачається».

Олексій Малашенко також зазначає, що економічно Росія й Іран контактують все слабше: «Щодо Бушера адже спочатку висловлювалися побажання побудувати там не один, а чотири або п'ять реакторів, але це закінчилося нічим. Крім того, іранців дуже дратували російські дії з військовими контрактами, зокрема, скасування поставок комплексів ППО

C-300, і це у цілому відроджувало ту недовіру, яка була в іранських аятолл до Росії ще з часів Радянського Союзу».

На думку Володимира Сажина, у кожному з питань, де інтереси Росії та Ірану у деякій мірі збігаються, водночас присутні протиріччя між двома країнами: «Росія й Іран зацікавлені в утриманні при владі у Сирії режиму Башара Асада. Однак у принципі національні інтереси Ірану й Росії у Сирії абсолютно розходяться. Те ж саме можна сказати і про ситуацію навколо Каспію: у Москви та Тегерана є у цьому питанні точки дотику, але щодо такого ключового питанню, як розділ Каспію, сторони кардинально розходяться» [3].

З цієї точки зору, за останні декілька років відносини Росії та Ірану змінилися на міжнародному, регіональному та двосторонньому рівнях. По-перше, більшість досліджень в Ірані базуються на теорії продовження холодної війни, у той час, як політика Москви ґрунтується не на протистоянні із Заходом, а на врахуванні й аналізі умов нової системи міжнародних відносин. Зовнішня політика Росії не ідеологізована. Наразі вона має прагматичний характер. Цей факт підкреслюється у російській стратегії національної безпеки й інших зовнішньополітичних документах. Крім того, Путін і Лавров неодноразово зазначали у своїх виступах, що Москва діє з міркувань захисту своїх національних інтересів.

По-друге, погляд Ірану на сучасну Росію повинен бути більш реалістичним. Росія ХХІ століття – це не Радянська Росія, яка могла або хотіла нав'язувати іншим країнам свою волю у міжнародних справах. На сьогодні на міжнародній арені Росія грає балансуєчу роль. Однак, Тегерану не слід вважати цю країну партнером чи послідовним союзником Заходу та протистояти їй. Сьогодні Росія та Китай у міжнародних питаннях об'єднують політику співробітництва та протистояння. У відносинах з Іраном Росія теж дотримується такого курсу.

Найважливішим пунктом у ставленні Росії до Ірану, як це зазначається у російських аналітичних оглядах, є недопущення військової операції проти Ірану. Це – життєво важливе завдання для російської дипломатії, хоча вона і готова обговорювати інші, невійськові заходи, – такі, наприклад, як економічні санкції проти Тегерану. Звичайно, Росія продовжує разом з Китаєм наполягати на своїй принциповій політиці незгоди з санкціями та протистояння однополярному світоустрою на чолі із США. Однак дана тактика викликає багато критики в Ірані, де ідеї співпраці з Росією не отримують твердих підстав. Протягом останніх трьох-чотирьох місяців на зовнішньополітичній арені з'явилися ознаки змін, що переконують аналітиків у тому, що Москва має намір грати помітнішу й активну роль. Враховуючи те, що питання регіональної безпеки повинні вирішуватися країнами регіону, Росія, у цьому сходиться більшість дослідників, не зверне з наміченого шляху й у жодному разі не буде у таких справах торгуватися [4].

Проте російська дипломатія відіграла значну роль у прийнятті новим керівництвом Ірану «дорожньої карти» щодо його ядерної програми у Женеві у листопаді цього року.

«Досягнуто домовленості, яка вінчає собою багаторічні контакти, у ході яких були і злети, і падіння. Але з приходом до керівництва в Ірані

нового президента ми відчули, що заяви про бажання таку проблему вирішити мають під собою серйозну основу», – прокоментував підсумки переговорів міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров. Він підкреслив, що суть домовленості з Іраном базується на концепції, запропонованій президентом Володимиром Путіним. Пан Лавров переконаний, що Іран готовий на сумлінну співпрацю з МАГАТЕ. «Домовленість ця означає, що ми згодні з необхідністю визнати право Ірану на мирний атом, включаючи право на збагачення, при розумінні, що всі питання, які до іранської ядерної програми зберігаються, будуть закриті й сама ця програма буде поставлена під найсуворіший контроль МАГАТЕ. Це кінцева мета, але вона вже зафіксована у сьогоднішньому документі», – заявив глава МЗС Росії [5].

Література:

1. Российско-иранские отношения (справочная информация) [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Міністерства закордонних справ РФ. Режим доступу: <http://mid.ru/bdcomp/nsrasia.nsf/1083b7937ae580ae432569e7004199c2/70ac31a0e31a325d442579c8001e9a85?OpenDocument>
2. Торговые отношения России и Ирана [Електронний ресурс] // Офіційний сайт міністерства економічного розвитку Російської Федерації. Портал зовнішньоекономічної діяльності. – Режим доступу: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/ir/ir_ru_relations/ir_ru_trade/
3. Гальперович Д. Россия и Иран: повестка отношений / Д. Гальперович [Електронний ресурс] // Служба новостей «Голос Америки» – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/russia-iran/1727144.html>
4. Санаи М. Дипломатические взлёты и падения: ирано-российские отношения на современном этапе / Мехди Санаи // («Etemaad», Иран) – 2012. – 6 июля [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.inosmi.ru/world/20120706/194589166.html>
5. Иран и «шестерка» достигли соглашения по иранской ядерной программе // Коммерсант.ru. – 2013. – 24 нояб. – Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/2351732>

Кондратенко О. Ю.

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Понад два десятиліття поспіль із розпадом біполярної міжнародної системи ведеться безліч дискусій щодо оптимізації російської геополітики в умовах формування багатопольярного світу. Саме геополітика, як відомо, дає можливість визначити положення конкретної держави в сучасному світі. Геополітику тісно пов'язують з проблемою безпеки і лише консолідоване геополітичне бачення здатне мінімізувати ряд внутріполітичних проблем РФ з якими вона зіткнулася після розпаду СРСР. Окремі експерти навіть наголошують, що шлях до вирішення низки російських проблем лежить в самій площині геополітичного освоєння російського простору [1].

Починаючи з середини 1990-х рр. у колах російських політиків почалося усвідомлення того, що Росія в найближчій перспективі не зможе повернути статус наддержави, втрачений з розпадом Радянського Союзу та світової соціалістичної системи. При всьому Росії, не дивлячись на значні втрати зовнішньополітичного ресурсного потенціалу, вдалося зберегти роль суб'єкта міжнародних відносин, а разом з тим і здатність

визначати геополітичну картину світу. Геостратегічним пріоритетом сучасної РФ як стрижневої держави православної цивілізації є формування різношвидкісних інтеграційних об'єднань, які у перспективі можуть сприяти залученню у російську орбіту ряду суміжних держав. Першочерговим завданням, після дезінтеграції пострадянського простру, для РФ став пошук свого місця у новій геополітичній системі, синонімом якої є багатополярний світ. У зв'язку з цим питання оптимізації стратегії геополітичного розвитку РФ ставиться у залежність від реалій нового світоустрою. Доповненням до цієї синтети є констатація того, що зовнішньополітичний розвиток РФ має нерозривно поєднуватися із пошуком нового вектору політичного і соціально-економічного розвитку [2]. Вироблення нової геополітичної стратегії РФ значною мірою відповідає парадигмі відомого метра американської політології Г. Кіссінджера, який бачить Росію невід'ємним силовим пазлом багатополярного світу.

Росія як і її попередник СРСР є найбільшою державою у світі за своєю територією, утім її географічний центр з крахом останнього змістився на північний схід. Ще одним проблемним стрижнем у становленні нової геополітичної парадигми Росії є питання зниження рівня безпеки у контексті захищеності кордонів, що передусім зумовлено скороченням чисельності морських портів у результаті краху СРСР. Відомо, що найбільші порти колишнього СРСР тепер належать Україні і державам Балтії. Така ситуація значно обмежує транспортні можливості РФ і підтвердженням цьому є низка заяв у політичній літературі на кшталт: «...вихід Росії до моря скоротився до розмірів, що були за часів правління Петра-I... Росія стає ще більше північною і континентальною державою як би відтісненою в куток Євразії». Подібний стан речей пов'язаний з тим, що Росія є просторово відмежована від Західної і Центральної Європи, Близького і Середнього Сходу, Південної Азії новими незалежними країнами пострадянського простру [3, с. 32-45].

Перед новою Росією як національною державою постало завдання входження у нову систему міжнародних відносин відповідно до ресурсних можливостей. І це завдання полягає в тому, що РФ у відповідності до модернізованої стратегії прагне зайняти достойне місце а багатополярній світосистемі. Представниками політичних та наукових кіл було констатовано, що хоча РФ і втратила значну частину свого геополітичного ресурсного потенціалу і мала слабкі економічні позиції вона все ж таки володіє потужними природними, економічними і військовими ресурсними можливостями.

Не менш актуальним є питання підвищення рівня національної і міжнародної безпеки як теоретичного узагальнення складової забезпечення національних інтересів, оскільки перспективи Росії як великої військової держави в умовах подальшого розмивання системи міжнародної безпеки, чим далі ставляться під сумнів. Саме система національної і державної безпеки, що перетікають у соціокультурному і етнополітичному рівнях інтегруються в геополітичний простір. Актуальність зміцнення національної безпеки пов'язується й з тим, що сьогодні з національною безпекою розуміється передусім фізичне виживання суверенної держави у контексті

збереження її територіальної цілісності і здатності реагувати на потенційні виклики і загрози. У підсумку ж широке розуміння поняття «національна безпека» включає здатність забезпечення громадянам необхідних умов для повноцінного життя і самовираження. Концепція національної безпеки РФ включає військову доктрину, яка передбачає підготовку держави до відбиття реальних і потенційних військових загроз. При цьому не виключається застосування ядерної зброї навіть у разі агресії з викриванням звичайних озброєнь. Одним із головних завдань військової доктрини РФ, як вважається, є попередження військових конфліктів і збереження миру як на міжнародній арені так і в межах суверенної території країни. Загалом же розуміння національної безпеки РФ як однієї з центральних проблем геополітики, зводиться до балансу захисту держави як від зовнішніх так і внутрішніх загроз [4].

Було констатовано, що геополітичне положення Росії починаючи з 1990-х рр. відзначається вираженою нестабільністю, що у свою чергу підсилюється дилемою вибору стратегічного вектору зовнішньої політики. Визнано, що одним із головних російських геополітичних козирів є її територія як найбільша порівняно з іншими державами. Утім при цьому існує протиріччя у питанні наявності й раціонального використання цього б здавалося провідного зовнішньополітичного ресурсу. Черговим протиріччям виступає те, що Росія мабуть єдина у світі держава, котра завдяки своїй експансії протягом століть обіймає одразу два континенти, також має свої національні інтереси як в Європі так і в Азії. Саме звідси бере початок дискусійне питання вибору між двома альтернативами геостратегіями – європейською і азійською. Поряд з цим постає завданням необхідності освоєння самого російського простору у контексті участі російських регіонів у міжнародній співпраці.

Ще з першої пол. 1990-х рр. РФ обрала західний вектор своєї політики як пріоритетним у контексті т. зв. доктрини А. Козирева, котрий очолював у той час МЗС Росії. Тоді вважалося, що Росії вдасться за порівняно короткий термін увійти до клубу держав ліберальної демократії, при цьому значна частина політикуму активно розраховувала на фінансову підтримку. Разом з тим, представники націонал-ліберальних сил серед пріоритетних зовнішньополітичних напрямів виділяють перспективу набуття Росією повноправного членства в Євросоюзі. Саме це на їх думку зможе зупинити розширення НАТО на Схід і тим самим зберегти стабільність європейську систему колективної безпеки. Разом з тим, націонал-ліберали ратували за створення економічного або військово-політичного союзу з країнами СНД. Проте західний вектор російської зовнішньої політики можна розглядати водночас як чинник конфлікту з низкою національних інтересів. З одного боку розвиток відносин РФ із Заходом так чи інакше важливий у плані запозичення досвіду та новітніх технологій, вкрай необхідних для модернізації російської економіки, утім з іншого боку Росія остерігається надмірного впливу західних культурних цінностей, що можна розглядати як один із чинників перманентної напруженості у відносинах із західним світом.

Визнано також те, що «доктрина Козирева» фактично позбавила Росію

права власної моделі економічного розвитку, оскільки західна ліберально-демократична модель була визнана єдиною вірною у поступі всього людства. Саме тому вже з другої пол. 1990-х рр. західництво починає активно втрачати свої позиції у конструюванні парадигми зовнішньополітичного розвитку Росії. Дедалі переконливішим у колах значної частини російської політичної еліти стає апелювання до економічного розвитку країни. Так, у відповідності до цієї тези запорукою успіху в плані нарощування геополітичного впливу і зміцнення позицій РФ на міжнародній арені повинна стати саме економіка. Звісно те, що ні в короткостроковій ні в середньостроковій перспективі Росії не вдасться відносно швидко відійти від експорт-сировинного укладу економіки, оскільки лівову частку надходжень до держбюджету складає саме прибуток отриманий від продажу вуглеводнів країнам-імпортерам. Звісно, що така економічна модель несе у собі колосальні ризики здебільшого у тому плані, що ріст ВВП за таких умов прямо пропорційно залежатиме від цінової кон'юнктури енергоносіїв на світових ринках. Хай там як, утім Росія ставить перед собою досить амбітні плани посісти у 2020 р. четверте місце у рейтингу найбільших економік світу. Саме тому одним із основних завдань для неї є проведення ефективних реформ і перетворень у економічній сфері, котрі мають стати запорукою успіху щодо внеску у формування нової архітектури світового постмодерну. Зрозуміло, що без застосування європейського досвіду і експорту наукоємних технологій Росії не вдасться здійснити скільки-небудь помітний економічний прорив.

Не менш суперечливим є і східний вектор російської зовнішньої політики, оскільки доволі значну настороженість у Росії викликає демографічний тиск Китаю на малозаселені регіони Далекого Сходу і Східного Сибіру. Проте, до співпраці з Росією таких потужних центрів як КНР і Індія спонукає експорт технологій, необхідних для розвитку військового, машинобудівного та енергетичного секторів. Про результативність такої співпраці свідчить хоча б товарообіг між Росією й Китаєм, котрий вийшов на рівень близько 100 млрд. дол., попри те, що десять років тому він складав усього 15,7 млрд. дол. Саме через це ряд експертів «радить» Росії активніше розвивати свої торгівельні відносини з Китаєм, що є більш перспективним ніж наприклад торгівля з Україною, товарообіг з якою останнім часом складає 45 млрд. дол. з тенденцією до зниження [5]. Серед пріоритетів російсько-китайських економічних відносин є постачання Китаю зброї, енергоносіїв, а також спільні проекти щодо освоєння російського далекого Сходу і Сибіру, зокрема у контексті розробки нафтогазових родовищ. Подібну структуру мають і російсько-індійські відносини. Приміром, 60% індійські військові оснащені зброєю російського виробництва. Доволі перспективною є кооперація інтересів обох держав у комп'ютерній, медичній та енергетичній сферах, зокрема участі Росії у будівництві атомної електростанції «Куданкулам» на півдні Індії та участі «Газпрому» у розробці газових родовищ на шельфі Бенгальської затоки. Як у відносинах з Китаєм так і в стосунках з Індією Москва намагається надати останнім статусу стратегічного партнерства, про що зокрема свідчить регулярна серія взаємних візитів перших осіб цих держав. До цього варто додати й те, що низка інтересів Росії й Китаю пересікаються на пострадянському просторі,

зокрема щодо участі у роботі інтеграційного проекту ШОС. Національні інтереси Росії та Індії пересікаються у точці бачення сучасного світу як багатополярного. При всьому потрібно визнати, що економічна активність РФ в АТР не диференційована, оскільки досі не спостерігається скільки-небудь серйозної активності у банківській та інвестиційній сферах[6, с. 132-138].

Таким чином, можна констатувати, що сучасна Росія все ще знаходиться у стадії пошуку оптимальної геополітичної стратегії, котра би балансувала інтереси особистості, суспільства й держави. Поки що жодна із запропонованих стратегій, будь-то західно-ліберальна, прагматична багатовекторність чи неоевразійська доктрина досі не знайшли свого практичного втілення.

Література:

1. Жаде З.А. Национальные интересы и безопасность России в контексте геополитики / З.А. Жаде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-interesy-i-bezopasnost-rossii-v-kontekste-geopolitiki>
2. Лавалье Ф. Геополитические стратегии современной России / Ф. Лавалье [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.proza.ru/2010/06/01/440>
3. Пархалина Т. Геополитические прогнозы и Россия / Т. Пархалина // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. №3. С. 32-45.
4. Жаде З.А. Национальные интересы и безопасность России в контексте геополитики / З.А. Жаде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-interesy-i-bezopasnost-rossii-v-kontekste-geopolitiki>
5. Гайдучкий В. России нужна интеграция не с Украиной, а... с Китаем / В. Гайдучкий // Зеркало недели. – 2013. №37. – 11 октября.
6. Новые тенденции в международных отношениях в Азии / Отв. ред. А.М. Хазанов. – М.: Институт востоковедения РАН, 2002. 241 с.

Крупеня І. М.

МЕХАНІЗМИ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАГРОЗАМИ 21 СТОЛІТТЯ В КРАЇНАХ АСЕАН, СНД ТА УКРАЇНИ

Необхідно констатувати факт того, що в сучасному світі після закінчення холодної війни, відбуваються кардинальні зміни в сфері забезпечення безпеки. Вона перестала розглядатися лише у військово-політичній площині. Формування порядку денного в цій сфері пов'язане з виникненням нових видів транснаціональних загроз безпеки, як на глобальному, так і регіональному рівнях. Найбільшою загрозою на сучасному етапі міждержавних відносин у сфері міжнародної безпеки постає проблема тероризму і його різновидів – морське піратство, сепаратизм і екстремізм, незаконний обіг наркотичних і психотропних речовин, незаконна торгівля зброєю та людьми, транснаціональна організована злочинність, територіальні претензії¹.

На сьогоднішній день уряду будь-якої держави складно вживати заходів, ефективних для боротьби з сучасними загрозами, не вдаючись до тієї або іншої форми міжнародного співробітництва. Тому з міжнародним

¹ Л.Е.Васильев, Г.М.Локшин Сообщество безопасности АСЕАН // АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы.-М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 38.

тероризмом необхідно боротися комплексними методами - на системному, міжнародному та регіональному рівні. Важливість здійснення міжнародного співробітництва у галузі боротьби з міжнародним тероризмом для України потребує детального наукового дослідження. Саме це і визначає актуальність даної статті.

Досвід країн Південно-Східної Азії показує, що ці країни починаючи з 2003 року активно розпочали розробляти механізми боротьби із загрозами 21 століття. Так, на саміті в 2003 році прийняли Балійську декларацію згоди, у якій ще раз підтвердили принцип Договору про дружбу і співробітництво 1976 року і затвердили «Бачення АСЕАН 2020», як «концерту країн в ПСА, що живуть в мирі, стабільності та процвітанні, тісно пов'язані один із одним в динамічному розвитку і спільності держав, які турбуються про благо своїх країн». В рамках «нового бачення» спільнота країн АСЕАН повинна складатися із трьох нерозривних частин: Співтовариства безпеки, Економічного співтовариства та Соціально-культурного співтовариства².

На даний момент АСЕАН – єдина організація в Південно-Східній Азії, яка є форумом для малих, середніх та світових держав, які нарівні можуть обговорювати та знаходити шляхи вирішення проблем у сфері безпеки, в тому числі і питання протидії нетрадиційним загрозам та викликам³.

В рамках Співтовариства безпеки АСЕАН відбуваються регулярні зустрічі міністрів закордонних справ та оборони, які розробляють програми співробітництва в галузі безпеки, здійснюють регулярний обмін інформацією про піратські напади, проводять спільні навчання по боротьбі з піратством та тероризмом.

Головним місцем обговорення політичних проблем міжнародної та регіональної безпеки в ПСА є постійно діючий Форум АСЕАН з питань регіональної безпеки (АРФ), який був створений в 1994 році.

Головна ціль АРФ* – координація політики в області безпеки шляхом обміну думками по актуальних проблемах регіонального та світового розвитку, консультацій дипломатичних відомств з метою розроблення заходів довіри та превентивної дипломатії для запобігання та врегулювання конфліктів в регіоні. Робота АРФ здійснюється повністю під керівництвом АСЕАН за принципом недоторканості – це принцип консенсусу та невтручання у внутрішні справи один одного. В цьому і полягає секрет відомого «методу АСЕАН», що означає пошук згоди та інколи терпеливих і заглиблених переговорів. Зазвичай проблема, щодо якої немає згоди всіх країн членів АСЕАН виділяється та відкладається до тих пір, поки всі зацікавлені сторони будуть знову готові до її обговорення.

На XI сесії АРФ в 2004 році було прийняте рішення про створення нового механізму Форуму – Конференції по політиці в сфері безпеки за участю представників воєнних відомств високого рангу⁴.

2 Г.М.Локшин От субрегиональной группы к «концерту государств» ЮВА // АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы. -М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 16.

3 Л.Е.Васильев, Г.М.Локшин Сообщество безопасности АСЕАН // АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы.-М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 37-48.

4 * На сьогодні крім 10 країн АСЕАН до АРФ входять: ЕС, Австралія, Бангладеш, Індія, Канада, Китай, Республіка Корея і КНДР, Монголія, Нова Зеландія, Пакистан, Папуа Нова Гвінея, Росія, США, Східний Тимор, Японія.

АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы / под ред. Л.Е.Васильев [и др.].- М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 8.

З огляду на наявність актуальної загрози тероризму в 21 столітті держави-учасниці СНД миттєво зреагували та відповідно прийняли Рішення про створення Антитерористичного центру держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (АТЦ СНД) та затвердили відповідне Положення про Антитерористичний центр держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав 1 грудня 2000 року.

Антитерористичний центр – є постійно діючим спеціалізованим галузевим органом Співдружності Незалежних Держав і призначений для забезпечення координації взаємодії компетентних органів держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у сфері боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму. Рішення з принципових питань діяльності Центру приймаються Радою глав держав СНД. Загальне керівництво роботою Центру здійснює Рада керівників органів безпеки і спеціальних служб держав-учасниць СНД.

Основними завданнями та функціями Центру є: вироблення пропозицій Раді глав держав СНД та іншим органам СНД про напрямки розвитку співробітництва держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; забезпечення координації взаємодії компетентних органів держав-учасниць СНД у боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; аналіз інформації про стан, динаміку і тенденції поширення міжнародного тероризму та інших проявів екстремізму в державах-учасницях СНД та інших державах; формування на базі Об'єднаного банку органів безпеки і спеціальних служб про міжнародні терористичні та інші екстремістські організації, їхніх лідерів, а також причетних до них осіб; про стан, динаміку і тенденції поширення міжнародного тероризму в державах-учасницях СНД та інших державах; участь у підготовці і проведенні антитерористичних командно-штабних і оперативно-тактичних навчань, що організуються за рішенням Ради глав держав СНД; сприяння заінтересованим державам-учасницям СНД у підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів і комплексних операцій по боротьбі з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; сприяння заінтересованим державам-учасницям СНД у здійсненні міждержавного розшуку осіб, які вчинили злочини терористичного характеру і переховуються від кримінального переслідування або виконання вироку суду; участь у підготовці модельних законодавчих актів, нормативних документів, а також міжнародних договорів, що зачіпають питання боротьби з міжнародним тероризмом та іншими проявами екстремізму; сприяння в організації підготовки спеціалістів та інструкторів підрозділів, що беруть участь у боротьбі з тероризмом⁵.

Велику допомогу в боротьбі з тероризмом на посткомуністичному просторі здійснює «євразійська» регіональна організація – Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ), до якої спочатку увійшли Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Російська Федерація, Республіка Таджикистан, Республіка Узбекистан і в подальшому

5 Рішення про створення Антитерористичного центру держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав// [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_483

приєдналися Азербайджанська Республіка, Грузія та Республіка Білорусь.

Договір було підписано 15 травня 1992 року в місті Ташкент. На даний час у державах-членах ОДКБ завершені внутрішні процедури та ратифіковано Договір про співробітництво держав-учасниць СНД у боротьбі з тероризмом від 4 червня 1999 року, а також Протокол про затвердження Положення про порядок організації та проведення спільних антитерористичних заходів на територіях держав-учасниць СНД. За час дії Договору прийнято Концепцію колективної безпеки (ККБ), Декларацію країн-учасниць Договору про колективну безпеку.

Таким чином, прийнято основоположні антитерористичні документи в рамках СНД та з'явилася можливість правового опрацювання питання про використання колективних сил швидкого розгортання (КСШР) центральноазіатського регіону ОДКБ у рамках запланованих антитерористичних заходів.

Ще одним прикладом створення дієвої антитерористичної структури регіонального масштабу є Шанхайська організація співробітництва (ШОС). ШОС була створена главами шести держав (Росії, Казахстану, Киргизстану, Китаю, Таджикистану та Узбекистану) на зустрічі у Шанхаї 15 червня 2001 року.

Міністри оборони держав-учасниць Шанхайської організації співробітництва заявили про намагання відкрити антитерористичний фронт від Атлантики до Тихого океану для боротьби із міжнародним тероризмом. Також було підписано Конвенцію про боротьбу із тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом. На розвиток досягнутих домовленостей та у порядку реалізації ст.10 Конвенції від 7 червня 2002 року у Санкт-Петербурзі главами держав-членів ШОС було підписано Декларацію глав держав-членів ШОС, Хартію ШОС та Угоду про регіональну антитерористичну структуру (РАТС). Місцем перебуванням РАТС спочатку було визначено Бішкек, а у подальшому Ташкент.

РАТС є постійно діючим органом ШОС і призначена для сприяння, координації і взаємодії компетентних органів держав-членів ШОС у боротьбі з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом.

Кавказькі країни за ініціативи Росії виступили єдиним фронтом по актуальних проблемах забезпечення безпеки і стабільності на Кавказі. Так 3 червня 1996 році в Кисловодську глави держав «кавказької четвірки» Азербайджану, Вірменії, Грузії і Росії підписали Декларацію «За міжнаціональну згоду, мир, економічне і культурне співробітництво на Кавказі». На зустрічі 25 січня 2000 року (Москва) Г. Алієв, Р.Кочарян, Е.Шеварнадзе і В.Путін розглянули актуальні проблеми забезпечення безпеки і стабільності на Кавказі. У Бакинській декларації від 9-10 січня 2001р. В.Путін і Г.Алієв наголосили на важливості контактів на найвищому рівні між кавказькими країнами, а в Підсумковій декларації (Мінськ) 31 травня 2002 року чергового саміту «кавказької четвірки» лідери держав, висловивши тривогу у зв'язку з поширенням на Кавказі тероризму та екстремізму, підтвердили необхідність об'єднати зусилля для протистояння цій небезпеці. З листопада 2001 року питання стабільності на Кавказі перебуває у полі зору керівників парламентів «четвірки»⁶.

6 Чекаленко Л.Д., Федуняк С.Г. Зовнішня політика України.- Київ: видавництво «ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010.-С.358-360

Не можна обійти увагою досвід України на предмет створення механізму по боротьбі з тероризмом. Так законом України «Про службу безпеки» від 25 березня 1992 року до основних завдань Служби безпеки України входять попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів проти миру і безпеки людства, тероризму, корупції та організованої злочинної діяльності. Для організації і проведення антитерористичних операцій та координації діяльності суб'єктів, які ведуть боротьбу з тероризмом чи залучаються до антитерористичних операцій, при Службі безпеки України функціонує Антитерористичний центр⁷.

Указом Президента України від 14 квітня 1999 року було затверджено Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України.

Антитерористичний центр – є постійно діючим органом при Службі безпеки України, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні⁸.

Отже, в сучасних умовах на національному рівні в Україні створено механізм боротьби із тероризмом та іншими загрозами національній безпеці. Проте на регіональному та глобальному рівні це питання є досі законодавчо не врегульовано. Оскільки в Стратегії національної безпеки України було визначено курс на європейську і євроатлантичну інтеграцію, то «подальший розвиток і захист найвагоміших здобутків України потребує чіткої визначеності держави у стратегічних пріоритетах та цілях, які мають відповідати викликам і загрозам ХХІ століття, її взаємодії з сучасними системами міжнародної і регіональної безпеки»⁹.

Інноваційні підходи і практичний досвід країн АСЕАН по питаннях безпеки спонукають Україну по-новому поглянути на механізми попередження загроз, а також на законодавчому рівні визначитися із наступними трьома варіантами: збереження позаблокового та/або набуття нейтрального статусу; поглиблення рівня партнерства з НАТО та ЄС у сфері безпеки/оборони без вступу до Альянсу; приєднатися до Організації Договору про колективну безпеку СНД (ОДКБ) або ініціювати створення іншої регіональної безпекової структури.

Література:

1. Л.Е.Васильев, Г.М.Локшин Сообщество безопасности АСЕАН // АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы. -М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 38.

2. Г.М.Локшин От субрегиональной группы к «концерту государств» ЮВА // АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы. -М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 16.

7 Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

8 Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України від 14 квітня 1999 року // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/379/99>

9 Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

3. АСЕАН в начале XI века. Актуальные проблемы и перспективы / под ред. Л.Е.Васильев [и др.].- М.:ИД «ФОРУМ», 2010.-С. 8.

4. Рішення про створення Антитерористичного центру держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав// [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997_483

5. Глазов О.В. Посткомуністичний напрям антитерористичного співробітництва України: СНД, ОДКБ, ШОС (безпековий вимір) // Політика, государство и право. – Январь, 2013 [Електронний ресурс]. URL: <http://politika.snauka.ru/2013/01/626>

6. Чекаленко Л.Д., Федуняк С.Г. Зовнішня політика України.- Київ.:видавництво «ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010.-С.358-360.

7. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року// [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>

8. Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України від 14 квітня 1999 року // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/379/99>

9. Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» від 12 лютого 2007 року // [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>

Макар В. Ю.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ПОЗИЦІЇ КАНАДИ СТОСОВНО УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Проблематика української державності впродовж ХХ ст. постійно турбувала суспільство Канади, зокрема ту його частину, котра складається з українських переселенців та їх нащадків. Процес почав набирати організованого характеру щойно по завершенні Першої світової війни. Він був пов'язаний з подіями на материковій Батьківщині – виникненням Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки, їх формальним об'єднанням в єдину Соборну Українську Державу. Насправді до реального об'єднання не дійшло, оскільки під тиском зовнішніх та внутрішніх факторів обидва державні утворення впали. А їх політичні, державні, військові діячі, науковці, діячі культури – всі ті, кому вдалося уникнути загибелі, чи переслідувань з боку поневолювачів – значною мірою опинилися на Заході, спочатку в поблизу держав, а потім і на Американському континенті.

Щодо хронології позиції Канади за участі представників української етнічної групи, то на нашу думку, варто виділити конкретні етапи такого розвитку подій.

Безумовно, перший з них пов'язаний з подіями Першої світової війни. Про активність канадських українців свідчить той факт, що у 1918 р. в Канаді утворився Українсько-канадський комітет на підтримку УНР, котрий звернувся до уряду з наступними вимогами: визнати Українську Народну Республіку; представникам уряду домагатися на Мирній конференції по закінченню війни встановлення кордонів УНР за етнографічним принципом; виведення іноземних військ з території Української держави [1, р. 42]. Фактично, Українсько-канадський комітет можна вважати попередником Комітету, а пізніше Конгресу українців Канади.

Другий етап стосувався подій Другої світової війни. Варто зазначити, що правлячі кола Канади у питанні впливу на можливу незалежність Українських земель перебували в дещо складній ситуації. З одного боку, всередині держави діяло потужне проукраїнське лобі не лише в особі українських організацій, але й тих загальноканадських структур, особливо політичних партій, у складі яких діяли представники української громади, і які, зрештою, користувалися її підтримкою у досягненні своїх політичних цілей. З іншого ж боку, Канада, будучи домініоном Великої Британії, брала участь у війні на боці Антигітлерівської коаліції, до складу якої увійшов і Радянський Союз. Тому, досить складно було представникам урядових кіл відверто підтримувати позицію більшості канадських українців.

По завершенні війни до Канади іммігрувала значна кількість українців, яких власне, зараховують до категорії біженців та переміщених осіб. Найчисельнішою групою серед українських біженців були колишні військовополонені, на яких у разі повернення додому чекало покарання за перебування у полоні. Вони мало вірили оголошеній амністії та агітації радянських представників у таборах для переміщених осіб. Факти засвідчували, що незалежно від обставин полонення практично кожному загрожували репресії. Достатній відсоток серед біженців становили особи, котрі добровільно виїхали до Європи і були незгодні з політикою Радянської держави, а також учасники незалежницьких військових формувань, головно УПА, які спочатку боролися проти радянської влади, а згодом і проти німців.

Цілком зрозуміло, що до вказаної кількості орієнтовно належало 35-40 тис. українців, котрі приєдналися до своїх земляків у Канаді. Та імміграція цілком відрізнялася від міграційних процесів попередніх періодів. Це був найбільш складний український переселенський рух до цієї держави. Як зауважив відомий американський історик українського походження Василь Маркус, генерація, котра прибула на Захід після Другої світової війни, «залишила помітний слід на структурі, методах дії і концепції еміграції» [2, с. 28]. Відповідно, позиція канадського уряду формувалася під їхнім впливом і це могло б належати до третього етапу періодизації.

Тісні українсько-канадські стосунки і, власне, корисна допомога українській державі з боку Канади розпочалася після 1 грудня 1991 р., з міжнародним визнанням нашої країни, а також відповідає четвертому етапу періодизації. Спеціальний посланник польського уряду в Києві Є. Козакевич першим 2 грудня 1991 р. офіційно повідомив Міністерство закордонних справ України про визнання України Республікою Польща. Другою державою, котра визнала незалежність України того ж дня, була Канада. Це, з огляду на географічне положення північноамериканського партнера, було вкрай важливим для молодої Української держави. Як зазначив Анатолій Зленко, на день проголошення незалежності України міністр закордонних справ: «Хвилюючим святом для Міністерства закордонних справ було визнання України Канадою – першою з Сімки найрозвиненіших країн Заходу. Прем'єр-міністр Канади Брайан Малруні та Держсекретар із закордонних справ Барбара Макдугал жартували, що особливо уважно стежили за розвитком подій в нашій країні, щоб першими у світі встигти

визнати Незалежність нашої країни. І не випадково вже у вересні 91-го ми підписали Декларацію про відносини між Україною та Канадою – документ, що суттєво вплинув на думку інших західних політиків і дипломатів» [3].

Таким чином, періодизація позиції Канади щодо української проблематики поділяється на чотири етапи та формувалася в залежності від позиції канадських урядових чинників, а також впливу на них представників української етнічної групи Країни кленового листка.

Література:

1. A Delicate and Difficult Question. Documents in the History of Ukrainians in Canada 1899-1962 / Ed. by Kordan B., Luciuk L. – Kingston: The Limestone Press, 1986. – 173 p.

2. Маркусь В. Українська західна діаспора на порозі XXI-го століття // Українська діаспора. – 1993. – Ч.3. – С. 24-32.

3. Зленко А. «Як усе починалось». Спогади екс-міністра закордонних справ України А. Зленка // Політика і час. – 2006. - №9. – С. 11.

Макар Ю. І.

ПРОБЛЕМИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УКРАЇНИ

Як показує життя, входження незалежної України до європейської і світової співдружності, тобто здобуття належного місця на міжнародній арені, виявилось для нашої держави складним завданням. Зрештою, будь-яка держава, стаючи на шлях незалежності неодмінно стикається з подібною ситуацією, котра меншою, котра більшою мірою.

Автор ставить собі за мету окреслити, бодай у загальних рисах, проблему формування зовнішньополітичного курсу України від часу здобуття незалежності, крізь призму вибору *стратегічного партнерства*. З цього приводу серед українських політиків, зрештою, й дослідників, впродовж останньої декади минулого століття і початку нинішнього точаться нескінченні дискусії, що таке *стратегічне партнерство* і скільки ж *стратегічних партнерів* повинна мати наша держава, як це мало б вплинути на здобуття нею належного місця у *світовому співтоваристві*. Щоправда, незаперечною залишається істина, що ніяка країна не може розраховувати на належне місце у *світовій спільноті*, якщо її суспільство не згуртоване навколо *державної національної ідеї*, якщо держава не здійснює відповідної *внутрішньої політики*, яка відповідала б запитам свого суспільства, в усякому випадку його більшості. Іншими словами, зовнішня політика держави мала б формуватися на основі *належного розвитку внутрішньої*, тобто *здорових засад функціонування суспільства* [1;2;3].

У наш час, коли двосторонні відносини між державами фактично повністю залежать від світових *глобалізаційних процесів*, а в них все зростаючу роль відіграють міжнародні об'єднання, стратегічне партнерство більшою мірою перетворюється з *інструменту двостороннього на багатосторонній*.

Повертаючись до України, нагадаємо, що після здобуття незалежності ідея *стратегічного партнерства* поступово набирала характеру ніби якогось визначального напрямку поведінки на міжнародній арені. В окремі роки Україна вважала своїми *стратегічними партнерами* цілий ряд держав одночасно. Цілком зрозуміло, що таке трактування *стратегічного*

партнерства до певної міри його знецінює бо набирає характеру не до кінця продуманої форми ввічливості, коли звичайні міждержавні стосунки оголошуються стратегічними. Інша справа, коли такими стають взаємини з однією чи кількома державами, що відіграють важливу роль у становленні України як *суб'єкта міжнародних відносин*.

Основні принципи та напрями зовнішньої політики незалежної України викладені у Постанові Верховної Ради від 2 липня 1993 р. *Основні напрями зовнішньої політики України* [4]. Вони загалом залишаються актуальними і тепер, понад двадцять років після здобуття Україною незалежності, визначають сучасну стратегічну спрямованість зовнішньополітичного курсу. Найголовнішою вимогою у здійсненні зовнішньої політики є *повне, всебічне й ефективне забезпечення національних інтересів України*.

Отже, в пошуках належного місця в Європі та світі Україна намагається налагодити *стратегічне партнерство* на рівні двосторонніх міждержавних стосунків, а також через міжнародні організації. У першому випадку найчастіше йдеться про Росію, Польщу, США. А у другому – про Європейський Союз. У свідомості пересічного українця утвердилася думка, що будь-який стратегічний партнер зобов'язаний дбати про інтереси нашої держави, забуваючи при тому, що кожна країна насамперед має дбати про свої власні національні інтереси, а не когось іншого. Здається, що сподівання на те, що хтось за нас щось зробить для нас, відходить в минуле [5].

Говорячи про *стратегічне партнерство*, звернімося насамперед до стосунків України з Росією, яким станом на сьогоднішній день притаманний високий ступінь взаємозалежності у виробничих сферах, значний ступінь асиметричності за відсутності механізмів нормативного регулювання.

Саме тепер доволі широко обговорюється проблема *українсько-російського стратегічного партнерства*. На думку дослідників, його концепція, мала б спиратися на: міжнародно-правові засади поваги суверенітету нашої держави; демократичні засади поваги прав людини, суспільства, держави; загальнолюдські цінності (європейські) [6;7;8].

Деталізуючи означену концепцію слід зазначити, що вона повинна нести відповідне навантаження, набагато більше, ніж звичайна угода про співпрацю між двома державами. Слід також мати на увазі, що стратегічні відносини є своєрідними зобов'язаннями перед партнером і визначаються певним колом особливих інтересів і умов. Насамперед їх повинна характеризувати повага суверенітету партнера, що означає *відсутність територіальних претензій, зближення інтересів і цінностей, визнання доцільності динамічного зростання двостороннього товарообміну, поширення співпраці на більшу кількість галузей тощо*.

Співставляючи рівень українсько-російського стратегічного партнерства з подібними явищами у світовій практиці, їх змістом, напрямками та проявами, можна визначити його засади, *бажані для України*, і, цілком очевидно, не лише у стосунках з Росією. Ними мали б бути:

- непорушність поваги до суверенітету і територіальної цілісності партнера, що є беззастережною вимогою *стратегічного партнерства*;
- збіжність або зближення суспільних цінностей обох партнерів, їх цілей;
- наявність стратегічних сфер взаємодії;

- взаємсприятлива координація зовнішньополітичних дій;
- надання допомоги у будь-яких ситуаціях, аж до військової;
- неконфронтаційне бачення перспектив майбутнього розвитку регіону і світу в цілому;
- співпраця без заподіяння шкоди взаємним контактам з іншими державами [6;7;8].

Серед стратегічних партнерів чи не найчастіше поряд із Росією, називають Польщу, і цілком небезпідставно. На це складається чимало причин:

- по-перше, багатоміліардна історична дійсність, якщо можна так сказати, спільного співжиття;
- по-друге, обидві держави близькі територіально;
- по-третє, єднають їх етнодемографічні корені;
- по-четверте, обидві країни мають тісні культурні зв'язки;
- по-п'яте, вони також мають спільні політико-стратегічні інтереси.

Загалом, станом на сьогоднішній день українсько-польське стратегічне партнерство у політичній сфері видається доволі сформованим. В Україні функціонує цілий ряд інститутів міжнародної співпраці, діяльність яких допомагає у підтриманні існуючих політичних контактів, а також у зміцненні взаємних стосунків у всіх сферах відносин. Зокрема, функціонують *Консультативний комітет Президентів України і Польщі, Українсько-Польська міжнародна комісія економічної співпраці, Українсько-Польський економічний форум, Польсько-Українська фундація співпраці ПАУЧІ, Форум партнерства Україна-Польща, Міжнародний центр зустрічей студентської молоді України та Польщі тощо*[9].

Говорячи про стратегічне партнерство України з Польщею, чи будь-якою іншою країною, не слід забувати, що так чи інакше воно переломлюється крізь призму стосунків з Росією. На думку званого польського дослідника міжнародних відносин Ришарда Земби, Росія у сучасному поліцентричному міжнародному порядку бачить себе *обов'язковим елементом глобальної рівноваги*, розглядає себе найближчою Заходу, розігруючи ідею *обмеженої двополярності* зі США, а також у трикутнику Росія – США – Євросоюз [10]. Не ставлячи знаку рівності між тими ідеями та *загальною концепцією багатополарності*, слід зауважити і оцінити те, що Росія, знову ж таки, бачить себе на боці європейської цивілізації і західного світу.

Поки що важко сказати, якою мірою подібні гіпотези підтвердяться реальністю. Очевидним є однак те, що Росія намагається повернути собі позиції *першорядного гравця* на міжнародній арені, втраченої з розпадом Радянського Союзу. Не викликає сумнівів, що вона вважає *пострадянський простір* сферою своїх національних інтересів і боляче сприймає будь-яку спробу змінити статус-кво.

Політична боротьба між Заходом і Росією за Україну базується на тому, що остання через своє *стратегічно глобальне* розташування між Європою та Азією, людські та економічні ресурси потенційно є *важливим чинником* європейської та світової спільноти. Не можна наразі сказати, що йдеться про якусь *другорядну буферну державу*, але поведінка провідних політичних сил самої України дає підстави до невтішних висновків. Щоправда, те, що діється навколо України на міжнародній арені, не відбувається виключно з

її вини.

На жаль, українським політикам усіх без винятку спрямувань, як дотепер, бракує *державницького підходу* до справи належного використання стратегічного розташування України між Сходом і Заходом. Не викликає сумніву, що завдання надзвичайно складне. Але вихід Україна мусить знайти, якщо буде в першу чергу керуватися власними *національними* інтересами, зберігаючи при цьому нормальні добросусідські стосунки з оточуючими нас державами.

Література:

1. Зленко А. Українська дипломатія та політика: вчора, сьогодні, завтра // Зовнішні справи. – 2013. - №8. – С. 8-9.
2. Макар Ю. Зовнішньополітична орієнтація України: проблема вибору стратегічного партнерства // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 607-609. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: ЧНУ, 2012. – С. 120-126.
3. Макар Ю., Федуняк С. Політика США у сфері безпеки в регіоні нових незалежних держав // Зовнішні справи. – 2012. - №11. – С. 38-41.
4. Відомості Верховної Ради України. – 1993. - №37. – Стаття 379.
5. Шаповалова О. Обтяжлива унікальність, або дилема асиметрії в зовнішній політиці України// Зовнішні справи.-2011.-№ 7-8.- С.26.
6. Див., наприклад: Чекаленко Л., Шмельов Б., Попова Д. Україна – Росія в пост біполярному світі// Зовнішні справи.- 2011.- №5-6. – С.16-19.
7. Єфременко Д. Україна в новій політичній конфігурації // Зовнішні справи. – 2013. - №11. – С. 26-31.
8. Тодоров І. Методологічний вимір студіювання європейського покликання України // Зовнішні справи. – 2013. - №10. – С. 18-21.
9. Makar J. Dwudziestolecie relacji ukraińsko-polskich: osiągnięcia a perspektywę na przyszłość / Polska - Słowacja- Europa środkowa w XIX-XXI wieku / Red. Jana Pisulinskiego, Elżbiety Rączy, Krzysztofa Żarny. – Rzeszów: W-wo UR, 2011.- S.407.
10. Zięba R. Wschód jako priorytet polskiej polityki zagranicznej // Partnerstwo Wshodnie. Wymiry realnej intergracji / Red. M. Zdanowicz, T. Dubowski, A. Piekutowska.- Warszawa, 2010. – S. 69.

Руда Л. А.

ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДВОВЕКТОРНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО РОЗВИТКУ

Україна на даному етапі свого розвитку не просто перебуває у кризі ідентифікації, адже криза – це явище, з якого є механізми виходу. Ми переживаємо хаос ідентифікації, коли ліва півкуля не знає, що думає права, і навпаки. З одного боку, ми вважаємо себе самобутньою цивілізацією, а з другого – прагнемо бути, як усі, що й було продемонстровано за минулі роки. Нам не слід вважати себе якимись неповноцінними чи маргінальними з цивілізаційного погляду. Наша цивілізація має безпосереднє відношення до найпотужнішого цивілізаційного потенціалу як Заходу так і Сходу.

У 1990-х р. посилилася світова кризова ситуація в соціально-політичній сфері, особливо в макрорегіонах, розташованих на межі цивілізацій (Югославія, Кавказ, Індія, Пакистан тощо). Зважаючи на ці катастрофічні

процеси, сьогодні геополітичною термінологією оперують не тільки науковці, а й політики. Ряд американських (З. Бжезинський, С. Хантінгтон) та російських (О. Дугін, О. Митрофанов) теоретиків сучасної геополітики, які розглядали дану проблематику, вважають терени України теж місцем «розлому» цивілізацій. Правда, як свідчить політична практика, межі його прокладаються (поки що?) тільки на папері. Але чи може це нас заспокоювати? Такі обставини не можуть не стимулювати дослідження цивілізаційного підходу до історичного розвитку в контексті впливу на міжнародні відносини з урахуванням його генетики, формування нового цивілізаційного порядку на перетині тисячоліть [1].

Визначення цивілізаційної ідентичності України надзвичайно непросте завдання. Не маючи власної національно-державної традиції, науковці розійшлися в поглядах на цивілізаційну приналежність України та можливі варіанти вирішення цивілізаційного протистояння: 1) вона належить до Західної цивілізації; 2) вона є самотньою цивілізацією, яка зберігає ознаки роздвоєння; 3) частина її належить до Західної, а частина – до Православно-Східнослов'янської цивілізації, але такий може призвести до погіршення стосунків між Європою і Росією; 4) вона належить до Російської Євразійської цивілізації, а тому військове протистояння між Україною і Росією, навряд чи можливе. Також існує точка зору, що Україна є окремою Західно-Православною субцивілізацією, поєднає елементи західної та Православно-Східнослов'янської цивілізації [2, с. 2-6].

Вітчизняний науковець В. Янів зазначає: «Ми, належачи в основному до Європи, надто віддалилися від неї, щоб викресати в собі досить волі, необхідної для здобування власної держави, але не наблизились настільки до Азії, щоб дати вести себе власному деспотові» [3, с. 182].

Відомий американський політолог З. Бжезинський у роботі «Велика шахівниця: головні цілі американської політики» під «великою шахівницею» розуміє Євразійський континент. Вчений визначає на політичній карті Євразії мінімум п'ять основних й активних стратегічних гравців (Франція, Німеччина, Росія, Китай та Індія) та п'ять геополітичних осей (Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран). Геополітична вісь України полягає у її «уразливому розташуванні» стосовно головного геостратегічного гравця – Росії. Вчений зазначає, що розширення як ЄС, так і НАТО триватиме. З. Бжезинський чітко спрогнозував, що коли ЄС і НАТО розширюватимуться, Україна матиме можливість вибирати, хоче вона чи ні, стати частиною якоїсь із цих організацій. Також можливо, що для зміцнення свого самостійного статусу Україна захоче приєднатися до обох організацій [4, с. 120-121].

Українські вчені Д. Видрін та Д. Табачник, автори монографії «Україна на порозі ХХІ ст.: політичний аспект», розглядаючи Україну як чинник стабільності у Східній Європі, пишуть, що ігнорування інтересів України в міжнародних колах триватиме доти, доки Україна «не поновить тісні зв'язки з Москвою і не дасть Європі гарантій євразійської стабільності в міждержавних взаємовідносинах» [5, с. 30].

Американський вчений, політолог Генрі Кіссінджер вважає, що світова система ХХІ ст. характеризуватиметься двома наочними протиріччями –

фрагментацією з одного боку, і зростаючою глобалізацією з іншого [6, с. 15]. Україна ж знаходиться на межі двох глобальних носіїв могутності – Росії та Європи. Протистояння цих двох глобальних акторів буде поглиблюватися і єдиним можливим варіантом врівноваження цих протистоянь буде роль України, яка на даний час має два вектори розвитку.

В праці «Україна – не Європа» також підкреслюється, що, «будучи спадкоємницею класичної європейської культури, Україна в геополітичному плані за своїми світоглядними цінностями не належить до європейської цивілізації», а «міф про культурну і геополітичну єдність України і сучасної Європи» перетворився у спосіб руйнування самосвідомості українського народу [7, с. 8, 12, 122].

Якщо стверджувати, що Україна йде шляхом загальноєвропейського чи євразійського розвитку, виявиться не коректним, якщо ми не звернемо увагу на беззаперечний факт: українській локальній цивілізації притаманні багато рис цивілізації порубіжної. Порубіжні цивілізації одним з перших визначив А. Тойнбі та охарактеризував їх неоднозначним, часто конфліктним переплетінням характеристик базової національної культури та двох великих типів цивілізаційного розвитку людства, між якими локальна цивілізація перебуває. Якщо класичним цивілізаціям притаманна деяка цілісна основа – наприклад, духовно-релігійний фундамент цивілізації, то в порубіжних цивілізаціях така основа є неоднорідною і хиткою, а тому й проблеми, що виникають, розв'язувати значно складніше [8, с. 206-214].

Україні притаманні характеристики як Західної, так і Східної цивілізації. Успадкувавши кращі здобутки попередніх Західних цивілізацій, у тому числі від грецької та римської, українське суспільство об'єднало їх з східнослов'янською філософською традицією. Про переважання рис двох цивілізацій може також свідчити мовний фактор. Якщо в Західній цивілізації притаманне різноманіття мов, а для східнослов'янської цивілізації – переважання однієї, російської, то для України характерним є регіональна багатомовність, що склалася історично. Ще однією особливістю України був і є принцип верховенства закону, індивідуалізм, конституціоналізм, соціальний плюралізм та парламентаризм, який був притаманний для козацької республіки, не були характерними для Російської імперії.

Цивілізаційна ідентифікація України цікава і з наукового погляду, і з погляду формування свідомості й самосвідомості соціальних груп. Можна зустріти і аргументовані позитивні оцінки західної та східної цивілізацій, і жорстку критику курсу України на зближення із Західною Європою та Євразією. Необхідність цивілізаційної ідентифікації України, спочатку суспільною елітою, а згодом і масовою свідомістю, сприяє формуванню в ній повноцінного, відкритого суспільства. Це – саме той Виклик часу, на який Україна або сформулює переконливу відповідь і цим підтвердить статус локальної цивілізації, або не зможе запропонувати креативну концептуалістику, визнавши необґрунтованість цивілізаційних претензій.

А. Марчуков вважає, що цивілізаційний розлом в українському суспільстві проходить не просто за територіальним принципом. Він є, скоріше, «розломом» у світогляді, де «схід» уособлює собою радянську, «православно-слов'янську» свідомість, те, що правильніше було б найменувати «Росією»

у широкому значенні цього слова, а «захід» – національну українську свідомість і національні українські цінності [9]. Такий «розкол» у суспільстві не виникає сам по собі, а є наслідком ціннісних та інших відмінностей, що історично існують між україномовними і російськомовними регіонами.

Отже, Україна – це держава, розділена на Західну Україну (переважно уніатську, націоналістичну, про-західну) і Східну Україну (переважно православну, російськомовну і про-російську). Україну можна назвати моделлю співіснування різних етнічних груп і цивілізацій. Якщо говорити про глобальний розподіл сил, то Україна є важливою другорядною регіональною державою. Тому вона прагне до збереження незалежності від найвпливовішої країни регіону. Динаміка світового розподілу сил вимагає підтримання тісних стосунків між США та Україною. Обидві країни зацікавлені в тому, щоб Росія не розширялася і не стала знову домінувати над своїми сусідами як наддержава [10, с. 8-9]. Отже, можна зробити висновок, що Україна – це Світове перехрестя, унікальна земля, яка не належить ні до так званої «європейської» цивілізації, ні до «євразійської». І в наш час запорука незалежності та процвітання України – це не «рух в бік цивілізованих країн Західної Європи», а створення власної самобутньої цивілізаційної системи.

Література:

1. Матійчик Я. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку / Я. Матійчик // Політика і час. – 2002. – №9. – С.73-83.
2. Комаров В., Більченко В. Україна у світовому цивілізаційному просторі: деякі дискусійні питання / В. Комаров, В. Більченко // Історія в школі. – 2006. – № 6. – С. 1-6.
3. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології [Текст] / В. Янів. – 2.вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2006. – 342 с.
4. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / З.Бжезинский: [пер.с англ. О.Ю. Уральская]. – М.: Междунар. отношения, 1999. – 256 с.
5. Вибрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ століття: політичний аспект / Д. Видрін, Д. Табачник. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
6. Киссинджер Г. Дипломатия [Текст] : пер. с англ.: Львов, В. В. / Г. Киссинджер. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
7. Дорошенко Д. І. Нариси історії України / Д. І. Дорошенко – Львів: Глобус, 1991. – 505 с.
8. Хачатурян В. М. Проблема цивилизации в «Исследовании истории» А. Тойнби в оценке западной историографии / В. М. Хачатурян // Новая и новейшая история. – 1991. – №1. – С.204-218.
9. Шульга М. Цивілізаційна рубіжність України у дзеркалі російської науки / М. Шульга // Політичний менеджмент, 2008 р. – № 2(29). – С. 106-114.
10. Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення для України / С. Хантінгтон // Нац. безпека і оборона. –2000. – № 7. – С. 7-10.

ПРИЗУПИНЕННЯ АСОЦІАЦІЇ З ЄС: ВНУТРІШНІЙ І ЗОВНІШНІЙ
ВИМІРИ

Головний позитив Угоди про асоціацію, як плану дій на найближчі десять років, у тому, що Україна мала взяти на себе певні зобов'язання і повинна буде їх виконувати в силу принципу міжнародного права *pacta sunt servanda* (договори повинні виконуватися). Безумовно, сумно те, що ми не можемо зробити це самі, що для поліпшення життя в країні нам необхідно сприяння ззовні. Втім, на жаль, іншого шляху не спостерігається.

Угода про Асоціацію не що інше, як план дій і вимог, які треба виконувати. Те, що пропонується Україні цією угодою - унікально, так як вона не подавала заявки, не є кандидатом у члени ЄС, а вже отримує майже 50 відсотків членства. Але угода про Асоціацію ні в якому разі не припускає, що хтось за нас буде вирішувати наші проблеми, у тому числі і грошіма.

Стати членом ЄС, хай не зараз, це єдина можливість для країни і її громадян поліпшити якість життя. Біда яких лише в тому, що їм випало «щастя» жити в державі, підпорядкованій політикам, чії фінансові куші в рамках існуючої системи настільки великі, що оголошена модернізація країни, переставши входити в орбіту їх особистих інтересів, виявилася відкладеною на невизначений термін.

В українському суспільстві до 21 листопада 2013 р. існував міцний консенсус між владою і опозицією. Коли був зроблений крутий розворот перед самитом у Вільнюсі, послідувала цілком природна реакція – громадяни вийшли на вулицю.

Черговий майдан занурив нашу країну в один з найсерйозніших криз з непередбачуваними наслідками. Протести, у яких беруть участь десятки тисяч людей у Києві та ряді інших міст, виникли начебто на порожньому місці, так як влада формально твердо і безкомпромісно заявляє: «Курс на Євроінтеграцію був і залишається незмінним» [1].

Варто зазначити ставлення до Заходу, до європейської інтеграції в нашій країні, певною мірою, міфологічне. Існує думка, що в суспільній свідомості ідея комунізму замінена ідеєю євроінтеграції. Сформувалася стійка ілюзія, мовляв, як тільки Угода про асоціацію набуде чинності, то у нас автоматично все буде так само добре, як і в ЄС. З іншого боку, особливо на сході і півдні України доволі популярним є неприйняття Заходу як такого (що є притаманним і для більшості населення РФ).

Зрозуміло, що рішення всіх надзвичайних сесій облрад, які відбувалися на місцевому рівні на сході та півдні України 2 грудня 2013 р., були напередодні скоординовані в центрі. Депутати приймали рішення, згідно з вказівкою згори. Сьогодні не можна виключати, що влада знову повернеться до сценарію, розіграного нею у 2004 році і спрямованому на розкол України. Утім, якщо й існує такий варіант, то він остаточно не затверджений [2].

Втім, насправді протести показник загального невдоволення корупцією, неефективністю державного управління, порушенням прав людини і, як наслідок, низьким рівнем життя, характерним для сьогоденної України.

Угода про асоціацію мала б бути поштовхом для початку реформ, про які у нас кажуть протягом 22 років: про необхідність модернізації держави та її економіки, щоб країна, нарешті, стала конкурентоспроможною у світі. Реально ж нічого не відбувається. Ми бачимо лише передвиборчі гасла, які потім, потім легко ігноруються. До того ж, Конституційний Суд, власним вердиктом зазначив, що вони не мають юридичної сили, тобто ніхто з обраних політиків не відповідає за передвиборчі обіцянки...

Проте існує стала думка, що мільйонні недільні майдани проти насилля і -- проти саме цієї влади, закріпленого нею поганого політичного режиму. А потім й тому вже за євровибір. Мирне, по-українському солідне, протистояння, яке перетравлює у впевненій позитив неусувні істерики «революціонерів» та надемоційних громадян. Народне протистояння відбувається не за нового вождя чи фюрера, який зробить для нас щастя. За себе, «за власну гідність». Гідність існує лише у публічному відкритому просторі. Міжнародна публічність несе смерть геополітиці заговору.

Масові виступи у Києві засвідчують, що громадяни висловлюють свою позицію і не рахуватися з громадянами не можна. Але не виключений і негативний розвиток. Здається, що саме в такому розвитку подій зацікавлена Російська Федерація. Безумовно, у В.Путіна є вагомий вплив на нашого президента. Якщо силовий сценарій перемагає, то зрозуміло, буде ізоляція для нашого уряду, і, зрештою, для країни. І в такому разі, значно простіше призвести Україну до Митного союзу. Чим зrealізувати мету третього терміну В.Путіна [3].

Втім, за оцінкою З. Бжезинського, сплеск українського патріотизму «є сигналом того, що прихильність національної незалежності стає реальною політичною домінантою». Особливо, на його думку, це стосується української молоді, яка більше не відчуває себе ні з мовної, ні з історичної точки зору, частиною «матінки Росії». Два десятиліття незалежності сформували нове мислення, якому не властива русофобія, проте воно стверджує історичну ідентичність українців як невід'ємної частини європейської цивілізації [4].

Таким чином, є підстави сподіватися, що теперешнє призупинення європейської інтеграції, як і певні «преференції» від Росії мають тимчасовий характер, і суттєво не вплинуть на стратегію реалізації провідного вектора української зовнішньої політики.

Література:

1. Курс на європейську інтеграцію для України залишається незмінним - Глава держави. Офіційне Інтернет-представництво Президента України. - Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/29712.html>

2. Донецькі «регіонали» дистанціюються від надзвичайного стану. Сайт Радіостанції «Німецька Хвиля». - Режим доступу: <http://www.dw.de/>

3. Силовим розгоном Євромайдану в Україні розпочнеться диктатура?. Сайт Радіо «Свобода». - Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/>

4. Бжезинський З. Росія, як і Україна, стане справжньою демократією // День, 2013. – 11 грудня.

ДЕМОНСТРАЦИИ В БРАЗИЛИИ КАК ФОРМА ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОТЕСТА

Призрак нестабильности бродит по миру. За последние полгода волны общественных беспорядков прокатились от Таиланда и до Бразилии, от Швеции и до Египта.

В особенности внимание мировой общественности приковала к себе Бразилия. В последние несколько лет страна показывает впечатляющие результаты в развитии экономики, инфраструктуры и повышении ВВП. Почему же с повышением экономического роста мы стали свидетелями политических демонстраций и митингов не утихающих с начала июня 2013 года? Быстро развивающаяся страна с самым большим потенциалом среди стран Латинской Америки, шестая экономика мира опять увязла в болоте?

Превращение Бразилии не только в экономического, политического и цивилизационного лидера Латинской Америки, но и в одного из лидеров глобального роста является одной из наиболее интересных тенденций развития планеты в XXI веке. Страна, которая триста лет прожила под колониальным управлением, а затем демонстрировала весьма средние показатели под властью слабых демократических и не очень состоятельных авторитарных правительств, в последние два десятилетия обрела исключительный динамизм и уверенность в себе. Однако, несмотря на мнение об этом «бразильском экономическом чуде» у правительства страны есть довольно серьезные проблемы. Так, в частности, «предельная скорость» экономики Бразилии, а именно темпы возможного роста без повышения инфляции и дефицитов по внешним операциям, все еще значительно ниже некоторых более динамичных стран с формирующимся рынком, хотя она и повысилась за последнее десятилетие. [1]

К факторам возможной нестабильности в Бразилии относят и ее политическую систему. Администрация нынешнего президента Дилмы Русефф имеет поддержку коалиции из более чем дюжины партий – от коммунистов до правых популистов, - которые в совокупности дают ей конституционное большинство в три четверти голосов в Конгрессе. Многие из этих партий интересуются не столько идеологией и законодательством, сколько получением должностей в госаппарате, где президент назначает до 25 тысяч чиновников. Заявив о серьезной борьбе с коррупцией, Русефф сильно рискует, уже заслужив в рядах некоторых союзников репутацию «опасно наивной» особы. Коррупционные скандалы сотрясают правящую коалицию. В августе 2011 года ее покинула небольшая Партия республики, во главе с руководителем министерства транспорта, в котором обнаружили серьезные злоупотребления. [2]

При этом проблемы остаются и в социальной сфере. Качество образования остается низким, 16 процентов населения – безграмотны. Бразилия на третьем месте в Латинской Америке и десятом месте в мире по уровню социального неравенства, 26 процентов населения живет в трущобах. В одном только Рио-де-Жанейро миллион человек – каждый пятый – обитает

в стихийно застраиваемых фавелах, где часто правят криминальные группировки. В 2008 году в городе 4600 человек погибли насильственной смертью. Все эти проблемы в различных областях общественной жизни провоцируют желание бразильского народа на перемены, но не столько в смене политического руководства страны, сколько в корреляции ее курса. [3]

Известный американский философ и политолог Фрэнсис Фукуяма утверждает, что динамика антиправительственных демонстраций в Южной Америке за последние 10 лет изменилась в корне. Если раньше подобного рода протесты проходили под эгидой оппозиционных политических сил, то теперь основу для протеста составляет средний класс и образованная молодежь. [4] То, что происходило во Франции в 1968 году, как борьба против геронтократии, мы теперь можем наблюдать в Бразилии. Во главе нынешнего протестного движения стоит молодежь с высшим образованием, которая смогла объединиться посредством социальных сетей и которая не признает ни одну из действующих в стране политических партий. Молодые люди отвергают любые попытки политических партий и профсоюзов стать частью протестного движения и, таким образом, извлечь для себя политическую выгоду.

Как известно, демонстрации на улицах основных больших городов Бразилии начались после заявления власти о повышении цен на транспорт. Это стало первой волной протеста, которая повлекла за собой митинги учителей, акции против влияния международного капитала на нефтяную отрасль страны и социального неравенства. Интересным фактом стало то, что многие демонстранты выдвигают требования по значительному сокращению вложений государственных средств в Чемпионат мира по Футболу 2014. Бразилия - страна, в которой футбол уже стал неотъемлемой частью жизни населения. Однако, протестующие считают, что деньги ушедшие на создания условий для проведения этого турнира должны были бы пойти на различного рода социальные программы.

Демонстрации в Бразилии своего рода уникальны, так как многие митингующие открыто заявляют о своей поддержке президенту страны Дилме Русефф. Их основными требованиями является пересмотр некоторых экономических и социальных аспектов в действиях властей. Правительство страны уже пошло на многочисленные уступки протестующим, так местные администрации обещают не повышать цены на транспорт, кроме того уже выдан указ о пересмотре выплат малоимущим и повышения зарплат сотрудникам государственного сектора (учителям и врачам).

Все это свидетельствует о гибкой политике, которую проводит правящая партия. Эти демонстрации лишь показали протестный потенциал общественности и ее готовность в случае чего опять выйти на улицы. В стране формируется сильное гражданское общество, которому не безразлична судьба своей страны. Бразильский народ своим примером показал как населения страны может влиять на власть и ее политику и как важно формировать у народа сознание того, что он и есть эта власть, и что именно он должен решать какой тропой ему идти в будущее.

Литература:

1. Панков Э.И. Бразилия: стремление в будущее // Вестник МГИМО- Университета
2. Dilma Tries to Drain the Swamp // The Economist. August 20, 2011. P.41-42
3. Давыдов В.М., Бобровников А.В. Роль восходящих гигантов в мировой экономике и политике. Шансы Бразилии и Мексики в глобальном измерении. М.,2009
4. The Middle-Class Revolution // The Wall Street Journal. June 28, 2013 by Francis Fukuyama
5. International Monetary Fund. Online source :
6. http://www.imf.org/external/ns/search.aspx?NewQuery=Brazilia&col=SITENG&filter_val=N&lan=eng

Яшна Н. О.

АРКТИКА ЯК ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ОБ'ЄКТ БАГАТОПОЛЯРНОГО СВІТУ

В останній час з новою силою почали розігріватися дебати відносно досить актуальної теми – розділу арктичних територій. На сьогоднішній день основними претендентами на освоєння даного регіону є п'ять країн. Серед них Росія, США, Канада, Данія та Норвегія. Крім того, свої претензії висловили ще три полярні держави, що не мають океанічних кордонів – Ісландія, Швеція, Фінляндія та Данія. Заяви щодо освоєння територій Арктики висунули ще багато країн, включаючи Китай, Південну Корею та Японію.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. погляди країн на значення Арктичного регіону докорінно змінився. Арктика стає ареною геополітичної конкуренції між провідними державами світу. Адже понад 20% світових запасів нафти та газу знаходяться на континентальному шельфі і на схилах арктичних морів, багаті джерела вуглеводної сировини та інші ресурси Світового океану. Нафтогазові та мінеральні ресурси Арктики притягують увагу й інших країн Євразійського континенту – Німеччини та Англії, Китаю та Японії, Індії і навіть багатих нафтою арабських країн [1, с. 65].

В умовах геополітичного суперництва Арктика є єдиним на даний момент регіоном, не розділеним на сектори за територіальною приналежністю ділянок між прикордонними державами. Відсутність належного правового закріплення статусу арктичного регіону породжує суперництво політичних гравців у їх прагненні затвердити свої суверенні права на частини Арктики. У зв'язку з цим держави, що претендують на арктичні території – Росія, США, Канада, Данія та Норвегія ведуть активні дії з освоєння найближчих до них континентальних кордонів шельфових територій, затверджених Конвенцією ООН з морського права 1982 року. Крім того, розробляються програмні документи і стратегії, що визначають політику конкретної держави в арктичному регіоні [2].

З 1920-х років ці країни оскаржують право на володіння арктичними територіями. Усього ж про бажання вести розробки арктичного шельфу заявили понад 20 держав. Однак найбільш серйозні суперечки навколо приналежності арктичного шельфу точаться між Росією та Канадою. Решта претендентів залишаються на другому плані і є для головних сперечальників

привабливими об'єктами для перетягування на свій бік. Отож, через складнощі, пов'язані з визначенням зовнішніх кордонів континентального шельфу, жодна з країн досі не змогла встановити таких розширених кордонів. Проте в новому тисячолітті скриньку Пандори територіальних суперечок було відкрито, – перший крок зробила Росія.

Основний інтерес Росії в Арктиці пов'язаний із Хребтом Ломоносова, підводним утворенням, яке тягнеться на 1800 кілометрів від Новосибірсь-ких островів через центральну частину океану до острова Еллесмер у канадському арктичному архіпелазі. Воно вважається ключовим ласим куснем у пошуках вуглеводневих багатств в Арктиці. Російські експерти переконані, що хребет – продовження континентального шельфу Сибіру і це дає їхній країні право претендувати на розширення своєї виключної економічної зони аж до Північного полюса. У разі позитивного вирішення питання Росія розширить зовнішні кордони свого арктичного шельфу на 1,2 мільйона квадратних кілометрів і зможе розпочати розробку нафтових та газових родовищ [3,с.3].

Зі свого боку, Канада і Данія також висувають претензії на хребет. Як заявляють канадці, вони мають наукові підтвердження того, що він – канадський, а не російський. Із цим не згодна Данія, яка має намір довести, що підводний «хребет спотикання» – геологічне продовження зовсім не Сибіру, а Гренландії. Інші дві приарктичні країни – Норвегія і США – приналежність Хребта Ломоносова не оскаржують. Перша в 2009 р. взагалі відмовилася від претензій на Північний полюс, зате отримала дозвіл від Комісії ООН із питань кордонів континентального шельфу на приріст території арктичного шельфу. Що ж до США, то Вашингтон не приймає жодного з варіантів визначення кордонів арктичного шельфу, запропонованих сьогодні приполярними державами, прагнучи додатково отримати територію, що простягнеться на 600 морських миль від Аляски до Північного полюса. Розпочати юридичний спір з іншими країнами США заважає затягування сенатом процесу ратифікації Конвенції ООН з морського права. Однак держсекретар Г.Клінтон оголосила завершення цієї процедури пріоритетом зовнішньополітичного відомства [3, с.4].

На сьогоднішній день Арктика здатна виконувати не тільки роль світової комори енергоносіїв та інших ресурсів, а й стати другим Великим Шовковим шляхом - найважливішим транспортно-логістичним вузлом, що об'єднує Азійсько-Тихоокеанський регіон, Європу, майбутній Євразійський союз і Північноамериканський регіон. Найкоротший шлях, що з'єднує ці регіони, буде проходити саме через Арктику. В боротьбу за Арктику активно вступають країни, що не мають до неї безпосереднього географічного відношення, тобто неарктичні держави, зокрема, Китай. Яким чином Китай, який не має безпосередньо виходу до Північного Льодовитого океану, здатний серйозно претендувати на освоєння арктичного регіону? - Відповідь проста: в цьому йому цілком можуть допомогти країни, які не здатні самостійно і на рівних конкурувати в цьому регіоні з такими гігантами як Канада, США, а тим більше з Росією. Країною, що сприяє просуванню Китаю в Арктику, є Данія. Ця країна відкрито підтримує прагнення Китаю брати участь в дискусіях, присвячених арктичній політиці. Данія виступає

за входження Китаю в Арктичну раду, куди крім неї входять США, Канада, Норвегія і Росія, а також Швеція, Фінляндія та Ісландія.

Серйозним свідченням намірів Китаю освоювати Арктику є будівництво власного криголамного флоту. На даний момент у Китаю є лише один діючий криголам, проте вже до кінця 2014 року в КНР буде побудований новітній криголам тоннажністю 8 тисяч тонн, і це, мабуть, лише початок [4].

В даний час, внаслідок глобальних змін світової політики Арктика, що грає роль буфера між основними світовими центрами – США, Західною Європою, Росією, Японією і Китаєм, стає полігоном великої військово-стратегічної гри. Незважаючи на нарощування конкурентами військової могутності в Арктиці, експерти не вірять у можливість переростання суперечок на силове протистояння. На їхню думку, є багатообіцяючі ознаки можливості врегулювання північними країнами своїх суперечок мирними засобами у рамках правового поля. Першим позитивним знаком готовності сторін домовлятися називають підписання у травні 2011 року членами Арктичної ради (Канадою, США, РФ, Норвегією, Швецією, Фінляндією, Данією та Ісландією) першого юридично обов'язкового договору про розподіл функцій у галузі пошуково-рятувальної діяльності в Арктиці [5, с.1].

Незважаючи на геополітичну конкуренцію в Арктичному регіоні, світова спільнота досить обережно підходить до вирішення конфліктних ситуацій. На сьогодні арктичний шельф не досить цікавий з погляду вуглеводнів, бо світові технології ще не навчилася видобувати з нього дешеве паливо. З часом суперництво в регіоні може посилитись, однак, визначення чіткого міжнародно-правового статусу та режиму Арктики надасть можливість звести нанівець усі суперечки.

Література:

1. Халиуллин Ю. Арктика становится геополитическим объектом многополярного мира. Дипломатический вестник. 2009, № 6. С. 65.
2. Корж Г. Війна за Арктику. Трибуна України. 2009, 3 грудня / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://ukrtribune.org.ua/ru/2009/12/vijna-za-arktiku/>
3. Александров О. «Перетягування» полюса. «Дзеркало тижня. Україна». 2011, №25. С. 3-4.
4. Китай йде на Північ. / Електронний ресурс // Режим доступу: <http://wartime.org.ua/829-kitay-yde-na-pvnch.html>
5. Лиховид І. Світ завойовує Арктику. День. 27 січня 2011. №13. С. 1.

Секція «Регіонаознавство та краєзнавчі дослідження» **Секция «Регионоведение и краеведческие исследования»**

Божко О. О.

**«БЛАГОЧЕСТИВАГО КОРЕНЕ ПРЕЧЕСТНАЯ ОТРАСЛЬ...»: 3 ЖИТТЯ
НАСТОЯТЕЛЯ РІЗДВО-БОГОРОДИЧНОГО ХРАМУ КРИВОГО РОГУ
СВЯЩЕНИКА ВОЛОДИМИРА БАБУРИ**

Сьогодні стала вже зрозумілою та очевидною думка про необхідність гуманітаризації та гуманізації всіх сфер людського життя. Тому на часі
50

вести мову не лише про людей «руди і металу», які доклали зусиль для промислового розвитку Подніпров'я, але й про тих, хто заклав підвалини «гуманітарної складової» нашого регіону. Такими були представники місцевого духовенства, яке плекало душу народу, виховувало його та направляло до світлого і високого в часи відпочинку від важких робіт. В даній статті мова йтиме про настоятеля храму Різдва Богородиці священика Володимира Бабуру, який служив у Кривому Розі в часи його стрімкого розвитку на межі XIX–XX ст.

Не дивлячись на те, що нам не відомий рік народження священика Володимира Бабури, ми можемо бодай приблизно визначити його. Враховуючи те, що в духовне училище приймали дітей віком у межах 12 років і те, що Володимир вступив до навчання туди 1882 р., можемо зробити висновок, що він народився десь у 1870 р. Стосовно його соціального походження, можемо з упевненістю стверджувати, що Володимир народився у сім'ї священика. Більше того, його по батькові – Іванович [1, с. 51, 84, 90], а також географічний регіон служіння, дають можливість конкретно визначити особу батька. Це священик Іоанн Бабура, настоятель Миколаївської церкви Кривого Рогу, благочинний Широківського округу Херсонського повіту і губернії. Підставою для такого висновку є те, що серед священнослужителів XIX ст. у джерелах по Херсонській єпархії зустрічаємо лише одного Івана Бабуру, до того ж пов'язаного з Кривим Рогом. До речі, з припущеним роком народження Володимира цілком узгоджується дата закінчення Іваном Бабурою семінарії – 1869 р. та його вік на той час – 21 рік. Таким чином, можемо зробити висновок, що В. Бабура народився в сім'ї визначного криворізького пастиря [2].

Не викликає сумніву, що Володимир мав можливість поглинути у себе найкраще з життєвого досвіду свого батька, а також діда дяка Якова Бабури. Ази світської грамоти і церковної науки, читання і співу він, скоріш за все, опанував у церковно-приходській школі, в якій викладав його батько. У своїй попередній публікації ми звертали увагу на те, як ретельно ставився о. Іоанн до виховання і навчання підростаючого покоління [2]. Ясна річ, він доклав усіх зусиль для належної освіти свого сина та прищеплення йому любові до науки.

З вересня 1882 р. Володимир продовжив навчання у Херсонському духовному училищі, яке закінчив у червні 1886 р. За результатами випускних іспитів він був автоматично переведений у 1 клас Одеської духовної семінарії, куди його зараховано по І розряду [3, с. 408]. Ця обставина свідчить про високі пізнавальні здібності Володимира та успіхи у навчанні. Щоправда, його навчальні досягнення згодом погіршилися: за результатами 2 класу він був переведений у 3-й вже по II розряду [4, с. 278]. Однак, ми не знаємо що стало цьому причиною. Прикметно, що в цей же час в Одесі у паралельному чи в тому ж класі семінарії навчався теж майбутній криворізький пастир Михаїл Пухальський [5, с. 468], який у XX ст. стане безпосереднім наступником В. Бабури по служінню у Різдово-Богородичному молитовному будинку. Разом з тим, на 2 класи старше навчався інший майбутній священик Кривого Рогу настоятель сусідньої Покровської церкви Діодор Якубович [4, с. 280].

Володимир Іванович Бабура завершив навчання в Одеській духовній

семинарії у 1892 р. Напевно, незабаром він одружився та був рукоположений у священника. Нажаль, місце його першого служіння для нас невідоме. Однак, наприкінці 1897 року священник В. Бабура був призначений служити у Різдво-Богородичний молитовний будинок містечка Кривий Ріг [6, с. 572]. Можливо, це переведення на місце нового служіння було пов'язане зі смертю батька (о. Іоанн Бабура помер 21 лютого 1897 р. [7, с. 68–69]) і необхідністю опікуватися овдовілою матір'ю та іншими членами сім'ї.

Перебуваючи на служінні у храмі Різдва Богородиці о. Володимир продовжив справу батька з налагодження початкової освіти для криворіжців. Зокрема того ж 1897 р. при церкві була відкрита школа грамоти для дітей [8, с. 610]. Однак, на цьому він не зупинився. Ним було зроблено усе можливе, аби викладання у школі покращувалося і проходило на належному рівні. Завдяки цьому, школа, в якій, за загальноімперськими правилами, настоятель був завідуючим та викладачем Закону Божого (законовчителем) [9, с. 372], здобула статус церковно-приходської і як така згадується під 1901 р. [10, с. 247]. Серед предметів, які в ній викладалися, були російська мова, чистописання, арифметика, Закон Божий, слов'янське читання та спів [11].

Вистачало о. Володимиру і загальних турбот по своїй парафії, до якої на поч. ХХ ст. крім найближчих мешканців Кривого Рогу входили ще й жителі присілків сусідньої Катеринославської губернії Шмакове (за 5 верст від храму) та Дубова Балка (за 12 верст). Станом на 1901 р. прихожан нараховувалося 2184 особи: 1102 чол., 1078 жін. і 4 старообрядці. Кожен з них потребував належної турботи, пастирського піклування, поради і допомоги. Стосовно матеріального забезпечення о. Володимира у Кривому Розі слід зазначити, що помешкання йому виділялося на церковному подвір'ї, а разом з псаломщиком він отримував жалування від громади у 300 руб. на рік [10, с. 247].

Нелегко мабуть довелось о. Володимиру в часи російської революції 1905–1907 рр., коли необхідно було підтримувати порядок серед робітничого населення Кривого Рогу та протидіяти розповсюдженню марксистських ідей серед суспільства. Напевно тоді одним з небагатьох задовольень батюшки було душевне спілкування зі своїм колишнім товаришем по семинарії, а тепер настоятелем сусідньої церкви на Карнаватці священником Діодором Якубовичем. 1907 став останнім роком перебування о. Володимира у Кривому Розі. У вересні за власним бажанням він був переведений з Різдво-Богородичного молитовного будинку в церкву с. Володимирівка Херсонського повіту [6, с. 572]. З цього часу можемо спостерігати доволі часту зміну ним місць свого пастирського служіння. Так, під 1911 р. він згадується священником у с. Маліївка Новоодеського благочинницького округу Херсонського повіту [12, с. 58], а вже під 1912 р. бачимо священника В. Бабуру у Різдво-Богородичному соборі міста Миколаєва служачим на місці третього священника [13, с. 71].

Перебуваючи у Миколаєві, о. Володимир активно займався церковними і громадськими справами, займаючи відповідальні адміністративні посади. Зокрема станом на 1914 р. він входив до ради Благочиння церков І Миколаївського округу і був одночасно членом та діловодом Миколаївського відділення Херсонської єпархіальної училищної ради [1, с. 51]. Усе це вказує

на авторитет, яким користувався о. Володимир на новому місці служіння, не зважаючи на не довгий термін перебування на ньому. Також можемо помітити, що о. Володимира, як і його батька, не в останню чергу турбувало питання функціонування закладів освіти та якості навчально-виховного процесу у них. Він також не залишав викладацької діяльності: був другим заступником у церковно-приходській школі Різдва-Богородичного собору Миколаєва [1, с. 84].

Ведучи мову про громадські обов'язки о. Володимира, слід згадати, що він був членом і представником від духовенства у Миколаївському 1-му Присутстві з податку на нерухоме майно [1, с. 90]. Тобто бачимо, що його здібності використовувалися не лише у вирішенні питань по духовному відомству, але й для узгодження дій зі світською владою та громадськими установами.

Стосовно забезпечення о. Володимира у Миколаєві можемо лише зазначити, що він проживав у церковному будинку поблизу собору. Однак, і цього разу перебування на приході батюшки було недовгим: резолюцією архієпископа Херсонського і Одеського Назарія від 10 липня 1914 р. священник Володимир Бабура згідно з проханням був переведений з Миколаєва у Троїцьку церкву містечка Троїцького (Сафонове) Херсонського повіту [14, с. 158].

На даний час, наведена дата – остання, яка відома нам з життя священника Володимира Бабури. Навіть ці уривчасті біографічні відомості про настоятеля криворізького храму Різдва Богородиці обриваються з початком Першої світової війни. Як склалася подальша доля батюшки, яким чином завершилося його пастирське служіння і земне життя в буремні роки радянської влади – нам не відомо. У даній історії більше запитань, аніж відповідей, однак ми радіємо кожній можливості заповнити чергову білу пляму в нашому минулому.

Література:

1. Адрес-календарь Николаевского градоначальства на 1915 год. – Николаев, 1914.
2. Божко О. «Пою Богу моему дондеже есмь»: життя і служіння настоятеля Миколаївської церкви Кривого Рогу священника Іоанна Бабури: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.svecha.dp.ua/index.php/istoricheskie-materialy/66-royu-bogu-moemu-dondezhe-esm-zhittya-i-sluzhinnya-nastoyatelya-mikolajivskoj-i-tserkvi-krivogo-rogu-svyashchenika-ioanna-baburi> (дата відвідування: 07.03.2013.).
3. Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – № 16.
4. Херсонские епархиальные ведомости. – 1888. – № 18.
5. Херсонские епархиальные ведомости. – 1886. – № 17.
6. Мельник О.О., Балабанов С.В. Исторична енциклопедія Криворіжжя. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. – Т. I.
7. Херсонские епархиальные ведомости. – 1897. – № 5.
8. Херсонские епархиальные ведомости. – 1897. – № 20.
9. Правила о церковно-приходских школах // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание третье. – Том IV. 1884. – СПб., 1887.
10. Миляновский Ф., свящ. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. – Одесса: Типография Е. И. Фесенко, 1902.
11. Распределение уроков для одноклассных церковно-приходских школ

Херсонської єпархії с 2-х летним курсом // Херсонские єпархияльные ведомости. – 1886. – № 20. – Вкладъш 1.

12. Памятная книжка Херсонской губернии на 1911 год. – Херсон, 1911.

13. Памятная книжка Херсонской губернии на 1912 год. – Херсон, 1912.

14. Херсонские єпархияльные ведомости. – 1914. – № 13-14.

Васильєва Л. А., Вискушенко А. П., Вискушенко Д. А., Гарлінська А. М., Гирин В. К., Костюк В. С., Мельниченко Р. К., Сиваєва К. В., Стадниченко А. П., Тарасова Ю. В., Шевчук С. Ю., Янович Л. М.

КРАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДРИ ЗООЛОГІЇ ЖИТОМИРСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кафедра зоології була створена у 1919 р. на базі природничо-географічного факультету Житомирського інституту народної освіти. У 1929 р. її було реорганізовано у кафедру зоології Інституту соціального виховання. З 1938 по 1962 р. кафедра не діяла. Відновила вона свою роботу в 1962 році у складі природничого факультету Бердичівського педагогічного інституту як предметна комісія кафедри природознавства, а з 1965 р. її було реорганізовано у кафедру зоології. В 1971 р. кафедра відновила свою діяльність вже у складі Житомирського педагогічного інституту імені Івана Франка. Нині кафедру зоології Житомирського державного університету імені Івана Франка очолює доктор біологічних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, академік Академії наук вищої школи України Агнеса Полікарпівна Стадниченко.

Основними напрямками роботи наукових досліджень викладачів кафедри є з'ясування біорізноманіття, вивчення сучасного стану і перспектив розвитку тваринного світу України. Проте найбільш ґрунтовні дослідження науковцями проводяться на Центральному Поліссі. Зазначимо, що вивчення тварин даного регіону різнобічні – це фауна, популяційна структура, характер біоценотичних зв'язків, поширення, особливості морфології, алозимної мінливості тощо. Об'єктами досліджень викладачів кафедри є різні групи безхребетних тварин: від одноклітинних до ссавців (Flagellata, Trematoda, Aspidogastrea, Mollusca, Lumbricidae, Astacidae, Cyprinadae, Castoridae).

Так, для центральної частини Українського Полісся було ідентифіковано понад 50 видів гетеротрофних джгутикових, вперше вивчені їх аутоекологічні особливості, відзначені піки чисельності та видового багатства, отримані екологічні спектри видів [1].

Встановлено видовий склад дощових черв'яків родини Lumbricidae України, їх морфологічні особливості, створено таблиці для визначення [2].

Здійснено дослідження таксономічної структури астацид України. Крім трьох визнаних видів (*Astacus astacus*, *A. leptodactylus* та *A. pachyurus*), доведена наявність четвертого найчисельнішого в Україні вугластого рака (*A. angulosus*), видовий статус якого був спірним. Показано, що популяції широкопалого рака стабільні в передгір'ях Карпат, тоді як на рівнині цей вид зберігся подекуди при чіткій тенденції до зникнення [3].

Проте більш детального вивчення зазнають представники типу молюски родин Lymnaeidae, Bulinidae, Planorbidae, Physidae, Neritidae, Valvatidae, Viviparidae, Acroloxidae, Ancyliidae, Melanopsidae, Bithyniidae, Lithoglyphidae, Unionidae та Pisidiidae. Адже вже близько 40 років на кафедрі плідно функціонує єдина в Україні, одна з найпотужніших у Європі наукова малакологічна школа, яка об'єднує викладачів, аспірантів, магістрантів і студентів природничого факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Основними напрямками роботи даної школи є фауністичний, паразитологічний і екологічний. Так, встановлено список видів всіх представників черевоногих і двостулкових молюсків, поширених в Україні. В останні роки фауністичні дослідження тісно пов'язані з проведенням комплексних конхіологічних, анатомічних, кариологічних і генетичних досліджень молюсків, вивченням гібридизаційних процесів, генетичної структури популяцій, проведення алозимного аналізу. Багаторічні дослідження фауни трематод, які паразитують у молюсків, дозволили виявити коло проміжних хазяїв для 153 видів цих паразитів. Здійснено гістологічні, фізіологічні та гістохімічні дослідження впливу трематод на різні тканини і органи молюсків, а також біохімічні дослідження зрушень рівноваги внутрішнього середовища їх організму. Екологічні дослідження базуються як на спостереженнях, проведених у природі, так і на результатах лабораторних експериментів. Сюди входять дослідження впливу на молюсків різних чинників навколишнього середовища – високих і низьких температур, підлужнення і підкислення середовища, обсихання, забруднення його іонами важких металів, органічними речовинами тощо [4].

Традиційним для школи вже стали проведення Міжнародних науково-практичних малакологічних конференцій «Молюски. Основні результати, проблеми та перспективи досліджень» (2002, 2004, 2006, 2012), організовані при підтримці установ Національної Академії Наук України (Інституту зоології імені І. І. Шмальгаузена, Інституту гідробіології, Інституту геологічних наук), а також державного управління екології та природних ресурсів у Житомирській області.

Нині колективною темою кафедри зоології є «Тваринний світ України (систематика, поширення, екологія, біологія) в умовах глобальних змін клімату Землі» (№ держреєстрації 0112U002263). З'ясовано, що за останні десятиліття відбувається деградація популяцій як гідробіонтів, так і наземних тварин, збільшився список рідкісних та зникаючих тварин.

Основними показниками змін прісноводної малакофауни за змін клімату група дослідників кафедри вважає: скорочення загальної кількості популяцій найуразливіших видів молюсків; зменшення щільності населення популяцій багатьох раніше дуже звичайних для України видів, які тепер мають бути зараховані до категорій видів рідкісних і зникаючих; подовження естивації і зростання в ході її смертності особин, що мешкають в невеличких пересихаючих водоймах Степової зони (Sphaeriidae, Bithyniidae, Valvatidae, Planorbidae); пригнічення темпів зростання («карликовість» Unionidae, Lymnaeidae, Planorbidae, Valvatidae); зрушення в життєвих циклах (тварини

на 1-4 тижні раніше виходять із стану гібернації і раніше приступають до розмноження, пізніше (на 1-2 місяці) йдуть на зимівлю); розмноження в теплий період року особин не однієї (як це було раніше), а двох вікових груп – торішньої генерації і цьогорічок (*Neritidae*, *Physidae*); зміна якісного складу трематоодофауни моллюсків у зв'язку з просуванням на північ України «південних» видів гельмінтів; зрушення показників екстенсивності інвазії деяких видів [5].

З 1992 р. при кафедрі діє аспірантура із спеціальності 03.00.08 - зоологія, на даний момент яку закінчили і захистили кандидатські дисертації понад 30 її випускників, докторські – три викладачі. За останні роки викладачі кафедри опублікували 8 монографій.

Отримані викладачами дані безперечно розширюють знання про тваринний світ Центрального Полісся та України в цілому. Матеріали багаторічної роботи кафедри успішно використовуються при викладанні навчальних курсів зоології безхребетних, хребетних тварин, гідробіології, водної токсикології, основ трофології, екології, паразитології. Нині науковий доробок кафедри зоології становить понад 1000 праць.

Література:

1. Шевчук С. Ю. Гетеротрофні джгутикові центральної частини українського Полісся: автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 «Зоологія» / С. Ю. Шевчук – К., 2008. - 20 с.

2. Власенко Р. П. Систематика дощових червів роду *Aporrectodea* (*Oligochaeta*, *Lumbricidae*) фауни України: автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 «Зоологія» / Р. П. Власенко – К., 2008. - 24 с.

3. Костюк В. С. Генетична і морфологічна мінливість, видовий склад прісноводних раків *Astacidae* Latreille, 1802-1803 фауни України: автореф. дис. ... канд. біол. наук: 03.00.08 «Зоологія» / В. С. Костюк – К., 2013. - 28 с.

4. Мельниченко Р. К. Наукова школа як засіб організації науково-дослідницької роботи студентів вищих навчальних закладів / Р. К. Мельниченко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Біологія. – 2012. – № 2 (51) – С. 330 – 338.

5. Стадниченко А. П. Прісноводная малакофауна Украины в условиях глобального потепления климата земли / А. П. Стадниченко, В. К. Гирин, Л. Д. Иваненко [та ін.] // Тезисы докладов «Проблемы экологии: чтения памяти проф. М. М. Кожова». – 2010. – С. 107.

Златина М.А.

ЕВРЕЙСКИЕ БЕЖЕНЦЫ В ЧЕРНИГОВСКОЙ ГУБЕРНИИ: ПРОБЛЕМЫ ВЫСТРАИВАНИЯ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ С МЕСТНОЙ ВЛАСТЬЮ И ХРИСТИАНСКИМ НАСЕЛЕНИЕМ (ЛЕТО – ОСЕНЬ 1915Г.)

Еврейские беженцы и выселенцы, покидая районы военных действий и прифронтовую зону, сначала пытались осесть в соседних губерниях, находясь в черте еврейской оседлости, а затем, после принятия циркуляра министра внутренних дел Н.Б. Щербатова от 13 августа 1915 о праве проживания евреев, расселились почти по всей территории Российской империи.

Отнюдь не редко возникали сложности при обустройстве вынужденных

56

мигрантов на новом месте проживания, показательным примером, в данном случае, может послужить ситуация, которая сложилась с еврейскими выселенцами в Черниговской губернии. Трудности возникли как во взаимоотношениях с местной администрацией, так и с местным христианским населением.

Главная проблема для еврейских беженцев, связанная с местными представителями власти, заключалась в том, что с момента массового наплыва еврейских вынужденных мигрантов в Черниговскую губернию (лето 1915) местная администрация пыталась их выселить в другие, разрешенные для проживания губернии империи. Согласно отчетам Центрального петроградского еврейского комитета помощи жертвам войны, «в городах Екатеринославской, Полтавской, Черниговской и Таврической губерниях, предназначенных для водворения выселенцев, положение их было непрочным. Отношение к ним администрации было неблагоприятным». [ГАРФ Ф.9538 Оп.1 Д.2 Л.10 (об).] Первое упоминание о предполагаемом массовом выселении еврейских беженцев, не столь давно прибывших в Черниговскую губернию, появляется в прессе 18 августа 1915г. Пока планировалось удалить из губернии тех беженцев, кто не смог или не успел до этого момента удачно устроиться на новом месте жительства: «по поводу объявленной высылке из Черниговской губернии 10 тысяч водворившихся еврейских беженцев, разъяснено, что не выселяются снявшие квартиры, определившие детей в учебные заведения и получившие заработок, остальные выселяются немедленно». [Южный край. 1915. 18 августа С.3] Что интересно, черниговская пресса летом – осенью 1915г. практически не упоминала о положении еврейских беженцев в губернии, [Черниговское слово 1915; Черниговская земская неделя 1915] в основном информация о них печаталась в центральных общероссийских или соседних региональных периодических изданиях. Данные в прессе совпадали с информацией, которую предоставляли уполномоченные Петроградского центрального еврейского комитета помощи жертвам войны, о том, что с августа 1915 «идет выселение уже водворенных, отчасти устроившихся беженцев и выселенцев. Так, возобновилось приостановленное было выселение из Черниговской губернии. Выселяют их в Нижегородскую и Астраханскую губернии». [ГАРФ Ф.9538 Оп.1 Д.34 Л. 15(об).]

Впрочем, требования к повторной эвакуации выселенцев могла быть связаны не только с решениями местной администрации, но и с постановлениями военных властей. На заседании Совета министров, 5 сентября 1915г. министр торговли и промышленности В.Н. Шаховской сообщает о том, что идет «общая эвакуация ранее эвакуируемых: Полтавской, Черниговской и Херсонской губерниях. Это требование Иванова <ген. Н.И. Иванов, с июля 1914 по март 1916 - главнокомандующий армиями Юго-Западного фронта- М.З.>». [Совет министров Российской империи в годы Первой мировой войны. Бумаги А.Н. Яхонтова (Записки заседаний и переписка). СПб. 1999. С.264]

Но в данном случае, если мы посмотрим на последующие решения местной гражданской власти Черниговской губернии, её мнение в отношении вопроса о выселении беженцев совпадало с точкой зрения

военного командования. В начале сентября в Петроградский центральный еврейский комитет помощи жертвам войны телеграфировали из «г. Суржа Черниговской губернии, что еврейские беженцы из Ковенской губернии по распоряжению властей отправляются в Нижегородскую губернию». [Речь. 1915. 8 сентября. С.4] В конце сентября 1915г. уже Московское отделение еврейского комитета помощи жертвам войны «получило телеграмму из Новозыбкова о том, что по распоряжению Черниговского губернатора подлежат выселению в Нижегородскую губернию оставшиеся еврейские беженцы. Первый эшелон переправлен в Калугу – Тулу, вместо Нижнего Новгорода. Среди беженцев большинство старики, женщины, дети и больные». [Речь. 1915. 23 сентября. С.4]

К октябрю 1915 ситуация с повторными выселениями из Черниговской губернии только что устроившихся беженцев стала настолько острой, что данный вопрос был поднят на заседании Особого совещания по устройству беженцев. И 3 октября был зачитан доклад «о мерах, принятых Советом министров, для предотвращения дальнейшего передвижения беженцев, осевших в Полтавской и Черниговской губерниях». [Речь. 1915. 4 октября. С.4] Но даже решение центральной гражданской власти о прекращении повторного выселения беженцев не остановило попыток черниговской администрации провести эвакуацию прибывших в губернию вынужденных мигрантов.

11 ноября 1915 Петроградский центральный еврейский комитет помощи жертвам войны получил от Киевского еврейского комитета телеграмму следующего содержания. «Получено распоряжение о выселении оставшихся в г. Почепе Черниговской губернии 400 еврейских беженцев, все эти беженцы устроились и осели. Если окончательное приостановление выселения абсолютно невозможно, просим содействовать приостановлению, по крайней мере, на несколько дней для изготовления теплых вещей и обуви». [ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.143 Л.15] О том же телеграфировало Комитету Общество пособия бедным евреям в Почепе: «Получилось распоряжение о немедленном выселении всех беженцев, положение их безвыходное, просим ходатайствовать. Телеграфируйте. Общество». [ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.167 Л.241] Сведения, почерпнутые из данных телеграмм, были переданы Петроградским центральным еврейским комитетом помощи жертвам войны в Отдел по устройству беженцев при Министерстве внутренних дел. Еврейский комитет просил Отдел «сделать надлежащее распоряжение об отмене распоряжения о выселении или хотя бы отсрочить его». [ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.167 Л.241] Судя по всему, на какое-то время выселение евреев из г. Почепа Черниговской губернии удалось приостановить, во всяком случае, название данного города снова упоминается, и вновь из-за вопроса о выдворении еврейских беженцев, в декабре 1915г. «В Петроградском еврейском комитете помощи получено распоряжение о выселении оставшихся в Почепе (Черниг. губ.) 500 евреев-беженцев. все эти беженцы осели, устроились и к помощи Комитета не прибегают. Выселение грозит им разорением». [Еврейская жизнь М., 1915. № 23. 6 декабря. С.39-40]

Таким образом, можно сказать, что на смену попыток выселить беженцев, не сумевших устроиться в Черниговской губернии, что было

характерно для лета 1915г., осенью того же года активизировалась новая политика местных гражданских и военных властей: поголовное повторное выселение еврейских вынужденных мигрантов, в том числе и тех, кто смог обосноваться на новом месте.

При подобном отношении местной администрации к еврейским беженцам, не менее трудно шел процесс налаживания связей между евреями-выселенцами и местным христианским населением. Первое время отношение жителей Черниговской губернии было враждебным. «Многие поезда осыпались камнями. На некоторых станциях были случаи избияния, как встречающих, так и выселенцев. Во многих местах отказывались давать даже воду». в г. Почепе была пущена «легенда об отравлении христианского мальчика евреями-выселенцами». Слух опровергли, но он успел распространиться по губернии. [ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.152 Л.45]

И всё же, в отличие от политики администрации Черниговской губернии, враждебно-настороженное отношение местного населения к еврейским вынужденным мигрантам постепенно улучшалось, «вплоть до проникания сочувствием» [ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.152 Л.45] к еврейским вынужденным мигрантам.

Литература:

1. ГАРФ Ф.9538 Оп.1 Д.2
2. Южный край. 1915. 18 августа
3. Черниговское слово 1915; Черниговская земская неделя 1915
4. ГАРФ Ф.9538 Оп.1 Д.34
5. Совет министров Российской империи в годы Первой мировой войны. Бумаги А.Н. Яхонтова (Записи заседаний и переписка). СПб. 1999.
6. Речь. 1915. 8 сентября.
7. Речь. 1915. 23 сентября.
8. Речь. 1915. 4 октября.
9. ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.143
10. ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.167
11. Еврейская жизнь М., 1915. № 23. 6 декабря.
12. ГАРФ Ф.9458 Оп.1 Д.152

Зуляк М. І.

УЧАСТЬ АНТОНА КРУШЕЛЬНИЦЬКОГО В ГРОМАДСЬКОМУ ЖИТТІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що серед визначних діячів культурного руху в Східній Галичині чільне місце посідає Антін Крушельницький – громадсько-політичний діяч, письменник, публіцист, літературознавець, журналіст, перекладач, педагог, редактор та видавець.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що участь А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду практично науковцями не досліджувалася, тому заслуговує на ґрунтовне наукове пізнання й об'єктивне дослідження. Автором статті, чи не вперше, досліджено участь А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного

періоду.

Об'єктом дослідження є культурницька спадщина А.Крушельницького, громадсько-політичного діяча, письменника, публіциста, літературознавця, журналіста, перекладача, педагога, редактора та видавця.

Предмет дослідження – участь А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду, як важливий чинник відображення світогляду автора.

Основна мета публікації – дослідити участь А.Крушельницького в громадському житті окресленого періоду.

Завдання публікації ґрунтуються на аналізі участі А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду.

Зрозуміло, що обмежений обсяг цієї статті не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблематики. Однак її автор вважала за необхідне зосередити увагу на аналізі участі А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду.

Основну увагу дослідники звертають на висвітлення педагогічних поглядів А.Крушельницького [1, с. 181–184], аналізують його літературну і публіцистичну спадщину [2] тощо. Серед публікацій, присвячених А.Крушельницькому, певне місце посідають його взаємини з «Просвітою» [3, с. 145–148], співпраця з виданням товариства «Життя і знання» [4, с. 160–165], з українськими видавничими товариствами у Відні (1919–1920 рр.) [5, с. 109–114].

Джерельну базу публікації складає фонд 361 «Крушельницький Антін (1878–1937), письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор, журналів «Нові шляхи» і «Критика» у Львові» Центрального державного історичного архіву України в м. Львові [6] і часопис «Життя і знання», ілюстроване видання «Просвіти» [10, с. 145–148; 11, с. 245–247; 12, с. 311–314].

Незважаючи на певні здобутки науковців у дослідженні задекларованої проблематики, поза межами досліджень учених залишається чимало важливих нерозв'язаних проблем. Зокрема, це участь А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду. У силу певних обставин задекларована нами проблематика не є вивченою на сьогодні, що й виступає актуальністю цієї наукової статті.

Важливе місце А.Крушельницького в громадському житті посідала його безпосередня участь в функціонуванні Союзу українських письменників і журналістів (далі – СУПЖ), що відбувалася у Відні 15 жовтня 1920 р. Власне він був запрошений на спільне засідання управи з приводу організацій лекцій і проведення літературних вечорів [6, арк. 22]. А.Крушельницький був членом СУПЖ у Відні, про що свідчить звернення управи інституції з приводу сплати ним місячного членського внеску в розмірі 10 корон, вступного внеску – 10 корон, виготовлення посвідчення – 20 корон [6, арк. 23]. Він неодноразово був присутнім на засіданні управи СУПЖ [6, арк. 26].

23 червня 1925 р. А.Крушельницький був запрошений «Українським педагогічним товариством» на з'їзд директорів гімназій і семінарій до Львова, який мав відбутися 2 липня поточного року і мав виступити з доповіддю щодо проблем виховання [6, арк. 29, 32].

Редакція часопису «Новий час» з нагоди 10-ти річного ювілею смерті І.Франка планувала друкувати щомісяця інформацію про нього тих осіб, хто був з ним особисто знайомим, спілкувався з тим, щоб «...звеличати пам'ять нашого великого Учителя, але й утривалити подробиці про Його життя» [6, арк. 35], відповідно й просила А.Крушельницького подати таку інформацію. Власне, чому редакція часопису зверталася до А.Крушельницького з цього приводу можна пояснити тим, що він мав особисті і приятельські взаємини з І.Франком, який виступав не лише критиком його творів, але й певною мірою наставником.

Про це йдеться у статтях С.Трофимука «Антін Крушельницький – кореспондент Івана Франка» [7, с. 146–147], Б. Романенчука «Літературна Коломия» [8, с. 197–226] та М. Зуляк «Антін Крушельницький – популяризатор творчості Івана Франка» [9, с. 177–120]. До речі, у статтях А.Крушельницького, присвячених І.Франку, автор намагається подати не лише дитячі роки Каменяра, але й передати його відчуття, пов'язані з дитинством, рідним селом, початковою школою, гімназією, формуванням світогляду. Важливе місце відведено соціальному середовищу, яке впливало на становлення особи Івана Яковича [10, с. 195–198; 11, с. 245–247; 12, с. 311–314].

10 квітня 1926 р. Наукове товариство ім. Т. Шевченка (далі – НТШ) в особі голови К.Студинського зверталосся до А.Крушельницького з тим, щоб гідно відсвяткувати аналогічний ювілей І. Франка виданням споминів з його життя, рукописних творів тощо. Для зазначених матеріалів НТШ передбачало виділити окрему кімнату-архів І.Франка у приміщенні інституції [6, арк. 36].

А.Крушельницький користувався незаперечним міжнародним авторитетом, тому Український академічний комітет у Празі запрошував його до участі в науковому з'їзді, який мав відбуватися упродовж 3–6 жовтня 1926 р. [6, арк. 38].

А.Крушельницький був знаним літератором, письменником, публіцистом, літературознавцем, тому «Товариство українських письменників і журналістів ім. І. Я. Франка» у Львові запрошувало А.Крушельницького на вшанування 40-річчя літературної діяльності О.Кобилянської та А. Чайковського, ювілею академіка В.Щурата [6, арк. 41–42, 52].

Окрім того, він належав до «Союзу українських приватних службовців Галичини» (далі – «Супруга»), яке й запрошувало його 7 травня 1928 р. на нараду згадуваної інституції у Львові [6, арк. 43]. Як свідчать архівні матеріали, у 1929 р. А.Крушельницький належав до організаційного комітету товариства «Супруга» [6, арк. 45].

Кінець 20-х рр. ХХ ст. у Східній Галичині характеризувався доволі складним становищем, у якому опинилися українські школи, що безпосередньо пов'язувалося не лише з їх насильницькою полонізацією, але й тотальною ліквідацією польською владою. А.Крушельницького, як відомого педагога, директора гімназії, запрошувала «Учительська громада» на засідання з приводу утворення комітету із захисту українських шкільних структур та обговорення інших поточних питань [6, арк. 44, 48, 49].

А.Крушельницький користувався авторитетом не лише серед

літературних й освітніх кіл, але й робітничого середовища. Про що свідчить лист культурно-освітньої секції «Робітничого театру» у Львові, датований 31 березня 1934 р. Керівництво згадуваної секції зверталось до нього з приводу передачі для потреб бібліотеки театру книг [6, арк. 59].

Отже, участь А.Крушельницького в громадському житті міжвоєнного періоду була своєрідним відображенням не лише його світогляду, але й активної життєвої позиції.

Література:

1. Чаграк Н. Громадсько-просвітницька діяльність А. Крушельницького на Буковині (1912 – 1916) / Н. Чаграк // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 2001. – Вип. 127: Педагогіка та психологія. – С. 181 – 184.

2. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог: Матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини / [Укл. Канчалаба О. В.]. – Львів, 2002. – 296 с.

3. Зуляк Мар'яна. Антін Крушельницький і «Просвіта» / Мар'яна Зуляк // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: VIII Всеукраїнська наукової конференції (Тернопіль, 15 листопада 2012 р.). – Тернопіль, 2012. – С. 145 – 148.

4. Зуляк Мар'яна. Співпраця Антона Крушельницького з «Життям і Знанням» / Мар'яна Зуляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / [За заг. ред. проф. І. С. Зуляка]. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. Вип. 2. – С. 160 – 165.

5. Зуляк Мар'яна. Співпраця Антона Крушельницького з українськими видавничими товариствами у Відні (1919–1920 рр.) / Мар'яна Зуляк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Випуск 1. – Частина 1. – С. 109–114.

6. Центральний державний історичний архів України в м. Львові, ф. 361, оп. 1, spr. 153, 61 арк.

7. Трофимук С. Антін Крушельницький – кореспондент Івана Франка / С.Трофимук// Жовтень. – 1968. – № 9. – С. 146 – 147.

8. Романенчук Б. Літературна Коломия / Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле / Б. Романенчук. – Філадельфія: Видання Комітету Коломиян, 1988. – С. 197 – 226.

9. Зуляк М. І. Антін Крушельницький – популяризатор творчості Івана Франка / М. І. Зуляк // Вісімнадцята Всеукраїнська наукова конференція молодих істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів, присвячена 150-річному ювілею В. І. Вернадського: Матеріали конференції (Київ, 26 квітня 2013 р.). – Київ, 2013. – С. 177 – 120.

10. Крушельницький А. Дитячий вік Івана Франка / А. Крушельницький // Життя і знання. – 1928. – Ч. 7. – С. 195–198.

11. Крушельницький А. Іван Франко в часі своїх університетських студій / А. Крушельницький // Життя і знання. – 1928. – Ч. 8. – С. 245–247.

12. Крушельницький А. «Громадський Друг» у житті й творчості Ів. Франка / А. Крушельницький // Життя і знання. – 1928. – Ч. 4. – С. 311–314.

Лисак Т. К., Челов'ян Н. М.

ЯНКОВСЬКА ОЛЬГА ПАВЛІВНА

Історія Ольги Павлівни Янковської почалася з того часу, як вона, молода вдова 28-ми років - вперше з'явилася у Слов'янську взимку 1900 року.

Саме до цього періоду відноситься перша згадка про неї у списку почесних громадян, запрошених 19 січня на підсумковий бал під час прийомів на честь Різдва Христового у будинку зборів купців. Всупереч традиції, яка багато років існувала у місті, Янковська була запрошена одна, без супроводу опікуна чи піклувальника. Крім того, цікавий і той факт, що Ольга не мала дворянського звання, купецького титулу і не володіла до того якимось помістям. Отже, Янковську поважали та цінували у вищому світі.

Один із сучасників Янковської у своїй переписці залишив наступний зовнішній та психологічний портрет Ольги Павлівни: приємна зовнішність, розкішне волосся, як правило, було прибране в тугу косу, або вузол, на миловидному обличчі, часто присутній зверхній чи навіть злий вираз; розмовляє мало, при цьому м'яко картавить, типи розмов далеко не жіночі : політика, фінанси, міське управління, освіта, медицина.

До кінця не встановлено, чи була вона справді вдовою, чи це тільки «офіційний статус, який надавав певні привілеї та привносив відомий шарм до образу вельми самостійної та вольової жінки. За однією з версій, до Слов'янська Янковська приїхала з Хотина. Після переїзду вона деякий час знімала мебльовані кімнати у центрі міста з видом на Соборну площу. Єдиним на той час фінансових джерелом Ольги був обіг з облігацій Імперського банку та цінних паперів. У цілому прибутки Янковської були невеличкі, але ця обставина не заважала їй наносити обов'язкові візити, та у свою чергу, влаштовувати у себе відповідні прийоми. Маючи специфічно спрямований інтелект та вольовий характер, Янковська за короткий термін знайшла собі багатого прихильника в особі Авксентія Шнуркова, відомого у Слов'янську купця першої гільдії й мецената. Недоброзичливці говорили про порочний любовний зв'язок (Авксентій був жонатим). Ходили чутки, що Янковська, ніби повністю втратила якійсь уявлення про дамську честь та мораль, заохочувала свого коханця до знущань над бідною дружиною та нещасними дітьми, провокуючи тим самим розлад у сім'ї Авксентія. Чи так це було насправді, чи ні через майже сто років встановити вже неможливо. Залишилися лише деякі факти, які частково проливають світло на взаємостосунки Янковської й Шнуркова:

- з 1909 по 1915рр. на кошти слов'янського купця й мецената були побудовані будівлі двох жіночих гімназій та комерційного (чоловічого) училища. Також Шнурков перерахував кошти для облаштування Святогірського будинку безбаченків й передав пожертвування на відновлення вівтаря Покровського храму у Святих Горах;

- Слов'янська міська Управа приймає рішення про фінансування освіти талановитих представників молоді, які не мали можливості сплатити своє навчання в приватних навчальних закладах;

- у місті відкрилася незвична для того часу жіноча гімназія, у стінах якої проходили навчання дівчата віком від 6 до 15 років. Очолювала навчальний заклад Ольга Павлівна Янковська, яка до того ж була упорядницею та власницею. Курс навчання включав, крім початкової ще й спеціальну освіту (учительські й санітарно-сестринські класи).

Таким чином, 1911 року у Слов'янську був відкритий навчальний заклад, який увійшов до історії міста, як Голуба гімназія. Таку незвичну назву вона отримала завдяки запровадженню єдиного кольору навчальної форми гімназисток. Будівлі гімназії і вчительського будинку були розташовані по вул. Харківській, 13 (нині вул. Шевченка). Весь комплекс, який включав корпус гімназії, міської лікарні, Андріївського реального училища, житлові будинки головного лікаря, директора училища й вчителів, був побудований у 1902-1911 роках.

Відповідно до розпорядження Міської Управи, усі споруди були побудовані в єдиному архітектурному стилі з червоної цегли, яка виготовлялася у Слов'янську.

Характерно, що гімназія Ольги Янковської відрізнялася від багатьох навчальних закладів початку ХХ століття, як високою професійною підготовкою своїх вихованців, так і самим своїм духом. Дівчата щодня проводили в стінах гімназії по 8-10 годин, маючи вільний доступ до великої бібліотеки директриси і вчителів, де користувалися різною літературою для підготовки уроків і розвитку кругозору. Крім обов'язкових предметів і класичної латині, вивчали також деякі іноземні мови, в тому числі французьку, англійську і німецьку. Паралельно з цим панночки проходили обов'язковий курс механіки та креслення, що було вже зовсім незвично для закладу такого типу. З 12 років гімназистки отримували перші практичні навички, допомагаючи вчителям церковно-парафіяльної початкової школи, а також працювали у міській лікарні як сестри милосердя, здійснювали догляд за хворими. Естетичне виховання дівчат відповідало класичному гімназичному циклу (музика, світські і церковні співи, танці, живопис) і доповнювалося участю в аматорських театральних постановках у кращих традиціях Смольного інституту шляхетних дівчат (м. Санкт-Петербург).

Про високий рівень освіти у Голубій гімназії свідчить той факт, що вже за рік до закінчення навчального закладу за дівчиною резервувалося майбутнє місце роботи за обраною спеціальністю як в Слов'янську, так і в іншому місті. При цьому розвитку і становлення гімназії сприяли щедрі пожертвування з боку потенційних роботодавців.

Але оскільки у 17 років дівчатам уже кортіло заміж, то для вихованок Янковської була обов'язкова участь в балах і святах, які регулярно влаштовувалися у місті, на які запрошувалися статні юнаки з благородних станів, а також гімназисти Андріївського реального училища. До речі, для дівчат не існувало соціального цензу при практичному ознайомленні з вищим світом: потрапити на бал могли як юні шляхтянки і купчихи, так і прості дочки потомствених міщан. При відсутності у «бідних Ліз» належного туалету пошити у «фройляйн» можна було завдяки фінансовій підтримці місцевих меценатів разом з мадам Янковською. Зазвичай святкове вбрання дівчата шили собі самі. Паралельно Ольга Павлівна займалася працевлаштуванням найбільш здібних випускниць і кілька разів здійснювала протезе до багатих будинків Києва і Харкова, при цьому забезпечуючи дівчат приданим і засобами на дорожні витрати.

У повсякденному житті владна і енергійна Янковська прагнула контролювати будь-яку ситуацію, починаючи від будівництва власного будинку (затвердження ескізу, постачання будматеріалів, набір будівельної бригади) і закінчуючи спостереженням за виконанням ученицями розпорядку дня. Незважаючи на це, десятки щиро вдячних гімназисток називали її матінкою, запам'ятавши свою директрису у незмінній суворій сукні з синього оксамиту з вишивкою. До того ж Ольга Павлівна не мала звички підвищувати голос при конфліктах, зазвичай вистачало владного погляду, від якого навіть самі високі дівчата вщухали в шанобливому тремтінні. Пильному нагляду підлягала і професійна діяльність у гімназіях вчителів, мало того - їхнє приватне життя. За сумлінну працю викладач, крім встановленої платні, звичайно мав преміальні, але в разі найменшої провини, плата за роботу різко урізалася.

Завдяки своїй наполегливості Янковській вдалося переконати міську управу побудувати три будинки для педагогічного складу місцевих шкіл та гімназій з житлом за бюджетний рахунок. Сама ж Ольга Павлівна «з трьома десятками кімнатних собак і їх персональним лікарем» жила у власній садибі, побудованій в 1905 році чоловіком, власником солезаводу Успенським. Будівля садиби іменувалася в офіційних документах, та й просто в народі як «Вілла Марія» і знаходилася на вулиці Залізничній, 33 (колишня будівля дитячого ревматсанаторія, а зараз християнський просвітницький центр по вул. Юн. Комунарів).

До кінця свого недовгого і бурхливого життя Янковська страждала якимось хронічним захворюванням, швидше за все на ревматизм. Але не бажаючи бути в очах оточуючих предметом співчуття, Ольга Павлівна відійшла від справ і переїхала до села Богородичне. Тут, у звичайному українському селі вона і отримала свій останній притулок. За неофіційною версією Ольга Павлівна померла в 1920 році у віці 48 років. Точне місце поховання директриси «Голубої» гімназії невідомо.

Література:

1. Квитка Г. Ф. Записки о слободскихъ полкахъ» съ начала ихъ поселенія до 1766 года. Харьковъ, 1883 (репринт издания 1812 года).

2. Описание городов Харьковскаго наместничества. 1796. — К.: Наукова думка, 1991.

Манякин Л. В.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ «ФАБРИК МЫСЛИ» ВЕЛИКОБРИТАНИИ

«Мозговой центр» в британской традиции – это организация, которая проводит исследования и защищает интересы общества, прежде всего, в областях социальной политики, экономики, по внешнеполитическим, военным и технологическим вопросам, а также в других сферах. В Великобритании исследовательские центры выполняют такую же роль, как и в США, то есть служат связкой между народом, общественными группами и властью. И в Соединенном Королевстве все исследования, даже проводимые в области внешней политики или в каких-то узких сферах направлены на то, чтобы улучшить жизнь народа Великобритании. Также следует отметить тот факт, что именно в рамках англосаксонской традиции происходит частое взаимодействие мозговых центров, создание сетевых учреждений, причем это сотрудничество зародилось намного раньше начала «холодной войны».

История создания мозговых центров Великобритании уходит в колониальное время, когда было объективной необходимостью исследовать те или иные аспекты развития местных обществ, новых земель, других великих держав, а если шла война, то соперников. Естественно, если говорить об истоках зарождения научных центров Великобритании и о появившихся «фабрик мысли», проводящих региональные исследования и занимающихся внешней политикой, то нужно остановить внимание на Королевском географическом обществе (совместно с Институтом британских географов)

(Royal Geographical Society (with Institute of British Geographers)) (<http://www.rgs.org/>). Основанное в 1830 году под названием Географическое общество Лондона (Geographical Society of London) для развития географической науки под покровительством короля Вильгельма IV, оно стало фактически прообразом крупных научных центров Великобритании. В 1859 году общество получило привилегии от королевы Виктории. Мнения членов общества очень высоко котируются, оно способствовало проведению исследований таких великих ученых, как Ч. Дарвин, Д. Ливингстон, Р.Ф. Скотт, Э.Г. Шеклтон и др. Результаты исследований общества имели огромное значение при формировании внешней политики Королевства, и поэтому уже тогда высокой властью давались те или иные заказы на проведение работ. В 1933 году с наступлением эпохи более систематического изучения географии часть членов общества основала родственную организацию под названием Институт британских географов (Institute of British Geographers). Королевское географическое общество и Институт британских географов сосуществовали в течение 60 лет до 1994 года, когда началась дискуссия об объединении. И в итоге в январе 1995 года состоялось слияние двух организаций. Сегодня общество насчитывает 15 000 членов [1]. При этом в обществе есть четыре категории членства вплоть до вида, когда членом организации может стать любой подавший заявление «молодой географ» в возрасте от 14 до 24 лет, который учится географии или смежным областям на территории Соединенного Королевства. Так общество состоит из 27 исследовательских групп [2], и, конечно, обладая таким статусом, оно не позиционирует себя как «мозговой трест», но влияние его на высшие органы власти и сообщество «фабрик мысли» даже сегодня, бесспорно, велико.

Параллельно с географическим обществом следует отметить Королевское общество поддержки искусств, промышленности и торговли (The Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce – RSA) (<http://www.thersa.org/>), которое, не ассоциируя себя с мозговым центром, фактически им является. Общество было основано в 1754 году У. Шипли, а в 1908 году король Эдуард VII даровал ему титул «королевское» [3]. Так сегодня общество выполняет различные проекты в области искусств, экологии, гражданских прав, дизайна, общественных наук, образования, климатических технологий и других сферах. На странице официального сайта организации, дающей ее характеристику, говорится, что она зарегистрирована как благотворительное общество в Англии, Уэльсе и Шотландии и не получает государственное финансирование, а зависима от спонсирования, дотаций частных лиц, компаний и подобных благотворительных учреждений. В миссии общества прописано, что его цель заключается в обогащении учреждения идеями и действием, и это названо членами организации просвещением XXI века. А направленность и масштаб их действий представлен в виде широкого ряда проблем: общественная деятельность и сообщества (создание возможности для того, чтобы люди принимали активное участие в решении проблем собственных сообществ), обучение и творчество, предпринимательство, проектирование (дизайн) и производство [4]. Можно отметить, что подобное просвещение созвучно с недовольством Гудзоновского института (Hudson Institute)

(<http://www.hudson.org/>) из США ординарным мышлением в обществе и с предложенным им переходом к будущему через междисциплинарный подход.

Помимо этого учреждения следует отметить еще одну организацию, созданную почти в одно время с Королевским географическим обществом. Если предыдущее общество не заявляет открыто о своей деятельности в качестве аналитического центра, то в данном случае можно говорить о том, что эта организация является одним из первых подобных учреждений в Великобритании. Это Королевский институт объединенных вооруженных сил по изучению обороны и безопасности (The Royal United Services Institute for Defence and Security Studies), чаще известный под старым названием (до 2004 года) Королевский институт объединенных вооруженных сил (The Royal United Services Institution) (<http://www.rusi.org/>). Он позиционирует себя как независимый мозговой центр, вовлеченный в ведущие исследования по обороне и безопасности. Институт был основан в 1831 году в Лондоне А. Уэлсли, 1-м герцогом Веллингтон под именем Военно-морского музея. В 1839 году музей получил название Института объединенных вооруженных сил, а в 1860 году ему был пожалован титул Королевского института, что повысило его статус. С 1857 года он начал выпуск периодических изданий. Влияние института начало расти в связи с событиями во второй половине XIX века в мире. Именно тогда британское самодовольство пошатнулось из-за неспособности оказывать определенное влияние в тех или иных ситуациях. Сюда можно отнести конфликты в Европе, Азии, Гражданскую войну в США, проникновение Российской империи в Центральную Азию с последующей постепенной инкорпорацией Туркестана. Именно в то время институт давал свои рекомендации, проводил прикладные исследования, вырабатывал стратегии, что было важным этапом перед принятием того или иного внешнеполитического решения в Соединенном Королевстве. Но, естественно, его работу нельзя сравнивать, например, с исследованиями корпорации «РЭНД» (RAND – Research And Development) (<http://www.rand.org/>), а модель взаимодействия с властью того времени сопоставлять с современностью, где вовлеченность центров в процесс формирования и развития многих сфер общества имеет высокий уровень, по крайней мере, в США. Это объясняется тем, что решения в нем принимались на уровне обсуждения, а сам институт был прекрасной площадкой для проведения подобного форума. Но при этом все равно многие страны в последующем строили свои мыслительные структуры по модели и согласно концепции данного центра [5]. И хотя организация себя позиционирует как самый старейший специализированный центр в мире в области исследований обороны и безопасности, можно сказать, что только современем Королевский институт стал настоящим мозговым трестом, то есть учреждением такой структуры, под которым понимают классическую фабрику мысли сегодня. Но это было гораздо позже создания первых исследовательских центров современного типа в Соединенных Штатах Америки. Поэтому его нельзя назвать первым мозговым центром в мире так же, как и Королевское общество поддержки искусств, промышленности и торговли, которое несет в себе совсем другие цели. Кроме этого, институт следует тенденции сетевой

организации, он открыл два зарубежных представительства: в Дохе (RUSI Qatar) (<http://www.rusiqatar.org/>) в 2007 году и в Токио (RUSI Japan) (<http://www.rusi.org/japan/>) в 2012 году.

Стоит отметить организацию под названием Фабианское общество (The Fabian Society) (<http://www.fabians.org.uk/>), основанную в Лондоне в 1884 году как ответвление от Братства за новую жизнь (Fellowship of the New Life). Она позиционирует себя старейшим британским политическим мозговым центром. Хотя многие исследователи считают Фабианское общество философско-экономическим движением, пытавшимся перейти к социализму путем постепенных преобразований системы капитализма. Но как бы то ни было, само общество позиционирует себя, как организацию, которая больше века стремится к развитию политических идей, а самое главное это одно из первых учреждений в Великобритании, работавшее с общественной политикой, толерантной демократией, гражданскими правами, устойчивым развитием. Общество является аффилированной организацией Лейбористской партии и представляет социалистические взгляды. Следует отметить, что хоть общество и находится под покровительством данной партии, организационно и исследовательски оно независимо, так как работает с широким рядом партнеров, обладающих различными политическими взглядами и убеждениями. С 1913 года учреждение издает журнал «New Statesman». Авторитет организации рос, так в 1923 году более 20 членов Парламента Королевства были представителями Фабианского общества, а в 1945 году уже 229 членов были избраны от организации. Деятельность центра шла бы так же успешно с высоким уровнем вовлеченности в политику, если бы в Лейбористской партии не начались споры в 1980-х годах. Была создана Социал-демократическая партия, просуществовавшая до 1988 года. И только в 1990-х годах общество стало движущей силой модернизации Лейбористской партии, что отразилось с приходом Т. Блэра [6]. Известными членами общества были Г.Дж. Уэллс, Дж.Б. Шоу, О. Уайльд, Э. Бевин, Дж.Г. Браун и др. Как можно увидеть, у этой организации интересная история функционирования, и она является одним из первых настоящих мозговых центров, так как признаки существования классического треста налицо. Атрибутов очень много вплоть до основания местных Фабианских обществ на протяжении всей истории существования, организации международной сети представительств в Австралии (The Australian Fabian Society) (<http://www.fabian.org.au/>) и Новой Зеландии (The New Zealand Fabian Society) (<http://fabians.org.nz/>), влияния на принятие решений властью, но это все поверхностные характеристики. Самое же главное организация выполняет функции мозгового центра, заключающиеся в заполнении вакуума между простыми британцами и правящим классом посредством публикаций, различных исследований и нововведений в различных сферах жизнедеятельности с превалированием общественной политики.

В одно время с Фабианским обществом появляется Общество избирательной реформы (The Electoral Reform Society) (<http://www.electoral-reform.org.uk/>) – политическая группа по улучшению процесса выборов. Общество было основано в 1884 году энциклопедистом, археологом,

биологом и депутатом Дж. Лаббокком. Многие исследователи считают, что этот центр является одной из старейших организаций, связанных с избирательными системами в мире. Сегодня Общество это организация, функционирующая, исходя из простого предположения: «...политика может быть лучше, чем она есть». Бесспорно, это все делается, чтобы посредством влияния на органы власти, стимулирования политического участия сделать эффективней работу чиновников, в том числе и внешнеполитическую деятельность, а с помощью этого облегчить жизнь простых британцев, что является классической причинно-следственной связью, характеризующей фабрики мысли. Хотя организация не определяет себя мозговым центром, именно она является ярким примером связи между чиновниками и простым народом. Это не просто тезис, он подкрепляется положениями миссии Общества: «Наши институты должны отражать народ, которому они служат... Политика должна предлагать людям реальные альтернативы» [7]. Кроме этого, организация публикует различные брошюры, доклады, программы для распространения их в Великобритании и за рубежом. Офисы Общества функционируют по всей стране кроме Северной Ирландии. Но стоит отметить на примере данного треста, что деятельность мозговых центров Великобритании не является беспроблемной. Так после Второй мировой войны Общество, как и многие другие ассоциации и центры страдало от нехватки финансовых средств, а также в связи с упадком политического участия. Интерес к деятельности центра оживился с общественными переменами в стране в 1970-х годах, а в 1983 году ЭКОСОС Организации Объединенных Наций признал данное учреждение как неправительственную организацию с консультативным статусом.

Также организация близко взаимодействует с таким важным для нас в данном исследовательском ключе учреждением, как Международная служба поддержки реформы избирательной системы (Electoral Reform International Services) (<http://www.eris.org.uk/>). Оно считает своей миссией поддерживать и усиливать демократические институты, процессы и культуру по всему миру. Организация была учреждена в 1992 году выше исследованным Обществом, и ее основное представительство находится в его штаб-квартире. Так стоит отметить, что наблюдатели от службы находятся в Бишкеке, то есть она не голословно действует из Великобритании, а реально оказывает влияние на политическое участие в Центральной Азии. Целью проекта длительностью 18 месяцев, в котором задействовано не только одна эта служба, но и местные НПО является повышение осведомленности по исследуемым вопросам и уведомление о находках наблюдателей как онлайн, так и в печатном виде. Основными организациями, выделяющими средства на проект, являются Европейская Комиссия и Министерство международного развития Великобритании [8].

Еще одним объединением, которое было основано в XIX веке, и со временем стало выполнять функции мозгового центра, является Британский институт международного и сравнительного права (The British Institute of International and Comparative Law) (<http://www.biicl.org/>). Институт был создан посредством слияния в 1958 году двух учреждений: Общества сравнительного законодательства (The Society of Comparative

Legislation), основанного в 1895 году, и Общества Гроция (The Grotius Society), созданного в 1915 году. Миссией института, установленной еще при его основании в 1958 году, является совершенствование понимания международного и сравнительного права, продвижение норм права в международных отношениях и их применение через исследования, публикации и различные мероприятия на практике. При этом институт является независимым учреждением с благотворительным статусом, не состоит при каком-либо университете Королевства. Он создает разнообразное сообщество из ученых и практиков, что обуславливает его отличную структуру от многих других исследовательских центров. Кроме того, институт старается влиять на право и процесс создания политики, что и характеризует его как фабрику мысли. Для воплощения своей миссии и выше упомянутого влияния он нацелен на разъяснение и применение международного права в глобальном принятии решений; поощрение сравнительного понимания национальных правовых систем; содействие в области правового обучения представителей различных государств и на поддержку лучших талантов в данной сфере. Также организация выпускает различные публикации, журнал «The International and Comparative Law Quarterly», основанный в 1952 году, а также осуществляет различные исследовательские программы и проводит мероприятия. Членами института являются как представители научного сообщества, так и практикующие судьи, адвокаты различных категорий, участники правительственных структур и неправительственных организаций, а, кроме того, лица, не обладающие юридическим образованием, но интересующиеся международным и сравнительным правом. Сейчас учреждение включает около 800 членов. Области знаний, на которых специализируется институт, это сравнительное право, конкурентное право, право Европейского Союза, права человека, международное инвестиционное право, международное публичное и частное право, нормы права [9]. Можно сказать, что если убрать самовосхваление, которое присутствует на сайте института, он является мозговым центром со сложившейся историей и своеобразной срединностью, что позволяет выполнять ему сегодня главную функцию трестов – заполнять пробел между правящей властью и народом посредством ряда действий.

Также в конце XIX века в Великобритании функционировала система фондовых объединений. Одной из таких организаций является Королевский фонд (The King's Fund) (<http://www.kingsfund.org.uk/>), основанный в 1897 году по инициативе Принца Уэльского. Его первоначальной целью был сбор денег для бесплатных госпиталей Лондона, которые в то время были единственным местом, где бедным людям могли быть оказаны медицинские услуги. Затем фонд начал инспекцию госпиталей, разъяснительную работу по рациональному распределению медицинских услуг в связи с быстрым расширением города. Кроме того, фонд занимался работой по проведению политических мероприятий в области медицины и благосостояния граждан. После Второй мировой войны фонд открыл специальную структуру с целью улучшения здоровья народа – Национальную службу здравоохранения (National Health Service) (<http://www.nhs.uk/>), которая включает отделения

Англии, Шотландии, Уэльса и Северной Ирландии и является одним из самых крупных работодателей страны. А во второй половине XX века, поддавшись общемировой тенденции, фонд становится негласным мозговым центром, выпускающим различные проекты по улучшению качества здравоохранения. Также в Лондоне была открыта библиотека для специалистов медицинской службы. А в июле 2008 года королева пожаловала фонду Королевскую хартию, что подняло уровень организации работы на новую ступень. Сменив несколько названий, в 2009 году фонд был преобразован в организацию под нынешним наименованием Королевский фонд. Сегодня целью фонда является организация влияния на всех уровнях – от законодателей до простых штатных сотрудников здравоохранения в британском обществе, а простыми словами, как улучшить всю систему [10]. На примере этого фонда можно провести параллель с американскими фондовыми организациями, которые, будучи финансовыми учреждениями, занимались различными видами деятельности, в том числе и научными изысканиями. И таким образом, заполняя вакуум между административным ресурсом и народом, они выполняли функции мозговых центров, привнося новые идеи, методы, услуги не только в теорию, но и в практику.

Появление множества подобных организаций в XIX веке в Великобритании можно объяснить требованиями второй технологической революции, международными событиями эпохи, а также тем, что Королевство было великой державой века, и чтобы сохранять этот статус, нужны были новые стратегии, основанные на глубоких научных теоретических и прикладных исследованиях. Но в целом зарождение фабрик мысли того классического вида, который впервые появился в Соединенных Штатах Америки, и в Соединенном Королевстве обуславливался достижением критической массы интеллектуального потенциала страны, комплексностью общественно-политических проблем и активизацией общественного мнения. Но великая держава имела багаж научных традиций, применявшийся веками, что препятствовало генерации и внедрению новых идей в сферу управления, деятельность государственных структур и внешнеполитических органов. Поэтому в этом плане Соединенным Штатам Америки было намного легче по сравнению с европейскими странами, чем и объясняется тот факт, что мозговые центры так легко инкорпорировались в заокеанской стране.

Так одним из первых мозговых центров в современном понимании, занимающихся международной проблематикой, в Великобритании стал Королевский институт международных отношений (The Royal Institute of International Affairs) (<http://www.chathamhouse.org.uk/>). Институт также известный, как «Чатем-Хаус», является одним из ведущих мировых центров, специализирующихся на анализе международных отношений. Он был основан по инициативе британских и американских делегатов на Парижской мирной конференции 1919-1920 годов для изучения международных проблем, чтобы предотвратить войны в будущем. Британский институт международных отношений был основан в июле 1920 года в Лондоне и получил Королевскую хартию в 1926 году, став Королевским институтом. В свою очередь, американские делегаты не потеряли идею англо-американского сетевого учреждения, и в 1921 году в

Нью-Йорке был основан Совет по международным отношениям (Council on Foreign Relations) (<http://www.cfr.org/>). Сегодня оба учреждения являются лидирующими мозговыми центрами в области международных отношений. Королевский институт не получает какого-либо уставного финансирования от правительства. Но хотя он является НПО, некоторые его проекты могут спонсироваться отдельными правительственными департаментами [11].

Чатем-Хаус объединяет людей и организации, заинтересованных в международных отношениях, обеспечивает своих членов наличием форума для взаимодействия с бизнесменами, дипломатами, медиа-структурами, НПО, законодателями и исследователями. Его миссия – быть лидирующим в мире источником независимого анализа, ученых дебатов и влиятельных идей с целью построения процветающего и безопасного мира. Но сердцевиной этой миссии является распространение идей института; и хотя центр работает в основном по заказам для выработки кратко- и долгосрочных сценариев развития, естественно волей-неволей создавая определенную систему взглядов, разветвленный механизм членства в фабрике позволяет быть каждому ее членом. Отличительной чертой центра является следование правилу Чатем-Хауса, принятому в 1927 году и исправленному в 1992 и 2002 годах, которое предусматривает, что участники дискуссии вправе использовать полученную информацию, но при этом ни личность, ни принадлежность докладчика или любого другого участника не могут разглашаться. Правило создает удивительную возможность изъясняться открыто тем людям, слова которых сразу же будут подхвачены критиками. Такая организация и высококачественная работа института позволила ему не раз занимать высокие места в рейтингах мозговых центров, особенно неамериканских. Кроме того, именно это правило дало название зданию, в котором располагается институт. А оно, в свою очередь, сегодня идентифицируется с Королевским институтом.

Структура исследований Чатем-Хауса включает четыре больших сферы деятельности: энергия, окружающая среда и ресурсы; международная экономика; международная безопасность; региональные исследования и международное право. Более полный перечень программ исследований включает изучение: Африки; Америк; Азии; энергетики, окружающей среды и ресурсов; Европы; глобальных мер обеспечения безопасности здоровья; международной экономики; международного права; международной безопасности; Ближнего Востока и Северной Африки; России и Евразии [12, 13]. Королевский институт международных отношений вполне можно назвать «английским РЭНДом», что только подтверждается проведением актуальных исследований в различных областях. Можно отметить некоторые из исследований по животрепещущим проблемам последнего времени. В августе 2006 года Чатем-Хаус выпустил доклад под названием «Иран, его соседи и региональные кризисы» (Iran, its Neighbours and the Regional Crises), где отдельный раздел отводится России и постсоветским государствам. А в декабре того же года учреждение выпустило краткое критическое исследование по внешней политике Соединенного Королевства при Т. Блэре «Внешняя политика Блэра и ее возможные преемник(и)» (Blair's Foreign Policy and its Possible Successor(s)). В октябре 2008 года был

опубликован очередной доклад по насущному вопросу под названием «Пиратство в Сомали: угрожающее мировой торговле, питающее локальные конфликты» (Piracy in Somalia: Threatening Global Trade, Feeding Local Wars). А в 2013 году вышел проект «Зона свободная от оружия массового поражения на Ближнем Востоке» (Weapons of Mass Destruction Free Zone in the Middle East), в котором рассматриваются проблемы Сирии и перспективы данной идеи в принципе.

Помимо этого, организация издает такие известные журналы, как «International Affairs» и «The World Today». Чатем-Хаус учредил в 2004 году свою премию, которая присуждается, по мнению членов института, ежегодно политику или государственному деятелю, внесшему за прошедший год наибольший вклад в процесс улучшения системы международных отношений. В 2005 году были награждены президент Украины В.А. Ющенко, а в 2009 году президент Бразилии Л. да Силва. В 2013 году премию получила Х.Р. Клинтон. Управление институтом осуществляет Совет, в котором содержится три комитета: Исполнительный, Финансовый и Инвестиционный. Он избирается членами Чатем-Хауса путем тайного голосования на три года с правом перевыбора еще на три.

Недавними гостями Чатем-Хауса были Д. Кэмерон, Пан Ги Мун, Х. Карзай, К. Райс, Дж.Г. Браун, П. Мушарраф и др. Также в институте не раз выступали деятели из Центральной Азии, например, Е.К. Ертисбаев, Е.А. Идрисов, А.М. Байменов и др. Не раз члены Королевского института посещали государства Центральной Азии. Также в Чатем-Хаусе среди членов числятся исследователи, занимающиеся изысканиями и разработками по Центральной Азии и Южному Кавказу. Кроме того, выступления представителей из Центральной Азии и по тематике, касающейся данного региона, вызывают большой интерес в Королевском Институте. Можно отметить лишь некоторые темы, которые обсуждались в последнее время на конференциях, семинарах и на других мероприятиях в институте: Политика принятия решений в Центральной Азии; Международные отношения в области наркоторговли через Афганистан и Центральную Азию; Политика и оспариваемые трансформации в Центральной Азии; Россия в Центральной Азии: вызовы безопасности – настоящие и воображаемые. Как можно заметить, Королевский институт международных отношений является не просто мозговым центром, а генератором мысли, который не замыкается на узкой специализации и старается охватить различные аспекты развития, при этом не концентрируясь на одном виде деятельности.

Также Первая мировая война породила и другие тенденции в британском обществе кроме необходимости предвидеть и прогнозировать будущие конфликты. Так Рабочий фонд (The Work Foundation) (<http://www.theworkfoundation.com/>), основанный в 1918 году, является независимой организацией. Его миссией провозглашается доставка высококачественных, дальновидных и авторитетных информации, анализа, комментариев и консультаций, чтобы помочь высокопоставленным лицам, бизнес-лидерам и тем, кто принимает решения, формировать будущее экономики и исполнение бизнеса. В 1920-1930-х годах большей частью деятельность организации была направлена на борьбу за улучшение условий труда

рабочих, за те блага, которые сейчас являются нормой. В то время в работе даже участвовал будущий король Великобритании Георг VI, во многом благодаря которому фонд достиг активного развития. В 1984 году фонду, называвшемуся тогда Промышленное общество (The Industrial Society) была пожалована Королевская хартия. В 2002 году организации трансформировалась в благотворительную организацию и мозговой центр под названием Рабочий фонд. Особенностью этого исследовательского центра является то, что в 2010 году он организовал альянс с Университетом Ланкастера (Lancaster University) (<http://www.lancs.ac.uk/>). Организация управляется Советом альянса Рабочего фонда. Центр фокусируется на инновациях и экономическом обмене, роли городов, недостатках трудового рынка, условиях труда и том, как реорганизация может улучшить работу. Кроме того, организация имеет уникальную разветвленную сеть сотрудничества в виде различных видов партнерства с организациями. Совместные исследования мозгового центра и Университета на сегодня включают такие проекты, как «Проектирование в европейской политике», «Британское проектирование как глобальная индустрия: международная торговля и интеллектуальная собственность», «Влияние вовлечения» и другие [14, 15].

На данном примере можно увидеть, что одной из особенностей британских мозговых центров, присущей и Рабочему фонду, является активное сотрудничество с «партнерами» и «главными партнерами». При этом данное взаимодействие находится вне рамок общемировой тенденции существования сетевых организаций на базе определенного учреждения или органа или, более того, образования транснациональных мозговых центров, а проходит на уровне «субъект»-«субъект».

Вторая мировая война, в которой Великобритания принимала активное участие, как и все эпохальные события, послужила стимулом развития многих отраслей. Это было общемировой тенденцией, а странам, сильно пострадавшим в ходе войны, кроме развития различных областей жизнедеятельности приходилось заниматься восстановлением разрушенных районов. После Второй мировой войны со своего негласного согласия Великобритания стала носить региональный статус, уступив место мировой державы Соединенным Штатам Америки и СССР. Но это ее не освобождало от послевоенных проблем восстановления и уж тем более не снимало ответственности при решении дел мирового масштаба и вопросов развития колоний, оставшихся у нее под тем или иным уровнем королевской власти. Так и создание мозговых центров в это время проходило совершенно с различными целями, но оно было направлено на улучшение жизни простых британцев посредством проведения связи между административным ресурсом и народом.

Перед глобальным конфликтом в 1938 году был основан Национальный институт экономических и социальных исследований (National Institute of Economic and Social Research) (<http://www.niesr.ac.uk/>), который является независимой от политических интересов организацией, ни числится при каком-либо университете. Базисом для концепции основателей послужила необходимость проводить исследования для улучшения

понимания экономических и социальных сил, чтобы воздействовать на жизнь людей, и путей, посредством которых политика может осуществить изменения. Штат института регулярно проводит проекты в сотрудничестве с ведущими академическими заведениями. Сегодня персонал фабрики работает в четырех основных направлениях: макроэкономика и финансы; занятость; производительность, новаторство и навыки; рынки труда и недостатки. Институт выполняет текущие исследовательские проекты по 18 ключевым политическим темам, куда входят здоровье и благосостояние, миграция, образовательные подготовка и навыки, политика и практика занятости и другие вопросы [16]. Институт является частью сетевой организации EUROFRAME (<http://www.euroframe.org/>), созданной в конце 1998 года девятью независимыми европейскими исследовательскими институтами для проведения более интегрированного прогнозирования и макроэкономического анализа в Европейском Союзе (сейчас входит в сеть 10 институтов). С 2001 года организация проводит ежегодные конференции по перспективам роста на европейском пространстве, с 2004 года началась серия конференций по «Экономической политике в Европейском Союзе», а с 2005 по 2007 год институты EUROFRAME работали по заказу Европейской комиссии, занимаясь сетевым прогнозированием [17]. При том, что штат Национального института состоит всего из 32 научных сотрудников, семи приглашенных сотрудников и девяти человек вспомогательного персонала, следует отметить, что он выполняет не только, непосредственно, свою работу, но и участвует в подобных организациях, где EUROFRAME только одна из них; а его годовой оборот составляет примерно три миллиона фунтов стерлингов. Отсюда можно сделать вывод об уровне компетенции сотрудников мозгового центра, особенно в свете выполнения ими указанных проектов.

Также во время войны в 1940 году был учрежден Трест Наффилда (The Nuffield Trust) (<http://www.nuffieldtrust.org.uk/>), который сегодня является одним из ведущих независимых благотворительных трестов в Соединенном Королевстве. Его миссия состоит в содействии приведению доказательной базы с целью обеспечения лучшего здравоохранения. Она достигается путем претворения в жизнь четырех ключевых видов деятельности: выполнение прогрессивных исследований и влиятельного политического анализа; проведение информативных дебатов на высоком уровне; поддержка лидеров в области здравоохранения; изучение лучшей международной практики. В последнее время направленность работы центра сосредоточена на проведении анализа реформ Национальной службы здравоохранения, а так же на воплощении положительных качественных сдвигов в ключевых сферах здравоохранения [18]. На данном примере можно увидеть не просто еще одну фабрику мысли, которая заполняет пробел между административным ресурсом и народом в области здравоохранения, но и центр, который постоянно пополняет свой опыт путем сотрудничества с родственными службами.

А в 1944 году на исходе войны было основано независимое, беспартийное, благотворительное Общество Хансарда (The Hansard Society) (<http://www.hansardsociety.org.uk/>) для продвижения демократии и идеалов

парламентарного строя. Сегодня работа Общества включает широкий перечень вопросов от предоставления образовательных услуг гражданам и особенно молодым ученым до проведения дебатов по насущным политическим вопросам. А создание связи между простыми гражданами и парламентариями, лицами, определяющими курс государства, посредством различных технологий и на основе европейского опыта, почерпнутого из деятельности НПО и университетов, является связующим звеном между двумя указанными видами деятельности [19]. Именно на примере данного центра прекрасно можно увидеть, как главной целью остается все большее вовлечение граждан в политику и их участие в процессах управления государством. Равно как и в Соединенных Штатах Америки именно этот мозговой центр является примером учреждения, где можно пройти прекрасную подготовку, чтобы в последующем эффективнее работать в парламенте, консалтинговых компаниях, НПО и фондах, масс-медиа и других структурах. Кроме того, он приглашает делегации и лиц из других стран для подобного обучения. В его стенах проходили подготовку делегации, чиновники, активисты из Аргентины, Вьетнама, Иордании, Ирака, Китая, Мьянмы, Норвегии, Сербии, ЮАР [20]. Однако, не стоит забывать и о том, что с данным обучением не только повышается уровень образования и люди постигают новую методологию, но и в его процессе они волей-неволей знакомятся с зарубежными стандартами и другими аспектами развития, которые отличаются от их родных установок.

Одним из первых мозговых центров, основанных после Второй мировой войны, является Общество консервативных юристов (The Society of Conservative Lawyers) (<http://www.conservativelawyers.com/>). Эта фабрика мысли, учрежденная в 1947 году, работает при Консервативной партии Соединенного Королевства и является ее ведущим центром. Целями организации являются поддержка Консервативной партии, продвижение принципов справедливости и демократии, обеспечение правовых реформ, функционирование в качестве центра для обсуждения идей консерваторов, содействие в поиске кандидатов, помощь в выпуске литературы. Также при обществе действует сильный исследовательский центр, работающий на заказы первых лиц государства для формирования политики. В Обществе числится 400 членов, многие из которых являются королевскими адвокатами и солиситорами, а также членами парламента, обладающими правовыми знаниями [21].

Сразу после войны и в 1950-х годах наблюдается подъем в развитии мозговых центров Великобритании, как и во всех областях жизнедеятельности, обусловленный необходимостью восстановления, реорганизации некоторых областей и проведения направленной работы. В частности, активизация региональных научных исследований была обоснована в данный период: направленностью усилий на освоение слаборазвитых проблемных территорий; реконверсией депрессивных промышленных районов (в Великобритании – Манчестер, Глазго и другие, в США – район Аппалачей); децентрализацией агломераций и районов «сверхконцентрации» промышленного производства; образованием новых промышленных очагов или узлов за границей городов, не связанных с

существующими центрами промышленности. Кроме того, необходимо было совершенствовать региональную политику, осуществлять ее регулирующее воздействие, направленное на экономическое стимулирование миграционных процессов, размещение производства, трудовых ресурсов и т. д.

Так в 1950-х годах открывались мозговые центры различной направленности, следуя духу времени. Здесь стоит отметить Бау Групп (The Bow Group) (<http://www.bowgroup.org/>), открытый в 1951 году, целью которого является проведение гуманитарных исследований и поддержка Консервативной партии. Необходимо сказать и о таком специфическом центре, созданном в 1958 году, как Институт расовых отношений (The Institute of Race Relations) (<http://www.irr.org.uk/>), который проводит исследования, собирает и публикует интеллектуальные ресурсы по расовым отношениям во всем мире, а в 1972 году он трансформировался в антирасистский мозговой трест. Главным образом он концентрируется на нуждах черных людей и проводит исследования и анализ институционализированного расизма в Великобритании и в Европе. В том же году с целью работы в области ядерного сдерживания и контроля над вооружениями был открыт один из ведущих центров мира в области внешней политики – Международный институт стратегических исследований (The International Institute for Strategic Studies) (<http://www.iiss.org>). Его миссией является принятие трезвой политики с целью обеспечения дальнейшего мира и безопасности и цивилизованных международных отношений. Сегодня он уже имеет представительства в Вашингтоне, Сингапуре и Манаме [22].

Новым явлением в организации исторического знания стали региональные и страноведческие центры при высших учебных заведениях и научных институтах. В число приоритетных направлений научных изысканий и подготовки кадров вошли европейские исследования (университеты в Эдинбурге, Данди, Кардиффе, Кенте, Уорике, Сассексе и прочих городах; политехнические институты в Манчестере, Шеффилде, Лидсе и др.). В 1960-70-е годы были введены специализации по истории и культуре скандинавских стран (Кембридж, Лондон, Абердин, Шеффилд, Ньюкасл, Ливерпуль и др.). В ряде университетов (Бристоль, Гуль, Лидс, Манчестер, Сент-Эндрюс, Глазго, Стерлинг и др.) и политехнических институтов начались разработки проблем испанской истории и культуры. Самостоятельное значение в 1960-80-е годы приобрело исследование истории славянских народов, балканских стран, а также русской и советской истории. Ведущее положение среди подобных научных центров по-прежнему занимала Школа славянских и восточноевропейских исследований при Университетском колледже Лондона (The UCL School of Slavonic and East European Studies) (<http://www.ssees.ucl.ac.uk/index.htm>), созданная в 1915 году и включенная в состав последнего в 1999 году. После войны в исторической науке повысилось внимание к американской и латиноамериканской проблематике.

Во второй половине XX века заметное воздействие на постановку исследовательских программ и объем научных разработок стало оказывать государство; выросла финансовая зависимость университетов и институтов

от организаций, ведающих распределением средств на нужды высшей школы и на исследовательскую работу. Среди английских университетов ведущее место в исследовании политической проблематики по-прежнему занимали Оксфорд и Кембридж. Новое направление исследовательскому поиску придало введение в 1970-е годы в социальную историю подходов из культурной антропологии, психологии, социо- и психолингвистики.

С 1966 по 1991 год в Королевстве открывались центры и исследовательские институты совершенно различной направленности. Этому способствовало еще то, что в 1980-х годах Великобритания находилась под влиянием представителей радикалистского течения консерватизма, стремившихся ввести во всех областях неолиберализм. Так сама М.Х. Тэтчер была инициатором создания различных мозговых центров. Например, Центр политических исследований (The Centre for Policy Studies) (<http://www.cps.org.uk/>) (1974), созданный для продвижения принципов свободного общества, был учрежден будущей премьер-министром и К. Джозефом. В это время следует отметить работу таких британских фабрик мысли, как Центр по исследованиям политологии и технологии при Сассекском университете (Science and Technology Policy Research) (<http://www.sussex.ac.uk/spru/>) (1966), Международный институт по окружающей среде и устойчивому развитию (The International Institute for Environment and Development) (<http://www.iied.org/>) (1971), Институт Адама Смита (The Adam Smith Institute) (<http://www.adamsmith.org>) (1977), Новый экономический фонд (The New Economics Foundation) (<http://www.neweconomics.org/>) (1986), Центр по исследованию обороны и международной безопасности при Университете Ланкастера (The Centre for Defence and International Security Studies) (<http://www.cdiss.org/>) (1990).

В 1990-е годы прошел распад биполярной структуры мира, но Великобритания подверглась этому процессу в меньшей степени по сравнению с США, что отразилось на формировании мозговых центров принципиально новых направлений в меньшем количестве. В основном после окончания холодной войны продолжали возникать центры традиционной направленности. В это время были созданы такие мозговые тресты: Вопросы населения или Движение за оптимальную численность населения (Population Matters или Optimum Population Trust) (<http://www.populationmatters.org/>) (1991), созданное с целью сбора, анализа и распространения информации о размерах населения народов и мира, учитывая учение о вместимости биосферы и повышении качества жизни населения, чтобы влиять на процесс принятия решений, Новая местная правительственная сеть (The New Local Government Network) (<http://www.nlgn.org.uk/public/>) (1996), Прогресс (Progress) (<http://www.progressives.org.uk/>) (1996), учрежденный как центр Лейбористской партии для продвижения радикально прогрессивной политики в XXI веке, Новая политическая сеть (The New Politics Network) (1999-2007). Исходя из целей и миссий множества центров, созданных в 1990-х годах, можно сделать вывод, что исчезновение социалистической сверхдержавы мало отразилось на формировании системы мозговых центров, Великобритания была занята скорее своими внутренними проблемами. Такая же тенденция сохранилась и в 2000-

х годах, вопросами борьбы с терроризмом стали заниматься именитые британские центры такие, как Чатем-Хаус, Центр по исследованию обороны и международной безопасности при Университете Ланкастера, Международный институт стратегических исследований и др. В основном в XXI веке проходит открытие центров, занимающихся непосредственно работой с населением, политической властью в стране, здравоохранением, охраной окружающей среды, реформированием различных отраслей жизнедеятельности и т. д.

В Соединенном Королевстве все центры можно разделить на три большие группы – университетские, государственные и партийные. Кроме этого, можно классифицировать фабрики по степени вмешательства государства в их деятельность, зависимости от государственных заказов, включая финансирование, координацию их деятельности. Также необходимо отметить, что многие центры, провозглашая себя независимыми, на самом деле являются напрямую зависимыми от государства, более того, часто их престиж обусловлен тем, насколько они смогут скрыть эту связь. При этом следует подчеркнуть, что в Великобритании в отличие от США многие институты, основанные недавно, играют огромную роль в формировании государственной политики и занимают первые строчки рейтингов. Примером может послужить Институт Адама Смита, основанный в 1977 году.

Влияние мозговых центров на внешнюю политику государства в Великобритании велико, что можно подтвердить различными примерами. Так в 1964 году управление всемирно-экономическими и стратегическими мероприятиями страны было сосредоточено в Министерстве обороны. Интересы военных промышленников тесно переплелись с интересами не только высокопоставленных военных чинов, многих членов парламента и министров, но и руководителей ряда высших учебных заведений и научно-исследовательских центров. В связи с этим в Великобритании даже появился термин «военно-промышленный научный правительственный комплекс». Одним из ведущих мозговых трестов в области международных дел является Центр внешней политики (Foreign Policy Centre) (<http://fpc.org.uk/>) – один из ведущих исследовательских центров – был создан в 1998 году министром иностранных дел Р. Куком под патронажем премьер-министра Великобритании Т. Блэра. Он нацелен развивать политические идеи и всеобщее партнерство для продвижения более справедливого мира. На примере данного центра и не только можно увидеть, что если в США тресты создавались главным образом бизнесменами для своих нужд, а после работали на нужды государства, то в Соединенном Королевстве на протяжении истории функционирования подобных организаций действующие политические деятели открывают фабрики мысли и воздействуют на них.

Разработка центральноазиатских исследований проходит в различных научных центрах. Так сюда, естественно, следует отнести ведущие британские центры, о которых шла речь выше, множество школ и институтов, исследующих колониальную, азиатскую, евразийскую тематику, например, Центр современных Центральной Азии и Кавказа при Школе

восточных и африканских исследований Лондонского университета (Center of Contemporary Central Asia and the Caucasus under the School of Oriental and African Studies, University of London) (<http://www.soas.ac.uk/ccsac/>), открытый в 2001 году. В нем проводятся исследования археологии, доисторического периода, религии, лингвистики, постсоветского переходного периода, а также затрагиваются Иран и Афганистан, приглашаются различные ученые, занимающиеся данными проблемами [23]. Помимо этого, в Великобритании проводятся исследования в рамках сферы безопасности, мировой экономики. Центральноеазиатская проблематика исследуется в Оксфордском университете (University of Oxford) (<http://www.ox.ac.uk/>), в Центре Евразийских исследований при Бизнес-школе Хенли Реддингского университета (The Centre for Euro-Asian Studies) (<http://www.henley.ac.uk/research/research-centres/the-centre-for-euro-asian-studi-es/>) (1996) и др.

Следует отдать должное мозговым центрам Великобритании, так как в отличие от других стран они всегда ставили первоочередной задачей работу с населением и служили более века мостом между властью и простыми британцами. Также необходимо отметить тот факт, что множество фабрик мысли Великобритании проводило свою деятельность еще раньше первых мозговых трестов США, но они или не позиционировали себя аналитическими центрами, или в их работе отсутствовала компонента современного понимания термина мозговой центр. Но при этом большинство таких организаций улавливали веяния времени и видоизменялись, становясь мозговыми центрами. Конечно, во всей системе работы этих организаций чувствуется присутствие британских и европейских традиций, наличие устоявшегося определенного содержания той или иной деятельности, особенно при появлении первых центров. Особо стоит подчеркнуть уникальность функционирования и структуры Королевского института международных отношений, с которого берут пример многие мозговые центры мира. При этом на протяжении всей истории существования подобных организаций актуально не просто появление и функционирование центров, вовлеченных в различные сферы общественной жизнедеятельности, а привнесение свежих идей в данные области. Как вывод можно заявить, что если стоит цель построить социальное государство с открытой и прозрачной политической системой, то необходимо обратиться к опыту Великобритании. Большинство британских фабрик мысли составляют общества и институты, что говорит о том, что при формировании подобной системы непосредственную роль играл народ. Но при этом следует отметить, что хоть и существуют тенденции к стремлению получить независимость от финансирования властными структурами и от фокусирования только на государственных заказах, конечно, административный ресурс играет ведущую роль в структуре мозговых центров Великобритании.

Литература:

1 History [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rgs.org/AboutUs/History.htm>

2 Browse Research Groups [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rgs.org/OurWork/Research+and+Higher+Education/ResearchGroups/Browse+Research+Groups.htm>

- 3 Who we are [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thersa.org/about-us/who-we-are>
- 4 Mission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.thersa.org/about-us/mission>
- 5 The Royal United Services Institute through history [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusi.org/history>
- 6 The Fabian Story [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fabians.org.uk/about/the-fabian-story/>
- 7 Building a better democracy Our Strategy 2013-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.electoral-reform.org.uk/images/dynamicImages/strategy%20march%202013%20WEB.pdf>
- 8 PARTNERSHIPS FOR DEMOCRACY. ERIS ANNUAL REPORT 2011 AND BEYOND [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eris.org.uk/images/userfiles/File/ERIS%20Annual%20Report%202011.pdf>
- 9 Director's Foreword [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.biicl.org/director/>
- 10 Our history [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kingsfund.org.uk/about-us/our-history>
- 11 Chatham House History [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/about-us/history>
- 12 Chatham House Background [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/about-us/history/more>
- 13 Chatham House Rule [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chathamhouse.org/about-us/chathamhouserule>
- 14 Our history [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theworkfoundation.com/Impact/Our-History>
- 15 The Work Foundation & Lancaster University [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lancaster.ac.uk/the-work-foundation/>
- 16 About Us [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://niesr.ac.uk/about-us>
- 17 History and aims [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroframe.org/index.php?id=28>
- 18 What we do [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nuffieldtrust.org.uk/about/what-we-do>
- 19 About Us [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hansardsociety.org.uk/about-us/>
- 20 Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hansardsociety.org.uk/education/>
- 21 ABOUT US [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.conservativelawyers.com/about-us/>
- 22 About Us [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iiss.org/en/about-s-us>
- 23 CENTER OF CONTEMPORARY CENTRAL ASIA & THE CAUCASUS [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soas.ac.uk/ccsc/>

Микитчук Н. М.

РОЗШИРЕННЯ КУЛЬТУРНИХ, ОСВІТНІХ ТА ТУРИСТИЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ З КРАЇНАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Однією з ключових умов сталого розвитку України є зміцнення її міжнародних позицій. Культура, освіта й туризм є тими сферами, в яких

безпосередньо розширюються контакти української та іноземної молоді. Наразі у Дніпропетровську навчається значна кількість студентів з країн Центральної Азії (в ДНУ ім. Олесья Гончара - 275).

Щороку на Дніпропетровщині проводиться ряд культурних, освітніх, спортивних заходів для молоді. Участь у них іноземних студентів внесе неповторний колорит, нові зацікавлення, розширить тематику акцій, створить нові напрямки, збільшить кількість учасників і глядачів. Позитивним результатом стане формування толерантності в середовищі місцевої молоді.

Необхідним є створення туристичних маршрутів для іноземних студентів з врахуванням вікових потреб та зацікавлень, національних особливостей, знання української, російської та англійської мов. Для іноземної молоді є цікавими історичні та культурні пам'ятки, об'єкти сучасного розвитку регіону. В умовах глобалізації слід більш активно використовувати потенціал пам'яток Дніпропетровщини для формування позитивного іміджу регіону в середовищі іноземних студентів, які стануть економічною та інтелектуальною елітою в своїх країнах і можуть в перспективі сприяти подальшим інвестиціям.

Для розширення культурних, освітніх та туристичних зв'язків Дніпропетровщини з країнами Центральної Азії шляхом залучення іноземних студентів необхідно:

1. Визначити кількість студентів з країн Центральної Азії у вузах Дніпропетровщини та потенціал зростання, виявити можливості та форми участі у культурних заходах регіону.

2. Сформулювати пропозиції фінансової підтримки студентів у регіональних заходах за рахунок національних громад.

3. Розробити варіанти регіональних культурних заходів для ознайомлення місцевих жителів з культурою народів Центральної Азії з метою формування толерантності в середовищі місцевої молоді.

4. Створити туристичні маршрути для іноземних студентів з врахуванням вікових потреб та зацікавлень, національних особливостей, знання мов.

5. Залучити студентів з країн Центральної Азії, які навчаються в Дніпропетровському національному університеті ім. Олесья Гончара, до створення туристичних буклетів Дніпропетровщини на їхніх рідних мовах.

Виконання цих завдань принесе ряд коротко та довготривалих результатів. Очікувані короткотривалі результати:

- Збільшення кількості студентів з країн Центральної Азії у вузах Дніпропетровщини.

- Збільшення кількості туристів з країн Центральної Азії до Дніпропетровського регіону.

- Розширення тематики культурних, освітніх акцій, створення нових напрямків, збільшення кількості учасників і глядачів.

- Створення туристичних буклетів Дніпропетровщини на казахській, киргизькій, таджицькій, туркменській, узбецькій мовах.

- Створення туристичних маршрутів для іноземних студентів з врахуванням вікових потреб та зацікавлень, національних особливостей, рівня знання української, російської, англійської мов.

- Фінансова та організаційна підтримка культурних, освітніх акцій за участю студентів з країн Центральної Азії за рахунок національних громад регіону.

Очікувані віддалені результати:

- Встановлення міжцивілізаційного контакту та інтелектуального збагачення місцевої молоді, формування толерантності.

- Встановлення наукових контактів та підписання контрактів у високотехнологічних сферах.

- Зміцнення культурних, освітніх зв'язків та розвитку туризму Дніпропетровщини.

Заохочення до навчання у вузах Дніпропетровщини студентів з країн Центральної Азії на гуманітарних, природничих, технічних спеціальностях в короткостроковій перспективі є економічно вигідним для вузів і для регіону в цілому. Створення та розповсюдження друкованої туристичної продукції для іноземних студентів з країн Центральної Азії і заохочення її подальшого поширення в їх рідних країнах дасть змогу залучити більшу кількість туристів до Дніпропетровського регіону, враховуючи загалом відносно високий рівень знання російської мови у країнах Центральної Азії. Подібні розробки серед інших поступово сприятимуть зростанню ролі участі Дніпропетровщини за різними напрямками у загальнодержавному співробітництві з пострадянськими країнами Центральної Азії, у регіональній співпраці з окремими адміністративними одиницями країн регіону.

Література:

1. Джангужин, Р. Вектори співпраці України з державами Центральної Азії [Текст] / Р. Джангужин // Персонал. – 2009. – № 2. – С. 4-13.

2. Ключев пригласил туркменских студентов в украинские вузы [Електронний ресурс]. - Режим доступа: <http://news.liga.net/news/N1109508.html>

3. Партнерство для устойчивых результатов [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org.kg/ru/component/resource/article/233-What%20UN%20does/5-joint-programmes>

4. Сьогодні з робочим візитом на Дніпропетровщині перебуває Президент Республіки Таджикистан Емомалі Рахмон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/34B7B6F361CC4C22579680030DBE5?OpenDocument](http://www.adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/34B7B6F361CC4C22579680030DBE5?OpenDocument)

5. Українсько-Казахстанські відносини [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ. – 2002. – Режим доступу: <http://news2.ukrinform.com.ua:8101/States/Kazakh/vidnos.html>

Негода О. О.

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛАХ ДОНБАСУ У 1920-1930-ТІ РОКИ

У процесі розбудови національної системи освіти звернення до досвіду національно-культурного відродження 1920-1930 рр. є надзвичайно актуальним. Регіональний аспект дослідження, його важливість зумовлено найнижчим рівнем етносоціальної інтеграції.

Вивчення проблеми пройшло такі періоди: 1920-30-ті рр., 1930-1980 рр.,

1990-ті рр. Протягом першого переважали твори видатних радянських та партійних діячів (Г.Гринченка, Я.Ряппа, М.Скрипника та інші), які визначали основні напрямки розвитку освіти [1]. У наступний період мало місце узагальнення успіхів радянської системи освіти та піднесення виняткової ролі Комуністичної партії й особливо В.І.Леніна в розвитку народної освіти в Україні. Автори недостатньо приділяли увагу тому факту, що в 1920-х рр. в Україні існувала відмінна від РРСФР освітня система [2]. Найвні прогалини певною мірою заповнювали історики діаспори, в працях вони використовували значну кількість фактичного матеріалу, але відсутність можливості працювати з першоджерелами не дозволила авторам у повною мірою розкрити цю тему [3]. Серед проблем, що з висвітлювались у 1990-ті рр. стала українізація [4], а також національна політика в галузі освіти. З'являються ряд досліджень присвячених освіті Донбасу [5]. Проте систематизованої праці з історії української школи в Донбасі досі не створено.

Мета статті полягає у відслідкуванні основних етапів становлення та характеристики навчально-виховного процесу в українських школах Донбасу.

Джерельну базу роботи становлять документи ВУЦВК; місцевих органів влади; постанови, рішення Комуністичної партії, праці видатних діячів Комуністичної партії, радянського уряду, статистичні матеріали установ.

Характерною особливістю розвитку національної школи в Україні на початку радянського періоду було продовження процесів національно-культурного відродження, започаткованого у 1917 р. Згідно з розпорядженням міністра освіти Тимчасового уряду П.Мануйлова нижчі класи початкових шкіл України переходили на українську мову викладання. Питання розбудови національної школи розглядалося Всеукраїнськими з'їздами вчителів, Товариством шкільної освіти. На II з'їзді вчителів у серпні 1917 р. було прийнято рішення створити комісії для розробки навчальних планів і програм, створення підручників для нової української школи [6]. Однак події громадянської війни не дали можливості реалізувати українізацію. У цей час більшість радянських керівників ігнорували національне питання, бо очікували «світової революції», яка призведе до того часу, коли національним об'єднанням і вимогам місця не буде. Завершення громадянської війни поставило на порядок денний вирішення потреби умиротворення суспільства, відбудови народного господарства.

Після остаточного встановлення радянської влади в Донбасі більшовики починають здійснювати культурну революцію, одним із завдань якої було створення нової системи освіти. Важливу роль у вирішенні цього питання відіграли декрети Раднаркому РРСФР від 16 грудня 1919 р. «Про ліквідацію неписьменності серед населення РРСФР», РНК УРСР «Про впровадження української мови в школах і радянських установах». Важливе значення у вирішенні цих питань належало постанові ВУЦВК від 21 лютого 1920 р. «Про вживання в усіх установах української мови нарівні з великоросійською» і декрет РНК УРСР від 21 вересня 1920 р. «Про введення української мови в школах та радянських установах». Зокрема в декреті Раднаркому УРСР Наркомату освіти доручалося розробити план розвитку навчальних

закладів усіх рівнів з українською мовою викладання. Уряд зобов'язував Держвидавництва України видавати достатню кількість підручників українською. Спільна постанова ВУЦВК и РНК УРСР від 1 серпня 1923 р. проголошувала рівноправність мов та пропонувала термінові заходи щодо розвитку української мови [7].

2 листопада 1923 р. бюро Донецького губкому КП(б)У затвердило «План українізації по соціальному вихованню», яким передбачалося відкриття мережі українських шкіл. Було окреслено два напрямки роботи – українізація педагогічного персоналу та українізація учнів. Педагогічні працівники за рік мали оволодіти українською, ознайомитися з термінологією, зразками української літератури, історією та економічною географією. В Донецькій губернії було взято на облік українське населення та вчителі, які володіли українською мовою, на основі чого був затверджений план українізації [8].

Президією Губвиконкому з осені 1933 р. розпочався перехід до викладання у школах рідною мовою. За даними часопису «Просвещение Донбасса» на 1 квітня 1923 р. було відкрито 181 школу з українською мовою викладання. Причому, кількість шкіл та учнів постійно зростала.

Таблиця 1.
Розподіл шкіл Донбасу за мовою викладання (1922-1928 рр.) [9]

Школа	1922	1925	1928
українська	5	415	1308
російська	2250	626	416
німецька	18	73	138
єврейська	15	7	10
грецька	-	1	2
татарська	-	3	3
двомовна з українською	-	166	125
двомовна без української	-	40	27
інші	22	-	9
разом	2310	1367	2038

Як показують данні таблиці протягом 1920-х рр., відбулися значні зміни в численності українських шкіл в Донбасі. Кількість шкіл з українською мовою навчання збільшилася з 5 до 1308. наприкінці 1920-х рр. вони становлять 64% від загальної кількості шкіл регіону. В 3,5 рази зменшується кількість російських шкіл. Деяке зменшення кількості німецьких та єврейських шкіл відбулося за рахунок збільшення змішаних українсько-німецьких, російсько-німецьких та російсько-єврейських шкіл. Чітко помітними стали тенденції до зростання змішаних шкіл. Причому серед них переважали з українською мовою навчання.

Таблиця 2.
Підсумки українізації освіти (1 жовтня 1923 р.) [10]

Губернії	українське населення %	українських шкіл %	укр.-рос. шкіл %	рос. та інших шкіл %
Харківська	79,2	29,1	49,2	21,7
Донецька	47,9	0,4	0,7	98,9
Катеринославська	78,5	54,9	14,3	30,8
Полтавська	92,9	97,7	-	2,3
Київська	76,8	92,4	-	7,6
Чернігівська	87,9	53,0	15,0	32,0
Волинська	70,5	87,7	1,0	11,3
Подільська	81,6	89,6	0,6	9,8
Одеська	53,6	34,0	34,0	32,0
По Україні	72,5	61,3	11,4	27,3

За даними таблиці питома вага українських шкіл у Полтавській, Київській, Подільській і Волинській губерніях переважала над часткою українського населення. Донецькій губернії притаманні низькі показники щодо українських шкіл, де було українізовано лише 0,4% шкіл. Як свідчать дані таблиці відсоток українських шкіл в Донбасі був найменшим в Україні, а відсоток російських та інших шкіл складав 98,9 і був найбільшим у порівнянні з загальноукраїнським. Таким чином, наведені данні дозволяють зробити такий висновок, що темпи українізації в регіоні виявилися значно меншими у порівнянні з загальноукраїнськими. Слід визначити, що українізація шкіл переважно в Донбасі проводилася у сільській місцевості, де населення за своїм складом було українським. У 1923 р. численність українського населення складала 1,6 млн. осіб, з них неписьмених - 1,2 млн. кількість українських шкіл налічувалось 181. У сільській місцевості школи (4-річки) були українізовані повністю. То у місті, де населення було російськомовним переважали двомовні (українсько-російські школи), російські та інших спільнот (єврейські, німецькі, грецькі та ін.) існуюча кількість українських шкіл не могла задовольнити потреби населення [11]. Політика українізації була сприятливим ґрунтом, завдяки якому поряд з українськими створювалась широка мережа українсько-російських, російських, єврейських, німецьких, болгарських та інших шкіл. Структура мережі українських шкіл не могла забезпечити потреби багаточисельного українського населення. Більшість шкіл з українською мовою навчання існувала у сільській місцевості, де переважало україномовне населення. Однак поступово відсоток охоплення рідною мовою зростав.

Зростання кількості шкіл та школярів на порядок денний поставило проблему забезпечення навчальних закладів кваліфікованими педагогічними кадрами. Друга українська нарада з питань народної освіти, що відбулась у серпні 1920 р. затвердила систему педагогічної

освіти в Українській РСР. Система базувалася на тому, що в школі повинні працювати вчителі з вищою освітою. Фахівці з цієї галузі набували знань на трирічних педагогічних курсах, а з 1923 р. – в Луганську у Донецькому інституті народної освіти. В Донбасі гостро відчувався дефіцит вчителів, які володіють українською мовою. В документах, які зберігаються в архівних фондах, щодо питання українізації постійно наголошується на необхідності якісного відбору викладачів української мови та літератури. Взагалі незнання української мови було характерною рисою певної частини вчительства в Україні, особливо в Донбасі, де українська мова не була розповсюджена у промислових центрах.

Незадовільним було і матеріальне становище українських шкіл. У більшості випадків школи розміщалися у непристосованих для цього приміщеннях: у казармах, конторах, приватних будинках, значна кількість яких не відповідала своєму призначенню [12]. Як свідчать архівні документи, пального, яке виділяла держава на обігрів шкільних приміщень, не вистачало, тому заняття проводилися з приміщеннях с порушенням температурного режиму. Гострим було питання про оснащення шкіл підручниками, наочним приладдям та кабінетами. Таким чином, школи існували у непристосованих для цього приміщеннях, достатньо не обігрівались, а заняття проводилися у декілька змін, школи були не достатньо облаштовані, бо учням не вистачало олівців, пер, не було карт і глобусів [13].

Радянська влада сформувала нову мету виховання і освіти в «Кодексі законів про народну освіту» (1920 р). кінцевою метою виховання виступало: «утворення нового покоління людей комуністичного суспільства з психологією колективізму... та матеріалістичним світоглядом, ... необхідною у суспільстві кваліфікацією» [14]. Внаслідок економічної руйни ця мета у 1920-ті рр. не могла бути втіленою, бо Народний Комісаріат Освіти (НКО) не мав жодного плану щодо шкільної системи. З метою координації методичної роботи в регіоні формувалася певна система, яку очолював навчально-методичний комітет (НМК), який мав виконувати такі завдання: розробляти та оформлювати теоретичні ідеї та форми навчання; підвищувати кваліфікацію працівників освіти; інспектувати роботу на місцях. НМК розробляв програму та методичні вказівки Наркомату Освіти для їх використання в умовах Донбасу. Навчальний рік складався з триместрів, єдиної уніфікованої структури навчального року не існувало.

На початку 1920-х рр. використовувалась традиційна предметна система навчання, але із часом і під впливом змін в суспільстві вона змінюється. З 1924 р. предметна система замінюється комплексним методом. У 1930-ті рр. і знову повернулися до визнання активної ролі вчителя та предметної системи викладання. Отже, в Донбасі протягом 1920 рр. відбувався процес розбудови системи науково-методичної роботи. Важливим кроком у вирішенні цього питання був часопис «Просвещение Донбасса» (з 1925 р. «Радянська школа»).

Якщо основним завданням дореволюційної школи було набуття знань, то за часи радянської влади посилювався виховний компонент. Усі підручники, методичні розробки пронизує революційно-комуністичний-інтернаціональний дух. Наприклад, навчальний комплекс вивчення шахти

розподілявся на три частини: природа, трудова діяльність та суспільне життя. Учень повинен був засвоїти знання щодо фізіології людини, корисні копалини, їх промислового застосування, а також знання з теми «Людина, як робоча сила». У розділі «суспільне життя» ці знання конкретизувалися, тобто учні «...були повинні порівняти становище праці за кордоном та на батьківщині» [15]. Крім того, заняття з учбових дисциплін проводилися у першій половині дня, а після обіду рекомендували проводити екскурсії на виробництво, для кращого засвоєння матеріалу. Отже, постійний пошук методів навчання, відсутність навчальної літератури не дозволяла вчителю випробовувати той метод, який би мав корисні наслідки педагогічної праці. Щодо перевірки знань учнів, то зусилля були зорієнтовані на створення атмосфери розкутості, творчості, перевагу надавали тестовим завданням. Результативність такої роботи була дуже низькою, бо школа постійно експериментувала, із методикою викладання, в цей час не існувало відповідних програм із предметів.

Навідміну від дореволюційних часів, діти повинні були брати участь у громадянсько-політичній роботі: святах, різних кампаніях, гуртках, бути членами різних організацій. Метою цієї роботи була ідеологічна відповідність дитини радянській системі, тому в школах працювали різні гуртки. Важливим напрямком роботи вважається антирелігійна пропаганда. На території Донецької губернії у січні 1918 р. декретом Раднаркому в Донбасі та в країні взагалі було введено «Червоний календар» та скасовувалися релігійні та дореволюційні свята. Ідеологом радянських свят був А.В.Луначарський. Організацію дитячих свят в Донецькій губернії було покладено на Губернське бюро дитячих комуністичних груп «Юних спартаківців», утворено при агітпропвідділі Губернського партійного комітету РКП(б) на початку 1923 р. Ця установа інформувала щодо проведення дитячих свят, координувала роботу дитячого комуністичного руху. Календар дитячих свят складався на початку 1920-х рр., із загальнодержавних кампаній та «дитячих свят»: «Новый год, Рождество, компания, посвященная смерти Ильича, 9-е января, день Красной армии, 8-е марта, Тарас Шевченко, Февральская революция, Парижская Коммуна, Ленинский расстрел, 23 апреля – рождение В.И.Ленина, Пасха, 1-е Мая, Рождества Карла Маркса, Международный Юношеский день, годовщина РКСМ, Октябрьская революция, Международная детская неделя, Золотая Осень» [16].

Одне з чільних місць на початку 1920-х рр. у виховання нової радянської молоді посідали антирелігійні кампанії. Радянська влада почала політику викорінювання «пережитків минулого» та активну боротьбу з церквою. Як і кризь по країні в губернії релігійні свята радянська влада спробує замінити новою червоною обрядовістю. Кризь працюють гуртки безневірників, які здійснюють антирелігійну пропаганду. По школах діють осередки Міжнародної організації допомоги революціонерам (МОДР), завдання якої полягало у підтримці «узників капітала и их семей... в укреплении боеспособности кадров революционеров и подготовке победы мировой революции» [17]. Важливим напрямком роботи по створенню нової людини було військове виховання, мета якого полягала у створенні майбутнього

бійця робітничо-селянської армії та набуття навичок військової справи [18]. В губернії регулярно проводили «Тиждень оборони». По школах діяли осередки ОСО-АВІАХЕМУ, метою цієї організації було: зміцнення оборони Радянської країни; виховання радянської людини, яка буде вірною комуністичної ідеології та ідеї класової боротьби, готовою віддати життя в ім'я комуністичних ідеалів, поважати працю і колектив. Виховна робота, яка поєднувала політичне виховання та контролювала дозвілля учнів, сприяла формуванню нових радянських цінностей підростаючого покоління.

Підсумовуючи зазначимо, що в Донбасі протягом 1920-х рр. була створена мережа українських шкіл, кількість яких збільшувалася. Паралельно відбувався процес створення науково-методичної служби регіону, одним із завдань якої було створення методичних порад по впровадженню в життя вимог НКО. Протягом 1920-х рр. у складних умовах (нестача приміщень, відсутність підручників, палива, наочних приладів) в Донецькій губернії працювали українські школи. Більшість українських шкіл існували у сільській місцевості, де переважали українці, але їх кількість була незначною у порівнянні з іншими губерніями. Завданням української школи, у той час, було виховання майбутнього будівника комунізму, тому в навчально-виховному процесі переважав виховний компонент. Тому на питання, чого було більше в українській школі у 1920-х рр. «національного українського» або «радянського», нажаль перевага належить радянському підходу виховання.

Зазначимо, що в суперечливих умовах того часу школа віддзеркалювала суспільні процеси боротьби національного відродження та становлення і ствердження тоталітарної системи радянського типу. Вивчаючи весь комплекс механізмів впливу на становлення української школи в регіоні, ми зможемо визначити та переосмислити бачення сучасної української школи, врахувати у її розбудові негативний та позитивний досвід минулого.

Література:

1. Гринько Г. Очерки советской просветительной политики. – Харьков, 1923 // Путь просвещения. – 1922. - №1 – С. 1-52; Скрипник М. Основні завдання культурного будівництва за доби соціалістичної реконструкції країни. – Харків, 1929; його ж. Вибрані твори. – К., 1991; Ряшко Я. Реформа высшей школы на Украине в годы революции (1920-1924). Сб. статей и докладов. - Харків, 1925.

2. Гутянський С.К. Ленін і культурне будівництво на Україні.-К.,1965. Золотоверхий І.Д. Становлення української радянської культури (1917-1920).-К.,1961. Наукові праці з історії КІРС. З історії комуністичної партії України за розвиток народної освіти (1917-1945).-Вип.5.-К.,1965. Паніотів І.І. Комуністична партія України в боротьбі за розвиток народної освіти (1931-1941).-Харків, 1973. Білоцерківський В.Я. Комуністична партія – організатор культурної революції на Україні (1926-1927).- Харків, Вища школа, 1985.

3. Сірополко С.О. Історія освіти України. – Львів.: Афіша,2001; Енциклопедія Українознавства під редакцією В.Кубійковича. - Львів.: Афіша,2003.

4. Богінська І.В. Ліквідація неписьменності дорослого населення Донбасу у 1920-1930-ті рр. // Нові сторінки історії Донбасу. - Кн 8. - Донецьк – 1999; Мартычук И.И. Подготовка национальных педагогических кадров в 1920-е гг. // Нові сторінки історії Донбасу. - Кн 5. - Донецьк – 1997; Обидьонова О.В. Етносоціальні процеси в Донбасі у 1920-1930-х рр. // Нові сторінки історії Донбасу. – Кн.8. – Донецьк, 2003; Куріло В.С. Освіта та педагогічна думка східноукраїнського регіону у ХХ столітті. –

Луганськ: ЛДПУ, 2000.

5. Даниленко В.М. Українізація: здобутки і втрати (20-30-ті роки) // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. Респ. міжвід. зб. наук. праць. – Вип.2 – С.79-91. Кучерук І.М. Більшовицька політика українізації у 20-х рр. // Рідна школа. – 1993. -№ 10. – С.29-33.

6. Куріло В.С. вказана праця. – С.203.

7. Повідомлення бюро друку України про видання постанови Наркомпросу УСРС про відміну державної мови і проголошення всіх мов рівноправними 10 березня 1919.// Український історичний журнал. – 1990.-№6. – С.108-109.

8. Робота Губоно по українізації.// Просвещение Донбасса.-1923.- №4.-с.123.

9. Там само.

10.Борісов В.Л. Українізація та розвиток загальноосвітньої школи в 1921-1932рр.// Український історичний журнал. – 1990.-№5. – С.68-69.

11.Державний архів Донецької області. Ф-Р2, оп1, спр.1548 арк. 67-69, арк.. 87.

12. Там само. Р-1512, оп1, спр.3, арк.290.

13. Там само.

14. Сірополко С.О. Історія освіти України. – Львів.: Афіша, 2001 – С.684.

15. Просвещение Донбасса.-1923 -№ 10-11, С.51.

16. Юные ленинцы. Спутник работника детских коммунистических групп – Бахмут. – 1924. – С.133-134.

17. Диктатура труда. 21 октября 1924г.

18. Диктатура труда. 7 июля, 1924г.

Придибайло О. М.

РЕЛІГІЙНЕ СТАНОВИЩЕ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В 20 – 30-ТІ РОКИ ХХ СТ. НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

Невід’ємною частиною життя національних меншин в УРСР була релігія як важлива культурна потреба і спосіб ідентифікації власного народу. Тому для асиміляції громадян Радянської держави на її великих просторах потрібно було позбавити їх власної віри, замінивши її вірою новою – комуністичною ідеологією. Тому ставлення радянської держави до церкви було досить суперечливим.

Найчастіше приводом для закриття релігійних установ ставало погіршення відносин Радянської держави з сусідніми країнами «капіталістичного оточення». Розглянемо наприклад процедуру закриття польських костьолів – спочатку обстежувався технічний стан будівлі працівниками місцевого комунгоспу, які отримували відповідні інструкції. Його визнавали «незадовільним» і «небезпечним» для відправ, пред’являли кошторис на обов’язковий ремонт, додавали вимоги щодо сплати податків, а пізніше здійснювався адміністративний та психологічний тиск на членів парафіяльної громади. Більшість священників були заарештовані і вислані на північ та схід Росії. [1, с. 234 – 235]

Архівні матеріали засвідчують закриття костьолів, переслідування й арешти єпископів і ксьондзів, що викликало природний спротив і невдоволення віруючих. НКВС УСРР мав окремий відділ, що координував каральні антирелігійні заходи. Масове незадоволення віруючих насиллям та адміністративним закриттям церков спонукали голову ВУЦВК Г.

Петровського надіслати губвиконкомам циркуляр, у якому наголошувалося, що закриття храмів можливе за умови згоди на це більшості віруючих. Тим не менше, лише в Київській губернії в 1921 р. було закрито 8 костьолів. Мали місце факти, коли в костьоли стріляли з гармат, з них скидали дзвони, палили ікони, вивішували портрети Леніна, Сталіна, Троцького, чинили перепони відзначенню релігійних свят і дотримання обрядів, били віруючих. [2, с. 236]

Навесні 1922 р. ВУЦВК на території поширив України почав діяти декрет ВЦВК РСФРР, підписаного М. Калініним, «Про вилучення церковних цінностей у фонд допомоги голодуючим». Під прикриттям допомоги голодуючим Поволжя, вилучалось церковне майно, «усі дорожочіні предмети із золота, срібла, каміння... і передати їх в органи наркомфінансу». [3, арк. 22]

Вилучення коштовностей наштовхувалося на спротив віруючих. Свідченням цього є телеграма за підписом секретаря ЦК РКП(б) В. Молотова від 27 листопада 1922 р., в якій говорилося, що кампанія з вилучення цінностей із церков ведеться надто слабо та в'яло і ставилося завдання «розширити рух безпартійних робітників і селян на користь використання золота і срібла, які лежать у храмах, для голодуючих до розмірів загальнонародного руху». [4, арк. 102] Із резолюцією С. Косіора розшифрована телеграма Москви була надіслана всім губкомом компартії України, а її виконання взято під контроль. Уже на травень 1922 р. по Україні було зібрано 2 пуди і 6 фунтів золота, а також 483 пуди 19 фунтів срібла. [5, арк. 119]

У ЦДАГО України зберігаються анкети щодо вилучення коштовностей з 11 костьолів Проскурівського повіту Подільської губернії. [6, арк. 69 – 79] У Волинській губернії, наприклад, у 1923 – 1924 рр. було закрито 6 монастирів і понад 20 костьолів, а їх майно пограбовано. [7, арк. 3]

Під час індустріалізації на рубежі 20 – 30-х років ХХ ст. розгорнулася нова кампанія зі зняття церковних і костьольних дзвонів. Були зняті дзвони з Михайлівського й Олександрійського костьолів у Києві. У грудні 1930 р. Київська крайова інспектура охорони пам'яток звернулася до наркомату освіти з листом про необхідність збереження хоча б історико-мистецьких дзвонів церков, костьолів і храмів м. Києва. [8, с. 447]

В боротьбі з церквою влада вдавалася до шантажу, підкупів. Спецслужби ставили завдання досягати ідеологічного роздроблення католицтва, «заміни невігідних об'єктів у костьолах своїми людьми», встановлення незалежної від Польщі аполітичної церкви. За офіційними даними ДПУ, на 1925 р. для агентурної роботи було завербовано 21 ксьондза, деяких голів костьольних рад, особливо в Полтаві. [9, арк. 124]

Провокації щодо діячів костьола практикувалися і в наступні роки. Великий резонанс в антирелігійній та антипольській пропаганді мав набути інспірований спецслужбами підпал школи в с. Гречани Проскурівського району у зв'язку з приїздом колишнього ксьондза Перковича, що відрікся від духовного сану в 1927 р. і виступав на антирелігійні теми (оплачували місцеві органи). У підпалі звинуватили місцевого «куркуля» Кокошка та бабку-шептуху Лозиху. Але, як доповідав заступник завідуючого Польбюро ЦК КП(б)У Й. Теодор, задумана справа була провалена за браком доказів.

Тим не менше провокації використали для закриття костюлу у Гречанах. [10, арк. 1, 3]

Під хвилю репресій потрапили й єврейські священнослужителі. Приміщення синагог використовувались з культурно-освітньою метою та для інших потреб, перетворювали на школи, клуби тощо. Вилучення церковних цінностей в 20-их роках стало формою політичної боротьби як проти православної церкви так і проти інших релігійних конфесій. Наприкінці квітня 1922 р. зі Старо-Миколаївської синагоги в м. Херсоні вилучили 1 пуд срібла. У 1928 р. синагогу закрили і переобладнали під спортивний зал, а потім – під «Будинок санітарної культури». Така ж доля спіткала і Ново-Миколаївську синагогу, яку зачинено в 1926 р. Спочатку її переобладнали під Будинок єврейської робітничої культури, а у 1930 р. – під кінотеатр «Спартак».

Переслідувань і утисків зазнали і представники німецького населення, зокрема меноніти. Їх обкладали завищеними нормами податку, заможну частину менонітів звинувачували у «нерозумінні» нації-ональної та економічної політики уряду. Та незважаючи на це у листі, надісланому на ім'я голови ЦВК СРСР М. Калініна, делегати Всесоюзного з'їзду представників євангельсько-менонітських громад СРСР висловлювали віру і надію на справедливість існуючого державного устрою: «Спираючись на ст. 13 Конституції СРСР та пояснювальний циркуляр НКВС від 28/II – 1919 р. № 123037, в якому міститься високотічне для нас зазначення на те, що «віруючим та їхнім громадам Декрет про відокремлення церкви від держави забезпечує повну можливість думати, вірувати та вчитись відповідно внутрішнім переконанням», з'їзд відчуває тверду переконаність, що меноніти ніде в країні не зустрінуть перепони відправляти всі справи віри відповідно їхнім догматам та звичаям... З'їзд вважає своїм обов'язком підкреслити перед Вами незмінно лояльне ставлення менонітів до Влади Робітничого та Селянського Уряду, підкреслити їхнє щире бажання працювати в міру сил та можливостей по відбудові народного господарства, зруйнованого в роки війни, епідемій та голоду, та сприяти цим процвітання та добробуту Союзних Республік.

Меноніти-хлібороби, плоть від плоті трудящих Великого Радянського Союзу, своїм багатовіковим досвідом в галузі оброблювання землі та добросовісного свідомого служіння Державі на мирній ниві виконують свій обов'язок перед Урядом, тому що виконання розпоряджень Влади, що не суперечать духу Св. Писання, є неухильний обов'язок кожного члена громади». [11, с. 45 – 46]

Отож, в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. релігійні установи переважної більшості конфесій відчували на собі тиск з боку влади, незважаючи на офіційно дозволена свободу віросповідання. В новій комуністичній ідеології не було місця старим віруванням. Сільради, партійні і комсомольські осередки все більше впливали на суспільно-політичне життя громади. На толерантне ставлення віруючих до радянської влади режим відповідав репресіями духовенства і віруючих, вилученням церковних цінностей та закриттям релігійних установ.

Література:

1. Політика «коренізації» та зміни в становищі національних меншин у 1923 – 1933 роках. Національні меншини на Заславщині у 20 – 30-ті роки роки ХХ століття / Метафора спільного дому: Заславщина багатьох культур. – Ізяслав – Острогор: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2006. – 278 с.

2. Калакура О. Я. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті. — К.: Знання України, 2007. — 508 с.

3. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 995. – Арк. 22.

4. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. – 1450. – Арк. 102.

5. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1450. – Арк. 119.

6. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, – спр. 5749. – Арк. 69 – 79.

7. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 1844. – Арк. 3.

8. Репресоване краєзнавство. – К., 1991. – 492 с.

9. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 16, спр. 2. – Арк. 124.

10. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 9302. – Арк. 1, 3, 10.

11. Шитюк М. М. Масові репресії проти населення Півдня України в 20 - 50-ті роки ХХ століття / М. М. Шитюк; Ін-т історії України НАН України. – К. : Тетра, 2000. – 534 с.

12. Чирко Б.В. Національні меншини в Україні (20 – 30-ті роки ХХ ст.) – К., 1995. – 214 с.

Рубан В.С

ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОГО КУПЕЦТВА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

В 1775 р маніфестом з нагоди підписання миру з Оттоманською Портою відбулося відокремлення купців від нижчих станів грошовим «бар'ером» у сумі 500 рублів та поділ їх на три гільдії [1, с. 12]. Усіх торговців у містах з капіталами, меншими означеної суми, не зараховували до гільдії. У житті міста Харкова офіційне засвідчення гільдійського купецтва відбувається відповідно до «Жалуваної грамоти містам». Уведене в 1785 р. «Городове положення» поділило все міське населення на 6 категорій, серед яких зазначалося купецтво [2, с. 137]. Кількість купців в місті постійно зростає так вже в 1787 р. в Харкові налічувалося 63 купецькі сім'ї, 9 з яких належали до другої гільдії, а 54 – до третьої. На 1794 р. у Харкові мешкало 136 сімей, що належали до купецтва. Уже в 1796 р. в місті їх налічувалося 353 особи, а на 1799 р. – 166 сімей. Переважна більшість були представниками третьої гільдії. Здебільшого вказаний приріст зумовлений переселенням купців з інших міст імперії [6, с. 180].

Ставши одим із соціальних станів Харкова купці сплачували міські повинності, спеціальні податки на право торгу, претендували на певні привілеї. Особливо це стосувалось купців 3-ї гільдії, котрі мали досить обмежений ринок збуту товарів. Змирившись з тим, що в місті крамарством займалися міщани та цехові, гільдійське купецтво вело постійно боротьбу з конкурентами в особі іногородніх купців. В 1790-1795 роках харківські купці та міщани подали скаргу до Міської Думи на торговців, що привозять рибу з Волги та Дону чим завдають значної шкоди місцевим крамарям [4, с. 110-113]. Основними конкурентами харківських купців були чумаки, що купували на Дону сіль та рибу. Міська дума пропонувала взагалі заборонити

останнім торгівлю, або ж забов'язати платити спеціальних збір на користь міста. Вигоду для іногородніх торговців складав той факт, що вони мали змогу з'являтися на ярмарках і відповідно торгувати тривалий час навіть по закінченню останніх. Саме тому Харківська міська дума була змушена подати рапорт до Губернського магістрату з проханням встановити фіксовані дні для торгу. Відповіддю на рапорт стало впровадженням дванадцяти денного торгу на ярмарках та ще додаткових три дні для розпродажу залишившихся товарів. Рішення було затверджено Намісницьким правлінням [5, с. 13-18].

Купці були вимушені вести боротьбу на економічному ґрунті з представники інших більш заможних соціальних верств населення, що нерідко виступали конкурентами бо володіли лавками та амбарами. Хоча відповідно до «Жалуваній грамоті» містам купецтву та міщанству надавалось право будувати для продажу товарів гостинні двори або ж володіти лавками та амбарами в своїх будинках, а хто не буде записаний до міської обивательської книги той відповідно не мав права користуватися міськими вигодами. Між тим в гостиннім ряду свої кам'яні лавки з погребями мали дворяни, церква та представники духовенства, що відповідно не дозволяло купецтву придбати ті ж лавки для розширення торгівлі. Врахувавши останнє Дума в 1800 році подала клопотання до Губернського правління, щоб в зазначений термін дворяни та чиновники продали свої лавки та не порушували права купців[4, с. 128-130].

Отже в кінці XVIII ст. завершився процес офіційного оформлення гільдійського купецтва, як одного із соціальних станів міста Харкова. Більшість крамарів були представниками 3-ї гільдії і відповідно мали обмежений ринок збуту товарів. Тому купецтво шляхом скарг до Міської думи намагалися відстоювати свої права на крамарювання в місті.

Література:

1. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О. М. Донік. – К.: Інститут історії України. НАН України, 2008. – 271 с.
2. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Печатано в типографии II Отделения Собственной его Императорского величества Канцелярии, 1839. – Т.22. – 1068 с.
3. Лейбфрейд А. Ю. Харьков. От крепости до столицы: Записки о старом городе. / А. Ю. Лейбфрейд. – Х.: Фолио, 2001. – 333 с. .
4. Багалея Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1965-1995). Ист. Монография В 2 х т. / Д. И. Багалея, Д. П. Миллер. – Х.: Репринт. Изд., 1993. – Т.1. – 572 с.
5. Багалея Д.И. Краткий исторический очерк торговли (приимущественно ярмарочной) в Харьковском крае. / Д. И. Багалея – Х.: Тип. Губернского правления, 1888. – 28 с.

Стояновская И. Б.

КУЛЬТУРНО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ: В КОНТЕКСТЕ КРИЗИСА ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

В последние десятилетия на страницах научных и периодических

изданий, в исследовательских сообществах развернулся дискурс о кризисе гуманитарного знания, его методологии. Как считают специалисты, носит он уже, отнюдь, не локальный характер, а перешел в формат глобально-мирового. Отчасти, подобное мнение сложилось вследствие наступления новой мировоззренческой эпохи - постмодернизма, породившего недоверие, скепсис, нигилизм ко всему, в том числе к науке и прогрессу. Разочарование во всемогуществе рационалистического разума постигло, в том числе от того, что он не смог защитить человечество ни от стихийных бедствий, ни от природных катаклизмов, а во многих случаях даже явился причиной техногенных катастроф. В данных обстоятельствах человеку необходимо переосмыслить свою роль, свое предназначение в целостном едином мире, в котором он является органичной частью. Следовательно, сейчас как никогда важна скорейшая мобилизация интеллектуальных усилий для преодоления гуманитарного кризиса в обществе и науке.

Многие авторы вычленяют ряд признаков, которые свидетельствуют о проблемном состоянии современных гуманитарных наук. Так В.В.Селиванов в статье «Кризис методологий в гуманитарных науках» среди таковых выделяет: ослабление влияния на современную науку классических традиций гуманитарных школ второй половины XIX - первой половины XX века; потерю преемственности приведшей к утрате накопленного методологического опыта; усиление влияния на гуманитарные науки исследовательских технологий из негуманитарного сектора; чрезмерную увлеченность многих авторов субъективизмом на основе саморефлексии, в ущерб объективной аргументации; подмену исследования описательностью без опоры на теорию; отсутствие крупных научных открытий, масштабных концептуальных решений; неопределенность и расплывчатость суждений о социально-исторических закономерностях, стратегии современного общества и цивилизации; плюрализм в терминологическом языке гуманитарных наук, отход от традиционных понятий и категорий [1].

Размышляя над причинами и последствиями гуманитарного кризиса, Е.Саиров полагает, что гуманитарную науку заменила публицистика и эзотерика, произошло падение ее социального престижа, наука из сакральной становится специализированной формой умственной деятельности, формой социальной деятельности [2]. При всех происходящих трансформациях бесспорно одно - у гуманитарной науки сохраняется общественное предназначение.

Мы разделяем точку зрения В.В.Селиванова, утверждающего, что выход из сложившейся непростой ситуации видится в необходимости построения системного исследования, интегрирующего проблему на стыке различных наук. Безусловно, подобная организация познания требует универсальной методологии и специфичной методики, что является непростой задачей. Но, тем не менее, только такая стратегия обусловлена запросами современного общества.

В данном контексте, считаем уместным сослаться на имеющийся опыт организации исследования ученых ЕГУ им. И.А. Бунина. Так, более десятилетия назад сложилось научное направление по изучению культурно-образовательной среды как уникального феномена. И хотя

данная проблематика зародилась в недрах педагогического интереса, нельзя не признать, что для ее полноценного и всестороннего исследования требовались синтезированные знания из различных социально-гуманитарных областей. Только в таком подходе предвиделся залог успеха и продолжительного развития научного направления.

Необходимость и возможность изучения культурно-образовательной среды Ельца и его округа, Липецкой области обусловлены традициями гуманитарных исследований ЕГПИ, а позднее ЕГУ им. И.А.Бунина (с 2000 г.).

В рамках фольклорно-краеведческой научной работы (50-80-е гг. XX в.) под руководством С.В. Красновой, организовывались фольклорные практики и экспедиции по сбору словесного, поэтического и музыкального фольклора; внедрялся в учебный процесс факультатив «Литературное краеведение», организовывались экспедиции по Бунинским и Пришвинским местам. Благодаря сообществу энтузиастов (учителей и преподавателей вуза, учащихся и студентов), занимающихся фольклорно-краеведческой работой систематизировался уникальный материал, отражающий фольклорное наследие края и творчество выдающихся земляков И.Бунина, М. Пришвина.

Также на базе ЕГПИ развивалось историко-археологическое направление (80-90-е гг. XX в.). Плановые исследования велись в связи с разработкой научно-прикладной программы «Елец и его округа – уникальная историческая территория России (историко-археологический подход)». Под руководством А.Д. Пряхина (ВГУ), Н.А.Тропина (ЕГПИ) в ходе совместных работ определилось направление научных исследований: поиск летописного Ельца и изучение его сельской округи. Результаты полевых археологических исследований Елецкого освещали на ставших традиционными международных и региональных конференциях.

В рамках развивающегося краеведения формируется новое направление, объединяющее литературные и историко-философские аспекты. В 1993 году на базе ЕГПИ были проведены первые в России «Розановские чтения», позже были защищены диссертационные исследования, посвященные творчеству выдающегося философа В.В. Розанова (в Ельце философ прожил творчески плодотворные и по-человечески счастливые 1886-1891 гг.).

С 1992 г. в ЕГПИ функционирует первая в российском высшем образовании кафедра историко-культурного наследия, предназначенная для интеграции знаний историков, археологов, культурологов, краеведов и фольклористов, филологов в подготовке педагогических кадров, междисциплинарных исследований. Кафедра историко-культурного наследия является наиболее приемлемой формой организации всей работы по внедрению в учебный процесс нового блока исторических, филологических, культурологических дисциплин и курсов по историко-культурному наследию России в целом и отдельных ее регионов. Этой кафедрой создавалась научно-методическая база дальнейшей краеведческой, поисково-исследовательской и просветительской деятельности работников науки и культуры, преподавателей высшей и средней школ, студентов и учащихся. Кафедра сыграла заметную роль в рождении исторического факультета.

За годы плодотворных трудов были подготовлены и опубликованы учебные пособия «Литературное краеведение в Липецкой области» (Елец, 1997), «Историческое краеведение в Липецкой области» (Елец, 1999).

В конце 90-х гг. возникла необходимость осмысления накопленного знания по историко-культурному наследию края, что побудило педагогов и философов включиться в общее направление гуманитарных исследований. Данное обстоятельство побудило к изучению культурно-образовательной среды региона. На базе кафедры педагогики ЕГПИ в структуре областного ИУУ была создана в 1998 году научно-исследовательская лаборатория «Культурно-образовательная среда Липецкой области». Первостепенными задачами являлись: освоение средового подхода в образовании, введение в научный и практический оборот понятия «культурно-образовательная среда», осмысление наследия местных мыслителей, литераторов, лингвистов и на этой основе сформулировать философию образования с учетом региональных особенностей.

В последние годы университет вырабатывает стратегию по изучению и использованию возможностей культурно-образовательной среды в качестве комплексного и интереснейшего объекта для познавательного, событийного, паломнического, спортивного и иных видов туризма в рамках реализации особой экономической зоны туристско-рекреационного типа регионального уровня «Елец» (ОЭЗ ТРТ РУ).

Не останавливаясь на достигнутом, в 2010-11 гг. группой ученых ЕГУ в контексте средового подхода изучалось неоднозначное для современных российских реалий социальное явление - миграция. При финансовой поддержке РГНФ был осуществлен научно-исследовательский проект «Проблема интеграции детей мигрантов в культурно-образовательной среде региона» (проект №10-06-3605 а/Ц). В данном исследовании культурно-образовательная среда региона рассматривается как средоточие необходимых ресурсов процесса наиболее успешной интеграции в социум семей мигрантов и их детей. Основываясь на теоретико-методологическом потенциале, в проведенном исследовании были раскрыты и технологические возможности понятия «культурно-образовательная среда».

Таким образом, обзор организации междисциплинарного исследования культурно-образовательной среды в ЕГУ им. И.А. Бунина наглядно демонстрирует насколько комплексной может быть проблема, обладающая огромным исследовательским потенциалом для самых разных гуманитарных наук, способствующая их взаимообогащению и выработке универсальной методологии.

Литература:

1. Селиванов, В.В. Кризис методологий в гуманитарных науках [Текст]/ В.В. Селиванов//Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана: Мат-лы междунар. науч. конф. 18 мая 2001 г. - Серия «Symposium». – Вып. №12.- СПб.: Санкт-Петербургское философское общество - 2001. - С. 127-129.

2. Саиров, Е. Гуманитарный кризис. Что делать? [Текст]/ Е. Саиров// <http://www.altyn-orda.kz/kazpressreview/gumanitarnyj-krisis-cto-delat/>

НЕЛЕГІТИМНІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКИМ
СЕЛЯНСТВОМ У РОКИ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (НА
ПРИКЛАДІ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ДОНБАСУ)

Перехід більшовицького керівництва до нової економічної політики передбачав наявність різних форм та напрямків господарського розвитку. Проте реформи в аграрній сфері були половинчастими та обмеженими і створювали багато перешкод на шляху розвитку селянських господарств. Усе ж приватновласницькі інтереси селян винищити у цей період було неможливо. Вони, не дивлячись ні на що, задовольнялися різними шляхами, формуючи при цьому тіньові ринки та пов'язану з ними корупцію. Саме хабарі, підмогаричення, підкуп допомагали заможним селянам вирішити на свою користь певну справу. До таких засобів вирішення проблем вдавалися нерідко й середняки, які тягнулися за куркульством, а також частина бідноти. У свою чергу представники влади, зловживаючи службовим становищем та отримуючи від селян «подяку», позитивно вирішували питання.

У зв'язку з впровадженням непу й отриманням економічних стимулів зростання селянського господарства набуває гострого характеру невдоволення селян, які порівняно з іншими гірше були забезпечені землею. Чимало претензій з боку бідняцтва щодо питання землеустрою пред'являлося в Артемівській окрузі, де в багатьох сільрадах земельні розділи не були проведені. У Ямпільській сільраді селянська біднота висловлювала невдоволення щодо відсутності землевпорядкування взагалі. Воно не розпочиналося, тому що кращими землями користувалися лише заможні селяни, що захопили ці наділи ще в 1922 р. під час важкого матеріального становища бідноти, та робили все для того, щоб їх не втратити [1,95]. З метою впливу на хід землевпорядкування заможне селянство Слов'яносербського району Луганської округи, враховуючи становище та використавши перевибори, сконцентрувало владу в сільрадах за собою через середняків [2, 39]. У Старобільській окрузі присутні в землевпорядкувальних комісіях заможні селяни спеціально гальмували землевпорядкування різними засобами, аж до підкупу землемірів, бо вважали зміни в землевпорядкуванні для себе не вигідними [3, 109]. У районах Луганської округи агрономи брали хабарі та влаштовували землекористування на користь заможних селян [4, 102].

Питання землеустрою гостро стояло й надалі, у другій половині 20-х років, проте вирішувалося вже частіше на користь бідноти або колективних господарств, оскільки державна партія вдалася до обмеження заможного селянства. Протягом 1927-1928 рр. значно збільшилося землекористування бідноти за рахунок наділення землею кращої якості при проведенні землеустрою [5, 4]. Так влада «купувала» прихильність значної частини селянства.

Корупційні можливості було закладено партійно-державним керівництвом також у відносини щодо оренди землі. За оренду землі використовувалися різні види оплати: грошима або натуральними

продуктами; оренда за обробіток; оренда за частину врожаю; за сплату продподатку, змішана тощо. Наприклад, у Луганській окрузі за гроші орендували землю 28,6% селянських господарств, за натуральну плату – 8,4%. Та доволі значними були невідомі умови оренди, у яких були зацікавлені заможні господарства й на які давали згоду 47,7% бідняцьких господарств [6, 39]. Також відбувалося багато випадків здавання в оренду землі взагалі без реєстрації договору [7, 104].

Більшовицька влада констатувала масові явища прихованої оренди в селах Донбасу. Міцні господарства ухилялися від обкладання орендованої землі, ставили бідноті умови не реєструвати угоди на оренду землі та залишати сплату сільгосподатку за здавцем. В іншому випадку вони відмовлялися брати землю бідноти в оренду і бідняцькі господарства, не віднайшовши інших можливостей, йшли на ці умови змушено. Говорячи сучасною мовою, така собі, тіньова діяльність міцного селянського господарства сприяла підвищенню його заможності. А причиною було те, що радянське керівництво встановило такі «законні підстави» підприємницької діяльності селянина, зокрема, оренди землі, що орендареві не вигідно було реєструвати угоди оренди через високе оподаткування.

18 липня 1928 р. ЦВК і РНК СРСР обмежили термін здавання землі в оренду однією сівозміною [8, 296]. Такі заходи фактично забороняли оренду землі заможними господарствами, водночас утворюючи підґрунтя для поширення корупції та службових зловживань, оскільки заможні господарства були зацікавлені, по-перше, у оренді землі, по-друге, саме у довгостроковій оренді, тому й вдавалися до пошуку нелегітимних засобів подовження орендних відносин.

З метою якнайшвидшої відбудови та розвитку виробничих сил у сільському господарстві радянське законодавство дозволило поряд з орендою землі і найм робочої сили. Щоправда, Земельний кодекс 1922 року передбачав право найму робочої сили лише на період сільськогосподарських робіт. Кількість наймитів, які мали офіційно легальний статус, відрізнялася від їх реальної кількості. Заможні селяни, які використовували найману працю, приховували чисельність наймитів, бо прагнули не мати витрат, пов'язаних з легалізацією найманої праці.

Прибутки від використання праці наймитів, як і від прихованої оренди, значно зростали у випадку нелегальних угод через мафіозно-кримінальні структури та посередників так званого «чорного ринку». Це підштовхувало селян до правопорушень в економічній галузі, оскільки при діяльності на «законних підставах» їм важко було розраховувати навіть на незначну частку таких коштів [9, 93].

Зловживання місцевого апарату щодо селян відбувалися й у сфері машинопостачання. Відновлення реманенту бідняцьких господарств було пов'язано з розвитком сільськогосподарського кредиту, зокрема, для придбання реманенту селянам виділяли довгострокові кредити. Все ж представники влади відмічали, що кредит бідноті не завжди був доступний. По-перше, зустрічалися випадки, коли середняк разом з незаможником організувалися в машинне товариство, придбали трактор, і при настанні терміну розплати у незаможника не виявлялося грошей, а середняк

розплачувався й потім відтісняв від трактора бідняка. По-друге, на місцях замість 25% завдаткової суми на трактор чиновники вимагали більше, ніж це встановлено. По-третє, відстрочка за трактори або сільськогосподарські машини давалася на три роки, а на місцях вимагали сплатити за два роки [10, 5].

У травні 1928 р. Політбюро КП(б)У прийняло резолюцію, що вимагала заборонити продаж «дефіцитних» сільськогосподарських машин селянам-одноособникам, а довгострокові кредити дозволялося видавати для придбання складних машин тільки колективним покупцям. Згідно з цим рішенням Українська економічна нарада 15 травня 1928 р. затвердила нові умови кредитування й машинопостачання в республіці. Термін кредитування для середняків скорочувався до трьох років, заможні селяни не кредитувалися, їм реманент відпускали тільки за готівку і в останню чергу [11, 65]. За таких умов селянство змушене було використовувати «могоричі» та хабарі, щоб тільки отримати кредит.

У 1928-1929 рр. влада відмовилася від проведення хлібозаготівель економічними методами та повернулася до адміністративних «воєнно-комуністичних» форм управління селянською економікою. Влада захоплювала хлібні ресурси руками селян-незаможників і подавляла селян-власників. Місцеві газети повідомляли, що куркулі та заможні селяни ухилиються від здачі державі хлібних лишків, тому є класовими ворогами, і кожен батрак і КНС повинен надати допомогу владі, допомагаючи викривати приховувачів хліба [12]. І біднота активно сприяла проведенню хлібозаготівлі, виказуючи органам влади приховувачів хліба - куркулів та заможних селян [13].

Намагання закріпитися у владних структурах нехай і низового апарату змушувало місцевих чиновників лавірувати між різними соціальними прошарками селянства, надаючи час від часу перевагу одним, або здійснювати зловживання щодо інших, та навпаки. Зухвалі дії представників влади викликали обурення селян. Про це свідчать скарги селянства до прокуратури про притягнення до відповідальності за, так звану, спекуляцію хлібом не тільки куркулів, а часто-густо – середняків, і нерідко – бідняків.

Чисельність та систематичність випадків зловживання владою, безкарність чиновників закладали підвалини для формування місцевої партійно-державної номенклатури.

Отже, в роки нової економічної політики державна партія з метою збереження та укріплення своєї влади, зокрема над селянством (з якого не виключаємо й селянство Донбасу) об'єктивно сприяла поширенню службових зловживань, хабарництва, корупції тощо. При чому зацікавленими особами та суб'єктами вказаних явищ ставали як селяни, так і представники владних структур. Це можна пояснити інтенсивним розвитком у той період селянської підприємницької приватновласницької діяльності, яка знаходилася під державним контролем і обмеженням, що само по собі протиприродно. У таких специфічних умовах підкуп, підмогаричення були дієвим засобом забезпечення як законного, так і незаконного підприємництва на селі.

Література:

1. ДАДО. – Ф. -1. – Оп. 1. – Спр. 2342.
2. ДАЛО. – Ф. П-34. – Оп. 1. – Спр. 56.
3. ДАДО. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 2342.
4. ДАЛО. – Ф. П-34. – Оп. 1. – Спр. 56.
5. ДАДО. – Ф. р-221. – Оп. 1. – Спр. 12.
6. ДАЛО. – Ф. П-34. – Оп. 1. – Спр. 55.
7. ДАЛО. – Ф. П-34. – Оп. 1. – Спр. 56.
8. Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР. – М., 1954. – 719 с.
9. Смирнов В.М. Суспільно-політичні та економічні перетворення в українському селі в період нової економічної політики. – Харків: Майдан, 2002. – 304 с.
10. ДАЛО. – Ф. П. 34. – Оп. 1. – Спр.102.
11. Калініченко В.В. Селянське господарство України в доколгоспний 1991. період (1921-1929) / Калініченко В.В. – Х.: Видавництво «Основа» при ХГУ. – 131 с.
12. Луганская правда – 1929. – 21 мая. – № 112.
13. Луганская правда – 1929. – 12 июня. – № 131.

Яковлев Ю. О.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА ВАЦИКА В РУРП У 1890-х рр.

Євген Вацик народився 2 січня 1872 р. у с.Мшана (тепер Зборівського району Тернопільської області. – Ю.Я.) в родині священика. Проте дитячі та юнацькі роки життя Є.Вацика пройшли у с.Підгайчики (тепер Зборівського району Тернопільської області. – Ю.Я.), де його батько був парохом [1]. Початкову освіту Є.Вацик здобував у Золочівській та Львівській гімназіях. Із 1889 р. навчався спочатку на правничому факультеті Львівського, а згодом – Віденського університетів [2].

Формування суспільно-політичних поглядів Є.Вацика припало на другу половину 1880-х – початок 90-х рр. ХІХ ст. Український національний рух у Галичині в той період був представлений народовською, русофільською та радикальною (соціалістичною) течіями. Остання виникла в другій половині 1870-х рр. У генезі українського соціалізму в Галичині та виникненні радикальної течії значну роль відіграли студенти (О.Терлецький, М.Павлик, І.Франко та ін.). Останні, крім знайомства із західноєвропейськими поступовими ідеями, перебували також під значним ідейним впливом наддніпрянських соціалістів, у першу чергу, М.Драгоманова та С.Подолінського [3]. Очевидно, що інтерес до радикального руху виявив і Є.Вацик, соціальне походження якого не стало цьому перешкодою. Хоча у досліджуваній період впливи греко-католицького духовенства в політичному житті краю залишалися досить значними.

Наприкінці 80-х рр. ХІХ ст. під час навчання у Львові Є.Вацик належав до українського студентського товариства «Академічне братство». Таку назву з 1882 р. отримав «Дружній лихвар». Останній було засновано у 1871 р. [4]. Як зазначав В.Охримович, товариш Є.Вацика, а також член «Академічного братства», що «в товаристві («Академічному братстві». – Ю.Я.) переважав напрям скрайно-радикальний. Молодіж «Акад.[емічного] Брацтва» належала до партії радикальної і стоєла в живій опозиції до старших Русинів львівських» [5].

Наприкінці 1880-х рр. розпочався якісно новий етап у розвитку радикальної течії. Так, з 1 січня 1890 р. у Львові під редакцією І.Франка й М.Павлика та при фінансовій допомозі наддніпрянських українофілів почав виходити часопис «Народ» [6]. На сторінках названого двотижневика, який протягом 1890–1895 рр. видавався почергово у Львові та Коломиї, Є.Вацик із незрозумілих обставин помістив лише одну розвідку. Можливо, він використовував досі не розшифрований псевдонім чи криптонім. Стаття Є.Вацика, тоді секретаря «Академічного братства», була присвячена заснуванню студентського товариства «Ватра» [7]. Назване товариство було засновано на початку 1892 р. у Львові [8]. Прізвище Є.Вацика числиться у списку передплатників «Народу» за 1890–1895 рр., складеному М.Павликом. За даними списку, Є.Вацик передплатчував названий часопис лише в 1892 р. [9].

Достеменно невідомо, у якому році Є.Вацик став членом Русько-української радикальної партії (далі – РУРП). Серед присутніх на установчому з'їзді радикалів, який відбувся 4–5 жовтня 1890 р. у Львові, де було засновано РУРП, прізвище Є.Вацика не згадано [10]. Разом з тим, до складу РУРП увійшла група українських студентів, значна частина яких вважала себе марксистами та соціал-демократами. До названої групи «молодих» або «національних радикалів», точніше до молодшого покоління РУРП належав і Є.Вацик [11].

На початку 1890-х рр. радикали вирішили заснувати своє просвітнє товариство. Статут новоствореного товариства «Поступ» було затверджено намісництвом наприкінці 1894 р. [12]. На перших загальних зборах просвітнього товариства «Поступ», які відбулися 16 грудня 1894 р. у Львові, Є.Вацика було обрано до складу його виділу (керівного органу). Названі збори пройшли відразу по закінченню народного віча, присвяченого ювілею 30-річчя літературно-наукової діяльності М.Драгоманова. Головою товариства став М.Павлик. Крім Є.Вацика, до складу виділу було обрано І.Франка, Д.Лукиjanовича, К.Бірецького, Є.Калитовського і С.Голубовича [13].

Однак товариство «Поступ» проіснувало недовго. Обтяжений громадсько-політичною діяльністю, голова товариства М.Павлик не мав фізичної змоги і часу присвятити себе новій організації. У 1895 р. товариство «Поступ», яке проіснувало більше року, припинило своє існування [14].

Через брак коштів на початку 1895 р. виникли певні труднощі з виданням радикальної газети «Хлібороб». Остання виходила протягом 1891–1895 рр. почергово у Львові та Коломиї під редакцією М.Павлика, С.Даниловича та І.Гарасимовича [15]. У справі газети «Хлібороб» певний інтерес становить недатований лист Є.Вацика та Л.Турбацького, вміщений у восьмому томі переписки М.Драгоманова з М.Павликом. Зі змісту листа випливає, що відмова С.Даниловича редагувати та видавати «Хлібороб» була для Є.Вацика і Л.Турбацького цілковитою несподіванкою [16].

Автори листа були також поінформовані М.Павликом про складну ситуацію з виданням часопису «Народ». У листі наполягалося на необхідності продовження видавництва газети «Хлібороб», навіть ціною припинення видання журналу «Народ». Цю справу Є.Вацик і Л.Турбацький

вважали своїм обов'язком. Через брак коштів, необхідних для видання навіть одного номеру газети, вони зверталися до невідомого адресата, щоб останній допоміг їм матеріально, зібравши кошти та передплатників [17].

Невідомо, кому був адресований лист, написаний без відома М.Павлика. У примітці до листа М.Павлик зазначив, що «лист писаний рукою Л.Турбацького; підпис Є.Вацика власноручний». Підписавши лист від імені редакційного комітету органу РУРП газети «Хлібороб», Є.Вацик і Л.Турбацький подали ще й львівську адресу М.Павлика [18].

На жаль, конкретних відомостей про життя і громадсько-політичну діяльність Є.Вацика протягом другої половини 1890-х рр. нами не виявлено. Відомо, що після здобуття ступеня доктора права Є.Вацик із 1897 р. працював адвокатом у м.Зборів на Тернопільщині. Брав активну участь у громадському житті міста і повіту. Так, Є.Вацик був одним із засновників і керівників повітових філій товариств «Просвіта», «Сільський господар», «Сокіл», голова Позичкового товариства. У роки Першої світової війни проживав у Австрії. Лише восени 1917 р. повернувся до м.Зборів на Тернопільщині [19].

Після листопадового зриву та проголошення ЗУНР у листопаді 1918 р. Є.Вацик входив до складу повітового комісаріату. У 1922 р. відновив свою професійну та громадську діяльність. Помер Є.Вацик 7 лютого 1929 р. у м.Зборів на 57-му році життя. Поховали його у с.Підгайчики (тепер Зборівського району Тернопільської області. – Ю.Я.) [20].

Отже, Є.Вацик зумів відіграти певну роль у суспільно-політичному житті Галичини впродовж першої половини 1890-х рр. Так, перебуваючи на навчанні у Львові, він став членом студентського товариства «Академічне братство». У названому товаристві належав до прихильників радикальних ідей. Невдовзі Є.Вацик вступив до лав радикальної партії, а у 1895 р. був обраний до складу виділу товариства «Поступ». Протягом своєї діяльності в РУРП він належав до молодшого покоління радикалів. Разом з тим партійна діяльність Є.Вацика не була надто насиченою, він зайнявся більше професійною діяльністю та відійшов від партійних справ.

Література:

1. Гуцал П.З. Українські правники Тернопільського краю: Біографічний довідник / Петро Зеновійович Гуцал. – Тернопіль, 2008. – С.29.
2. Гуцал П.З. Українські правники Тернопільського краю... – С.29; Гуцал П. Вацик Євген Григорович / П.Гуцал // Тернопільський Енциклопедичний Словник. – Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2009. – Т.4 (додатковий). А–Я. – С.92.
3. Львівська національна наукова бібліотека ім.В.Стефаника НАН України, відділ рукописів (далі ЛННБ НАН України, ВР), ф.29, оп.1, од.зб.170, арк.2; Левинський В. Початки українського соціалізму в Галичині / Володимир Левинський. – Торонто: З друкарні «Робітничого Слова», 1918. – С.6, 7.
4. Гурак І.Ф. «Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини (60-ті рр. XIX ст. – початок XX ст.) / Ігор Федорович Гурак. – Івано-Франківськ: видавництво ПП Третяк І.Я., 2007. – С.63, 111.
5. ЛННБ НАН України, ВР, ф.167, оп.2, од.зб.2412, арк.27.
6. Животко А. Нарис історії української преси / Аркадій Животко. – Подєбради: Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання, 1937. – С.49.
7. Вацик Е. Нове акад.[емічне] товариство / Е.Вацик // Народ. – Львів, 1892. – Ч.3, Іл.[атинського] фебруарія. – С.42–44.

8. Назарук О. Хроніка руху української академічної молодіжи у Львові / О. Назарук, О. Охримович // Січ: альманах в пам'ять 40-их роковин основи товариства «Січ» у Відні. 1868–1908. Зібрані і видали: Др. Зенон Кузеля і Микола Чайківський. – Львів: З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1908. – С. 421; Гурак І. Ф. «Молода Україна»: студентство в суспільно-політичному житті Галичини... – С. 146.

9. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / зладив М. Павлик. – Т. VIII (1894–1895). – Чернівці, 1911. – С. 290.

10. Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, 1983. – P. 167.

11. Спогади про Івана Франка / упоряд., вступ. стаття і прим. М. І. Гнатюка. – Львів: Каменяр, 1997. – С. 90; Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Я. Грицак // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т. ССХХІІ. – С. 74.

12. Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури Радикальної партії в Галичині / П. Шкраб'юк // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19: «Просвіта» – оберіг незалежності та соборності України / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упоряд.: Феодосій Стеблій, Володимир Пашук. – Львів, 2010. – С. 80.

13. Перші збори Руско-українського просвітнього Товариства «Поступ» // Народ. – Львів, 1895. – Нри 1 і 2, 1 і 15 января. – С. 6.

14. Шкраб'юк П. Просвітницько-економічні структури Радикальної партії в Галичині... – С. 80.

15. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом... – С. 178; Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Коломиї (1865–1994 рр.): Історико-бібліографічне дослідження / Мирослав Миколайович Романюк, Марія Василівна Галушко / Передмова В. Качкана. – Львів, 1996. – С. 61, 62.

16. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом... – С. 180.

17. Там само. – С. 181, 182.

18. Там само. – С. 180, 182.

19. Гуцал П. З. Українські правники Тернопільського краю... – С. 29.

20. Гуцал П. Вацик Євген Григорович... – С. 92.

Секція «Процеси і тренди світової історії» **Секция «Процессы и тренды мировой истории»**

Алимова О. В.

ПРОБЛЕМА ПОЗДНЕЙ АНТИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ НАУКЕ

На сьогоднішній день однією з найбільш актуальних проблем історическої науки виступає поздня античність в різних її проявленнях. В історіографії даний період визначено по – різному. Його називають як «періодом поздної Римської імперії», так і – «раннім Середньовіччям», іменують його і – «ранневизантийським» або «протовизантийським» періодом. Нарешті, в останні десятиліття в іноземній історіографії перебрала тенденція розглядати даний період як самостійну епоху – «епоху поздної античності». Суть і спадщина цієї складної епохи є ключовими для багатьох актуальних трендів світової історії. [1, с. 222].

Вне зависимости от названия этого периода («поздняя Римская империя»

или «поздняя античность»), данная проблема стоит в центре внимания многих современных исследователей, а в англоязычном мире она уверенно входит в университетские курсы античной истории.

Во многом именно П. Брауну и его вкладу в дисциплину поздней античности и, в частности религиозной культуры поздней Римской империи и раннесредневековой Европы, в англоязычной исторической науке утвердилась новая концепция «долгой поздней античности» (long late antiquity). Данная концепция предполагает, что античный мир не перестал существовать с падением Западной Римской империи в 476 году. Это подтверждается существованием многих традиций, отношений, явлений, характерных

для поздней античности и сохраняющих свое значение позднее в Раннее Средневековье. [2, с. 246]

В последствии учениками П. Брауна повествование стало доводиться до VIII–IX веков. Выдвигалось так же предположение, что даже исламский мир явился не отрицанием античности, а неким продолжением Средиземноморского мира поздней античности. [3, с. 234]

Таким образом, поздняя античность представляется неким синтезом отличным и от античной цивилизации, от классического Средневековья, от мира христианского Запада и мира мусульманского Востока, но в то же время тесно связанным с ними. Этот мир сам по себе предстает очень разнообразным, но одновременно единым и самодостаточным феноменом. С пониманием данного феномена в исторической науке связано множество вопросов.

Во – первых, это хронологические рамки. Данный вопрос на сегодняшний день не только не разрешен, но и очевидно, будет обсуждаться и вызывать споры еще довольно долгое время. Как правило, в основу той или иной периодизации положены события политической жизни. Но в данный период каких – либо поворотных моментов выделить не предоставляется возможным, напротив же большинство изменений происходило постепенно. Поэтому периодизации выстраиваются, как правило, отталкиваясь от годов правления императоров или каких-либо эпохальных событий. [1, с. 228]

Существуют несколько версий начала эпохи поздней античности - одни начинают ее с правления Диоклетиана (284–305), другие – с начала правления Константина или основания новой столицы, Константинополя (330), третьи – с разделения империи на две части в 395 году и т.д. Ни одна из этих дат не является общепринятой и все они в равной степени являются условными. [3, с. 239]

Во многом подобная разница во взглядах объясняется тем, что исследователи занимаются разными проблемами и смотрят на проблемы периодизации со «своих» позиций. Однако все реалии экономической, религиозной, политической и культурной жизни позволяющие говорить о формировании своеобразного мира поздней античности сходятся в IV веке.

С определением окончания эпохи поздней античности дело обстоит еще сложнее. В качестве конечной даты часто называют начало VII века (602 год – смерть императора Маврикия или нашествие арабов в 20–40-е гг. VII века). –[4, с. 168]

Но данные события большее влияние оказали на судьбы Восточной Римской империи. Что же касается событий изменивших лицо Западной Европы, указываются варварские нашествия, а в качестве поворотных моментов называют 378 год (битва у Адрианополя) и 476 год (падение Западной Римской империи). Но 476 год скорее является некой условной датой, нежели реальным рубежом между двумя эпохами. [1, с. 229]

Таким образом, многообразие реальной жизни, а также множественность подходов и точек зрения, с которых исследователи рассматривают данную эпоху, дают возможность различных интерпретаций событий и основу для построения разных периодизаций истории. Поэтому хронологические рамки периода выглядят весьма размыто. Чаще всего в литературе выделяют в качестве условных границ IV–VII века, но при углубленном изучении отдельных аспектов данные границы могут легко смещаться как в ту, так и в другую сторону. [2, с. 287]

С пониманием феномена поздней античности связан вопрос по поводу качественной характеристикой эпохи. Здесь тоже не существует однозначного ответа, схожи исследователи, пожалуй только в том, что это был период перехода и всевозможных трансформаций. [1, с. 227]

Неразрывно с определением хронологических рамок эпохи связан вопрос о факторах, способствовавших формированию нового мира. По данному вопросу распространенным тезисом в традиционной историографии было представление о роли внешних факторов, и прежде всего варварских переселений. В современной же англоязычной историографии на этот счет сегодня сформировались две устойчивые модели. Первая – это концепция миграции, сопровождавшаяся завоеваниями, коренным образом изменившими лицо Западной Европы в течение короткого времени Вторая – это концепция постепенного вытеснения и взаимовлияния [5, p. 46].

Таким образом, подвергается сомнению ставшая уже общепризнанной модель падения Западной Римской империи в результате внешнего завоевания германскими племенами. И внимание исследователей обращается к внутренним процессам. В настоящее время в западной историографии наибольшую популярность набирает именно теория системного кризиса (systems collaps).

В ряду проблем изучения поздней античности так же остро стоит вопрос о географических рамках этого мира. Современное географическое восприятие позднеантичного мира подверглось некоторой коррекции. Если традиционно под термином «античный мир» подразумевалась древняя история Западной

Европы и мало внимания отводилось огромным территориям вплоть до Индии на востоке, до Северного Причерноморья на севере и африканских областей на юге. То теперь все большим интересом пользуются территории именно восточных областей – Сирия, Палестина, Северная Африка со своей спецификой развития, синтезом античных и местных традиций. Современная историография не только представляет некий общий взгляд на состояние Средиземноморского мира в позднеантичную эпоху, но и детально изучает периферию Римского мира. В центре внимания историков оказываются арабы и исламская культура, евреи и иудаизм, восточные

народы со своими религиозными системами, а также варвары и проблемы этнической и культурной идентичности. [1, с. 228]

Таким образом, проблема поздней античности на современном этапе развития исторической науки остается одной из самых актуальных. Причем исследуются вопросы, как периодизации данной эпохи, так и ее содержание. Пристальное внимание в последнее время обращено к проблеме географических рамок позднеантичного мира, все большее внимание уделяется восточной периферии Римского мира с ее уникальной спецификой. Данная проблема открывает еще множество перспектив перед исследователями.

Литература:

1. Ващева И.Ю. Концепция поздней античности в современной исторической науке // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. - 2009. - № 6. - С. 220–231
2. Уколова В.И. Античное наследие и культура раннего средневековья. - М.:Наука, 1989. - 320 с.
3. Селунская Н.А. Осень Средневековья и Поздняя Античность: как антиковеды с медиэвистами историю делили // Диалог со временем. - 2004. - №13. - С. 232 - 246
4. Курбатов Г.Л. История Византии (от античности к феодализму). М.:Высшая школа, 1984. - 207 с.
5. Pohl W. The barbarian successor states // The Transformation of the Roman World. AD 400–900/ Ed. by L. Webster and M. Brown. London, 1997. - pp. 33–47

Болгов Н. Н.

ЛАТИНСКИЙ ЯЗЫК В ПРАВОВОЙ СФЕРЕ РАННЕЙ ВИЗАНТИИ

Завершение кодификации римского права, итог его тысячелетнего развития имели место именно в Константинополе V-VI вв. в тесной связи с историей позднеантичной имперской государственности.

В истории римского права этот период называется постклассическим [1, с. 3]. Е. Э. Липшиц использует термин «византийское право» с учетом его территориальной специфики и связи с императорским двором в Константинополе.

СIV в. в развитии римского права начинаются новые явления, характерные для позднеантичного времени. Это, прежде всего, отход от строгих норм и включение представлений и норм из «вульгарного» и обычного права. При Константине впервые официально признаются некоторые идеи греческого права.

Еще одной характерной чертой римского права в Ранней Византии был преимущественно анонимный характер нормотворчества, переработки текстов классических юристов.

С 321 г. начинается процесс авторизации сочинений юристов императорской властью. Со временем появляются своды императорских конституций. В большинстве своем именно из них состоит «Кодекс Феодосия» 438 г. [2, р. 143-158]. Кодекс имеет огромную литературу, но говорить об исчерпанности его изучения еще крайне преждевременно. «Выдающееся значение Кодекса Феодосия состоит в том, что он является

важнейшим источником для изучения преобразования самой сущности римского государства в средневековье» [1, с. 15].

В VI в. при Юстиниане [3] предпринимается грандиозный труд кодификации всего римского права комиссией в составе: Иоанн, Леонтий, Фока, Василид, Фома, Трибониан [4], Константин.

В целом свод носил двойственный характер: он следовал нормам классического права и стремился найти решение актуальных вопросов из жизненной практики VI в.

Реальное право Византии VI в. отражено в наибольшей мере (на латинском языке) в «Дигестах».

Языковая ситуация в империи VI в. была такова, что уже сам Юстиниан издал предписание о буквальном, дословном, подстрочном переводе латинского оригинала на греческий язык. Обучающиеся праву студенты должны были не только овладеть чтением Кодекса, но и уметь «до тонкости» (*subtiliter*) понимать конституции Кодекса в латинском оригинале. Слабое знание языка значительно осложняло эту задачу. Поэтому появилось значительное количество схолий, комментариев на греческом языке, например, комментарии Фалелея 534-536 гг.

В середине VI в. юристом Беритской школы Стефаном был составлен обширный греческий указатель к «Дигестам».

Языковая ситуация в области права по мере приближения к концу рассматриваемого периода испытывала четко выраженную тенденцию к замещению латинского языка (при всей его нормативности и традиционности) греческим. Так, после 575 г. Феодор Схоластик из Гермуполя в Фиваиде составил эпитому Новелл, которая в своей основе была уже греческой, а латинские были представлены лишь небольшой частью.

По распоряжению императора Маврикия (582-602 гг.) последние оставшиеся латинские новеллы были заменены выдержками из греческой эпитомы Феодора Гермупольского.

С этого времени правовая сфера Византии окончательно сосредотачивается под эгидой греческого языка, но еще довольно значительный отрезок времени юристы империи будут посвящать свои основные усилия комментариям и, главным образом, интерпретациям латинских терминов как Дигест, так и всего Корпуса. Эти комментарии были вызваны к жизни не только потребностями и практикой преподавания, но и непосредственной судебной практикой в империи.

Нормативная необходимость вести судопроизводство на государственном – латинском – языке – вызвала потребность в огромном количестве справочников и комментариев в практических целях, для того, чтобы суть дела понимала аудитория и все стороны процесса, родным языком которых был, как правило, греческий.

Со временем судопроизводство стало вестись на греческом, но латинская терминология продолжала сохранять нормативный характер. Впервые своим указом от 3 января 397 г. император Аркадий (С. VII, 62, 32) дал предписание судьям при рассмотрении местных дел в провинциях в гражданском судопроизводстве выносить приговоры на греческом языке.

В 1-й пол. V в. Феодосий Младший разрешил выражать последнюю волю в завещании на греческом языке (Nov. Theod. 16, 8 от 12 сентября 439 г.). В VI в. Юстиниан в «Институциях» прямо указал, что при заключении взаимных обязательств стипуляция может быть осуществлена сторонами не только на латинском, но и на греческом, либо другом языке (сирийском и египетском). Для признания действительности судебного решения становится безразличным язык. Обе договаривающиеся стороны могут употреблять разные языки, важно лишь, чтобы ответы соответствовали вопросам. Со временем предпочтение все больше и больше отдается греческому языку [5, с. 16].

Обширная комментаторская работа VI в. на греческом языке подготовила почву для создания первых официальных законодательных сводов империи, изданных по-гречески. Однако, это произойдет не ранее VII в.

Литература:

1. Липшиц, Е. Э. Право и суд в Византии в IV-VIII вв. / Е. Э. Липшиц, – Л.: Наука, 1976.
2. Hunt, D. Christianising the Roman Empire: the Evidence of the Code / D. Hunt // The Theodosian Code. Studies in the Late Imperial Law of Late Antiquity. – London, 1993. – P. 143-158.
3. Геростергиос, А. Юстиниан Великий - император и святой / А. Геростергиос. - М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2010.
4. Honoré, T. Tribonian / L. Honoré. - London, 1978.
5. Болгов, К. Н. Латинский сегмент культуры Ранней Византии / Автореф. канд. дисс. / К. Н. Болгов. – Белгород, 2013.

Болгова А. М.

К ИСТОРИИ ШКОЛЫ В РАННЕЙ ВИЗАНТИИ В НАЧАЛЕ VI В.

Если бы интеллектуальное наследие города христианской империи в начале VI в. было доступно только для знатных, то обычный ребенок вряд ли мог бы получить образование [1, с. 99-105]. На самом деле, было очевидно, что большинство людей в Ранней Византии были в состоянии научиться читать и писать.

Империя рассматривала образование как частное, индивидуальное дело, и государство не считалось ответственным за грамотность для ее подданных. Многие мыслители того времени вернулись к учению Аристотеля и других классических греческих мыслителей, что люди не были по природе созданы равными; что их природные возможности отличались; что некоторые родились, чтобы править, а другие родились, чтобы служить, и что последние непригодны для получения образования. Условия рабской жизни, и, как считалось, извращенный ум и дух делали человека неспособным к любому виду альтруистического мышления или интеллектуальной деятельности. Поэтому только определенные члены сообщества имели право на образование в первую очередь; более того, обязанностью человека и его семьи было обеспечить ему образование.

Некоторые монастыри занимались образованием сирот, попечение о которых было возложено на них, а соборы и крупные храмы имели

школы для мальчиков. Время от времени туда делались общественные пожертвования для образования детей из бедных семей, но это было скорее исключением, чем правилом. Государство не чувствовало никаких обязательств в этом направлении, и если неграмотность существовала всегда наряду с возможностью получения навыков чтения и письма, то считалась частью естественного порядка вещей и принималась всеми, как грамотными, так и неграмотными.

Если студенту приходилось обеспечивать себя самому, то учитель также должен был зависеть от своих собственных ресурсов. Когда университеты не присуждали ученых степеней, и не было никакого общественного контроля за квалификации преподавателя, любой, кто хотел стать учителем, мог создавать для себя школу и учить тех пор, пока он мог привлечь учеников. Неизбежно возникали всевозможные учителя, предлагающие обучение, индивидуально и в частных школах, и родитель в поисках учителя для своего ребенка мог найти широкий спектр предложений, которые исходили от различных школ и преподавателей.

Успешный учитель мог стать богатым и брать талантливых, но бедных студентов по льготным ценам или иногда даже вообще освобождать от платы. Учитель, зарекомендовавший себя, продемонстрировавший свои способности, мог быть назначен муниципальными властями у себя в городе на кафедру риторики, где он бы получал жалованье, помимо частной оплаты. Если учителю очень везло, он мог быть назначен на кафедру в императорском университете в Константинополе, или он мог стать главой своей собственной частной школы в одном из сложившихся центров высшего образования: Афинах, Константинополе, Александрии, Газе. Но таких процветающих и выдающихся светил было мало, еще меньше было для них способных учеников. Менее удачливые из учителей проводили свою жизнь в узком кругу, рутине, среди темного населения города, с неперспективными учениками. Жизнь таких людей было очень трудна, и это нашло отражение в характере школы. В эпоху, когда жестокие физические наказания и пытки были признанной частью правовой системы, школьники должны были ощущать суровую физическую дисциплину. Жизнь учителя не всегда могла показаться привлекательной, но профессия продолжалась, как это было во все времена, и привлекала новые поколения.

Ребенок, начиная свое образование в такой системе, зависел не только от его собственной способности и умений, но и от возможностей его семьи, чтобы платить за хорошее образование, и, конечно, от наличия хорошего учителя или школы. Некоторые семьи могли позволить себе репетиторов, а это должны были быть умные и хорошие люди, жившие в доме, и члены семьи их любили и уважали, так как только так они могли сформировать характер детей, а также дать академическое обучение. Довольно часто бабушки и старшие сестры учили маленьких детей читать и писать, используя буквы алфавита, вырезанные из дерева. Когда ребенок научался читать, он начинал изучать литературу, грамматику и арифметику, пока ему не исполнялось 12-14 лет. Также имела место физическая подготовка, в том числе танцы, музыка и игры под контролем взрослых. Было много запоминания отрывков из классической литературы, ибо считалась,

что хорошо сформированный ум готовит человека к общественной деятельности, умению хорошо говорить и постоять за себя, правильно подобрав аргументы в своей речи. Запоминание всегда рассматривалось как лучший способ получить информацию и держать ее в голове; человек, зависящий от письменных записей или книг, может забыть написанное.

Когда ребенок, таким образом, научался читать и правильно использовать язык, далее следовал второй этап обучения, в котором начиналась работа в основном с риторикой, ее использованием в письменной форме, декламациях и дебатах. Учащийся должен был составить эссе, вообразимые речи и диалоги известных персонажей истории, наряду с формальными описаниями мест и эпизодов. Во всех таких упражнениях студент тщательно учился, чтобы изучить стиль и технику великих мастеров литературы. Цель этого обучения была не только литературная. Блестящий стиль был, конечно, признаком глубокого и опытного ума, и риторика была основой искусства убеждения. Но более важным было само участие в усвоении античного наследия. Великие писатели классического века, начиная с Гомера, посвятили себя изучению человеческого характера, и студент, который был обучен анализировать эти образы, мог сам извлечь пользу из их примеров. Акцент на риторику и литературную критику, возможно, на первый взгляд, кажется, непропорциональным, но эти навыки считались инструментами для более важного исследования общества и формирования моральных качеств. В классической Греции в центре внимания всей культуры был человек, и он мог быть лучше понят из сочинений великих исследователей человеческой природы - поэтов, драматургов, философов и историков. Подготовка юношей по такой линии считалась настолько успешной, что никакая другая система даже не рассматривалась всерьез.

Когда студент достигал возраста 16-17 лет, ему, возможно, приходилось прекращать обучение и идти работать, или, если он был в состоянии - пойти на более высокий уровень исследований. Завершив свое обучение в области литературы и риторики, он теперь добавлял изучение математики, которая должна была очистить ум и подготовить его к изучению философии. Естествознание изучалось как отрасль философии, и оно было спекулятивным и теоретическим, а не практическим. Наука должна была изучаться лишь ради ее практического применения. Человек был центром Вселенной, поэтому, и мир, и человека изучали с точки зрения человека и человеческой жизни. Примером может служить один выдающийся, но не известный по имени, математик и архитектор из Константинополя, живший в царствование Юстиниана, задумавший устройство, которое представляло собой, по сути, паровой двигатель: большой металлический сосуд, заполненный водой и покрытый кожей, в которую была вставлена трубка. Нагрев воды, полученной давлением пара, вызывал вибрации в конце трубы. Идея была, без сомнения, извлечена из сочинений эллинистического ученого Герона Александрийского, который во II в. описал принцип использования пара. Но устройство в Константинополе было построено как сложная механическая забава, и высокообразованная знать имперской столицы отмечала, что механик продемонстрировал правильность теории Аристотеля о происхождении землетрясений. Казалось, что в VI в., как и

во II в., никому и в голову не может прийти, что паровой двигатель может иметь практическое применение.

Молодой человек, который был в состоянии получить высшее образование, мог найти то, что он хотел, у себя дома, но для наилучшего образования он должен был пойти в один из известных центров, в которых выросли сообщества ученых, которые в наши дни назвали бы университетами. Каждый из них имел свою особую академическую атмосферу, отличную от других. Как всегда в академическом мире, эта атмосфера зависела, в значительной степени, от личных качеств руководителей различных высших школ. Во всех звеньях классического образования важнейшей частью всего процесса были личные отношения между учителем и учеником. Знание того, что нужно передать, транслировалось на уровне непосредственного контакта одного человека с другим. Это влияние учителя на ученика не было чем-то дополнительным, имевшимся по возможности, оно было незаменимым. Оно было неразрывно связано с поисками знаний, на что древние греки смотрели как на почти священное. Без знания и идей не будет культуры. Письменное слово, которое сохраняется в книге, можно отложить в сторону, потерять, или неправильно понять, но внимательный студент никогда не мог забыть сказанное слово своего учителя [2].

Таким образом, молодой человек из городов ранневизантийского Востока, ищущий места для получения высшего образования, часто выбирал определенный город или определенную школу из-за присутствия там конкретного учителя, чья слава привлекала его. Иногда молодой человек мог перейти от одного города в другой, стремясь услышать несколько известных учителей подряд. Это было иногда достаточно трудный выбор, но еще труднее был выбор между двумя полюсами. Афины когда-то был одним полюсом образования. Второй полюс: Иерусалим. Разница между ними символизировала не просто разницу в принципах преподавания, но и общее отношение к жизни. В Газе в начале VI в. напряженность между этими полюсами можно было увидеть и понять, возможно, более четко, чем где-либо и когда-либо прежде [3].

Литература:

1. Downey, G. Gaza in the early Sixth Century. – Norman, 1963.
2. Кривушин, И.В.; Кривушина, Е.С. Византийская школа. – Иваново, 2002. – 45 с.
3. Downey, G. The Christian Schools in Palestine: A Chapter in Literary History // Harvard Library Bulletin. – 12. – 1958. – P. 297-319.

Борис Т. П.

ЗМІНИ В ЕКСПОЗИЦІЙНІЙ РОБОТІ ХУДОЖНІХ МУЗЕЇВ УКРАЇНИ В 1920–1930-ТІ РР.

Важливими мистецько-освітніми осередками України початку ХХ ст. були художні музеї. Протягом періоду свого становлення ними були сформовані цінні збірки творів мистецтва, накопичений вагомий досвід організації основних напрямків музейної діяльності вивчення якого актуалізується

потребами музейного будівництва в сучасних умовах.

Однією з важливих функцій художніх музеїв є популяризація мистецьких творів. Змістовна інформація музейного твору характеризує його здатність виступати джерелом відомостей про історичні події, культурні і суспільні процеси, які своїми зовнішніми ознаками (форма, розмір, колір) здатні викликати особливі відчуття у глядача. Подібні відчуття можуть з'являтися завдяки відомостям про історію створення художнього предмета, його попереднє місцезнаходження, зв'язок з певними подіями та відомими людьми. Ця інформація передається в експозиції за допомогою етикетажу експонатів або у розповіді екскурсовода [10].

Експозиції музеїв покликані здійснювати науковий показ пам'яток матеріальної і духовної культури народу. Зміст і завдання експозицій визначаються профілем музею. Сучасні художні музеї, після десятиліть розвитку і перебудови експозицій перейшли до систематичного показу музейних збірок.

До початку 1920-х рр. побудові експозиції у художніх музеях не приділялось особливої уваги. Експонати розміщувались в порядку їх надходження, їх представлення значною мірою залежало від побажань колишнього власника. На етапі становлення перших державних музеїв виникали певні проблеми в поповненні експозицій. Так, наприклад, в Київському художньо-промисловому і науковому музеї імені імператора Миколи Олександровича (1904 р.) функціонували два відділи: художній і художньо-промисловий. Збірки цих відділів поповнювалися переважно дарунками від приватних осіб і складалися з окремих, інколи випадкових творів мистецтва. Лише округові художні музеї (Катеринославська картинна галерея, Миколаївський музей мистецтв ім. В. Верещагіна), які були засновані 1914 р., ставили перед собою мету - створити центри культури і мистецтва. Катеринославська картинна галерея після відкриття надавала перевагу творам вітчизняного мистецтва кінця XIX та початку XX ст. [7], а Миколаївський музей мистецтв ім. В. Верещагіна - творам відомого російського художника-баталіста.

Ситуація змінилася під впливом політичних подій 1917-1921 рр. У цей час деякі приватні колекції живопису, галереї мистецтв (після націоналізації) отримали статус державних музеїв: II-й Державний (Музей мистецтв ім. Б. і В. Ханенків), III-й Державний (О. Гансена). Інші колекції творів мистецтва були перерозподілені Музейним фондом між музейними установами різного профілю. Починаючи з 1920 р. у містах УСРР створюється низка нових художніх закладів: Музей Живописної культури [3], Галерея старовинного живопису [5], Сумський художньо-історичний, Миргородський художньо-промисловий [9, с. 238-241, 256] та ін. Музеї починають більше уваги приділяти формуванню своїх фондів, їх науковому представленню в експозиції.

Так, з середини 1920-х рр. відбулися зміни у I-му Державному музеї (з 1924 р. Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка) і Музеї мистецтв Всеукраїнської академії наук (ВУАН). Перший музей, з обранням Ф. Ернста на посаду завідувача художнього відділу, збільшив свою збірку приблизно в 15-20 разів. Ф. Ернст систематизував музейні предмети та здійснив

реекспозицію художнього відділу. Проведені заходи дозволили Ф. Ернсту починаючи з 1925 р. організовувати у музеї регулярні тематичні виставки: «Український портрет XVII–XX ст.» (1925 р.), «Посмертна виставка творів Г. Нарбута» (1926 р.), «Виставка Т. Шевченка на тлі його доби» (1927 р.) та ін. [2, с. 22]. Наприклад, виставка українського портрету розташовувалась в трьох залах музею. Для представлення картин був використаний тематичний принцип. Твори мистецтва доповнювалися речами (меблями, зброєю, козацькими поясами та ін.), що допомагали відтворити атмосферу часу. За допомогою виставки музейним працівникам вдалося підкреслити особливості досягнень українського народу в галузі мистецтва [4, с. 143–144].

У музеї мистецтв ВУАН до 1925 р. картини різних мистецьких шкіл та історичних епох розміщувалися в експозиції безсистемно, у кілька ярусів. Експозиція була перенасичена музейними предметами. Але впродовж 1926–1928 рр. двічі вносилися зміни у побудову експозиції. Картини були погруповані за школами у певній хронологічній послідовності.

Київські художні музеї використовували кілька основних шляхів поповнення музейних колекцій творами мистецтва: експедиції, дарування, зняття копій з оригіналів, реевакуація (рятування реквізованих та конфіскованих речей), купівля, обмін непрофільних творів на профільні в інших музеях або у приватних осіб (Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка, Музей мистецтв ВУАН, Картинна галерея) [6, с. 45].

Досить складний період музейного будівництва розпочався на рубежі 1920–1930 рр., змінилася ситуація і в округових музеях. Цілісність музейних колекцій порушувалась у зв'язку з ліквідацією або перерозподілом збірок з багатьох музейних закладів. Наприклад, після закриття Володимирського музею у 1930 р. (створений в Наталіївці 1920 р.) музейні предмети були передані до Харкова, Києва та Сум [8, с. 112]. Наприкінці 1929 р. Нікопольський музей мистецтв змінив свій профіль на краєзнавчий [1]. У результаті, музейні експозиції втрачали предмети, порушувалися хронологічний, комплексний і систематичний принципи їхньої побудови.

Отже, зі створенням в 1920-х рр. в Україні державних художніх музеїв були розпочаті заходи щодо систематизації та наукового представлення у постійно діючих експозиціях творів мистецтва. Використання історико-хронологічного, тематичного принципів експонування музейних предметів забезпечило досягнення якісно нового рівня змістовної та естетичної демонстрації творів мистецтва.

Література:

1. Андичкін І. В. Нікопольський музей – від музею мистецтв до краєзнавчого / І. В. Андичкін // Роль музеїв у культурному просторі України й світу: стан, проблеми, перспективи розвитку музейної галузі: Збірник матеріалів загальноукраїнської наукової конференції з проблем музеєзнавства, присвяченої 160-річчю заснування Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького. – Вип. 11. – Д.: АРТ-ПРЕС. 2009. – С. 94–99.
2. Білокінь С. Три арешти Федора Ернста / С. Білокінь // Музейний провулок. – К.: Нац. худож. музей України, 2005. – № 2 (4). – С. 20–25.
3. Борщенко Л. Історія створення луганського обласного художнього музею і його колекції / Л. М. Борщенко // Художня культура. Актуальні проблеми: наук. вісн. / Академія мистецтв України; Ін-т сучасного мистецтва. – К.: Видавничий дім

А+С, 2006. – Вип. 3. – С. 356–380.

4. Верезомська С. Діяльність Ф. Ернста зі збагачення й популяризації колекцій українки Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка / С. Верезомська // Київська старовина : науковий історико-філологічний журнал . – К., 2010. – № 2 (342). – С. 142–150.

5. Галерея старинной живописи : [в Одес. гос. худож. музее] / Одес. гос. худож. музей. – Одесса : [б. и.], 1924 (Напечатано Кооперат. изд-вом "Коммунист" : Первая Гос. тип. им. К. Маркса) – 24, [2] с., [8] л. ил.

6. Дмитрієнко М. Федір Ернст і малярська колекція / М. Дмитрієнко, О. Походяща // Пам'ятки України : історія та культура : науково-популярний ілюстрований журнал / М-во культури України. – К., 2012. – № 10 (180). – С. 44–47.

7. Дніпропетровський художній музей російського і українського мистецтва. – К., 1966. – 80 с.

8. Мельничук Л. Дослідження націоналізованих приватних колекцій у зібранні Харківського художнього музею / Л. Мельничук // Музейні колекції : історія, дослідження, атрибуція : зб. наук. пр. / за ред. д-ра мист-ва М. Сілівачова. – К. : ТОВ «ХІК». 2010. – 324 с., іл.

9. Український музей. Збірник 1: [Репринтне видання 1927 року] / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник; [ред. рада : С. П. Кролевець (голова), В. М. Колпакова (відп. ред.) та ін.] - К. : НКПІКЗ, «Фенікс», 2007. – 478 с.

10. Шевченко В. В. Музезнавство : Навч. посібник для дистанційного навчання / В. В. Шевченко, І. М. Ломачинська. – К. : Університет «Україна», 2007. – 288 с.

Грудинина О. С.

ИЗУЧЕНИЕ РАБОТ ЗОСИМА НА ОСНОВЕ СРАВНЕНИЯ «НОВОЙ ИСТОРИИ» И РАБОТ АММИАНА МАРЦЕЛЛИНА

Труд Зосима является уникальным для изучения причин и установления времени падения Римской империи, так как это до настоящего времени до сих пор спорный вопрос. А работа Зосима, в отличие от историков V в. Евнапия и Олимпиодора, практически полностью дошла до наших дней. Конечно, невозможно точно установить дату крушения империи, и Зосим не дает точной даты. Но, падение такой великой империи не могло пройти без изменений, как в социально-политическом, так и идеологическом отношении. Поэтому, это не могло не отразиться на идеологии авторов-историков и не проявиться в их сочинениях. По Зосиму, именно кризис идеологии привел к гибели империи. Сам же Зосим был яростным противником христианства.[2, с. 61]

«Новая история» Зосима в шести книгах повествуют нам о жизни в Римской империи преимущественно в IV в. Но особое внимание я хочу уделить рассмотрению третьей книги, в которой содержится описание событий эпохи Юлиана и его персидских походов. Начинается она с назначения Юлиана Отступника на должность цезаря и заканчивается правлением Иовиана и воцарением Валентиниана I. Необходимо сказать, что Зосим не мог быть непосредственным участником тех событий, поэтому они не могли оказать на него прямого влияния.

Аммиан Марцеллин, писавший также об эпохе Юлиана, жил во время событий, о которых он пишет. По его собственным же словам, он родился

в греческой знатной семье в Антиохии Сирийской. В 353 г. он вступил на военную службу в качестве протектора, т.е. младшего командира императорской гвардии, побывал вместе со своей частью в Италии, Галлии, Месопотамии, где участвовал в обороне города Амиды от осаждавших его персов. Но его работа сохранилась лишь фрагментарно, точнее — вторая половина, книги с XIV-XXXI. В них он дает подробное описание событий 352-378 гг.[1, с. 156]

Свое произведение Аммиан задумывал как продолжение работ Тацита и, скорее всего, оно было предисловием к главной теме его задумки, т.е. описанию событий современной для автора истории. Император же Юлиан был одним из любимых героев Марцеллина, поэтому он очень много пишет именно о нем и его политике, а также подробно описывает его смерть в XXV книге.[4, №1]

Сравнение именно этих двух источников объясняется рядом причин, т.к. Зосим считается последним античным историком, а Аммиан — это последний историк Рима. Поэтому сравнение этих источников представляет наибольший интерес для выяснения причин гибели великой Римской империи и оценки взглядов современников на развитие событий.

Что касается одного из персоналий, описанного в сочинениях, то будущий император Юлиан родился в Константинополе в 331 г., был племянником Константина Великого.[5, с. 46]

Что касается сочинений Зосима и Аммиана, то их внимание также обращено на Юлиана. Зосим дает подробное описание его деятельности в III книге своей «Новой истории», Аммиан же отводит для него XV книгу своей работы.

Но, несмотря на то, что Зосим и Аммиан пишут об одном времени и об одних событиях, у них имеются некоторые различия, местами весьма существенные. Много таких различий можно обнаружить при сравнении III книги Зосима и XV книги Марцелина. В это время Юлиан является цезарем, соправителем Констанция с 355 г. Здесь, надо сказать, особых различий в трактовке этих событий нет, но Аммиан более подробно описывает назначение Юлиана и показывает его эмоциональное состояние в этот момент. В XVII книге Зосим пишет о злодеяниях Галла, брата Юлиана, о возможных подстрекательствах со стороны Констанция, вследствие чего начались сыск и многочисленные казни подозрительных, по мнению императора, людей.

Наиболее существенные различия в трактовке событий начинаются при трактовке действий, направленных на устранение угрозы, исходящей от варваров. Аммиан Марцеллин описывает военные действия, происходящие в Галлии для борьбы с варварским народом, и по его словам, здесь Юлиан весьма успешен и проявляет лучшие свои знания ведения и тактики боя. Зосим же в начале своей книги говорит о походах Юлиана на Восток, что является заблуждением, т.к. он не предпринимал восточных походов до 360 г.[1, с. 154]

После смерти Констанция, в 361 г., армия требует, чтобы Юлиан стал единственным императором. Марцеллин даже приводит слова людей, которые они выкрикивали и говорили прилюдно: «Август Юлиан, ты

избранник провинциалов, солдат, государства — государства, которое восстало к новой жизни, но до сих пор пребывает в страхе перед варварскими вторжениями». Здесь отчетливо можно увидеть доверие к Юлиану и надежду, которую простые воины и солдаты возлагают на него в борьбе с варварами, надеясь, что только в этом кроются причины их бедствия. Зосим не противоречит Марцеллину и пишет: «Приняв то, чем боги вознаградили его, Юлиан продолжил путешествие. Когда он прибыл в Византий, его приветствовали радостными возгласами, называя дорогим согражданином, так как он родился и воспитывался в этом городе, и выказывали всеобщее уважение как человеку, который принесет большую пользу человечеству в будущем».[3, с. 140]

Далее оба автора пишут, что к 361 г. Цезарь навел порядок на Рейне с варварами. По словам Зосима, некоторых он заставил повиноваться, других убедил предпочесть мир войне по опыту прошлого. Также он провел в начале 361 г. успешную кампанию против алеманнов, о которой пишет Мацеллин в XXI книге.[3, с. 147]

Аммиан Марцеллин не дает никакой характеристики данным сведениям. Возможно, Зосим обладал определенной информацией, которую взял из некоего источника, и либо не считает нужным об этом говорить, либо не хочет это подвергать анализу. Набрав войско, о количестве которого Зосим имеет расхождения с Аммианом, он выдвигается из Антиохии в Персию.[1, с. 173]

Сам же Юлиан в ходе рукопашного боя был убит 26 июня. Ко времени своей смерти он почти полностью разгромил Персидскую державу. В отношении смерти Юлиана также существует несколько точек зрения. Одни считают, что он был ранен противником — персом, другие — что его смертельно ранил римлянин-христианин. Но точных данных нет. Современная наука считает, что он не был убит римлянином. После этого разгорается политическая борьба за избрание Иовиана императором, о которой умалчивает Зосим, но подробно пишет Аммиан. И с приходом к власти Иовиана было заключено перемирие между римлянами и персами.[3, с. 147]

Разница во взглядах Зосима и Аммиана проявляется и в различиях их идеологии. Так как Зосим был язычником, он отрицательно относился к христианизации и был сторонником предшествующих порядков в Римской империи. Аммиан же веровал в будущее империю и считал, что она имеет возможность существовать.[6, с. 141]

Подводя итог, можно сделать вывод, что Зосим является достаточно важным историком позднеантичной эпохи. И не только потому, что он описывает деятельность многих императоров и цезарей, но и потому, что он дает полную информацию о периоде, предшествующем крушению Римской империи, хоть и не указывает об этом прямо. В сравнении с Аммианом Марцеллином, мы наблюдаем как схожие, так и различные черты. Но все же, присутствует больше схожих черт, ошибочные сведения являются следствием либо недостаточно достоверных источников Зосима, либо результатом его собственных заблуждений и географических ошибок. Возможно, он умышленно умалчивает многие моменты, чтобы не отвлекать

внимания от других, наиболее значимых по его мнению. Можно говорить не только военных способностях Юлиана, но и о довольно хороших дипломатических способностях, которые помогали ему избегать военных столкновений.

Литература:

1. Аммиан Марцеллин. Римская история / перевод Ю.А. Кулаковского и А.И. Сонни. СПб., 2000. С. 179.
2. Дмитриев В.А. Аммиан Марцеллин и персы (восточная цивилизация в восприятии римского историка IV в. н.э.). Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Великий Новгород: Издательство НГУ, 2003. 23 с.
3. Зосим. Новая история / Перевод, комментарий, указатели Н.Н. Болгова. Белгород, 2010. С. 140
4. Император Юлиан. Сочинения. СПб., 2007. 146с.
5. Каждан А.П. Аммиан Марцеллин в современной зарубежной литературе // Вестник древней истории. 1972. № 1.
6. Сеница М.М. Сравнение образа императора Юлиана II Отступника в трактовке Григория Богослова, ратора Либания, Аммиана Марцеллина и в «Мисопогоне» // Классическая и византийская традиция. 2012. Белгород, 2012.

Кошелёв А. О.

СПЕЦИФІКА ІСТОРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У НАРАТИВІСТСЬКІЙ ТЕОРІЇ ІСТОРІЇ

Розвиток історичної науки ХХ століття умовно можна поділити на різні вектори руху, які зумовили нові відносно традиційної або позитивістської історіографії підходи до дослідження минулого. Один з таких напрямків модернізації історичної науки був запропонований представниками французької школи Анналів. Історики-анналісти своїми якісно новими методами дослідження та підходами до вивчення минулої дійсності розширили тематичні кордони та залучили незнану до того джерельну базу у сферу своїх наукових інтересів. Зусиллями представників школи або руху Анналів було змінено розуміння відносно традиційної або класичної, за висловлюванням В. Вжосека [1], історіографії, місця і ролі суб'єкта дослідження в процесі вивчення минулого, відбулася переорієнтація поглядів на хід історичного процесу тощо. Більш детально про методологічні новації школи Анналів можна ознайомитися в працях М.Блока [2], Ж. Ле Гоффа [3], А.Гуревича [4], П. Берка [5]. Про тенденції розвитку історичної науки у ХХ столітті також можна ознайомитися в збірнику матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науковий діалог» Схід-Захід» [6, с. 196-198].

Інший напрямок розвитку історичної науки другої половини ХХ століття пов'язаний із перенесенням дослідниками уваги з історичної дійсності на засоби, якими історики намагаються відтворити цю дійсність, тобто на нарратив. Нарративізм, або нарративістська філософія історії - це панівний приблизно протягом тридцяти років (1965-1995) і найбільш поширений у критичній філософії історії напрямок, представники якого поставили нарратив у центр своїх зацікавлень, визнаючи його ключову роль у житті

та історії. Польська дослідниця історіографії Е. Доманська зазначає, що «нарративізм аналізує історичний текст як цілість і зосереджується на відносинах між текстами (репрезентаціями минулого)... Нарративізм репрезентує текстуально-конструктивістську парадигму в історичних дослідженнях» [7; 9]. У новій методології історії основний акцент дослідників став зосереджуватися на риторичній структурі тексту, яка вважається більш істотною, ніж логічно-пояснювальна структура з її посяганнями на встановлення об'єктивної істини. Це призвело до появи цікавих висновків та теорій з боку дослідників, але вони все більше обмежувалися рамками «текстологічної гуманітаристики» [8, с. 94-95].

Важливими напрямками вивчення історичної дійсності, тісно пов'язаними із нарративістською теорією, є конструктивізм, як складова цієї теорії. Головна проблема полягає в твердженні, що об'єктивної дійсності минулого не існує, як і не існує можливості безпосереднього доступу до неї. Дійсність є доступною через мову (і зрозумілі в широкому сенсі тексти) та конструюється в наративі [7, с. 10]. Згідно з цим, історики не відображають у своїх працях об'єктивну дійсність минулого, а конструюють її, використовуючи мову та наратив, як форму «приборкання» дійсності. Не існує історії поза текстами. Таким чином, увага приборчників даної теорії переноситься на вивчення саме наративів, на специфіку їх створення, на лінгвістичні інструменти, які використовують історики в своїх дослідженнях, на особливості мови.

Конструктивізму стверджує, що будь-яка наука є продуктом культури (в тому числі й історія), а тому процес пізнання є також детермінований культурою [7, с. 10]. В цьому напрямку цікавими є дослідження історичних метафор, які, зокрема, були в центрі наукових зацікавлень польського історика та методолога В. Вжосека. Він стверджує, що історик оперує поняттями, які створюються, або конструюються культурою, а не є об'єктивними апіорі. Вчений зазначає про «глибокі пласти культури, що визначають, як саме ми структуруємо, категоризуємо і метафоризуємо світ, а також - який образ формується у нашій свідомості і згодом передається іншим особам у процесі комунікації. Устрій, який ми приписуємо світові, не є тим порядком, що дійсно існує. Ми надаємо сенсу дійсності, що нас оточує, обираючи за провідника базові сенси культури» [1, с. 47-48]. Таким чином, історичні метафори не просто допомагають нам уявляти минулу дійсність, вони стають свого роду аксіомами, які визначають історичне мислення, визначають наше бачення цієї дійсності. Як приклад, В. Вжосек наводить метафору розвитку, спираючись на вчення Аристотеля про просте порівняння станів, що спостерігаються в органічному світі, й є водночас характерними для людської долі (буття). Стан А різниться від стану А1, який бачимо через певний час. На думку Аристотеля, звідти нібито й походить ідея розвитку. Професор Вжосек зауважує, що «в цьому міркуванні закладається первинність інтуїції плину часу і розуміння його як переходу від попереднього стану до наступного» [1, с. 49]. Не поглиблюючись в роздуми щодо проблеми історичних метафор, для нас важливо наголосити на існуванні визначаючих історичне мислення аксіомах, «метафорах», які створюються не людиною, а культурою в широкому сенсі цього слова.

Ключовою фігурою в розвитку нарративістської теорії історії є американський дослідник, професор, директор Інститут історії університету Рочестера Х. Уайт, який у 1972 році видав фундаментальну працю «Метаісторія. Історична увага в Європі ХІХ століття» [9]. У даній роботі увага автора зосереджується саме на риторичній структурі історичного тексту. У роботі досліджуються праці чотирьох відомих вчених-істориків та чотирьох філософів історії ХІХ століття, використовуючи так звану тропологічну теорію дискурсу. Згідно з Уайтом, структура історичної нарації визначається чотирма тропами (тобто формами) - метафорою, метонімією, синекдохою та іронією [8, с. 95]. Майже вільна можливість дослідником обирати форму свого нарративу призводить й до характеру дослідження та нових пошуків значень. «В такий спосіб історик, не вдаючись до художньої вигадки, має можливість вільно творити нарацію, що в ній своєрідна логіка риторики підпорядковує собі логіку як таку» [8, с. 96]. Згідно з Х. Уайтом те, що один історик зобразить як трагедію, інший сконструює як комедію, а від цього залежить й характер та інтерпретаційний шар історичної нарації [9].

Зважаючи на вищесказане, важливо зазначити, що нарративізм не відкидає існування дійсності, не ставить під сумнів реальність минулого. Також конструктивісти не відкидають існування істини. «Жоден з прибічників нарративізму не стверджував, що репрезентації минулого є вигадками, а лише, що вони - нарративи, у ході конструювання яких історик використовує знання, здобуте під час дослідження, так і уяву, а також свідомо чи несвідомо використовує сюжетні лінії, відомі з класики літератури (наприклад, творить образ історії на зразок трагедії або комедії)» [7, с. 12]. Конструктивісти мають специфічне відношення до поняття «істина», вони ставлять під сумнів класичну її теорію відносно історичної репрезентації, яка проголошує про «відповідність тверджень про факти фактам як таким (в сенсі подій, що відбулися в минулому)» [7, с. 13]. Відстоювання релятивного характеру істини стосується головним чином відображення минулого у нарративі як цілісності, але не в одиничних твердженнях.

Як підсумок можна сказати, що звернення уваги низкою дослідників другої половини ХХ століття на нарратив як на єдиний та найбільш прийнятний спосіб передачі знання про минуле призвів до важливих епістемологічних висновків та новацій. У порівнянні з прибічниками як позитивістського напрямку досліджень історії, так із «Nouvelle histoire», яскравими представниками якої є «школа Анналів», нарративізм в центр своєї уваги поставив не вивчення реальності минулого, а вивчення засобів, якими історики намагаються цю реальність репрезентувати.

Література:

1. Вжосек В. Історія-Культура-Метафора. Постановня неklasичної історіографії; Про історичне мислення: Монографія / Войцех Вжосек; пер. з польськ. В.Сагана, В.Склокіна, С.Серякова; наук. ред. А.Киридон, С.Троян, В.Склокін. – К.: Ніка-центр, 2012. – 296 с.
2. Блок М. Апология истории, или Ремесло историка / Марк Блок. – М.: Наука, 1986. – 178 с.
3. Ле Гофф Ж. Середньовічна уява. / Жак Ле Гофф: [пер. з франц. Яреми Кравця] – Львів: Літопис, 2007. – 350 с.
4. Гуревич А. Я. Исторический синтез и «школа Анналов» / Арон Гуревич – М.:

Индрик, 1993. – 328 с.

5. Берк П. Вступ. Нова історія: її минуле і майбутнє. / Питер Берк [пер. з англ. Т. та А. Портнових] // Нові перспективи історіописання / [За ред. Пітера Берка]. – К.: Ніка-Центр, 2004. – 392с.

6. Кошелев А. О. Некласична історіографія: сучасні вектори та методи дослідження історії. / Артем Кошелев. Науковий діалог «Схід-Захід». Матер. II всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м.Бахчисарай, 12 жовтня 2013 р.): у 4-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2013. – ч. 3. – 240 с.

7. Доманська Е. Істрія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле. / Ева Доманська. [Пер. з польської та англ. В. Склокін ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян] - К.: Ніка-центр, 2012. - 264 с.

8. Топольский Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації. / Єжи Топольський. [Пер. з польської Н.Гончаренко ; наук. ред. Ю. Волошин] - К.: К.І.С., 2012. - 400 с.

9. Уайт Х. Метаісторія. Историческое воображение в Европе XIX века. / Хейден Уайт. [Пер. з англ. под ред. Е.Г.Трубиной, В.В.Харитоновой] - Екатеринбург: изд-во Урал. ун-та, 2002. - 528 с.

Карасевич А. О., Лисенко Л. Г.

ПРОЯВИ СЕПАРАТИЗМУ В КАТАЛОНІЇ ЯК ЧИННИК ЗМІН В ІСПАНІЇ

В 90-х роках ХХ століття на політичній мапі світу з'явилося майже тридцять нових країн. Проте й сьогодні продовжується процес перекроювання кордонів в деяких регіонах планети, що пов'язано, з одного боку, з розгортанням рухів, спрямованих на консолідацію націй та утворення нових держав, з іншого – поширюються сепаратистські виступи, які ведуть до відокремлення регіонів і проголошення їх суверенними територіями.

Метою наукової розвідки є дослідження сепаратистського руху в Каталонії та аналіз його наслідків для Іспанії

Розгортання сепаратистських рухів в деяких країнах-членах Європейського Союзу, що може призвести до появи нових держав на європейському континенті, стало однією з найважливіших проблем для Об'єднаної Європи. Так, сепаратистські настрої в Іспанії, яка є унітарною децентралізованою державою, територіально-адміністративними одиницями якої є 19 автономних областей, що об'єднують 50 провінцій, поширюються в Каталонії, Країні Басків, Галісії.

За конституцією Іспанії 1978 року регіони отримали право на самоврядування. Це стало можливим тільки після смерті каудільо Франко, коли була відновлена в країні монархія. В Каталонії в останні роки зростає кількість прихильників відновлення її суверенітету. Однією з причин стала економічна криза в Європейському Союзі, яка найбільш суттєво вплинула на стан іспанської економіки. 20 липня 2012 року, коли країні еврозони узгодили програму фінансової допомоги банкам Іспанії обсягом до 121 млрд. доларів, Валенсія першою заявила, що потребує державної допомоги. Більшість в регіональних органах влади Валенсії мають представники правоцентристської партії прем'єр-міністра Іспанії Маріана Рахоя, які заявили, що економіка Валенсії перебуває у стані рецесії, що відбувається падіння цін на нерухомість, є випадки банкрутства, дефіцит її бюджету

зріс з 3,87% регіонального ВВП до 4,5% , не акцентуючи уваги на фактах розкрадання державних коштів високопосадовцями, проявах кумівства і корупції. Борг Валенсії оцінювався на той час в 20% ВВП регіону [1, с. 31]. За нею відразу про необхідність державної допомоги заявила Мурсія. Рамон Луїс Валькарсель, президент Мурсії, визнав, що в 2012 році регіон не зможе виконати план зі зменшення дефіциту бюджету.

Каталонія, яка виробляє п'яту частину продукції Іспанії, має ВВП на особу 27,05 тисяч євро проти 23,1 тисяч євро по країні, населення – 7,5 млн., теж заявила, що їй потрібний фонд ліквідності, який без фінансової допомоги іспанського уряду створити неможливо, податкова незалежність, яку мають лише Країна Басків та Наварра. Це викликало восени 2011 року активізацію в Каталонії громадського руху за відділення від Іспанії. 11 вересня 2012 року в Барселоні на мирний марш з прапорами й гаслами вийшли сотні тисяч громадян (за оцінками, 8% із 7,5 млн. населення регіону) [2, с. 20]. Цього дня в Каталонії відзначається Діада – національний день провінції, який знаменує день втрати Каталонією незалежності, коли 299 років тому назад, 11 серпня 1714 року, під час війни за іспанську спадщину, Барселона, яка воювала на боці австрійського ерцгерцога Карла, пала під натиском військ іспанського короля Філіпа V. До цього дня понад сім століть Каталонія була незалежною державою, а з 1714 року всі її спроби відновити незалежність закінчувались поразкою.

Діада 2011 року здивувала не тільки Іспанію, але й усю Європу. Лідер регіонального уряду, націоналіст Артур Мас, публічно підтримав демонстрантів, заявивши, що Каталонії потрібна державність [2, с. 20]. Під час зустрічі з прем'єр-міністром Іспанії президент Каталонії вимагав довготривалого зменшення податків для каталонців, тому що з їхніх кишень надходить до державного бюджету 8% ВВП Каталонії, тобто 21 млрд. доларів щороку [2, с. 20], надання права Женералітату (уряду Каталонії) самостійно розпоряджатись регіональним бюджетом. Тим більше, що іспанський уряд обмежив видатки на охорону здоров'я та освіту в регіоні. У зв'язку з тим, що Барселона просила допомоги саме тоді, коли уряд Іспанії сам намагався знайти зовнішні кредити під вигідні відсотки, їй було відмовлено. А. Мас попередив уряд, що таке рішення може розпалити сепаратистські настрої в Каталонії, що він може оголосити вибори до регіонального парламенту, які стануть голосуванням за незалежність Каталонії. Тим більше, що протягом 2009 – 2011 рр. зростає невдоволення політикою іспанського уряду з боку каталонців, змусило владу регіону провести шість плебісцитів у різних містах з питання набуття Каталонією незалежності, на яких 90% тих, хто взяв участь у голосуванні, підтримали ідею суверенітету, проте явка громадян була низькою, всього біля 30% [3, с. 5].

25 листопада 2012 року відбулися регіональні вибори, на яких перемогу отримала націоналістична «Конвергенція і союз Каталонії», яка хоча і втратила за результатами виборів 12 місць у регіональному парламенті, все ж отримала 50 місць. Друге місце посіла партія «Ліві республіканці Каталонії», здобувши 21 місце, за ними йдуть Іспанська соціалістична робітничка партія (20 місць), Народна партія (19 місць) та партія «Об'єднані ліві – Зелені» (13 місць) при рекордній явці виборців, яка становила 69,4 %

[4, с. 46]. Після виборів партія «Конвергенція і союз Каталонії» і партія «Ліві республіканці Каталонії» об'єднались у правлячу коаліцію і проголосили курс на незалежність Каталонії. В січні 2013 року новий парламент Каталонії проголосував за проведення референдуму про відділення від Іспанії в 2014 році. Підтримали це рішення дві третини депутатів [3, с. 5]. Іспанський уряд у відповідь заявив, що буде через суди блокувати сепаратистські рухи каталонців.

11 вересня 2013 року каталонці вистроїли живий людський ланцюг Via Catalana довжиною в 400 кілометрів, який протягнувся від північного кордону з Францією до південного кордону з Валенсією, тим самим вони продемонстрували всьому світу своє прагнення до суверенітету. Акцію підтримало понад 1 мільйон каталонців. Цікаво, що активісти з громадської організації «Каталонська національна асамблея» (КНА) в інтерв'ю для німецького часопису Deutsche Welle заявили, що ідею такої масової акції вони запозичили у громадян Прибалтики, коли в 1989 році естонці, литовці та латиші, вимагаючи незалежності від СРСР, вишукувались у живий ланцюг під назвою «Балтійський шлях». Між іншим, сепаратисти із КНА виношують ідею створення суверенної держави не тільки в кордонах сучасної Каталонії, а прагнуть до утворення нової «великої Каталонії», до складу якої увійде територія сучасної Каталонії та «історично пов'язані з нею» території Валенсії, Арагона, Балеарських островів, а також прикордонні регіони Італії та Франції [3, с. 5]. Без сумніву, це занадто фантастичні забаганки сепаратистів із КНА, які, на нашу думку, ніколи не будуть реалізовані.

Опитування, проведені у вересні 2013 року, показали, що кількість прибічників ідеї незалежності Каталонії зросла до 52,5%, а кількість тих, хто не підтримує цю ідею, скоротилась до 24%. Це можна пояснити тим, що економічна ситуація в цілому в Іспанії та Каталонії, зокрема, на сьогоднішній день залишається складною. Так, рівень безробіття в регіоні досяг 24%, борги вже в першому кварталі 2013 року сягнули 51 млн. євро [3, с. 5].

А. Мас ще у червні 2013 року звертався до прем'єр-міністра Іспанії з вимогою дозволити проведення референдуму щодо незалежності Каталонії. Відповідь йому була надана листом тільки через три місяці. Прем'єр-міністр Іспанії закликав А. Маса до нового діалогу та до дотримання конституційних і правових норм. Уряд Іспанії вважає прагнення Каталонії до незалежності зазіханням на територіальну цілісність держави, а проведення референдуму з цього питання, на його думку, суперечить нормам іспанської конституції 1978 року, яка дозволяє урядам регіонів приймати тільки місцеві закони, що не суперечать загальнодержавним. Водночас, прем'єр-міністр Іспанії нагадав сепаратистам, що за чинною конституцією Каталонія має достатньо широкі права самоврядування, її уряд керує школами, лікарнями, закладами культури і, навіть, в'язницями, не має лише права збирати податки та відсутні деякі атрибути держави. Згодом прем'єр-міністр Іспанії Маріано Рахой вирішив дещо змінити тактику дій за збереження територіальної цілісності держави. Він запропонував Каталонії замість дозволу на проведення референдуму щодо незалежності розширити фінансування регіону з державного бюджету.

Слід констатувати, що каталонська проблема існує і сама по собі нікуди

не дінеться. Існує декілька можливих шляхів виходу з цієї ситуації. По-перше, партія А. Маса в кінцевому підсумку прагне незалежності, але до своєї мети вона готова рухатись поступово, не поспішаючи, долаючи одна за одною перепони на своєму шляху. До речі, соціальною основою партії є середній клас, який не готовий до відкритого протиборства між державою і регіоном, його лякає нестабільність, на його поведінку ще мають вплив згадки про громадянську війну в Іспанії в 30-х роках ХХ століття.

По-друге, доля Каталонії, як і рівень сепаратистських рухів, багато в чому залежать від позиції Європейського Союзу. В минулому році А. Мас, отримавши негативну відповідь Мадрида щодо податкової незалежності Каталонії, звернувся до Європейського Союзу за «дорожньою картою» виходу Каталонії із складу Іспанії і входження її до Євросоюзу. Чинovníки ЄС пояснили йому, що відділення Каталонії від Іспанії буде означати автоматичний вихід її із складу Об'єднаної Європи. В 2013 році віцепрезидент Єврокомісії Хоакін Альмунія, коментуючи можливе відділення Каталонії від Іспанії, ще раз нагадав, що «сегрегована частина Іспанії не є частиною ЄС» [3, с. 5]. Вступити ж в якості нового члена до ЄС для Каталонії майже неможливо, тому що для цього потрібна згода всіх країн-членів Євросоюзу, зокрема й Іспанії. Зрозуміло, що Іспанія за жодних умов не дасть своєї згоди на повноправне членство в ЄС свого колишнього регіону.

Якщо Каталонія, здобувши незалежність, вирішить не вступати до Євросоюзу, то більшість громадян не будуть підтримувати створення держави, яка не збирається набувати членство в ЄС. Каталонці своє майбутнє пов'язують тільки з Об'єднаною Європою. Поділяємо думку, висловлену The Economist, що здобувши незалежність Каталонія, з одного боку, мала б більше бюджетних надходжень, але, з іншого – важчий борговий тягар, ніж Іспанія [4, с. 46].

Ще один шлях розвитку подій запропонували каталонські соціалісти. Вони пропонують змінити форму державного устрою Іспанії з унітарної децентралізованої держави на федерацію, тобто союзу державу, в якій Каталонія буде поряд з іншими регіонами суб'єктом федерації, буде брати участь в розробці та прийнятті федеральної конституції, федеральних законів, будувати двосторонні відносини з іншими суб'єктами, буде мати рівне з іншими суб'єктами представництво у федеральних органах влади. Ідею федерації підтримують приблизно 28% населення Каталонії [2, с. 20].

Каталонці нарікають, що іспанський уряд Маріано Рахоя не хоче визнавати, що Іспанія – багатонаціональна, до того ж й багатомовна країна, що вони фактично утримують більш бідні регіони – Андалусію, Валенсію і Мурсію.

В цій ситуації дійсно було б краще, якби Іспанія формально набула б статусу федеральної держави з федеральним парламентом, новою податковою системою, щоб було зрозуміло, хто і які податки збирає, як розподіляються зібрані кошти, на що витрачаються. Федералізм би означав, що всі суб'єкти федерації мають рівні права і обов'язки. Проте в історії Іспанії в 1873 – 1874 рр. вже був федеральний уряд, який виявився невдалим. Саме тому ідея створення федерації не знайшла широкої підтримки ні в Каталонії, ні в інших регіонах Іспанії. Поділяємо точку зору експертів The

Economist, які більш реальною ідеєю вважають надання Каталонії, Країні Басків і, можливо, Галісії більше автономних прав, ніж решті регіонів, і визнання їх окремими культурними утвореннями в кордонах Іспанії. Правда, для запропонованих кроків потрібно внести зміни до Конституції Іспанії.

Вимога Каталонії щодо проведення референдуму з питань незалежності регіону – це ще не революція. Тим більше, сепаратисти Каталонії, на відміну від басків, виступають за цивілізовані та правові методи як здобуття суверенітету, так і виходу із складу Іспанії. Уряд Каталонії вже заявив, що є не один, а цілих п'ять способів легального проведення референдуму. Розвиток ситуації цілком буде залежним від волі й наполегливості каталонців. Без сумніву, якщо у марші за незалежність бере участь понад мільйон громадян, то це викликає не тільки повагу до нації, а є запорукою її перемоги.

Література:

1. Ще одна слабка ланка: Багатостраждальні уряди в Мадриді та Римі воюють із заборгованістю / The Economist Newspaper Limited // Український тиждень. – 2012. – № 31. – С. 30 – 31.
2. Незалежна Каталонія: Скандал через гроші й суверенітет / The Economist Newspaper Limited // Український тиждень. – 2012. – № 39. – С. 20.
3. Загоруйко Ю. Каталонія жадає незалежності / Юлія Загоруйко. // Зеркало недели. = 2013. – 21 септября. – С. 5.
4. Каталонські кривди: Навіть якщо привид сепаратизму – небажаний гість, Іспанії будь що потрібно змінюватися / The Economist Newspaper Limited // Український тиждень. – 2012. – № 48. – С. 46.

Ляшенко Д. А.

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНИХ ЗВ'ЯЗКІВ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В 80-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВСТУПУ СРСР В МІЖНАРОДНУ ОРГАНІЗАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ – ІНТЕРПОЛ

У середині 80-х років ХХ століття Радянський Союз став на шлях кардинальної зміни свого політичного й соціально-економічного курсу, що привело до перебудови відносин із зовнішнім світом. У цей період часу СРСР значно розширив контакти з іншими державами та міжнародними організаціями. Спрошується процедура в'їзду і виїзду за кордон, існує протистояння між Заходом і Сходом стає не таким антагоністичним, з'являються підстави заявляти про падіння «залізної завіси», що відділяла соціалістичний табір від решти світу.

На тлі політичного, економічного, культурного зближення СРСР зі світовим співтовариством відбувається інтеграція правоохоронних і правозастосовних процесів. Розвиток міжнародних зв'язків Радянської держави в цьому напрямку зачіпав і сферу співробітництва у боротьбі зі злочинністю.

Радянський Союз займав активну позицію в розвитку й удосконалюванні правових форм співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю, що було обумовлено деякими факторами: особливий характер певних злочинів, що

зазіхають на інтереси декількох або багатьох держав або представляють небезпеку для міжнародного співтовариства; потреба у координації зусиль по запобіганню й припиненню злочинних діянь і по наданню взаємної правової допомоги по кримінальних справах. [1, с.185-187].

Цей період часу (80-і роки ХХ сторіччя) характеризується активізацією СРСР у сфері укладення двосторонніх угод з питань надання правової допомоги з іншими державами, а саме: із Грецькою Республікою, з Алжирською Народною Демократичною Республікою, із Чехословацькою Соціалістичною Республікою, із Соціалістичною Республікою В'єтнам, з Республікою Кіпр, з Туниською Республікою, з Республікою Куба, з Народною Демократичною Республікою Ємен, з Монгольською Народною Республікою, з Фінляндською Республікою.

У цей же період часу радянські делегації беруть активну участь у роботі VI, VII, VIII Конгресів ООН з попередження злочинності й поводження із правопорушниками, що проходили відповідно - в 1980 році в м. Каракасі (Венесуела), в 1985 році в м. Мілані (Італія), в 1990 році в м. Гавані (Куба) [2, с.11-12].

Радянська держава ініціювала проведення міжнародного форуму експертів «Спільна відповідь міжнародному тероризму». Перша конференція цього форуму відбулася в січні 1989 року в СРСР (м. Москва), друга - у вересні-жовтні 1989 року в США (м. Лос-Анджелес), третя - у травні 1990 року в СРСР (м. Москва), четверта - у грудні 1990 року - у Шотландії (університет Св. Андрія). Ухвалені на цих конференціях рекомендації та пропозиції значно сприяли об'єднанню сил світового співтовариства в боротьбі з тероризмом [3, с.88].

У цей період більш або менш чітко (залежно від політичної лінії) ставало питання про участь СРСР у діяльності такої міжнародної організації як Інтерпол, створеної на початку ХХ століття з метою кооперації зусиль поліцейських структур різних країн для боротьби з найнебезпечнішими видами злочинів і розшуку злочинців.

Як відзначав на початку 80-х років ХХ століття К.С. Родіонов, «Інтерпол не входить до числа міжнародних організацій, з якими наша країна в цей час готова розвивати на принциповій основі своє співробітництво. Це обумовлено насамперед тим, що організація обмежує свої зусилля тільки боротьбою з так званою «міжнародною злочинністю» й «міжнародними злочинцями» (у тому тлумаченні, як вони розуміються Інтерполом). І тих, й інших у нас немає» [4, с.149].

Проте, у 1973 році на міжнародному симпозиумі експертів Комітету ООН по попередженню злочинності й боротьбі з нею, що проходив у м. Відні (Австрія), до представника радянської делегації звернувся Генеральний секретар Інтерполу Ж. Непіт із пропозицією обговорити питання про вступ СРСР в цю міжнародну організацію. З огляду на те, що в Інтерпол до того моменту вже вступила одна із соціалістичних країн – Румунія, керівництвом МВС СРСР було підготовлено документальне обґрунтування доцільності приєднання до Інтерполу, однак, у ЦК КПРС така ідея не знайшла підтримки й рішення цього питання було відкладено.

У діяльності VI Конгресу ООН з питань попередження злочинності і

поводження із правопорушниками, який проходив у 1980 році в м. Каракасі (Венесуела), узяли участь делегації 101 держави, у тому числі 12 приналежних до соціалістичного табору (СРСР представляли три делегації одночасно - союзна й дві республіканські: українська й білоруська). За результатами Конгресу були висловлені пропозиції щодо розширення співробітництва у даній сфері за умови чіткого визначення його напрямків і форм [5, с.43].

Тому, коли в 1981 році членом Інтерполу стала ще одна соціалістична держава - Угорщина, розпочалася друга спроба СРСР оформити членство в МОКП, але у зв'язку із політико-ідеологічними причинами і ця спроба залишилася нереалізованою.

Радянські вчені-юристи в особі Я.М. Бельсона, І.І. Карпечата К.С. Родіонова констатували, що «розширення спеціалізованих контактів з міжнародними поліцейськими організаціями могло значно сприяти істотному збагаченню практики відповідних органів у нашій країні й розширенню професійного кругозору їхніх працівників, що знов-таки могло б сприяти підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю» [6, с.127].

Не випадково, що за рік до вступу СРСР в Інтерпол Генеральний секретар цієї організації Р. Кенделл в інтерв'ю кореспондентові газети «Комсомольська правда» сказав наступне: «Жодна держава світу не має сьогодні права почувати себе в безпеці і тому ніхто не може залишатися осторонь зусиль, мета яких – зупинити розповсюдження злочинності по світу. Зростає потік візитерів, туристів, розширюються ділові зв'язки, виходить, шанс проникнення в країну злочинців з-за кордону зростає. От чому зараз практично тільки в ООН більше членів, ніж в Інтерполі. І я переконаний: ті нечисленні держави, які поки до нас не приєдналися, незабаром відчують у цьому необхідність» [7].

7 квітня 1990 року була прийнята постанова Ради Міністрів СРСР №338 «Про вступ СРСР у Міжнародну організацію кримінальної поліції - Інтерпол [8, с.206].

27 вересня 1990 року на 59-й сесії Генеральної Асамблеї Інтерполу, що проходила в м. Оттаві (Канада), СРСР був прийнятий у члени Інтерполу й став 151 країною-учасницею організації [9, с.7].

12 жовтня 1990 року в структурі МВС СРСР було створене Національне центральне бюро Інтерполу, що в офіційній документації МОКП одержало адресу «Інтерпол-Москва» [10, с.319].

Після перших років перебування СРСР в Інтерполі, Генеральний секретар цієї організації Р. Кенделл, відвідуючи з робочим візитом м. Москву, дав оглядачам журналу «Співрозмовник» інтерв'ю, у якому заявив наступне: «Коли Радянський Союз вступив в Інтерпол, ми зіштовхнулися з фактом, що ваша злочинність невідома нам зовсім. Вона тісно пов'язана з усіма змінами в економіці та політиці. А вони настільки вигадливі й непередбачувані... До вступу СРСР у нас були справи, пов'язані з мафією. Але те, що відкрилося зараз, перевершило всі очікування найдосвідченіших фахівців» [11, с.49].

Завершуючи розгляд історичних та політичних передумов вступу СРСР в Інтерпол слід зазначити, що наприкінці 80-х - початку 90-х рр. ХХ століття динаміка злочинності як у СРСР, так і в усьому світі почала набувати загрозливого характеру і розмаху. Тому для протидії

проявам швидкозростаючої за якісними і кількісними характеристиками злочинності необхідним було прийняття термінових і негайних заходів на державному і міжнародному рівнях. Розширення Радянським союзом міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю стало логічною відповіддю на «нову» злочинність, якою насамперед стала злочинність транснаціональна.

Оформлення СРСР членства в МОКП, яке відбулося у вересні 1990 року, дозволило організувати практично новий й ефективний механізм міжнародного співробітництва з питань боротьби зі злочинністю. Як засвідчила історія, ця подія стала відправною точкою для майбутнього формування, становлення та розвитку українського бюро Інтерполу як самостійної та невід'ємної структурної частини Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол.

Література:

1. Игнатенко Г.В. Международное сотрудничество в борьбе с пре-ступностью. - Свердловск, 1980 - 121с.
2. Сборник стандартов и норм ООН в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. - Нью-Йорк, 1992. - 334с.
3. Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международны-ми уголовными преступлениями: Учеб. пособие. - М.: Юрист, 1993. - 160с.
4. Родионов К.С. Интерпол: миф и действительность. - М.: Международные отношения, 1982. - 160с.
5. Бельсон Я.М. Интерпол в борьбе с уголовной преступностью. - М.: Наука, 1989. -239с.
6. Карпец И.И. Преступления международного характера. -М: Юридическая литература, 1979. - 264с.
7. Комсомольская правда. - 1989. - 1 февраля.
8. Родионов К.С. Интерпол: вчера, сегодня, завтра. - М.: Международные отношения, 1990. - 222с.
9. International Criminal Police Review. - 1990. - №427. - P.7.
10. International Criminal Police Review. - 1965. -№193. -P.319.
11. Вайнер Г., Сердюков М. В объятиях «серого паука» // Информационный бюллетень НЦБ Интерпола в РФ. - 1995. - №15. - С.48-53.

Циватый В. Г.

ИНСТИТУТ НЕЙТРАЛИТЕТА (XVI-XXI вв.): ИСТОРИКО-ДИПЛОМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Нейтралитет является политико-дипломатическим и международно-правовым институтом, имеющим свою длительную историю возникновения, становления и эволюции. С древнейших времён государства использовали свою нейтральную позицию в международных отношениях как принцип своей непосредственной деятельности, прежде всего по отношению к соседям. В раннее Новое время (XVI-XVIII вв.) нейтралитет обретает свои конкретные институционально-правовые формы, становится одним из определяющих факторов в политико-дипломатической деятельности государств. Постепенно начинает формироваться система международных соглашений, учитывающая позиции отдельных стран.

В истории политической мысли и институционального развития органов внешних сношений государств, дипломатия и её институты всегда рассматривались как часть политической культуры общества, как одно из самых главных средств защиты интересов государства в процессе государственного строительства [1, с. 287-294].

Дипломатия – и её институты – лишь один (хотя и наиболее типичный) мирный инструмент внешней политики государства, создаваемый в каждом государстве с определёнными целями. Многие дипломатические постулаты исторического прошлого воспринимаются сегодня как сами собой разумеющиеся, нашедшие своё воплощение и в дипломатической практике XX – начала XXI веков.

В условиях глобализации, большинство государств не предлагают радикального реформирования существующей системы мирового порядка [2]. Они выступают за демократизацию международных отношений, которая заключается в сохранении разнообразия мира и разных моделей социального развития, за решение любых международных проблем исключительно путем мирных переговоров и за невмешательство одних государств во внутренние дела других. Стоит отметить, что в начале XXI века ведущим государствам мира удалось в значительной степени повысить свой авторитет и влияние национальной дипломатии на международной арене. Для получения глобальных преимуществ большинство государств стремятся действовать мягкими, опосредованными дипломатическими методами [3].

В области внешней политики и дипломатии необходимо выделить особый тип государств по критерию внешнеполитической деятельности – нейтральные государства, и схожесть принципов, которые являются для них основополагающими. Эти страны официально признаны как нейтральные государства, они не входят ни в какие международные военные или военно-политические союзы, достаточно активно используют связанные с этим статусные возможности для миротворчества и дипломатического решения конфликтных ситуаций.

В качестве яркого примера дипломатического успеха государства является провозглашение 12 декабря 1995 года постоянного нейтралитета Туркменистана на основании Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН № 50/80 [4, с. 231-232]. Туркменистан провозглашён постоянным нейтральным государством. С обретением независимости началась новый отсчёт времени во внешнеполитической и дипломатической деятельности Туркменистана как самостоятельного и полноправного субъекта международного права [5, с. 90-98].

Следует особо подчеркнуть, что подобный уникальный документ принят впервые в деятельности всего международного сообщества наций. Нейтралитет является одной из важнейших форм контроля за выполнением норм международного гуманитарного права.

За более чем полувековую историю существования ООН содержание многих международно-правовых институтов получило новое развитие, нуждается в уточнении, в т.ч. – и содержание института нейтралитета. На различных исторических этапах своего развития институт нейтралитета

как международно-правовая категория имел свои особенности, дипломатический контекст и специфику содержания. Например, нейтралитет Туркменистана отличается от других аналогичных государств по способу и условиям обретения. Ведь в историческом плане институт нейтралитета возник в науке гуманитарного права в вооружённых конфликтах (точнее, «права войны», разработанного Гуго Гроцием в XVII веке) и длительное время рассматривался как способ неучастия страны в вооружённом конфликте. Выражением такого подхода стал нейтральный статус Швейцарии. Договорные начала были заложены и в Федеральном конституционном законе Австрийской Республики 1955 года о нейтралитете.

Декларация нейтралитета как дипломатического инструментария сама по себе такого статуса не принесёт. Он должен быть признан международным сообществом, прежде всего великими державами и соседями. Формы при этом могут быть самыми разнообразными. В случае Швейцарии и Австрии – это оформлено в международных соглашениях, которыми их нейтралитет гарантируется официально. Нейтралитет Швеции – это нейтралитет «де-факто», основанный на точно определённой воле, достаточной обороне и практическом опыте многих десятилетий, который даёт партнёрам и соседям право верить, что Швеция хочет нейтралитета и готова его защищать. Ещё один вариант нейтралитета – финский. Он основан на заявлении самой страны и признании двух великих держав – СССР (теперь Российская Федерация) и США. Финляндия определяет свой нейтралитет как «стремление оставаться вне противоречий великих держав».

Существует точка зрения, что постоянный нейтралитет государства приводит к самоизоляции государства. Но как свидетельствует исторический и дипломатический опыт Туркменистана, эти опасения не оправданы. Свобода действий нейтрального государства настолько большая, что Финляндия и Швеция участвуют не только в политических, но и в военных действиях ООН. Нейтральный статус позволяет им укреплять свой международный и дипломатический авторитет. Благодаря своему нейтралитету Швейцария, Швеция, Финляндия – небольшие государства, в чём-то соизмеримые по статусу с Туркменистаном, смогли развивать активные экономические, политико-дипломатические, институциональные, торгово-экономические и иные связи с членами разных блоков, и именно поэтому вошли в число наиболее развитых стран.

Нейтральный Туркменистан, будучи равноправным субъектом международного права, активно включился в процесс установления и налаживания межгосударственных и дипломатических связей [6, с. 15-16]. За короткий по историческим меркам период Туркменистан сумел институционализировать своё место в системе современных международных отношений [7; 8]. На сегодня Туркменистан установил дипломатические отношения с более чем 130 государствами мира, стал членом более 40 международных организаций, и их число растёт с каждым днём.

Таким образом, нейтралитет Туркменистана имеет под собой международно-правовую основу. Главная гарантия нейтрального статуса состоит в соблюдении всеми членами ООН своих обязательств по

отношению к Туркменистану, в единстве их действий по сохранению и упрочению его нейтрального статуса. Нейтральный статус Туркменистана не может быть изменён или отменён в одностороннем порядке без согласия всех членов ООН.

Институт нейтралитета в современных условиях является наиболее приемлемой моделью реализации национальных интересов, отвечает историческим, геополитическим, этнокультурным реалиям Туркменистана. Проверенные временем принципы института постоянного нейтралитета в полной мере являются применимыми также к нейтралитету в условиях вооруженных конфликтов международного характера.

Руководствуясь нормами универсального международного права, исходя из национального менталитета и традиций, страны решают по своему усмотрению проблему их места на геополитической карте мира. Статистика свидетельствует, что в мире сегодня существует 114 стран, имеющих внеблоковый статус неприсоединения. В совокупности со странами, придерживающимися постоянного нейтралитета, они составляют большинство в Генеральной Ассамблее ООН.

Фактически они и являются теми форпостами реального мира, на которые может опираться Организация Объединенных Наций в собственной повседневной работе. На таком политическом фоне военные блоки выглядят пережитком времени, поскольку нарушают военно-политическое равновесие как в отдельных регионах, так и в мире в целом, создают соблазн применения силы или угрозы силой по отношению к внеблоковым государствам.

Опыт XIX-XX столетий доказывает жизнеспособность и положительное значение нейтралитета на примерах Швейцарии, Ирландии, Австрии, Швеции, Финляндии, Мальты, Молдовы и Туркменистана. В частности, постоянно нейтральные государства стали теми зонами мира, в которых запрещено размещать ядерное оружие и исключено иностранное военное присутствие.

Постоянно нейтральные государства XXI века, придерживаясь политики невмешательства в дела других субъектов международного права, не участвуют в силовых операциях с применением наступательных видов оружия массового уничтожения. С обретением статуса постоянного нейтралитета каждая страна получает дополнительный шанс самоидентификации как независимого государства и реализации своего внутреннего экономического и дипломатического потенциала. Это становится действенным дипломатическим инструментарием внешнеполитической деятельности государств. Современные преобразования требуют трансформации концептуальных подходов к институту постоянного нейтралитета.

Современная дипломатия, в условиях глобального пространства, активно использует приобретённый в течение многих веков исторический опыт: как методы, формы и инструментарий дипломатии, так и принципы внешней политики, в т.ч. – и принципы института нейтралитета. На современном этапе главной задачей для внешнеполитических служб мира является обеспечение устойчивого экономического развития и внутривнутриполитической стабильности своих государств в институциональных координатах

современного мира.

Литература:

1. Циватый В.Г. Институционализация дипломатической службы европейских государств на рубеже Средневековья и раннего Нового времени / Вячеслав Циватый // «Codrul Cosminului», XVIII, 2012, No. 2, p. 287-294.

2. См.: Симония Н.А., Торкунов А.В. Глобализация, структурный кризис и мировое лидерство (мифы и реальность) / Н.А. Симония, А.В. Торкунов. – М., 2013. – 88с.

3. См.: Ильин И.В., Леонова О.Г., Розанов А.С.. Теория и практика политической глобалистики / И.В. Ильин, О.Г. Леонова, А.С. Розанов: монография. – М., 2013. – 296с.

4. Постоянный нейтралитет Туркменистана. – Ашхабад: Turkmendowlethaberlary, 2005. – С. 231-232.

5. Аманжолов Ж.М. Туркменистан и его постоянный нейтралитет: международно-правовой статус современного государства / Жайсанбек Меирбекулы Аманжолов // Государство и право. – 2012. – № 6. – С. 90-98.

6. Бахтиев Р.А. Політика нейтрального Туркменістану в контексті трансформаційних процесів пострадянського періоду. Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 – політичні інститути та процеси / Руслан Абдулхаєвич Бахтиев. – Київ, 2011. – 18 с.

7. См. подр.: Внешняя политика и дипломатия Туркменистана: научно-практический журнал / Министерство иностранных дел Туркменитана. – 2011. – № 4.

8. См.: Внешняя политика и дипломатия Туркменистана: научно-практический журнал / Министерство иностранных дел Туркменитана. – 2013 – № 1-3.

Секція «Політичні науки в Україні та світі» **Секция «Политические науки в Украине и мире»**

Богославський Р.

ПРИЧИНИ ДОВГОТРИВАЛОСТІ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В СИРІЇ

Громадянська війна в Сирії продовжується вже більш ніж два роки. Порівняно з конфліктами в інших країнах «Арабської весни» конфлікт у Сирії став не тільки найбільш довготривалим, а й найбільш масштабним за кількістю жертв.

Тривалість конфлікту свідчить про існуючу рівність сил, яка зберігається завдяки багатьом факторам. Одним з них є зовнішня підтримка діючого режиму Башара Асада такими державами, як Росія, Китай та Іран, що створює противагу державам, підтримуючим опозицію.

Підтримка Росії проявляється перш за все в воєнно-технічній допомозі. На частку Росії припадає 71% сирійських закупівель основних видів озброєнь [1]. Позиція Росії пояснюється її тісними економічними зв'язками з Сирією. У 1994 р. був підписаний Протокол про розвиток торгово-економічної і технічної співпраці, створена Постійна Російсько-Сирійська Міжурядова Комісія з торгово-економічної і науково-технічної співпраці. На останньому засіданні цієї Комісії, яке пройшло у 2007 р., учасники констатували, що російсько-сирійські відносини переживають етап впевненого позитивного

розвитку [2]. У 2010 р. навіть активізувались контакти по інтеграції Сирії у Митний союз з Росією, Білорусією та Казахстаном [3].

Але роздивляти таку складну ситуацію, як нинішня ситуація навколо Сирії виключно через призму домінування економічного інтересу Росії було б неправильно. Процес прийняття рішень у міжнародних справах не завжди обґрунтовується економічними інтересами. В даному випадку вони відходять на другий план, поступаючись місцем воєнно-стратегічним факторам. Зовнішня безпека – вищий пріоритет будь-якої держави. Задачам її досягнення і збереження, підпорядковані всі релевантні ресурси.

У випадку падіння режиму Асада, Росія втрачає не тільки інвестиції, а й надійного партнера в регіоні. Сирійський порт Тартус є останньою російською воєнною базою за межами колишнього СРСР і єдиним пунктом заправки для російських воєнних кораблів на всьому Середземномор'ї [4]. Також небезпечною для Росії є перемога сунітів в Сирії, яка може захопити подібну поведінку в Центральній Азії, де існують великі групи сунітів, викликаючи нестабільність і тим самим створюючи основи для міжнародного втручання у регіон.

Отже, повалення діючого сирійського уряду небажане для Росії тому, що шкодить її позиціям на Близькому Сході, а також може мобілізувати ісламські політичні течії, що здатні вплинути на ситуацію у Дагестані, Чечні та на Кавказі.

Другою причиною довготривалості збройного конфлікту у Сирії є протиріччя між країнами-членами Ради Безпеки ООН, результатом яких стає неможливість зовнішнього воєнного втручання.

4 жовтня 2011 р. Росія та Китай скористались правом вето і заблокували ухвалення в Раді Безпеки ООН резолюції, яка передбачала введення санкцій стосовно Сирії, якщо влада цієї країни протягом 30 днів не виконає вимогу про припинення насильства в країні [5].

Російська сторона виступила проти залякування санкціями щодо Сирії, вважаючи, що не можна повторювати помилки ситуації навколо Лівії, де з дозволу Ради Безпеки ООН були розпочаті військові дії, що вийшли за рамки завдань з припинення насильства і захисту населення.

Представник США в ООН Сьюзан Райс висловила обурення рішенням Росії та Китаю. Відхилений проект резолюції був запропонований Францією, Великобританією, Німеччиною та Португалією [6].

4 лютого 2012 р. Росія та Китай вдруге заблокували у Раді Безпеки ООН ухвалення резолюції по ситуації у Сирії. Всі інші країни-члени проголосували «за». Франція, Великобританія, США та інші члени Ради Безпеки ООН різко засудили дії Росії та Китаю [7].

У цій резолюції не міститься прямого заклик до сирійського президента Башара Асада передати владу віце-президенту. Проте в резолюції підкреслюється, що Рада Безпеки повністю підтримує план Ліги арабських держав з політичних реформ в Сирії, який передбачає передачу влади і формування уряду національної єдності з подальшими виборами. Також, згідно з цим проектом резолюції, Рада Безпеки вимагає від уряду Сирії звільнити політв'язнів, не перешкоджати демонстраціям, припинити порушення прав людини і нападки на тих, хто здійснює своє право на

свободу самовираження, забезпечити доступ на територію конфлікту міжнародним ЗМІ і спостерігачам від Ліги арабських держав [8].

Як зазначається у повідомленні Міністерства закордонних справ Росії, автори проекту резолюції не пішли на відображення в тексті положення про те, що Рада Безпеки ООН своєю резолюцією не передбачає результат політичного процесу в Сирії, оскільки такі рішення повинні прийматися самими сирійськими сторонами. Крім того, в проекті резолюції не були враховані положення з вимогою до сирійської опозиції відмежуватися від екстремістських елементів, які обрали шлях насильства [9].

19 липня 2012 р. Росія та Китай знову скористались правом вето і заблокували у Раді Безпеки ООН ухвалення резолюції, що передбачала продовження на 45 днів мандату місії спостерігачів у Сирії і містила пряму загрозу санкцій щодо Сирії в разі продовження насильства. Пункт про продовження перебування місії спостерігачів отримав підтримку в Раді Безпеки ООН, однак друге положення, що припускає введення санкцій проти режиму Башара Асада, викликало незгоду. Росія та Китай визнали цей проект незбалансованим і таким, що відповідає інтересам лише однієї зі сторін конфлікту - противникам режиму [10].

У проекті резолюції було посилення на сьому частину Уставу ООН, в якій сказано, що світова спільнота може піти на заходи невійськового впливу проти країн і режимів, що відмовляються підкорятися вимогам ООН [11]. У даному випадку від уряду Сирії вимагалось вивести з міст війська протягом 10 днів з моменту прийняття резолюції [12].

Отже, жорстка позиція Росії та Китаю унеможлиблює прийняття у Раді Безпеки ООН резолюції, яка б могла стати інструментом для зміни режиму у Сирії. Пряма інтервенція у Сирію з боку окремих держав теж маловірогідна. США не можуть діяти наперекір громадській думці, яка не допускає нової військової кампанії на Близькому Сході. Туреччина не може використовувати силу проти Сирії, тому що це, скоріше за все, обернеться різкою ескалацією курдської проблеми. Саудівська Аравія теж не може вторгтися до Сирії, оскільки це може втягнути у війну Іран.

Наступна причина довготривалості збройного конфлікту у Сирії полягає у неможливості мирного врегулювання. Однією із найбільш значних спроб мирного врегулювання конфлікту в Сирії був план, розроблений спеціальним представником ООН і Ліги арабських держав Кофі Аннаном.

План Кофі Аннана по врегулюванню конфлікту в Сирії був схвалений Радою безпеки ООН 21 березня 2012 р. і складався з шести пунктів. Від сирійців вимагалось припинити насильство, якою би стороною конфлікту воно не здійснювалось та створити механізм моніторингу внутрішньої обстановки в країні. Вимоги також включали в себе щоденне двогодинне «перемир'я», коли вогонь повинен бути припинений для того, щоб забезпечити безперешкодну доставку гуманітарної допомоги. Крім того, план передбачав створення в Сирії уряду національної єдності, звільнення з в'язниць усіх, хто безпосередньо не причетний до збройного опору владі, і забезпечення права громадян на мирні демонстрації і свободу для роботи преси [13].

Запевнення Башара Асада припинити бойові дії та піти на переговори

не виконувалися, що відзначали і міжнародні спостерігачі [14]. Те, що припускав план Кофі Аннана щодо виведення військ з міст входить в протиріччя з логікою війни, і не могло бути прийнято Дамаском в такій редакції. Опозиція теж не дотрималась угоди про припинення вогню [15]. Домовитися з противниками режиму виявилось особливо важко ще й тому, що у них відсутнє єдине керівництво. Вільна сирійська армія не визначає тактику і стратегію всіх збройних загонів опозиції.

Також значною спробою врегулювання воєнно-політичного конфлікту у Сирії стало комюніке, прийняте 30 червня 2012 р. Згідно з цим планом врегулювання конфлікту, в Сирії має бути сформовано перехідний уряд, до якого увійдуть як члени уряду Асада, так і представники опозиції. Передбачалося, що кандидатів у члени перехідного уряду повинні обирати громадяни Сирії. Уряд, відповідно до плану, має провести низку реформ, після чого вирішити долю Башара Асада [16].

Опозиція визнала цей план неприйнятним, оскільки він передбачає участь правлячої партії у вирішенні конфлікту. Крім того, опозицію не влаштувало, що план не встановлює конкретних термінів розв'язання кризи [17].

Спеціальний представник ООН Лахдар Брахімі висловив думку, що тимчасове перемир'я сприятиме врегулюванню кризи політичними засобами та заклик обидві сторони сирійського конфлікту до припинення вогню на час святкування мусульманського свята Ід аль-Адха. Офіційний Дамаск цей заклик підтримав і оголосив про припинення військових операцій на всій території Сирії з 26 по 29 жовтня. При цьому командування сирійської армії залишило за собою право на вогонь у разі продовження терористичними угрупованнями ведення вогню проти мирного населення і урядових військ. Представники сирійської опозиції також зобов'язалися припинити вогонь за умови дотримання перемир'я супротивником [18].

Однак бойовики антиурядових формувань у перший же день перемир'я напали на базу збройних сил на північному заході країни. У відповідь сирійські урядові сили завдали ударів по одному з сусідніх з базою сіл, що знаходиться в районі стратегічної автотраси, що зв'язує столицю країни Дамаск і місто Алеппо [19].

Головною перешкодою для врегулювання конфлікту в Сирії до 2013 р. була загальна неготовність і небажання опозиції до будь-яких форм діалогу з Башаром Асадом. Але в кінці січня 2013 р. лідер Національної коаліції опозиційних та революційних сил Сирії Ахмед Моаз аль-Хатиб заявив, що готовий почати переговори з представниками сирійської влади, але висунув ряд попередніх умов: звільнення 160 тисяч ув'язнених в Сирії, видача посольствами Сирії нових паспортів і продовження терміну їх дії на два роки тим сирійцям, які покинули країну. Пізніше він зазначив, що влада Сирії втратить шанс на діалог, якщо не звільнить з в'язниць всіх жінок до 10 лютого [20].

Заступник міністра закордонних справ Сирії Фейсал аль-Мікдад в категоричній формі відкинув умови для початку переговорів, висунуті лідером НКОРС. Заступник голови сирійського МЗС пояснив, що пропозиція Моаза аль-Хатиба про початок переговорів з представниками

влади є всього лише спробою відповіді опозиції на мирну ініціативу президента Башара Асада, яку він висунув у січні [21].

Отже, всі спроби врегулювати воєнно-політичний конфлікт у Сирії були невдалими з різних причин на різних етапах. Деякі спроби тимчасово знижували динаміку конфлікту, але тим самим збільшували його тривалість.

Окрім зовнішнього впливу на конфлікт, серед причин довготривалості не менш важливе місце займають внутрішні особливості ситуації в Сирії.

10% населення Сирії – християни, 15% населення Сирії – алавіти, 70% – суніти [22]. У руках алавітської меншини Сирії сконцентрована більша частина керівних посад в уряді, армії і спецслужбах. Ситуацію в Сирії досить легко представити як боротьбу сунітів проти, узурпуваншої владу та ресурси алавітської меншини. Але сирійська опозиція вкрай нестійка і погано організована. Вона дуже різномірна і складається з понад 300 окремих груп, у яких є лише одна спільна мета – позбутися режиму Башара Асада. Якщо цього режиму не стане, опозиція буде роз'єднана і всі розбіжності виллються назовні. Тоді громадянська війна набуде міжконфесійного характеру. Із-за цього найбільше постраждають релігійні меншини, в тому числі шиїти, ісмаїліти, друзи, католики, християни і особливо алавіти [23]. Боячись цього, уряд Сирії, який складається переважно з алавітів, підтримує Башара Асада.

Режим тримається також завдяки алавітському прошарку збройних сил. Армія і спецслужби зберігають єдність рядів і випадки переходу офіцерів на бік опозиції трапляються дуже рідко.

Можна зробити висновок, що причинами довготривалості воєнно-політичного конфлікту в Сирії є рівновага сил, яка забезпечується завдяки підтримці обох сторін провідними світовими державами, суперечностям в Раді Безпеки ООН по ситуації в Сирії, провалам всіх спроб мирного врегулювання конфлікту, а також релігійно-політичним особливостям Сирії.

Література:

1. China replaces UK as world's fifth largest arms exporter [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.sipri.org/media/pressreleases/2013/ATLaunch>

2. Российско-сирийские торгово-экономические отношения [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.arabia-expo.info/ru/articles/detail.php>

3. Сирия может вступить в Таможенный союз [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.rg.ru/2010/07/27/tamozennyi_souz-anons.html

4. Все Российские базы [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.kommersant.ru/doc/766827>

5. Проект резолюції S/2011/612 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/2011/612>

6. Звіт про засідання Ради Безпеки ООН S/PV.6627 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/PV.6627>

7. Звіт про засідання Ради Безпеки ООН S/PV.6711 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/PV.6711>

8. Проект резолюції S/2012/7 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/2012/7>

9. Сирийский вопрос в Совете Безопасности ООН [Електронний ресурс] Режим доступу:

http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/C48EE16CD867631A4425799B003AF846

10. Звіт про засідання Ради Безпеки ООН S/PV.6810 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/PV.6810>
11. Стаття 41. Статут ООН [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/charter/chapter7.shtml>
12. Проект резолюції S/2012/538 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=S/2012/538>
13. Kofi Annan's six-point plan for Syria [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/03/2012327153111767387.html/>
14. Соглашение о прекращении огня в Сирии не соблюдается [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/soglashenie_o_prekraschenii_ognya_v_sirii_ne_soblyudaetsya_-_nablyudateli_oon.html
15. Сирийские оппозиционеры отказываются от соблюдения плана Аннана [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.interfax.ru/russia/news.asp?id=248942>
16. Action Group for Syria Final Communique 30.06.2012 [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniqueActionGroupforSyria.pdf>
17. Оппозиция Сирии отвергла новый план урегулирования кризиса [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zn.ua/POLITICS/oppozitsiya_sirii_otverгла_novyy_plan_uregulirovaniya_krizisa.html
18. Syria government and rebels 'agree ceasefire' for Islamic holiday Eid al-Adha [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2222804/Syria-agrees-Eid-ceasefire.html>
19. Syria Eid al-Adha ceasefire marred by clashes [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-20091598>
20. Лидер оппозиции Сирии требует до 10 февраля освободить из тюрем женщин [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ria.ru/arab_riot/20130206/921617460.html
21. Официальный Дамаск отверг условия оппозиции для начала переговоров [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ria.ru/arab_riot/20130207/921805626.html
22. Конфессиональный состав Сирии [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.salamnews.org/ru/infografik/show/134/undefined>
23. The World's Next Genocide [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2012/11/16/opinion/the-worlds-next-genocide.html>

Васильева Л. І.

СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Постійний та динамічний розвиток України, зміни інформаційного простору, свободи слова, ринку послуг та суспільства в цілому робить актуальними як питання сучасної української політики так і політичних технологій. Наразі, вдале їх використання може привести до перемоги партію, змінити суспільну думку або бути поштовхом до зміни існуючої влади.

Політичні технології – це комунікативні процедури, які відповідають за актуалізацію установок поведінки та ідеологічних переваг за допомогою

інформаційного впливу, який цілеспрямовано використовується політичними акторами. У процесі боротьби за владу постійно вдосконалюються методи, засоби вказаних технологій [1; с. 119]. За іншим визначенням політичні технології – сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного результату [2; с. 473].

Окреме, важливе місце серед політичних технологій займають виборчі, оскільки вони є одними з найпоширеніших і найвідоміших суспільству. Основним завданням на виборах є проведення вдалої інформаційної кампанії, в основі якої лежить вміння створити позитивний імідж партії чи кандидата, використовуючи весь спектр політичних технологій, щоб суб'єкт виборчого процесу став більш відомим і досяг кінцевого результату [1; с. 117]. Можливо через таке поширене використання політичних технологій під час виборчих компаній, сам термін асоціюється у пересічного українця з негативними засобами, що вводять в оману. Окрім того, якщо йти за Вебером, то носіями, творцями негативних технологій у політиці виступають насамперед політики, а не тільки і не стільки їх радники, консультанти, спічрайтери, експерти, журналісти [3; с. 22]

Проте сфера використання політичних технологій не обмежується лише виборчими процесами. технології іманентні будь-якому видо́ві політичної діяльності, вони пронизують увесь різноманітний світ політики. Політичні технології являють собою ту частину соціальних технологій, що використовується у сфері політичної інженерії; вони задіяні у здійсненні державної політики, у процесі державного управління, у боротьбі політичних партій у виборчому процесі, у процесах політичного реформування і різноманітних політичних комунікацій. Політичні технології реалізуються у процесі функціонування політичних режимів, у сфері міжнародних відносин, знаходять втілення у процесі взаємодії держави і громадянського суспільства, є формою інституціоналізації політичного лідерства та слугують інструментом лобювання. Крім того, політичні технології застосовуються політичними елітами, їх ефективність визначає результати боротьби за владу, створення політичних партій і об'єднань тощо. Політичні технології наповнюють політику “інструментальним” змістом [4].

За місцем, яке політичні технології займають у суспільстві, їх можна розглядати як: політичні інститути, тобто форми політичної раціональної спільної діяльності індивідів; політичні процеси, тобто зміни соціально-політичних явищ у просторі і часі; політичну діяльність, тобто перетворення об'єктів суб'єктами; політичні режими, тобто сукупність методів і способів здійснення влади; форму політичної комунікації, тобто інформаційного обміну в політиці [5].

На увагу заслуговують також такий інформаційний простір у якому політичні технології виходять на новий рівень як Інтернет. На сьогоднішній день практично всі політичні рухи та діячі представлені у мережі Інтернет, вони змагаються за вплив на його теренах, а також активно використовують для досягнення своїх цілей. Інтернет по праву стає єдиною ланкою між політичними лідерами та їх електоратом. Вихід на цей простір спричинив виникнення нового стилю встановлення зв'язків між політичними силами та електоратом; більшої незалежності від традиційних ЗМІ (проте не слід

забувати, що ЗМІ зараз здійснюють свої діяльність і на просторах Інтернету); встановленню прямих каналів взаємодії політичних сил з цільовою аудиторією; двосторонньої спрямованості та інтерактивної комунікації [6].

Переходячи до висновків слід зазначити, що політичні технології займають значне місце у політичному житті українського суспільства. Включаючи в себе багатоманітність засобів і способів використання, вони задіюються політичними партіями, громадськими діячами, самою владою на різних рівнях від печатних ЗМІ до Інтернет просторів і прагнуть до найбільшої ефективності. Окрім того, є необхідність в більш чіткому законодавчому регулюванню застосування політичних технологій. Не можна казати, що зараз всі політичні технології використовуються в Україні на повну силу, це потребує часу та власного досвіду, ознайомлення з зарубіжним досвідом, проте не механічне його копіювання.

Література:

1. Ніколаєнко Н. Специфіка застосування політичних технологій в Україні // Емінак Науковий щоквартальник, 2008. – №1-4 (3). – С. 116-120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Eminak/2008_1-4/15_Nikol.pdf
2. Політологія: Підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 3-тє вид., перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 568 с.
3. Тупчієнко Л. Політичні технології: «за» і «проти» // Сучасна українська політика, політики і політологи про неї спецвипуск Політичні технології, 2008. – С. 20-26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Sup/2008_s1.pdf
4. Радченко О.В., Погорєлий С.С. Політичні технології взаємодії органів державної влади та суспільства // Актуальні проблеми державного управління, 2011. – № 1(39). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/apdu/2011_1/doc/4/02.pdf
5. Клименко О.О., Сутність та основні види політичних технологій // Наукове видання Збірник наукових праць Гілея: науковий вісник, 2011. – №43. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2011_43/Gileya43/P8_doc.pdf
6. Вахрамеева Н.Ю. Політичні Інтернет-технології як сучасний засіб зв'язків із громадськістю // Наукове видання Збірник наукових праць Гілея: науковий вісник, 2010. – № 36. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_gum/Gileya/2010_36/Gileya36/P8_doc.pdf

Воробйова Т. Л.

ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРОТЕСТІВ

Сьогодні ситуація в Україні характеризується суперечними соціально-економічними і політичними перетвореннями, в ході яких наростають протестні настрої і дії в суспільстві. Неврівноваженість цих процесів, що тією чи іншою мірою притаманна перехідним суспільствам, зумовлює актуальність проблем політичної мобілізації, готовності населення до протесту, механізмів генерування суспільно-політичної напруженості. Знання факторів виникнення протестної готовності людей і наявність методів її діагностики на ранніх стадіях розвитку дозволять не лише

ефективно управляти подібними громадськими конфліктами, утримуючи їх в рамках легітимних цивілізованих форм, але і робити профілактичні заходи для попередження розвитку некерованих деструктивних процесів, а також корекції тієї соціально-політичної ситуації, в якій розвивається протест.

Окремі аспекти протестних рухів в Україні досліджували такі науковці, як В. Бабкіна, М. Головатий, А. Колодій, П. Мартиненко, Ю. Шемшученко, Г. Почепцов. Фактори виникнення політичної напруженості знаходяться у центрі уваги таких вітчизняних вчених: Н. Паніної, Є. Головаха, С. Шубіна, І. Мощенка, Е. Ожиганова та інших.

Автор мав на меті – систематизувати чинники політичних протестних настроїв, що дасть змогу, побачити багатоаспектність феномену «політичного протесту» та складність його механізму.

Так, Є. Головаха у своїх роботах до основних чинників, що підвищують ймовірність масової участі населення в різних акціях політичного протесту, відносить наступні характеристики соціальної ситуації і політичної культури населення:

- високий рівень незадоволеності населення умовами життя (в першу чергу - матеріально-економічними);
- підвищення рівня недовіри до структур влади і політичних лідерів;
- низький рівень політичної залученості – участі населення у легітимних формах суспільно-політичного життя (членство в партіях, політичних рухах, асоціаціях, участь у виборах, доступні контакти з представниками влади і т.п.);
- низький рівень політичної ефективності – відчуття людиною можливості впливати легітимним шляхом на соціальні процеси та політичні рішення, що зачіпають його безпосередні інтереси [1, с. 35].

Оцінюючи сучасну суспільну ситуацію за даними показниками, слід зазначити, що більшість громадян України відчують незадоволеність своїм становищем у суспільстві та матеріальними умовами життя, не довіряють державним структурам і політичним інститутам. В умовах масової недовіри до держави роль рушійної сили реформ могла б належати інститутам громадянського суспільства. Однак основні політичні інститути громадянського суспільства розвиваються вкрай повільно і несподівано. За останні роки істотно знизилася підтримка населенням інституту багатопартійності, знижується і залученість людей в діяльності суспільно-політичних організацій. Для України є характерним низький рівень політичної ефективності, який проявляється в стійкій і повсюдній переконаності громадян України в тому, що вони нічого не зможуть зробити, якщо представники центральної або місцевої влади будуть утискати їх права та інтереси.

Але, не зважаючи на досить критичний стан усіх перерахованих показників, в українському суспільстві не спостерігається масової протестної мобілізації.

Дещо інші чинники політичного протесту висуває дослідник С. Шубін. В узагальненому вигляді науковець зводить їх до наступних:

- обмеженість матеріальних ресурсів та ціннісних орієнтацій і значні

обмеження з боку представників влади;

- протилежність інтересів мас з інтересами правлячої еліти (сюди ж можна додати також суперечки всередині еліт) [2, с. 157].

Але на нашу думку, цих чинників також замало для виникнення масового протестного вибуху, особливо, що стосується протилежності інтересів мас з інтересами правлячої еліти, тобто це негативна оцінка дій влади з боку населення, яка є на сьогодні досить високою (так у березні налічувалось 52, 7% тих, хто не підтримує діяльність Президента України Віктора Януковича; 54, 9% тих, хто не підтримує діяльність ВРУ; та 52,4% частка тих, хто не підтримує діяльність уряду [3]), але все ж таки не сприяє утворенню масових протестних акцій. Зіткнення інтересів в середині еліти, з яскраво вираженою конфронтацією не зникає з політичного поля з 2004 року. Не варто зводити значення цих факторів на нівець, проте, на нашу думку, слід більш глибоко їх проаналізувати, задля створення повної картини виникнення політичних протестних дій.

Політична протестна напруженість має у своїй основі дію різних чинників або їх поєднання. Неможливо побудувати жорстку ієрархію факторів політичного протесту для будь-якої країни і ситуації. Кожного разу це буде свій набір. Однак можна виробити концептуальну схему, в якій дослідник буде оцінювати відносну вагу окремого фактора, а також їх взаємозв'язок для своєчасного вжиття заходів, щоб впливати на ситуацію і направити розвиток політичного процесу в конструктивному напрямку. На думку автора, слід систематизувати чинники, що впливають на політичну напруженість. Це можна зробити за допомогою схеми, в якій, на думку автора, слід виділити глобальний рівень, державний, груповий та особистісний (Рис 3.1.).

Рис.3.1. Схема чинників, які впливають на формування протестних настроїв

Виділення глобального рівня факторів узгоджується з тезою Х. Майалла, згідно з яким «в умовах глобалізації аналіз конфліктів повинен враховувати соціальний, регіональний і міжнародний контексти. Ми повинні розглядати

як сприяють побудові світу фактори, так і фактори, що збільшують конфлікт на всіх рівнях, від насильницького початку до періоду після його дозволу» [4, с. 340]. Глобальний рівень (зовнішнє коло) складають загальносвітові процеси, міжнародні тенденції розвитку, політичні актори зовнішні до розглянутого регіону. Наприклад, світова економічна криза, кольорові революції, міжнародні кризи, руйнування біполярного світу тощо.

Державний рівень (середнє коло) відповідно складають процеси на рівні держави: позиція центральної влади, криза державної влади, системна криза в державі, закони, правова система держави тощо. Він представлений набором факторів: економічні, соціальні, політико-інституційні, культурні, конфесійні, екологічні, демографічні, історичні, етнічні, правові тощо.

Всі рівні факторів впливають на інтереси і потреби великих мас людей, які складають наступне коло моделі. Тобто, тут знаходяться незадоволені базові потреби більших мас людей. Однак соціально-політична напруженість може виникати від усвідомлення людьми обмеження своїх прав та інтересів (теорія відносної депривації). Тут велику роль відіграють актори політичної системи - групи інтересів (наприклад, етнічні еліти, неурядові організації), які за допомогою різних інструментів, найчастіше, засобів масової інформації, інтернету формують певну думку, артикують ідеї.

В центрі схеми розташований особистісний рівень, на який постійно здійснюється вплив усіх попередніх груп факторів, але лише від особистого рішення прийняти участь у протестних діях, буде залежати масова мобілізація суспільства. Серед особистісних факторів, що обмежують можливості прояву політичного невдоволення насамперед слід назвати такі як: природні обмеження (похилий вік і поганий стан здоров'я), суб'єктивні причини (недостатня політична грамотність, недовіра політичним лідерам і невіра в можливість «пересічної людини» вплинути на рішення влади, страх життя).

Запропонована схема відображає багатофакторну обумовленість виникнення політичного протесту. Політичний протест, виходячи з цього, є сукупністю факторів і причин, їх взаємодією та взаємовпливом, що формує кризову ситуацію і сприяє її ескалації. Окремо один від одного ці фактори не формують умови, в яких виникає протест. Комплексний аналіз політичної напруженості виявляє «больові точки» політичного процесу.

Дослідження чинників протестної напруженості є необхідним для запобігання конфліктів, соціально-політичних «вибухів», тобто різкого переходу політичної напруженості у відкриті протестні дії, що мають деструктивний характер для суспільства, існуючої системи владних відносин. Своєчасне вжиття заходів, що компенсують негативну дію чинників, які створюють політичну напруженість, дозволить керувати політичним процесом.

Література:

1. Головаха Е.И. Панина Н.В. Потенциал протеста украинского общества / Е.И. Головаха, Н.В. Панина // Социологические исследования – 1999. – № 10. – С. 31 – 40.
2. Шубін С.П. Соціально-філософські аспекти сучасного політичного конфлікту на Півдні України / С.П. Шубін // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Вип. 6. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 157 – 160.
3. Дослідження громадської думки. У яких випадках Ви могли б взяти участь у

законних акціях протесту (мітингах, демонстраціях, пікетуваннях)? [Електронний ресурс] // Центр Разумкова. Офіційний веб-сайт. – 2013. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=584 – Назва з екрану.

4. Етнополітичний конфлікт: пути трансформації: настольная книга Бергхофского центра / Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН; пер. с англ. Л.Зиминой, Н. Кулаковой. – М.: Наука, 2007. – 584 с.

Ворсина К.

ЕС ИЛИ ТАМОЖЕННЫЙ СОЮЗ. ДИЛЕММА УЗНИКА

«Налево пойдешь – смерть найдешь, направо пойдешь – коня потеряешь, прямо пойдешь – счастье найдешь...».

Вот уже как 20 лет перед Украиной стоит вопрос о дальнейшем пути развития. И хотя в далеком 1994 г. Украина все же подписала соглашение о партнерстве и сотрудничестве с Европейским союзом, что было стратегической необходимостью, окончательный и «бесповоротный» выбор так и не был сделан.

Но как гласит древнее философское изречение: «У всего есть начало и всему есть конец», именно поэтому вопрос об интеграции сегодня буквально «встал ребром».

Так куда же нам двигаться: на Запад или на Восток?

Проблема выбора

Анализом всех аспектов интеграционного процесса посвящено исследование Института стратегических оценок при Президентском фонде Леонида Кучмы «Украина».

В исследовании особое внимание уделяется разъединенности украинского общества и низкому уровню политической культуры населения.

Каждая из политических сил в Украине расставляет приоритеты интеграционного процесса по-своему. Одни отдают предпочтение европейскому вектору, другие – евразийскому. Все это в равном соотношении. Традиционно Запад, Север и Центр Украины больше поддерживают соглашение с Евросоюзом. Донбасс, Юг и Восток – вступление в Таможенный союз (по версии социологической группы «Рейтинг»). И это проблема.

Для решения этой дилеммы необходимо разложить каждый из вариантов «по полочкам».

Правовой аспект

Правовой аспект, прежде всего, подразумевает сохранение суверенитета и государственности. Поэтому дальнейшие «телодвижения» должны исходить именно из этого принципа.

- *Таможенный союз*

- Евразийский проект разработан Россией по модели Европейского союза и необратимо повлечет за собой политическую и экономическую гегемонию Москвы;

- национальные законодательства государств-членов негармонизированы с договорно-правовой базой ТС. Положения Таможенного Кодекса ТС часто противоречат нормам национального законодательства государств – членов. Это приведет к ведению таможенного дела на территории той

страны, где законодательство будет более лояльным;

- юрисдикции судебных органов Украины во внешнеэкономической сфере ограничиваются полномочиями Суда ЕврАзЭС.

Таким образом, Украина потеряет возможность влиять каким-либо образом на свою таможенную политику, в связи с формированием единой таможенной политики для государств-членов организации, что приведет к сужению суверенитета. Ключевым игроком в этой «сборной солянке» станет Российская Федерация.

- *Европейский Союз*

- к украинскому законодательству должна быть инкорпорирована значительная часть правового наследия ЕС;

- развитие отношений на основе общих ценностей: демократия, соблюдение прав человека и фундаментальных свобод, верховенство права;

- подтверждение того, что ЕС признает Украину европейским государством, что разделяет общую историю и общие ценности государств-членов и ЕС в целом.

Таким образом, правовой аспект интеграции в ЕС не имеет, по крайней мере, очевидных «подводных камней». Наоборот, поощряет стремление выстроить «идеальное», а значит демократическое общество.

Однако необходимо учесть специфику украинского менталитета, низкий уровень политического сознания и другие цивилизационные особенности.

Экономический аспект

Является ключевым.

В мировой практике развитие интеграционных процессов осуществляется по принципу наличия тесных торгово-экономических связей. По этому принципу было создано большинство торгово-экономических союзов мира.

Показателем торгово-экономических отношений является часть внутриблочной торговли во внешнеторговом обороте.

По этому показателю среди основных торгово-экономических союзов ТС находится на последнем месте. Часть внутриблочной торговли в ТС составляет всего 11%, что в 6 раз меньше чем в ЕС.

В сфере экономики ТС выглядит более понятным и выгодным.

Не секрет, что украинские товары не отличаются высоким качеством, однако на российском рынке они все же котируются.

К примеру, продукция машиностроения (железнодорожные транспортные средства) экспортируется в Россию и страны ТС.

Украинский экспорт в ЕС – это преимущественно сырье, полуфабрикат и продукция с низкой степенью обработки (металлы, железная руда, семена и т.д.). В то же время на страны Таможенного союза приходится основная доля украинского экспорта товаров с высокой степенью переработки. Это продукция агропромышленного комплекса, машиностроения, авиации, производства двигателей, судостроения, энергетики.

В целом, более 64% общего экспорта украинского машиностроения приходится на страны СНГ. А это – рабочие места, заработная плата, наполнение бюджета.

Таким образом, это дает нам право полагать, что страны ЕС заинтересованы в Украине, как, прежде всего, в сырьевом придатке и рынке

сбыта своих товаров.

ТС предполагает сотрудничество в сфере высоких технологий, авиастроении (совместный выпуск Ан-124 и др.), атомной энергетики и т.д.

Результатом вступления в ТС вероятно станет снижение цены на газ для Украины, что благоприятно скажется на экономике государства и благосостоянии граждан. А не это ли является решающим фактором в данном аспекте?

Политический аспект

«Именно как член Таможенного Союза мы и можем участвовать в переговорах. А, подписав соглашение об ассоциации с Евросоюзом, мы получим возможность лишь наблюдать за этой интеграцией со стороны и окажемся в качестве «серой зоны», экономической и политической, которая никому, в общем-то, не интересна», - Виктор Медведчук.

На мой взгляд, Украина наиболее комфортно будет «чувствовать себя» в составе именно Таможенного союза.

Это связано, прежде всего, с цивилизационными, геополитическими и культурными особенностями.

«Запад – безнадежная любовь России...». Данное высказывание очень уместно в описании политического аспекта интеграции с ТС.

Мы рискуем стать «непонятыми» для стран Европы, а в некоторой мере даже предстать варварами. Это обусловлено ментальностью, религиозными отличиями, моралью.

Поэтому только вхождение в ТС, на мой взгляд, сможет обеспечить цивилизационное будущее для украинского общества.

Габібулаєва Д.

ПЕРЕХІД ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ВІД США ДО КИТАЮ

Актуальність теми:

Держави були і залишаються головними суб'єктами глобального управління в силу збереження та посилення значення територіального імперативу глобального розвитку. Ініціюючої та організуючої ролі державу створені глобальних міжнародних організацій. [2,с.329] На сьогодні ми чітко можемо помітити прагнення Китаю до глобального управління/глобального лідерства перекривши його у США. Шляхи переходу глобалізаційного управління від США до Китаю різноманітні в залежності від країни впливу, КНР почитає з домінування у багатьох сферах, експансійного прояву, своєю пріоритетною участю у світових організаціях, як ШОС, АСЕАН, АТЭС. Можливо, цей процес ще затягнеться на десятки років, але все ж таки тенденція глобальних перевтілень на світовому просторі приводить до думки перетворення КНР на країну світового лідера.

Глобальне управління визначають як процес вироблення, прийняття та реалізації стратегічних рішень, спрямованих на підтримання або ж трансформацію параметрів світового порядку з метою здійснення впливу на спрямованість розвитку глобального суспільства [2,с.245], що можна помітити у стратегії КНР до мало розвинутих країн з великим ресурсним

потенціалом.

Глобальне управління є по своїй природі політичне управління, тобто вид політичної діяльності, що полягає в здійсненні управлінського, організуючого впливу на суспільство. Політичний характер глобального управління зв'язаний з виробленням і прийняттям найбільш загальних, стратегічних рішень, а також з масштабами соціального впливу управлінської діяльності. [1,с.37] Глобалізаційне управління також проявляється та зв'язане з політичним світовим лідерством.

На сьогодні також глобалізується ринок робочої сили. Ринки зайнятості все більшої міри визначаються міграційними потоками, не маючи нічого загального з «вільною конкуренцією». У випадку зі спеціалізованою робочою силою така «передача мізків» є важливим інструментом концентрації економічної та інформаційної влади. В міру наростання процесів глобалізації і демографічних диспропорцій буде збільшуватись контрабандне переміщення іноземних громадян, що вже зараз є прибутковим бізнесом з щорічним оборотом від 10 до 12 млрд. доларів.[3]

Слід зазначити, що Китай у цьому році позбавив США статусу найбільшого в світі імпортера нафти. За даними Управління з енергетичної інформації (EIA), споживання нафти в КНР перевищила виробництво на 6,3 млн барелів на день (у США цей показник склав 6,1 млн барелів). США були змушені заповнити дефіцит, підкреслює EIA. Управління прогнозує, що тенденція збережеться і в 2014 році.[4]

Передбачається, що країна буде з задоволенням інтегруватися і бути дипломатом у всіх питаннях для того, щоб захистити свої інтереси. Побожування викликає лише те, що цей зсув може перевернути світ: нафта буде оцінюватися в юанях, а не в доларах. Цей перехід може відбутися, якщо юань стане повністю конвертованим, а Пекін відмовиться від своєї нинішньої політики маніпуляції валютним курсом. Це, за прогнозами HSBC, відбудеться не раніше 2017 року.[6]

Звичайно, у військовому відношенні США залишається неперевершеною, але це далеко не завжди відіграє визначальну роль у геополітиці. Незважаючи на всі перераховані вище проблеми, автор упевнений: у майбутньому Китай перевершить США і зможе перехопити глобальне управління у світі. По-перше, тому що університети КНР щорічно випускають близько семи мільйонів дипломованих фахівців. До 2020 року в країні буде 195 мільйонів випускників вузів, а це більше, ніж вся робоча сила США. Більше того, за словами Льюїс, Китай вже став світовим лідером за кількістю заявок на патенти і товарні знаки, що допоможе просунути свої товари по всьому світу.

По-друге, в Китаї відбувається наймасштабніша урбанізація за всю світову історію: до 2025 року в країні з'явиться 221 новий місто з населенням більше мільйона чоловік. Для порівняння: у сьогоднішній Європі таких міст всього 35.

По-третє, незважаючи на підвищення заробітної плати та кризи, Китай як і раніше відіграє провідну роль у світовому виробництві та торгівлі.

По-четверте, КНР створює глобальну транспортну інфраструктуру - «євразійські сухопутні мости», які полегшать китайські поставки на

європейський, азіатський і африканський ринки.[8]

Світове домінування США звалилося з двох основних причин. Перша причина - це що почалося в середині двохтисячних років масштабний перерозподіл політичного, економічного та військового впливу в світі, викликане динамічним підйомом нових центрів сили і відродженням старих. Друга головна причина - це те, що США нарobili купу помилок. Вони спробували трансформувати м'яку гегемонію часів Клінтона, часів 1990-х років, у жорстку гегемонію.[5]

Все ж таки, основним змістом світової політики найближчого десятиліття стає глобальне геополітичне протистояння та боротьба за глобальне регулювання Китаю з США.

У Китаї геополітика формувалася політичною практикою і безпосередньо служила політичним потребам держави. Майже всі великі держави Заходу проводили політику експансії і за досить короткий історичний період часу істотно розширили свої території. Так, США з 1783 по 1900 роки збільшили свою територію в 7 разів з 1,53 млн. км² до 9,39 млн. км². Росія з 16 по 20 століття розширила свою територію з кількох сотень тис. км² до 22 млн. км². Територія Китаю ж до початку 20 століття в порівнянні з територією династії Хань, 2000 років тому, залишалася практично без змін.

Однією з особливостей геополітичної стратегії Китаю є те, що вона включає в себе дипломатичну і військову геостратегії. «Дипломатична геостратегія - це стратегія, що виробляється на основі співвідношення сил у ході політичної боротьби з ближніми державами; це генеральний напрямок дій держави в певний період часу проводить політику об'єднання з друзями для боротьби зі своїми ворогами; це основний задум, послідовно здійснюваний в ході зовнішньої діяльності держави, в якому передбачено розподіл сил і визначені стратегічні пріоритети. Серед відомих геостратегій можна назвати такі як «встановити тимчасовий союз з віддаленим державою для розгрому ближнього ворога», «об'єднання по горизонталі і вертикалі».[7]

Висновки:

Таким чином, можна зробити такі висновки:

Фактор занепаду глобального управління США став на сьогодні більш чітким, що дає змогу швидко розвиненому КНР використати цю нагоду та перехопити глобальне управління/світове лідерство у США;

КНР готовий до валютної революції, юань стає валютою світового ринку;

Ресурси світу починають переходити у руку китайського уряду, особливо закупки нафти все перевищують закупки США;

Ринок світу ще більше заповнюється китайськими товарами. КНР патентує бренди та збільшує продовольчі потреби;

КНР проводить політику співтовариства та переходить у положення голови у провідних міжнародних організаціях світу.

Література:

1. Білоус О.Г. Глобалізація та національна стратегія України. – К.: ВО «Батьківщина», 2001.- 300с.

2. Глобалізація управління як мегатенденція сучасного світового розвитку. Монографія.- К.:Вид-во «Генеза», 2004.- 512с.

3. Спецслужбы и политика // Завтра. – 2001.- № 39(408)

4. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://economics.unian.net/rus/news/178201-kitay-obognal-ssha-po-importu-nefti.html>
5. [Електронний ресурс]// Режим доступу: http://rus.ruvr.ru/2013_10_24/Gegemoniju-SSHA-podorvala-mirovaja-diffuzija-sili-4775/
6. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.imperiya.by/rc.html?id=18093>
7. [Електронний ресурс]// Режим доступу: <http://www.geopolitica.ru/article/kitay-v-mirovoy-politike#.Ur4KPXC8Auh>
8. [Електронний ресурс]// Режим доступу:<http://inotv.rt.com/2013-10-14/Ekspert-Kitaj-mirno-otberet-u>

Горностаєв С. І.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

Останні події в Україні сколихнули українське та світове суспільство. Каталізатором протистояння у розрізі «суспільство-влада» стало рішення Кабінету Міністрів України з «призупинення» євроінтеграційних процесів і, як наслідок, відмова від підписання «Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом».

Першоджерело протистояння очевидно знаходиться в сфері державного управління, яке не відповідає настроям суспільства, що відповідно впливає на легітимність всіх гілок влади в Україні в тій чи іншій мірі. Ситуація, що склалася, є чітким сигналом всім учасникам політичного процесу про те, що необхідно переходити від дискусій про найбільш оптимальні варіанти державного устрою до практичної площини вирішення цього питання.

Темою мого наукового дослідження є вивчення впливу становлення громадянського суспільства на партійну систему, отже, проаналізувавши велику кількість матеріалу можу стверджувати, що система державного управління є наслідком історичного розвитку кожної окремої нації і спирається, в першу чергу, на культурні особливості та загальноприйняту законодавчу базу (т. зв. «Романо-германська правова сім'я»).

Відповідно, для аналізу проблеми, що склалася в Україні, необхідно виокремити три основних чинники, що формують стійкі відносини між суспільством та владою. Такими чинниками є:

- 1) політична культура;
- 2) форма правління;
- 3) виборча система.

Слід зазначити, що 2 і 3 чинники найбільше впливають на ефективність функціонування державного апарату.

Термін «політична культура» вперше з'явився лише в XVIII ст. в працях німецького філософа Йоганна Гердера. У сучасній політологічній науці категорія політичної культури є однією з ключових у вивченні особливостей функціонування політичних систем, у поясненні та прогнозуванні політичних процесів. Теоретичне обґрунтування й розробку емпіричних показників політичної культури здійснено в американській політології та політичній соціології у 50 - 70-і роки XX століття. Існують різні підходи

до інтерпретації та дослідження феномена політичної культури. Головна відмінність у цих підходах полягає в розумінні того, яке коло явищ охоплює політична культура у сфері політичного життя суспільства, соціальних груп та особистості.

Політична культура – частина загальної культури, що містить історичний досвід, пам'ять про суспільні та політичні події, політичні цінності та орієнтації, які безпосередньо впливають на політичну поведінку [1].

Традиційний підхід, пов'язаний із першими дослідженнями політичної культури, обмежує об'єкт вивчення єдиною суб'єктивними компонентами — сукупністю політичних установок щодо певної політичної системи. Ширший підхід включає до політичної культури й особливості політичної поведінки людей, і тим виводить її в сферу об'єктивних феноменів політичного життя.

Щодо суб'єктів політичного процесу і, відповідно, «носіїв» певної політичної культури, то зазвичай як таких розглядають соціальних суб'єктів різного рівня — націю, клас, групу, індивіда.

Українське суспільство є досить неоднорідною спільнотою. Часто, для означення цього терміну використовують словосполучення «український народ» чи «народ України». В нашому випадку, більш правильно вживати словосполучення «народ України», як національно-державну спільноту — сукупність людей, котрі ідентифікують себе з Україною як державою і суспільством, де діють певні юридичні та конвенційні норми соціального співжиття. У такому розумінні ми й надалі аналізуватимемо політичну культуру народу, яка є одним із важливіших джерел розвитку України як нової суверенної держави. [2].

Аналіз феномену політичної культури українського суспільства значною мірою спирається на минуле народу - його історію, традиції, етнокультурну генезу, однак, в той же час спрямований передусім у сьогодення та перспективу розвитку української держави й суспільства. Слід зазначити, що політична культура народу є найстабільнішим феноменом політичного життя того чи того етносу, незважаючи на те, чи існує цей етнос як нація з розгорнутими формами соціально-економічної та політичної організації, або ж як населення регіону, включеного в межі держави, утвореної іншим етносом, який домінує у цій державі [3].

Проаналізувавши феномен політичної культури українського суспільства можна зробити висновок, що сучасна політична свідомість народу України характеризується фрагментарністю, адже політична культура багатьох регіонів формувалася під впливом різних історичних та соціальних факторів, що і нині розділяють наше суспільство не тільки по ідеологічним поглядам, а й по ментальним, світоглядним цінностям.

Подолання цих відмінностей остаточно – неможливе, тому найкращим варіантом для України є максимальна децентралізація влади - передача якомога ширших повноважень з центру на місця із одночасним реформуванням органів місцевого самоврядування.

Від 2010 року за формою правління Україна є президентсько-парламентською республікою, що передбачає перенесення центру тяжіння державної влади від парламенту до президента. В умовах вищезазначених реалій, така форма правління не може забезпечувати максимальної

децентралізації. Отже, необхідним є повернення до парламентсько-президентської форми правління як такої, що зможе забезпечити представництво всіх політичних спектрів не тільки у законодавчій гілці влади, а й у виконавчій. Це дасть змогу провадити державну політику в інтересах якомога більшої частини суспільства, чого на даний час не спостерігається.

Тип виборчої системи значним чином пов'язаний з розвитком партійної системи держави, типом діючої виконавчої влади та стосунками між законодавчою та виконавчою гілками влади - тобто формою правління. М. Уоллерстайн, відомий американський дослідник електоральної проблематики, зробив висновок, що сильна президентська гілка влади разом зі змішаною виборчою системою, яка діє на сьогодні в Україні, є джерелом постійної політичної напруги, нестабільної та малоефективної роботи парламенту. Спираючись на роботи М. Уоллерстайна, можна зробити висновок, що для України найбільш прийнятною була б парламентська форма правління з використанням пропорційної виборчої системи, яка найчастіше приводить до влади коаліційні уряди [4].

Виходячи з вищевикладеного можна дійти висновку, що парламентсько-пропорціоналістська форма демократії має явно кращий вигляд за її основні альтернативи щодо залагодження міжетнічних та соціальних протиріч та певні переваги в області економічної політики.

Встановлення парламентсько-пропорціоналістської форми демократії є необхідним етапом для більш розвинутої та глибшої політичної структуризації українського суспільства. Така структуризація зробить політичні партії основним суб'єктом політичного життя в Україні, дозволить підняти партійні культуру на вищий рівень, зробить політичні партії більш ідеологічними, підійме рівень міжпартійної дискусії до вирішення нагальних економічних, соціальних та культурно-світоглядних питань. Середовище політичних партій може стати середовищем, що виведе на політичну арену нових державних лідерів - політиків, економістів, управлінців. Розвиток партійної структури, є необхідною умовою для створення т. зв. «соціального ліфту», коли найосвіченіші та найефективніші представники партій та суспільства загалом, зможуть посідати ключові посади в державі.

Висновком з всього наведеного є те, що тільки комплексний підхід до вирішення проблем в сфері функціонування державного управління, який спирається на одночасне врахування вказаних трьох основних чинників, може дати вчасні і чіткі відповіді на всі ті важкі питання, що стоять перед молодістю українською державою.

Література:

1. Глущенко В. В. Политология: системно-управленческий подход 160 с.;
2. Гавров С.Н. Политическая культура // Социокультурная антропология: история, теория, методология. Энциклопедический словарь. М.: Академический проект, Константа, 2012.- С. 733-740;
3. <http://politzone.in.ua> - Гливинський А. О., Кокорський В. Ф. Концепція соціально-політичних розмежувань С.Ліпсета — С.Роккана і реалії посткомуністичних партійних систем;
4. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность.- Полис.- 1992.- №6.

ВИЗАНТИЙСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ СИМФОНИИ ВЛАСТЕЙ И ЕЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ.

Симфония властей — концепция, согласно которой светская и духовная власть находятся в состоянии гармонии и синергии. Автором концепции принято считать Юстиниана Великого — византийского императора, правящего с 527 года до самой смерти — 565 года. Правление Юстиниана I ознаменовало переход от римских традиций к византийским принципам правления. Воссоздать могущество Римской Империи императору не удалось, но удалось укрепить централизованную власть, во многом этому сопутствовали его корректные отношения с духовенством и умение консолидировать отношения Церкви и государства.

Большинство римских императоров всячески противились Христианскому учению, это подтверждается множественными гонениями на христиан. Язычество было более удобным для правителей, а Христианство, как правило, внедрялось маргинальными слоями общества. Но со временем Христианство обрело совершенно новую функцию: Монотеистическая религия, как нельзя лучше, подтверждала и укрепляла единовластие. Концепция Симфонии находила свое воплощение, в той или иной форме, в большинстве монархических государств. Практически классическую форму концепция приняла в Царской России, за исключением периода правления Петра I.

В тот или иной исторический период концепция слияния государства и Церкви играла определенную роль, выполняла регулятивную функцию. Безусловно, Симфония укрепляла централизованную власть, но, так же, она была идейно-ценностным механизмом. Подобный тандем Сакрального и материального имел влияние на большинство сфер общественной жизни.

Сегодня ментальная ситуация, складывающаяся в Российской Федерации, не многим отличается от обстановки на территории Украины. СССР, Перестройка, новая политика с пережитками старого. При том, внимательно присмотревшись, как Россия, так и Украина вобрали в себя именно негативные моменты, как с Запада, так и с бывшего СССР. Капитализм принял совершенно беспорядочную форму, не способную развить достойную экономику, а советская бюрократия прекрасно прижилась и на постсоветском пространстве. Стоит отметить отсутствие какой-либо идейности, внутреннего двигателя, фиксирующего нематериальные духовные и этические ценности. Самое праздное время в жизни народа — это, зачастую, несколько лет после окончания войны. Именно тогда народ начинает «наверстывать упущенное», что весьма логично для организма, который долгое время находился в стрессовом состоянии, и был ограничен даже в необходимом. Так и после падения идеологии и «Занавеса» мораль и культура превратились в хаос. Тут речь идет не о новом либеральном обществе, освободившемся от «лап авторитарного зверя», а именно об обществе с ментальным хаосом.

Не известно, что именно послужило основной причиной, но последние

год-два можно проследить внедрение идейного и культурного аспектов РПЦ на территории Российской Федерации. Можно заметить, что реакция российского общества разносторонняя: часть населения видит в этом лишь поверхностный обрядовый характер, среди другой части населения авторитет РПЦ крепнет. Для Российской Федерации внедрение данной концепции не является чем-то далеким и неестественным. Данная концепция позволяет России избавиться от спорного звания «наследницы СССР» и представить себя на мировой арене уже под другим углом. К тому же, культурное историческое наследие достаточно богато, чтобы быть отличным дополнением к Симфонии. Конечно, было бы замечательно, если бы внедрение повлияло на ментальную картину, на духовную и моральную сферу жизни российского общества.

Период постсоветского желанья «хлеба и зрелищ» отходит на второй план. Обществу хочется стабильности и спокойствия. Безусловно, странам-выходцам из СССР нужен внутренний двигатель. Но в мире без стереотипов большинство явлений превращаются именно в стереотип, к сожалению, это же происходит и с духовной жизнью. Мы видим лишь оболочку религиозности, не видя самого главного — сути. Но в период деформации института семьи, сомнительной гендерной политики, распространения разрушающих зависимостей и идеологического хауса такая суть была бы весьма кстати.

Теперь рассмотрим, как именно внедряется данная концепция в Российской Федерации.

Новые реформы, в первую очередь, коснулись образования. Курс основ религиозной культуры и светской этики был введен в большинстве российских школ с 1 сентября 2012 года. Предмет был разбит на модули «Основы православной культуры», «Основы исламской культуры», «Основы буддийской культуры», «Основы иудейской культуры», «Основы мировых религиозных культур» или «Основы светской этики», из которых школьники могут выбрать более подходящий для них. Изначально большинство учащихся выбрало «Основы светской этики», но со временем статистика изменилась в пользу «Основ православной культуры». Здесь бы хотелось отметить весьма спорную идею о едином учебнике истории, предложенную В.В. Путиным в феврале 2013 года.

Безусловно, новая политика коснулась ТВ эфиров и других СМИ. С октября 2013 года ОРТ стал транслировать документальный многосерийный фильм о династии Романовых. Каждую субботу этот же канал транслирует проповедь Патриарха Московского и всея Руси Кирилла. На территории Российской Федерации функционирует такие Православные ТВ каналы, как: «Спас», «Радонеж-ТВ», «Союз», «Радость моя», «Верую», а также радио-станции «Радонеж» и «Благовещение». В интернет просторах все чаще появляются и развиваются сообщества, посвященные Православной культуре и традициям.

«Церковно-государственные отношения в России будут развиваться в духе Симфонии», - считает представитель РПЦ МП при международных европейских организациях епископ Венский и Австрийский Иларион.

«Церковь и государство в России стремятся к Симфонии», - утверждает

епископ-композитор РПЦ МП Иларион (Алфеев). А так же он добавил: «В современной России, в отличие от Византии, Церковь отделена от государства, и это является залогом того, что у симфонии не будет дирижера в лице главы государства или какого-либо государственного чиновника».

Сумеет ли российское общество принять новые ценностные ориентиры, или же увидит в вышеизложенных реформах только обрядовый характер, и сможет ли старинная политическая концепция быть актуальна в современности покажет только время. Но в нашем циклическом мире тенденции, зачастую, черпаются из прошлого, по-этому такая вероятность есть.

Гросфельд Е. В.

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ ВЛИЯНИЯ УКРАИНСКОГО БИЗНЕСА НА ВЛАСТЬ

Процесс тесного взаимодействия бизнеса и политики, а зачастую и сращивания, присущ практически всем экономикам стран постсоветского пространства. До сих пор сложно понять, где в Украине заканчивается роль и возможность государства влиять на процесс управления экономикой. Такая ситуация неопределенности очень часто вызывает негативные реакции в обществе, а также среди малого и среднего бизнеса.

Крупный бизнес в Украине ищет свободные ниши для своей деятельности. Но, в отличие от мелкого и среднего, он завязан на технологической цепочке власти. Прежде всего – в финансовой части, затем в компоненте технологии управления обществом, в политических структурах, в публицити и т. п. Здесь учитываются абсолютно все факторы, начиная от настроений социума, этапа формирования властных структур и заканчивая финансовыми институтами. Не учитывая этих факторов, бизнес сегодня не сможет реализовать крупные проекты. Чем больше конкретные чиновники вмешиваются в конкретные бизнес-решения, тем больше экономика имеет ручное управление [1].

В Украине более низкие стандарты во взаимодействии бизнеса и власти, чем в других странах, в т.ч. и постсоветского пространства. Пока не выработаны более цивилизованные формы, которые не допускают слишком явных ситуаций, когда власть дает предпочтение тем или иным бизнесменам. В развитых странах с уровнем высокой культуры и демократии развиты сбалансированные механизмы, которые позволяют сам процесс лоббирования сделать цивилизованным, существует специальное законодательство на эту тему.

Наблюдая за украинским парламентом, становится понятным, что большинство народных избранников передают свои активы управляющим компаниям или людям. Иногда, напрямую не владея бизнесом, они сохраняют более явное влияние на определенные компании и не скрывают этого. Приближенные к власти бизнесмены сегодня имеют возможность получить лучший доступ к определенным заказам, контрактам. Они активно используют свое влияние для того, чтобы быть впереди своих конкурентов в

получении тех или иных государственных заказов. Связи и влияние играют колоссальную роль, и к сожалению, построить исключительно идеальную систему, когда знакомства ничего не решают в этом деле, наверное, не получится в любой стране, не говоря уже об Украине.

В ежегодном рейтинге легкости ведения бизнеса, подготовленном Международной финансовой корпорацией (IFC), позиции Украины снизились со 149 на 152 место. В то же время такие страны как Молдова и Македония совершили значительный рывок вперед – на 18 и 12 позиций соответственно. Украина могла бы уже давно быть на уровне ведущих европейских стран, если бы в развитии бизнеса была заинтересована украинская власть. При этом, данный рейтинг формирует Международная финансовая корпорация (IFC), которая является подразделением Всемирного банка. По своей сути это яркий представитель крепкого и расчетливого западного банка, который рискует работать в нестабильной среде, но за это хочет получать большую доходность. Эти институты не стремятся к государственным гарантиям, потому их решения о выдаче кредитов не зависят от политики. Их интересует наиболее конкурентоспособный бизнес, старающийся работать «в белую» и не связанный с партократией. Их интересует сам бизнес, а не его дружба с госдепом. IFC, желая свести к минимуму возможные риски, изучает бизнес-показатели, чтобы иметь возможность оказывать влияние в нужном направлении. Их интересует налоговая и регуляторная политика, уровень коррупции и т.п. - вещи, прямо влияющие на развитие бизнеса. Общая ситуация в стране и политические моменты им не интересны.

Падение Украины в рейтинге объясняется тем, что большинство улучшений, о которых говорят чиновники, не более чем декларации. Бизнес страдает от большого количества проверок и необъективных решений. Не работают в полную силу законы, регулирующие сферу предпринимательства, прежде всего закон о разрешительной системе. Виной всему – большая коррупционная составляющая. Исполнительный директор Европейской Бизнес Ассоциации (ЕБА) Анна Деревянко отметила, что неутешительные показатели рейтинга в целом были вполне предсказуемы, т.к. индекс инвестиционной привлекательности Украины продемонстрировал резкое падение еще по результатам третьего квартала нынешнего года [2].

Общество уже готово признать, что способствование развитию бизнеса на государственном уровне как способ увеличения благосостояния всех граждан, всё-таки может стать реальностью и в Украине. Однако методы, использовавшиеся ранее, однозначно признаются недопустимыми. Таким образом, разделение власти и бизнеса предполагает, пожалуй, только один сценарий дальнейшего развития ситуации – тот, которому следовали все демократические государства.

Рано или поздно все они приходили к необходимости создания цивилизованного механизма лоббирования интересов бизнеса во власти: через лоббистские структуры, взаимодействующие с парламентом, через организации совещательного типа при органах исполнительной власти, через организации, разрабатывающие альтернативные правовые акты и уточнения к уже существующим и т.д.

В идеале параллельно с «отдалением» и «удалением» бизнеса правительство должно немедленно создавать правовую базу для деятельности лоббистских структур, и даже предпринимать активные меры, которые бы содействовали созданию первых таких структур. Это могут быть профинансированные из бюджета тренинги, поездки за рубеж для обмена опытом, получение дополнительного узкоспециализированного образования и т.д. То есть, государство должно как можно скорее не просто создать правовое поле для легальной лоббистской деятельности, но и «затолкать» в это поле максимально большее число субъектов предпринимательской и лоббистской деятельности.

В целом можно выделить две основные проблемы, препятствующие проведению реформ в регионах Украины:

1. Формальное выполнение законодательства регулирующего предпринимательскую деятельность, а иногда и просто «имитация» поддержки предпринимательства на местах.

2. Недостаточная активность бизнеса по участию в реализации государственной политики в сфере развития предпринимательства в регионах [3].

С целью изменения сложившейся ситуации необходимы разработка и внедрение мер, которые предполагают законодательное закрепление правовых механизмов влияния представителей общественных объединений и бизнеса на власть, а именно: разработка и принятие проекта закона «Об общественном контроле в Украине»; разработка и принятие проекта закона «О лоббистской деятельности в Украине», который должен определить: предмет лоббирования, права и обязанности субъекта лоббистской деятельности, публичную систему контроля над ней, виды незаконного лоббизма, основные меры ответственности за нарушения норм; принять проект закона «О саморегулируемых организациях», внесение изменений в Кодекс об административных правонарушениях и норм, устанавливающих ответственность должностных лиц органов государственной власти и местного самоуправления за нарушение прав и противодействия деятельности общественных объединений бизнеса, предусмотренных законодательством Украины.

Литература:

1. Дубко С. Крупный бизнес в Украине завязан на технологической цепочке власти [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.depo.ua/ru/ekonomika-i-biznes/ekonomika/stanislaw-dubko-krupnyi-biznes-v-ukraine-zavjazan-na-tehnologicheskoi-cepochke-vlasti.htm>.

2. Данько В. Малый и средний бизнес власти не нужен [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://rost-business.ru/vladimir-danko-malyj-i-srednij-biznes-vlasti-nuzhen.html>

3. Ветров В. Концепция предоставления правовых механизмов представителям бизнеса по участию в формировании и реализации государственной политики в сфере предпринимательства [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://businesseuro.jimdo.com/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%B1%D1%8B%D1%82%D0%B8%D1%8F/>.

«РАДА З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН»: «ФАБРИКА ДУМОК» ЧИ
ТІНЬОВИЙ УРЯД?

Терміном «мондіалізм» (від лат. «mundus», фр. «monde» – «світ») прихильники теорії латентних структур позначають особливий світогляд частини політичного істеблішменту Заходу, носії якого вважають, що настав час для встановлення прямого правління «світового уряду», що змінить форми модерної державної, національної влади з її традиційними вищими державними інститутами – урядами, президентами, парламентами тощо. Фактично, російські геополітики (зокрема, О. Дугін) під мондіалізмом розуміють «скасування національного суверенітету держав і націй, добровільну передачу влади якійсь дивній, тіньовій, наднаціональній еліті, ніким не обраній і ніким не контрольованій» [1].

Перші організації правомондіалістського напрямку виникли на рубежі XIX-XX ст. Впродовж XX ст., стверджують прихильники теорії латентних структур, мондіалістські організації, які уникали зайвої реклами і часто носили секретний характер, змінили чимало назв. Існували «Універсальний рух за світову конфедерацію» Г. Девіса, «Федеральний Союз» і навіть «Хрестовий похід за Світовий Уряд» (організований англійським парламентарем Г. Асборном у 1946 р.) [2]. Нині, на думку прихильників згаданої концепції, у центрі структури мережі мондіалізму перебувають такі неурядові організації, як «Рада з міжнародних відносин» (Council on Foreign Relations (CFR)), «Тристороння комісія» (Trilateral commission), «Більдерберзький клуб» (Bilderberg group).

«Рада з міжнародних відносин» виникла після Першої світової війни (1921 р.), як суто американська структура з ініціативи родини Рокфеллерів та за підтримки Дж. П. Моргана як філіал «Фонду Карнегі за всесвітній мир», об'єднавши найбагатших людей, серед них Меллона, Форда і Карнегі. Примітно, що створення цієї тіньової організації відбувалося синхронно з формуванням офіційної Ліги Націй. Сьогодні цей інститут очолює Річард Хаас (Richard Haass). Від заснування і донині важливою метою функціонування CFR є вироблення американської стратегії в планетарному масштабі, а кінцевою ціллю проголошувалась повна уніфікація планети і створення «світового уряду». Йдеться про скорочення «максимально великої кількості маленьких держав для створення Світового Уряду, контрольованого особливо хижими фінансистами планети» [3].

Офіційно CFR декларує себе як проамериканська організація, видавець, «фабрика думок», що спеціалізується на зовнішній політиці США та міжнародних справах. На офіційному сайті CFR, місія цієї організації декларується, щоб бути «ресурсом для своїх членів, урядовців, бізнесменів, журналістів, викладачів та студентів, громадських та релігійних лідерів, та інших зацікавлених громадян для того, щоб допомогти їм краще зрозуміти світ та вибір зовнішньої політики, що стоять перед США та іншими державами» [4].

Крім президентів США (сім американських президентів були членами

організації, за винятком Р. Рейгана, досі ними є Білл Клінтон та Джордж Буш молодший), міністрів, послів і високих державних чиновників, CFR включає сьогодні провідних банкірів і фінансистів, керівний склад ТНК і найбільших фірм, елітну професуру, власників і топ менеджерів інформаційних мереж (CNN, NBC, LE, AP), конгресменів, суддів Верховного Суду США, генералітет НАТО, CIA й інших спецслужб. Характерно, що інкорпорація «силовиків» до складу CFR відбулася 1947 р., тобто збіглася з початком «холодної війни»; саме тоді провідні ролі в цій організації відігравали А. Даллес, Г. Кіссінджер, Зб. Бжезинський. Саме в цьому колі і ці особи розробляють основні стратегічні рішення, що потім здійснюються через американську політичну, військову і фінансову міць за підтримкою європейських держав, цілком і повністю залежних від мондіалістського лобі [5].

Отож, CFR є «консультативним органом» при американському уряді й видає впливовий журнал «Foreign Affairs». Ця організація часто проводить засідання, на яких урядові чиновники, глобальні лідери та визначні члени зовнішньополітичної спільноти обговорюють основні міжнародні питання. У межах CFR існує «фабрика думок» – програма досліджень Д. Рокфеллера, до складу якої входять понад п'ятдесят вчених, а також десять стипендіатів з різних регіонів планети, які досліджують важливі питання, що формують порядок денний міжнародного співтовариства. Ще в 1940-х рр. були започатковані «Дослідження війни і миру» (War and Peace Studies), що фінансувалися виключно за рахунок Фонду Рокфеллера. Секретність, що оточувала цю групу, була такою, що члени CFR, що не були залучені до її роботи, були в повному невіданні про існування цієї дослідницької групи. Група займалась чотирма функціональними тематиками: фінансово-економічною, безпеки і озброєнь, територіальною та політичною.

У статті під назвою «Джерела радянського поведінки» («The Sources of Soviet Conduct») (1947) член цієї дослідницької групи Дж. Кеннан (George Kennan) ввів термін «стримування». Цей есей виявився вкрай впливовим в американській зовнішній політиці впродовж семи майбутніх президентських адміністрацій. В. Банді (William Bundy) очолив групу дослідників, яка заклала основу для подальшого створення плану Маршалла та НАТО. Д. Ейзенхауер (Dwight D. Eisenhower) очолював дослідницьку групу CFR, коли він займав пост президента Колумбійського університету. Ставши президентом, Д. Ейзенхауер призначив державним секретарем Дж. Ф. Даллеса (John Foster Dulles), одного з членів CFR. Згодом, після засідання з питань «ядерної зброї і зовнішньої політики» на авансцену американської геополітики виходить Г. Кіссінджер (Henry Kissinger), який у 1969 р. був призначений президентом Р. Ніксоном радником з національної безпеки. У подальшому ідеї представників CFR служать «живильним середовищем» для важливих напрямів американської політики, таких як взаємне стримування, контроль над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї [6].

На сучасному етапі у рамках CFR розробляється програма під назвою «Міжнародні інститути та глобальне управління» («International Institutions and Global Governance»), метою якої є визначення інституційних вимог для ефективного багатостороннього співробітництва у XXI столітті. До прикладу, Незалежна цільова група з питання про майбутнє Північної

Америку у травні 2005 р. опублікувала доповідь №53 під назвою «Будівництво північноамериканського співтовариства» («Building a North American Community»). Центр гео економічних досліджень Моріса С. Грінберга (Maurice S. Greenberg Center for Geoeconomic Studies) працює, щоб сприяти кращому взаєморозумінню між політиками, науковцями, та зацікавити громадськість тим, як економічні та політичні сили взаємодіють з метою впливу на глобальні процеси. Центр з превентивних дій (Center for Preventive Action (CPA)) прагне допомогти запобігти, послабити або усунути конфлікти по всій планеті і розширити обсяг знань в галузі запобігання конфліктів. Відтак, створюються форуми, що об'єднують представників урядів, міжнародних урядових та неурядових організацій, корпорацій та громадянського суспільства, з метою розробки оперативних і своєчасних стратегій для просування миру в конкретних конфліктних ситуаціях [7].

Вчені CFR пропонують висновки та дають політичні рекомендації адміністрації Президента США, звітують перед Конгресом, служать ресурсом дипломатичної спільноти, взаємодіють із засобами масової інформації, публікують книги, звіти, статті з проблематики зовнішньої політики. Для окремих дослідників парадокс діяльності CFR полягає в тому, що ця організація активно розробляє планетарну концепцію для США, що формується на основі особливих внутрішніх факторів, яка, однак, багато в чому суперечить інтересам Сполучених Штатів Америки, як держави. З цієї причини діяльність CFR і донині гостро критикують [8].

Отож, навколо CFR є чимало дискусій, пов'язаних з теорією змови. Зі свого боку представники CFR обґрунтовують конфіденційність їх досліджень, зазначаючи, що вона необхідна не тому, що вони поділяють або обговорюють секретну інформацію, а тому, що закрита система дозволяє учасникам випробовувати нові ідеї з іншими її членами. З іншого боку, CFR обвинувачують у змові, щоб побудувати один світовий уряд, згадуючи значну кількість високопоставлених урядових чиновників (разом з світовими лідерами бізнесу та діячами впливових ЗМІ), що є членами цієї організації, а також ту значну кількість аспектів американської зовнішньої політики, до вирішення та регулювання яких її члени були залучені [9].

Література:

1. Дугин А. Угроза мондиалізма-2 / А. Дугин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conspi.ru/publ/a_dugin_konspirologija/ugroza_mondializma_2/17.
2. Тихонравов Ю. В. Мондиалізм // Геополітика / Ю. В. Тихонравов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://society.polbu.ru/tihonravov_geopolitics/ch26_i.html.
3. Чемшит О. О. Наддержавний рівень політичного правління: «новий світовий порядок» / О. О. Чемшит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otherreferats.allbest.ru/political/00292834.html>.
4. Council on Foreign Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://en.wikipedia.org/wiki/Council_on_Foreign_Relations.
5. Чемшит О. О. Наддержавний рівень політичного правління: «новий світовий порядок» / О. О. Чемшит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otherreferats.allbest.ru/political/00292834.html>.
6. Council on Foreign Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://en.wikipedia.org/wiki/Council_on_Foreign_Relations.
7. Там само.
8. Чемшит О. О. Наддержавний рівень політичного правління: «новий світовий

порядок» / О. О. Чемшит [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://otherreferats.allbest.ru/political/00292834.html>.

9. Council on Foreign Relations [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://en.wikipedia.org/wiki/Council_on_Foreign_Relations.

Дубовик Н.А., Ковальчук Л.С.

МІСЦЕ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ У КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

Дуже чимала частина політики відбувається у свідомості людей, адже політика формується нашими ідеями, цінностями і уявленнями про те, як повинно бути організоване суспільство, а також і нашими очікуваннями, надіями і зостереженнями у відношенні до держави. Насправді, наше сприйняття реальності не тільки може виявитися важливіше її самої, а здебільшого саме воно і є реальність. Усе це вказує на значення того, що називається політичною культурою. Переконавання і цінності людей формують їхнє ставлення як до політики взагалі, так і до того державного ладу, при якому вони живуть. Політологи в таких випадках говорять про проблему легітимності режиму, а легітимність, в свою чергу, є запорукою політичної стабільності і життєздатності цього ладу. Тому, владі потрібно застосовувати комунікації для управління свідомістю людей, для підтримки своєї легітимності на належному рівні.

Однак, зазначимо, що підхід до вивчення політичних позицій і цінностей крізь призму цивільної культури зіштовхнувся з критикою. Сумнівним тут здається те, що політику (стабільність демократій) звели до психології. Особливо різкі заперечення викликали теми політичної пасивності Алмонда і Верби, а саме їхня переконаність у тому, що підпорядкування авторитету влади – є політично здорове явище: «Активний громадянин зберігає свої традиціоналістські, неполітичні зв'язки, рівно як і свою пасивну роль підданого» [1, С.122]. Хіба активна участь громадян у політиці не є самою сутністю демократичного керування? Алмонд і Верба дали, по суті, теорію «сплячої собаки, що тільки що нагодували»: Політично пасивне суспільство, тому що блаженствує, від чого, зрозуміло, щасливі і політики. Коли у голосуванні бере участь менше половини суспільства (США), це звичайно говорить про політичне відчуження. До того ж, теорія цивільної культури ґрунтується на недоведеному припущенні, що політична поведінка людей формується домінуючими в суспільстві цінностями і ніяк не навпаки.

Потрібно відслідкувати причинно-наслідкові зв'язки, а саме чи демократичне суспільство породжується визначеною цивільною культурою чи цивільна культура – демократичним суспільством? Зрозуміло, з позицій політичної культури цілком можна оцінювати ступінь політичного здоров'я суспільства. Саме культура є засобом, наперед гарантуючим стабільність демократичного режиму. Алмонд і Верба розуміють політичну культуру як щось зовсім однорідне і майже ключ до національної культури і навіть до національного характеру. Але у суспільстві є підкультури, у ньому існують протиріччя і конфлікти. А радикальні теоретики, взагалі, поділяють суспільство за класовою, расовою і статеву приналежністю.

Так чи інакше, будь-яке суспільство потребує діалогу і знаходження

власного шляху формування політичної культури, а значить і політичної участі і політичної поведінки.

Сучасній Україні загалом властива прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, але помітними є риси ментальності та культури східних народів, зокрема орієнтація на харизматичних лідерів, етатизм, патерналізм, підпорядкованість церкви державі.

За відсутністю цілісності функціонування політичної системи українського суспільства, культурна підсистема не має ще сформованого характеру. Багато політико-культурних елементів не відповідають національному характеру, традиціям української нації.

Радикальні політичні та соціальні зміни, структурна перебудова економіки України супроводжуються процесом формування сучасного громадянина, динамічними та неординарними процесами зміни не лише політичної системи, але й системи духовних, моральних цінностей, ідеалів та орієнтирів.

Маніпулювання громадською думкою не повинно займати лідируючу позицію в процесі комунікації. Як формальні, так і неформальні, ЗМІ часто формують негативні настрої населення проти існуючих владних інституцій. Формуванню ж політичної культури в Україні повинні сприяти справжні демократичні цінності. Демократія живе конфліктами і дискусіями, і це природно, з точки зору постійного руху: «Демократія — це конфлікти. Але справжня демократія полягає не стільки в тому, що кожний має можливість відстоювати свої інтереси різними засобами, аждо конфлікту, скільки в тому, що конфлікти, які виникають, розв'язуються конструктивно, гуманними, цивілізованими способами» [2, С.55]. Але нам потрібен насамперед політичний «рух з низів», щоб якомога більше громадян було залучено до політичного процесу.

Відсутність системності і послідовності заважає свідомому, не емоційному, а раціонально-розумному веденню діалогу з державою: «Одна з головних причин соціальної напруженості у суспільстві, яка підсилюється, полягає саме в нашому невмінні конструктивно розв'язувати соціальні конфлікти. Конфліктуючі сторони не хочуть поступатися не тільки принципами, але і взагалі будь чим. Вони націлені не на розв'язання протиріч, а на взаємну протидію, нанесення супротивнику максимального збитку. Стаючи самоціллю, боротьба не може служити рушійною силою прогресивного розвитку суспільства» [2, С.55].

Сьогодні особливу увагу слід приділити розвитку соціального діалогу й підсиленню комунікацій із суспільством. Прозорість висловлювань і обмін думками, врахування усіх точок зору при підготовці та ухваленні важливих державних рішень, уміння слухати та сприймати критику – основа демократичного розвитку, з гідним рівнем політичної культури.

Література:

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полис, 1992. -№4. -С. 122-134
2. Примуш В.М. Конфліктологія. Навчальний посібник. -К.: ВД «Професіонал», 2006. -288с.

ЕЛЕКТОРАЛЬНА ГЕОПОЛІТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА
РЕГІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Регіонально-політичні дослідження започатковані у рамках французької школи геополітики, яку часто називають школою «внутрішньої геополітики» (Ів Лакост). Різновидом такої внутрішньої геополітики є спеціальна методика, розроблена для вивчення зв'язку політичних симпатій населення й території, на якій дане населення проживає.

Методологія електоральної геополітики була розроблена Андре Зигфрідом, якому належать перші спроби дослідити «внутрішню геополітику» стосовно політичних симпатій тих чи інших регіонів. Він сформулював перші закономірності, які склали методологічну основу «електоральної геополітики». Зокрема, А. Зигфрід писав: «Кожна партія або, точніше, кожна політична тенденція має свою привілейовану територію; легко помітити, що подібно тому, як існують геологічні або економічні регіони, існують також політичні регіони. Політичний клімат можна вивчати так само, як і клімат природний. Я помітив, – продувжує французький учений, – що, незважаючи на оманливу видимість, громадська думка в залежності від регіонів зберігає певну усталеність. Під постійно мінливою картиною політичних виборів можна простежити більш глибокі й постійні тенденції, які відображують регіональний темперамент» [2, р. 89].

На відміну від класичної геополітики, електоральна геополітика як головний напрям школи внутрішньої геополітики заперечує вирішальний вплив на політичні процеси матеріальних, природних, географічних факторів, при цьому робиться наголос на роль способів життя (Ж. Ансель), символів, іконографії (Ж. Готтманн). Електоральній геополітиці притаманний не географічний детермінізм (методологічний принцип класичної геополітики), а примат волі та ініціативи людини, тим самим був сформульований методологічний принцип електоральної геополітики, який здобув назву «посибілізм» (П. Відаль де ла Блаш), відповідно до якого той чи інший простір тільки надає державі можливості його геополітичної конфігурації, але реалізація цих можливостей залежить від волі людей. Виходячи з цього електоральна геополітика являє собою сферу духа (*esprit*), самосвідомості, політичної історії та соціальної організації життя. Тому роль «природного комплексу» може бути правильно зрозуміла тільки в поєднанні з активним, діючим суб'єктом, тим самим предметом електорально-геополітичних досліджень є не просторово-географічні розміри держав та їхні природні кордони, а організація території, її ставлення до комунікацій (Ж. Готтманн), політичне суперництво, яке спостерігається в рамках однієї нації (наприклад, в електоральній сфері), форми якого, як правило, виключають збройне насильство (К. Валло).

Для електоральної геополітики роль і значення держави є другорядними, первинними суб'єктами тут виступають окремі локальні спільноти людей, які поступово усвідомлюють свою єдність. Звідси регіональність є вихідний пункт електорально-геополітичних міркувань, яка акцентує

увагу на взаємодії локальних просторів, «вогнищ цивілізації». Це не варто розцінювати як відмову від мондіалізації, це скоріше рух до світової єдності через зближення й асиміляцію способів життя. Провідним історичним процесом Поль Відаль де ла Блаш визначав створення в майбутньому світової держави, але не шляхом завоювання, як це передбачалося класичною геополітикою, а шляхом мирної цивілізаційної інтеграції. П. Відаль де ла Блаш відмовляється від простої констатації фактів та їх систематизації. Просторово-географічні фактори не вичерпують різноманіття тих причин, які впливають на політичну поведінку держави і які тому повинні бути доповнені факторами часу, тривалості, історії. Зазначені фактори не залишаються незмінними, статичними, укоріненими (*implantes*). Вони варіюються, надаючи природним феноменам характер плинності (*fluidite*) [3].

Локальний, практичний характер методик електоральної геополітики дозволив багатьом дослідникам говорити про неї як про елемент «прикладної геополітики», уводячи в коло досліджуваних нею питань і проблеми медіакратії (влади ЗМІ) як геополітичного фактору і деякі питання геоекономіки та геокультурології. Проте розширення кола досліджуваних проблем викликає в науковому середовищі і гострі дискусії, як із приводу предмета вивчення, так і у відношенні самої електоральної геополітики.

Український експерт Святослав Денисенко [1] виділяє два підходи до визначення предметної сфери електоральної геополітики. З одного боку, внутрішня геополітика розглядається дуже широко, уводячи до спектру її аналізу питання політичної, господарсько-економічної, національної й навіть ідеологічної організації держави, приписуючи їй навіть функцію управління та контролю, тим самим практично ототожнюючи її із внутрішньодержавною політикою й стратегією розвитку держави. З іншого боку, роль геополітики в цілому й внутрішній геополітиці зокрема, укладається, насамперед, у з'ясуванні взаємодії природних і, ширше, географічних факторів, включаючи фактори штучного, антропоморфного середовища, з різними системами та способами політичної організації. У рамках даного підходу, наприклад, аналізується те, які обмеження накладають географічні фактори на політичну практику і які з подібних факторів можуть бути ефективно використані за тим чи іншим способом політичної організації.

Таким чином, електоральна геополітика є невід'ємною складовою внутрішньої геополітики та популярним дослідницьким інструментом. Суть електорально-геополітичної методики полягає у вивченні зв'язку між політичними та ідеологічними перевагами населення і територією, на якій дане населення проживає. Концепція електоральної геополітики враховує як геоекономічну, так і геокультурну складову, аналізує як методи впливу й контролю держави над територією, так і результати впливу зовнішніх сил на її внутрішню організацію.

Література:

1. Денисенко С. Внутренняя геополитика Украины: вопросы теории и практики [Электронный ресурс] / С. Денисенко. – Режим доступа: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page1196.html>.

2. Siegfried A. Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République

[Text] / A. Siegfried. – Paris: Armand Colin, 1913. – xviii, 487 p.

3. Vidal de la Blache P. La France de l'Est (Lorraine – Alsace) [Text] / P. Vidal de la Blache. – Paris: Armand Colin, 1917. – 280 p.

Закіров М. Б.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ РОСІЙСЬКОГО ЗАРУБІЖЖЯ У РИТОРИЦІ І ПОЛІТИЦІ СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Події останніх років свідчать про суттєву активізацію геополітичних процесів на пострадянському просторі. На роль локомотиву цих процесів все більш наполегливо претендує Російська Федерація. На нашу думку, така позиція зумовлена не лише певною історичною традицією, а також її економічним і політичним значенням у світі. У таких умовах значно зростає важливість прогнозування подальшої політики керівництва Російської Федерації та адекватна оцінка мотивації як політичних і економічних дій держави, так і риторики провідних діячів російської політики.

Вдумливий і уважний спостерігач може побачити поступове зростання впливу ідей деяких мислителів Російського Зарубіжжя на вироблення зовнішньополітичного курсу сучасного російського керівництва. Ми пропонуємо окреслити деякі, на наш погляд, ключові позиції.

Свого часу, тоді ще кандидат у Президенти Російської Федерації В. Путін опублікував низку передвиборчих статей, в яких він виклав своє бачення як минулого, так і майбутнього російського народу. У статті «Росія і національне питання» на підкріплення власних тез про особливий характер російської державності, він цитує одного з видатних діячів Російського Зарубіжжя філософа І. Ільїна: «Не викоренити, не подавити, не поневолити чужу кров, не задушити іноплемінне й інославне життя, а надати усім дихання і велику Росію» [1].

Більш того, у своїй статті В. Путін не лише цитує видатного російського філософа. Для аргументації власних висновків і тверджень він використовує і його понятійний апарат. Зокрема, він наголошує: «Росія сильна спільним органічним життям різних народів у рамках єдиної держави» [1]. А свого часу І. Ільїн у статті «Росія є живий організм» зазначав: «Складаючись і зростаючи Росія перетворилася не в механічну суму територій і народностей... а у органічну єдність» [2, с.318].

З цього приводу, ще більшу цікавість набувають ідеї російського філософа щодо термінології і розуміння філософом поняття «Росія». Аналіз його праць показує, що під Росією Ільїн розумів більшу частину території колишньої Російської імперії. «Хлібородний південь Європейської Росії потрібен не малоросам лише», - зазначає він [2 с.322]. Далі по тексту філософ згадує як необхідні і нерозривно пов'язані елементи «великого і єдиного господарського організму» і кавказькі, і середньоазійські народи, і «Донецьку Всевелику Республіку» [2 с.322]. І відновлення цієї єдності І. Ільїн вважав невідворотним.

Причому відновлення взаємозв'язків вбачалося філософу не лише як політичний чи економічний, але головне, як природний процес. Він наголошує, що «господарське взаєморозуміння російських країн і народів

буде рано чи пізно органічно відновлено... Робоча сила, сировина, товари і єдина валюта буде вільно циркулювати від «лінії Керзона» до Владивостоку і від Баку до Мурманська» [2 с. 323].

Ми сьогодні впевнено можемо констатувати, що ці ідеї, висловлені російським філософом ще у першій половині століття минулого, знаходять свій відгук у політиці російського керівництва у перші роки століття нинішнього. Спроби створення єдиної російсько-білоруської держави, ідея Єдиного Економічний Простору і, нарешті, Митний союз – це послідовні ланки єдиного процесу. І мотивація й аргументація цього процесу також були свого часу передбачені і запропоновані видатним російським філософом Зарубіжжя.

І. Ільїн вказував, що розчленування «єдиного живого організму» Росії веде до тривалого хаосу, до загального розпаду і розорення [2, с.325]. Слід віддати належне і визнати, що філософ, на жаль, не помилився. На зламі тисячоліть ми усі стали свідками і хаосу, і розорення. «Якщо Росія, - писав філософ, - покриється внутрішніми кордонами і митницями, то сорок безсилих і безпорадних державок будуть вести між собою митні та інші війни, сидітимуть без необхідної сировини і вивозу» [2 с.323]. Але І. Ільїн твердо переконаний, що згодом цьому «єдиному живому організмові», безсумнівно, належить виробити «нову державну організацію» [2, с.325].

На думку філософа, у майбутньому обов'язково має відбутися збирання російських територій і російських народів у нову єдність. Слід зауважити, що зазначена стаття написана, коли усі ці території були у складі єдиної держави, і І. Ільїн сценарій можливого розпаду пов'язував саме з етапом неминучого краху радянської державності і застерігав саме від можливого пострадянського розпаду. А відтак і його впевненість у відновленні єдності також відноситься до пострадянського етапу розвитку.

Але інтерес російського керівництва не обмежується лише працями І. Ільїна. Дефініція «державна - цивілізація», яку В. Путін використовує у згадуваній нами статті, для визначення типу російської державності співзвучна з ідеями євразійців, зокрема П. Савицького. Видатний російській географ, економіст і провідний діяч євразійського політичного руху розумів Росію не лише як звичайну державу, а як особливий і унікальний тип цивілізації, що історично склалася в унікальних кліматичних і географічних умовах і вбрав у себе слов'янську культуру, надбання тисячолітньої історії кочовиків євразійського степу і духовні основи православ'я [3].

Голова Громадського руху «Молода Євразія» Ю. Кофнер зазначає, що В. Путін 19 вересня 2013 року на засіданні Валдайського клубу здивував присутніх своїми «євразійськими» тезами. «Проаналізувавши його Валдайській виступ, - пише Ю. Кофнер, - ми бачимо, що погляди Путіна багато у чому близькі, або навіть ідентичні євразійським концепціям» [4]. Звичайно, з огляду на посаду і відповідні світоглядні позиції автора наведеної цитати, можна вважати його оцінку занадто суб'єктивною. Але чи не є яскравим підтвердженням євразійських переконань Президента Російської Федерації створена саме за його ініціативою ще у 2000 році організація ЄврАзЕС?

Проте захоплення політичною спадщиною Російського Зарубіжжя

не обмежується лише наведеними нами прикладам. «Самовизначення російського народу це поліетнічна цивілізація, де немає «нацменів», - зазначає В. Путін. Його теза звучить в унісон з твердженням ще одного видатного діяча Російського Зарубіжжя публіциста, історика і видавця І. Солоневича: «російська національна ідея завжди переростала племінні рамки» [5, с.27].

Черговим приводом для констатування факту безперечної актуалізації політичних ідей Російського Зарубіжжя для сучасної російської політики стало цьогорічне Послання Президента Російської Федерації до Федеральних Зборів від 12 грудня 2013 року. Серед інших коментарів нас зацікавили відгуки науковців і журналістів на цитування В. Путіним відомого російського філософа М. Бердяєва. Зокрема, політолог С. Белковський в інтерв'ю «Голосу Америки» назвав кульмінаційним моментом послання зміну філософа, якого цитує В. Путін. Замість Івана Ільїна – Микола Бердяєв [6].

Експерт Московського центру Карнегі, головний редактор журналу Pro et Contra Марія Ліпман в інтерв'ю тому таки «Голосу Америки» зазначила, що російській президент не зрадив своїй звичці у кожному подібному посланні цитувати російських філософів [6]. Як ми можемо побачити, навіть експерт установи, спеціалісти якої цілеспрямовано займаються вивченням найважливіших проблем російської внутрішньої і зовнішньої політики, зазначає, що цитування російських філософів є вже звичкою російського Президента.

Утім це і не дивно. Наведений аналіз деяких виступів В. Путіна, співставлення його тез з роботами російських мислителів і конкретні зовнішньополітичні кроки російської держави свідчать, що не лише у риторичі, але і у реальній зовнішній політиці сучасної Росії виявляється вплив політичних ідей філософів Російського Зарубіжжя. З цього приводу актуальність всебічного, об'єктивного дослідження творчого надбання російської післяреволюційної еміграції набуває не лише науково-теоретичного, але і виразно практичного значення.

Література:

1. Путин В.В. Россия национальный вопрос / В.В. Путин // Независимая газета. – 2012. - 23 янв.
2. Ильин И.А. Россия есть живой организм / И.А. Ильин // Наши задачи. Статьи 1948-1954 гг.: в 2 т. / сост. Ю.Т. Лисица. - М.: Айрис-пресс, 2008. – Т. 1. - С. 317 - 325.
3. Савицкий П.Н. Географические и геополитические основы евразийства / П.Н. Савицкий // Классика геополитики, XX век: Сб. М.: ООО „Издательство АСТ”, 2003. – С. 677 – 687.
4. Кофнер Ю. Евразиец Путин // Украинский выбор [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://vybor.ua/article/Persons_and_personalities/yuriy-kofner-evraziiec-putin.html
5. Солоневич И.Л. Народная монархия / И.Л. Солоневич. – М.: Институт русской цивилизации, 2010. – 624 с.
6. Гальперович Д., Ошаров Р. Послание Путина - 2013: просвещенный консерватизм? [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos-ameriki.ru/content/putin-russian-constitution/1809273.html>

ОСВІТА ЯК ЧИННИК БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ, СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Поняття безпеки пов'язано зі станом, за якого немає загрози для об'єкта що розглядається. Зважаючи на існуючі і потенційні загрози в будь-якій сфері людської діяльності, освіта відіграє ключову роль у їх нівелюванні. Погодимось, що безпечний стан можна створити не тільки за рахунок якісної освіти. Однак не можна розраховувати на успіх у цій справі без відповідної освітянської політики. Як свідчить статистика, роль фізичної праці за останні 100 років знизилася з 90 до 10% [1]. В той же час, зростає роль інтелектуальної праці. Це загальноосвітні тенденції. Разом з тим, роботодавці в нашій країні до цих пір зацікавлені тільки у обмеженій кількості спеціалістів певного профілю, переважно ІТ технологій. Цей факт свідчить про незацікавленість у модернізації нашої економіки, яка завжди була потужним поштовхом до потреби підготовки висококласних фахівців. Чи варто нам очікувати такої потреби. Відповідь напрошується одна – ми повинні готувати спеціалістів нового покоління, з урахуванням новітніх досягнень у світовій науці і технологіях. Тільки так можливо за короткий термін, при наявності відповідних умов нормативного і економічного характеру, здійснити модернізацію суспільства і всіх його сфер. Наші випускники вищих навчальних закладів повинні користуватись попитом на міжнародному ринку праці не тільки у галузі інформаційних технологій, а й у інших напрямках розподілу праці. Зрозуміло, що для цього потрібно гроші на нове навчальне обладнання. На наш погляд, цілком вірно ставиться сьогодні проблема самозабезпечення наукових освітянських установ. Якщо держава в сучасних умовах не здатна нас забезпечувати, то треба якось виходити з цього скрутного становища. Вочевидь, науковцям технічного профілю реально це зробити. Адже їх винаходи і приладдя, інформаційні технології зможуть відносно легко знайти споживача цих послуг. Науковцям гуманітарного профілю з цим пощастило значно менше. Незважаючи на складність ситуації, не можна допустити розриву у технічній підготовці фахівців і формуванні високої духовності, моралі, світогляду молодих громадян України, що ґрунтуються на цінностях демократії. Адже рано, чи пізно ми увійдемо в Європейський економічний простір і безпека нашої держави буде залежати від інтелектуального потенціалу наших фахівців, їх конкурентоспроможності. Чи здатні вони будуть модернізувати нашу економіку відповідно новим науково-технологічним досягненням? Ось в чому криється проблема якісної освіти. Засоби на підвищення якості освіти треба шукати і в державі, і самим навчальним закладам, де це можливо, їх заробляти. При цьому слід пам'ятати, що 1 гривня інвестована в освіту дає прибуток 4 гривні отримані народним господарством додаткового за рахунок підвищення її якості [2, с.13].

Література:

1. Соколов В.С. О государственной политике в области образования [Текст]/ В.С. Соколов// Педагогика. – 1994. - № 6. – С. 13-17.

2. Куценко В. Образование как фактор стабильности и национальной

Клокова М. В.

ВПЛИВ ІНТЕРНЕТУ НА ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА США У 1996 - 2004 РОКАХ

Розвиток інформаційних та комунікаційних технологій справив значний вплив як на публічну, соціальну сферу, так і на політику. Інтернет, створений у 70х роках задля військових потреб, поступово витісняє традиційні ЗМІ та дедалі більше привертає до себе увагу як інструмент, що можна вдало використовувати у багатьох сферах життєдіяльності, зокрема, у передвиборчих кампаніях.

Доступ до Інтернету у Сполучених Штатах – явище аж ніяк не нове. Починаючи з середини 1990-х років, мільйони американців отримали доступ до Інтернету і набули технічних навичок удома, на роботі або у школі. Згідно зі звітом «Інтернет і американське життя», наданим у червні 2007 року Центром П'ю, 71 відсоток усіх дорослих американців мають доступ до Інтернету вдома, а близько 50 відсотків дорослих користуються високошвидкісним широкосмуговим доступом.

Нові медіа як вирішальний чинник впливу на електорат найуспішніше були застосовані у рамках передвиборчої кампанії Президента США у 2008 році.

Технології, що використовувались у цій кампанії, не були винятковими. Інтернет як майданчик для політичної боротьби розпочали використовувати роками раніше. Умовно можна виділити чотири основні групи інструментів політичного Інтернет-впливу:

- електронна пошта;
- блоги;
- сайти з мультимедійним змістом;
- офіційні сайти кандидатів та сайти, створені командою або прибічниками кандидата на його підтримку чи з метою критики конкурента.

Вплив за допомогою електронної пошти

Одна з перших політично вмотивованих організацій, що діяла через Інтернет виникла у 1997 році.

Засновники кампанії з випуску програмного забезпечення поблизу Сан-Франциско почали розсилати друзям і колегам електронні листи з проханням вплинути на їхніх виборних представників, аби ті припинили процес імпічменту Президента Біла Клінтона, а перейшли до вирішення нагальних політичних проблем.

Ця кампанія проходила так успішно, що їхні друзі і колеги почали писати електронні листи іншим людям. З часом ця маленька кампанія виросла в організацію, яка займається державною політикою. Вона існує й дотепер, зосереджуючи увагу на прогресивних питаннях. MoveOn.org нині є одним з найвпливовіших важелів політичної дії в Америці, до політичних кампаній на основі електронного листування залучені мільйони

користувачів Інтернету.

Блоги

На початку 2000х років відбувся справжній наступ блогів, тисячі людей почали створювати свої власні мережеві щоденники. За кілька років ці тисячі стали мільйонами. Незабаром почали з'являтися блоги з політичних питань, блогери почали гуртуватися навколо близьких їм політичних інтересів. Це дозволяло згуртувати прихильників окремих політичних фігур, та координувати свої дії.

Один із найвідоміших ранніх прикладів таких спільнот – президентська кампанія Говарда Діна 2004 року. Дін, якого політичні експерти та ЗМІ вважали третьосортним кандидатом, забезпечив собі величезну онлайнкову підтримку з використанням блогів, масових розсилок електронною поштою, масових дискусій у режимі онлайн. Дін одержав певну політичну підтримку, а з нею і внески на ведення передвиборчої кампанії від тисяч людей з усієї країни. Коли рівень зацікавленості ним в Інтернеті почав зростати, провідних ЗМІ також стали розповідати про нього, зауважуючи на його успіхи у збиранні коштів і популярність серед простих громадян – членів мережевих спільнот. І хоч стати кандидатом від демократичної партії Говарду діну не вдалося, успішно застосовані ним методи Інтернет-організації допомогли створити мережеву інфраструктуру ліберальних активістів, за допомогою якої можна було мобілізувати людей для своєї мети.

Використання сайтів з мультимедійним змістом

Президентські вибори 2004 у США наочно продемонстрували різноманіття інструментів впливу на свідомість і підсвідомість електорату. Головними конкурентами у ході виборів стали Джордж Буш (представник Республіканської партії) та Джон Керрі (представник Демократичної партії). Боротьба була настільки запеклою, що за офіційними даними стала найдорожчою в історії США. Владний кандидат витратив на передвиборчу кампанію близько \$ 240 млн., а опозиційний \$ 250 млн. Крім того обидва кандидати отримали від сторонніх організацій по \$ 50 млн. допомоги. Таким чином загальні витрати на передвиборчу кампанію склали близько \$ 600 млн. У 2000 році показники були втричі меншими. Значна частина цих коштів використовувалась для традиційної реклами, виготовлення друкованої, сувенірної продукції тощо.

В Інтернеті відбувалось як розповсюдження текстової інформації, так і ознайомлення електорату з передвиборчими роликами, які не пройшли цензури на ТБ. Інтернет став місцем, дерегулювання балансу розповсюдження інформації стало майже неможливим. З цією використовували сайти з мультимедійним змістом, що дозволяють безкоштовно переглядати, розповсюджувати, додавати та

Штаб Керрі вдавався до критики чинного президента. У мережі з'явилися численні «антибушівські» тривожні ролики, тоді як реклама Керрі носила спокійний, виважений характер. У рекламній кампанії опозиційного кандидата політтехнологи зробили акцент на громадських настроях. Відео ряд містив звернення простих громадян США до діючого президента припинити політичну діяльність, адже країна лише втрачає від

самовпевненого і неосвіченого лідера. Наприкінці кампанії штаб Джона Керрі не зміг вигадати нічого екстраординарного в рекламній діяльності ані для залучення електорату на свою сторону, ані для запобігання появи нових прихильників у конкурента.

Тоді, коли опонент лише проводив рекламну кампанію «на впізнавання», політтехнологи республіканця Буша розпочали нищівну та набагато агресивнішу критику опозиційного кандидата. Самого президента на відео роликах майже не було видно, а якщо він і з'являвся, то на фоні американського прапора, що не могло не викликати захвату пересічних але патріотично налаштованих американців.

Таким чином інформаційні кампанії обох кандидатів (переважно у мережі Інтернет і лише частково на ТБ) приблизно на 80% відсотків склалися із антиреклами конкурента.

Критика у політичній рекламі зазвичай спрямована на зниження рейтингу конкурента. Наприклад, фільм „9/11 по Фаренгейту”, який став найкасовішим документальним відео за всю історію США, – це приклад антиреклами високого ґатунку. Але оскільки загал не міг визначити конкретного політичного замовника, рейтинг Буша майже не змінився під час прокату фільму.

Антирекламні технології, що наочно втілилися у відео роликах кандидатів на пост Президента США в 2004 році, що вільно розповсюджувалися у мережі Інтернет і частково демонструвалися по ТБ, також знайшли своє відображення в інших рекламних засобах: книгодрукування, поширення сувенірної продукції тощо.

Офіційні сайти кандидатів

Користувачі глобальної мережі часто-густо самі створювали сайти на підтримку улюблених політиків або навпаки – проти певної політичної сили. Команда Керрі використовувала у ході виборчого процесу усі можливості Інтернету. Офіційний веб-сайт опозиційного кандидата (www.johnkerry.com) визнано кращим сайтом політика. Тут розміщено відеоролики кампанії, безліч фото, діє форум, система ідентифікації місця розташування користувача за IP-адресою).

Штаб Джорджа Буша застосовував Інтернет із не меншою активністю, але не зважаючи на це, офіційний показник відвідування сайту опозиційного кандидата був значно вищим за кількість відвідувачів на сайті діючого президента.

Команді Джона Керрі вдалося створити цікавіший інформаційний простір для реалізації виборчих стратегій і залучення більшої кількості активного населення країни на свою сторону. Хоча за більшістю он-лайн опитувань протягом 8 місяців лідирував Джон Керрі, результати виборів залежали не лише від аудиторії, що мала вихід до мережі Інтернет.

Для тріумфу нових медіа, що відбувся в рамках виборчої кампанії 2008 року, існували певні механізми, які політтехнологи ефективно використовували, доповнюючи новими ідеями. Варто зазначити, що Інтернет не активував, а лише підтримав і стимулював громадянське суспільство США. Медіа активність електорату у період виборів не є заслугою виключно політтехнологів, а є відображенням зацікавленості

громадян США у політичній сфері.

Література:

1. eJournal USA Міжнародні інформаційні програми Том 12, число 10 режим доступу: <http://usinfo.state.gov/pub/ejournalusa.html>
2. Kenneth M. Winneg Online Political Participation In The 2008 U.S. Presidential Election: Mobilizing Or Reinforcing? <http://repository.upenn.edu/edissertations/72>
3. Євген ЮРЧЕНКО Особливості використання Інтернету у виборчій кампанії, Вісн. №2, 2008
4. Лисовский С.Ф. Политическая реклама. М.: ИВЦ «Маркетинг», 2000
5. Сталоверова Г.В. Соціальний капітал як фактор успішності стратегій кандидатів у президентських кампаніях в США 2004 та 2008 рр.

Клюй А. І.

ІДЕЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Одним із найбільш важливих атрибутів, які характеризують сучасне демократичне суспільство є ідея парламентаризму. Вона знаходить своє практичне відображення в політико-правових системах більшості демократичних держав сучасного світу.

Ідея парламентаризму в українській політичній думці з'являється в XVII столітті в рамках політико-правової думки українських козаків, але лише в ХІХ столітті вона набирає конкретного змісту, виникають концепції та теорії національно-державного устрою.

Значну увагу ідеї парламентаризму приділяли учасники Кирило-Мефодіївського товариства, яке виробило першу політичну програму. Своєю кінцевою мету члени товариства вбачали в тому, щоб утворити вільну українську державу в союзі з іншими слов'янськими народами, які мають об'єднатися в єдину федерацію з демократичними інститутами, де кожен народ збереже свою самостійність. Структурний поділ такої держави мав визначатись наявністю штатів, які існують на принципах рівності та повної відсутності станів. Очолювати федерацію згідно з програмою товариства повинен спільний сейм. Представників до нього будуть обирати «по розуму і совісті», а не за якимись іншими критеріями. Київ визначався місцем зборів сейму.

Ще одну систему політико-правових поглядів виклав член Кирило-Мефодіївського товариства юрист Георгій Андрузький у своїх «Начерках конституції республіки». За названням проектом передбачалося утворення держави на основі об'єднання семи штатів, які поділялися на області, округи та общини. У штатах законодавчою владою був сенат, виконавчу владу очолював президент, при якому знаходився цензурний комітет. До гілки виконавчої влади входили комітети – внутрішніх справ, тюремний, промисловий, фінансовий та наглядовий. Усі штати об'єднувала державна надбудова, що складалася з Законодавчих зборів, Державної ради, куди входили президент республіки, міністри, прокурор, а також президенти штатів.

Значний внесок у розвиток ідеї національного парламентаризму

зробив український політичний мислитель, історик та публіцист М. П. Драгоманов. Його політичні погляди знайшли найбільш повне втілення в проекті «Вільної Спілки», де йшла мова про перспективи зміни державного устрою в Російській імперії, зокрема в Україні. Провідною ідеєю побудови майбутньої держави була широка децентралізація, оскільки саме централізм Російської імперії, на думку Драгоманова, був найбільшим злом на шляху до справжнього конституційно-парламентського ладу. Основою такої децентралізації мало стати запровадження місцевого самоврядування - самоуправа громад, волостей, повітів, земель. Земельна самоуправа є найвищою в цій структурі влади з найбільшими повноваженнями. Кожна самоуправа має свою внутрішню самостійність і незалежність від інших самоуправ. Центральна ж влада зосереджується у двопалатному парламенті на зразок американської палати представників та сенату і керує діяльністю елементів місцевого самоврядування. Цікаво, що свою державу Драгоманов «будує» не від центру, як було у країнах Західної Європи, а навпаки, хоче поставити центр у безпосередню залежність від місцевого самоврядування. У результаті, держава виступає як «вільна спілка» локальних самоуправ, що становлять основу державного життя, а центральна влада – це тільки доповнення до самоуправної влади.

Великого значення парламентаризму приділяв у своїй творчості і видатний український поет, публіцист та суспільно-політичний діяч І. Я. Франко, який підкреслював пріоритет безпосередньої демократії. У майбутньому суспільстві мусить утвердитися справжнє народовладдя, реальна, а не формальна демократія. Головний засіб здійснення народом своєї влади, на думку І. Франка, це громади, що виконують усі функції управління суспільством: господарсько-економічну, культурно-освітню та судову. Не заперечував він і необхідності представницької демократії для розв'язання деяких важливих для всякого суспільства питань. Її органи належить утворити на рівні вільного союзу громад, обранці яких сформують єдиний представницький орган для розв'язання питань зовнішньої торгівлі, обміну, суду, оборони.

Розглядаючи концепції українських мислителів ХІХ ст. можна зазначити, що ідеї парламентаризму сформувались на основі переосмислення уроків існування козацької держави та перенесення на національний ґрунт тогочасних європейських теорій.

Кожанов А. В.

ПРОБЛЕМА СЕПАРАТИСТСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСУ «САМОСТІЙНА УКРАЇНА» (1991-1992 РР.).

Важливим питанням, на ґрунті якого зростали внутрішньо- та зовнішньополітичні проблеми молодій українській державі протягом 1991 – 1992 рр., став сепаратистський рух. Не заглиблюючись у аналіз відомих причин явища, зосередимо увагу на ролі національно-демократичних видань у цьому питанні. Масштаби та організаційні форми сепаратизму у перші роки незалежності яскраво простежуються у публікаціях часопису

Української республіканської партії «Самостійна Україна», який одним з перших надав проблемі широкого висвітлення.

У вересневому номері рубрики «З життя обласних організацій УРП» повідомлялося про збори у Закарпатській області окремих сил, названих редакцією «реакційними», з метою створити політичну партію задля досягнення «свободи Закарпатської Русі» зі статусом суверенної республіки в складі оновленого Союзу. Партію планувалося створити на базі товариства карпатських русинів і назвати «Підкарпатська Республіканська партія». Описана ситуація загострювалась й тим фактом, що майбутня партія мала б стати опозиційною силою як владі, так і іншим національно-демократичним організаціям. [1, с. 3].

Інформація газети «СУ» підтверджується й архівними матеріалами. У звіті голови Державного комітету України по пресі Ю. П. Дяченка до секретаря Адміністрації Президента України М. Г. Хоменка повідомляється про те, що засоби масової інформації Закарпатської області ведуть гостру полеміку з приводу карпатсько-русинської ідеї. При цьому спеціально створена газета «Подкарпатська Русь» і «Республіка» «не завжди виявляють необхідну об'єктивність і зваженість у висвітленні історії та сьогодення краю, висувають необґрунтовані звинувачення на адресу України, проводять думки, ніби політика її уряду не відповідає інтересам краю» [2, арк. 146].

Подібні настрої, наполегливо підігріті місцевою пресою, набули поширення і у Донецькій області. Зокрема, у наступному номері часопису повідомлялося про те, що Інтеррух Донбасу під керівництвом п. Корнілова у газеті «Хазяин» звернувся до облради з пропозицією провести обласний референдум з питань: «Чи визнаєте Акт про незалежність України?; Чи хочете жити в Україні?; Чи хочете жити в Росії?». 11 вересня в газеті «Вечерний Донецьк» з'явилася телеграма Голові Верховної Ради України Л. Кравчуку від голови Донецької міськради: «У зв'язку з недостатнім розумінням політичних, правових та інших наслідків прийняття Акту про незалежність України просимо дати офіційне пояснення Акту та роз'яснити наслідки для України та її громадян». У кінці телеграми є попередження, що відповідь буде мати великий вплив на позиції депутатів та їх виборців на референдумі 1 грудня 1991р. [3, с. 3]. У Маріуполі 15 вересня відбулась установча конференція «Громадянського руху для захисту російськомовного населення Донбасу». Маніфестом установчої конференції стала опублікована у пресі заява про необхідність захисту російськомовного населення у зв'язку з загрозою українізації. У програмних документах організації не заперечувалася ідея державної незалежності України, але автори вимагали встановлення федеративного устрою, Донбас повинен мати свою законодавчу владу, власну міліцію, свою державну мову – російську. Подібні організації створено в цей час в інших містах Донбасу, наприклад, «Комітет захисту Гончарова» у Єнакієвому [4, арк. 1].

Восени 1991р. в Луганську засновано організацію Демократичний рух Донбасу, до якої входили кадети, товариство «Відродження», та вихідці з КПРС – КПУ. За повідомленням часопису, метою цього угруповання є «пропаганда фашистсько-комуністичних ідей» та розповсюдження їх серед населення області через видання обкому КПУ «Луганська правда»,

«Відродження Новоросії», відродження так званої «Криворізько-Донецької республіки» [5, с. 2].

Ідея «самостійності» знайшла прихильників і серед політичних кіл Криму, резонуючи з традиційно сильними в цьому регіоні проросійськими настроями, 22 вересня 1991 р. тут було організовано декілька мітингів за участю «Руського культурного товариства», «Республіканського Руху Крим», «Громадянського Форуму Криму». Основною метою цих заходів був заклик приєднання Криму до Росії та створення нової держави Криму, як суб'єкта для нового союзного договору. Питання отримало практичне втілення, після того як народний депутат Кримської Ради Ю. Мешков закликав кримчан добиватися, щоб на позачергову сесію ВР КАРСР було винесено питання про скасування акту 1954 року про передачу Кримського півострова Україні. Також проведено збір підписів за перехід Криму до складу РРФСР [6, арк. 6].

Крім активного висвітлення діяльності «ворогів державної цілісності» часопис «Самостійна Україна» повідомляв про факти порушення республіканського законодавства. Зокрема, колишня компартійна газета «Кримська правда» протягом 1991р. почала виходити лише російською мовою. Причиною, як зазначається у заяві редколегії «КР», стала «економічна недоцільність» – українською мовою газету передплатили лише 135 чоловік. Однак, дана заява розцінена колективом часопису саме як факт бойкотування прийнятого Верховною Радою 28 жовтня 1989 р. закону «Про мови в Українській РСР» [7, с. 3.].

Слід зазначити, що напружена суспільна атмосфера зберігалася в Криму й протягом 1992 р. 19 та 27 січня «Республіканський Рух Криму» організував мітинги під гаслом «Не віддамо Крим Україні», що супроводжувалися «нагнітанням істерії, розпалюванням антиукраїнських настроїв, та блокуванням телевізійних та радіопередач з Києва при повній відсутності української преси». У Сімферополі 3 лютого з ініціативи групи «20 січня» та «Російського Руху Криму» почався збір підписів за проведення референдуму про незалежність Криму. На запрошення цих організацій 27 січня до Сімферополя прибула група економістів з державного російського «Інституту США та Канади». За словами голови цієї групи п. Шмельова, економісти прибули для допомоги у «написанні економічної програми самостійності Криму» [8, с. 1.].

Таким чином, національно-демократична газета «Самостійна Україна» представляє достатньо повну картину суспільно-політичного життя більшості регіонів України, особливу увагу звертаючи на потенційно небезпечні для державної соборності елементи. До недоліків інформативної діяльності, в цілому, слід віднести односторонність у висвітленні зазначених процесів, адже приналежність видання до конкретної політичної сили обумовлює й характер його публікацій. В той же час, поза увагою залишаються альтернативні оцінки, основні програмні положення вказаних сепаратистських організацій, інформація про підтримку (не підтримку) серед населення регіону. Виникає парадоксальна ситуація, за якої демократична преса, сформувавшись на ґрунті антагонізму пресі комуністичній, успадкувала характерні «професійні риси» останньої.

Тим не менше, на початковому етапі утвердження незалежності України видання національно-демократичної спрямованості відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості, оскільки поряд із суто пропагандистською функцією, формують у читацької аудиторії уявлення про політичні, економічні та соціокультурні проблеми молодій державі, роз'яснюють масштаби загрози сепаратизму, втрати національної ідентифікації, важливість наслідків вибору векторів зовнішньої політики.

Література

1. З життя обласних організацій УРП // Самостійна Україна. – 1991.– №12. – вересень. – С.3
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 5233, оп. 1, спр. 10.
3. Рубрика «Факти». // Самостійна Україна. – 1991.– №13. – вересень. – С.3
4. Державний архів Донецької області – Ф. Р-6800, оп. 5, спр. 14.
5. Рубрика «Факти». // Самостійна Україна. – 1991.– №14. – жовтень. – С.2.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України) – Ф. 271, оп. 2, спр. 31.
7. Рубрика «Факти». // Самостійна Україна. – 1991.– №17. – жовтень. – С.3.
8. Рубрика «Факти». // Самостійна Україна. – 1992. – №7. – січень. – С.1.

Костельнюк М. М.

ОСМИСЛЕННЯ СПАДЩИНИ ПЕТРА МОГИЛИ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

Динаміка становлення українського консерватизму як ідейно-політичної течії була досить складною та довготривалою. Зумовлювалося це рядом факторів, зокрема тривалим бездержавним статусом України, а також численними відмінностями у менталітеті українців Сходу і Заходу, що на той час значно посилювало роз'єднувальні тенденції в українському соціумі. Наслідком стала велика неоднорідність соціальної бази консервативного руху та її часті трансформації, розвиток відокремлених консервативних ідей і концепцій, що важко піддавались оформленню в чітку та єдину політичну доктрину.

Поміrkований напрямок консерватизму в Україні включав національно-демократичну та християнсько-демократичну гілки [1, с. 173].

Головними цілями політичних організацій національно-демократичного спрямування, що засновувались переважно в Галичині, були збереження та захист української мови, культури, освіти, боротьба за автономію краю, а в майбутньому – становлення суверенної національної держави у формі конституційної монархії. Описані консервативні постулати поєднувалися з ліберальними ідеями поділу влад, захисту основних свобод, федеративного устрою, тощо.

В даному контексті, християнсько-демократичний напрямок характеризувався незначною політичною заангажованістю та спирався переважно на демократичні засади подальшого розвитку українського народу в дусі християнської моралі, зростання ролі релігії в житті суспільства, зародження національної ідеї як базової засади національної

самосвідомості українців. Ця гілка об'єднувала Християнсько-суспільну партію, Українську Християнську Організацію, Український Католицький Союз.

Розглядаючи християнський консерватизм, варто пригадати творчість багатьох українських мислителів, які заклали його основи. Це, насамперед, І. Вишенський, К. Транквіліон-Ставровецький, П. Могила, Й. Борецький, Г. Сковорода, П. Юркевич та інші. Незважаючи на те, що сам консерватизм як ідейно-політичний напрямок виникає набагато пізніше, саме вказані діячі заклали головні ідеї, котрі в подальшому стали основними в християнському консерватизмі [2].

Однією з головних ідей консерватизму є елітаризм – формування національної еліти. Підтримуючи такі погляди, І. Вишенський вважав, що представником справжньої національної еліти – духовним авторитетом, повинна бути, насамперед, глибоко віруюча людина, котра своїм власним життям доводить відданість християнським ідеям [3].

Показовим прикладом такої людини був знаний православний діяч, видатний релігійний авторитет – митрополит П. Могила. Мислитель вважав, що представником національної еліти повинна бути людина, яка передусім:

- 1) чітко виконує першу заповідь – Любов до єдиного Бога та інші християнські заповіді;
- 2) допомагає ближньому своєму – бідним, неімущим, сиротам;
- 3) прагне до аскетизму, проявляючи смиренність та нестяжательство [4; 5].

Особисто П. Могила чітко слідував всім цим настановам. За свої власні кошти мислитель заснував навчальні заклади, створював друкарні, відновлював православні церкви. Так, у 1634 році розпочалося відновлення Софійського собору, котре тривало впродовж десяти років. Саме П. Могила може слугувати актуальним взірцем для багатьох сучасних православних ієрархів, які мовлячи про християнські чесноти, рідко дотримуються їх у власному житті, носячи дорогі годинники, подорожуючи на розкішних машинах та створюючи власні банки.

Говорячи про християнський консерватизм, що його представляв П. Могила, слід виокремити такі його основні риси:

- 1) провідна роль в суспільному і особистому житті релігійних, зокрема православних цінностей;
- 2) основоположна роль православних церков, що повинні бути духовним авторитетом для українського суспільства;
- 3) першочергова увага має надаватись збереженню та популяризації історико-культурної спадщини, захисту української мови як державної та розвитку мов національних меншин, розвитку вітчизняних культурних надбань, формуванню єдиної загальнонаціональної історичної пам'яті;
- 4) повага до людини «створеної за образом і подобою Божою», захист її прав і свобод [6].

Відповідно, легалізація і розвиток в іноземній та іновірній державі православної церкви, завдяки мудрості, мужності і дипломатії П. Могили, стало важливим напрямом його діяльності у царині церковно-державних

відносин. Адже православна церква була єдиною владою, яка компенсувала відсутність власної держави, у значній мірі перебирала на себе її функції [7]. В даному випадку роль П. Могили у збереженні та подальшому розвитку українськості є незаперечною.

Таким чином, можна підсумувати, що Петро Могила належить до людей, чий імена символізують відродження нації. Митрополит був одним з перших в Україні мислителів православного спрямування, які не лише вдавалися до загально-філософських міркувань політико-правового змісту, а й власним прикладом доводив необхідність слідування ідеям тогочасного українського консерватизму. Зважаючи на сучасні українські реалії, доцільним було б активно популяризувати консервативні ідеї, сприяти реалізації тематичних заходів у різних сферах державного життя, спрямованих на релігійне, політичне, економічне, культурне піднесення України і здобуття нею вагомого місця у світі.

Література:

1. Консерватизм: антологія. – К.: 1998. – 597 с.
2. Гай-Нижник П. Український консерватизм і Гетьманський рух у ХХ ст.: нариси історії становлення та розвитку // Гілея. – Випуск 43. – К.: 2011.
3. Титова, О. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України. / О.Титова // Праці центру пам'ятокознавства. К., 2009. – 265 с.
4. Могила П. Требник митрополита Петра Могили. У 2-х т. Репринтне видання 1646 р. – К., 1996.
5. Могила П. Духовное завещание митрополита Петра Могилы (Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов). – К., 1897. – Т.П.
6. Мицик Ю. З нововиявлених документів до біографії святителя Петра Могили // Хроніка 2000: український культурологічний альманах. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 2004. – Вип. 60. – 728с.
7. Шевчук В. П. Могила, його життя і творчість: до 400-річчя від дня народження // Українська культура. – 1996. – № 4. – С. 30-32.

Кравченко В.Ю.

СПЕЦИФІКА ОДНОСТОРОННЬОГО НАСИЛЛЯ ПРОТИ ЦИВІЛЬНИХ ГРОМАДЯН

Початок ХХІ століття ознаменувався суттєвою еволюцією природи, структури і динаміки політичного насилля. В умовах сучасних політичних протистоянь відбулося розширення кола учасників, як державних, так і недержавних, які для досягнення своїх цілей використовують одностороннє політичне насилля проти цивільних громадян. Зменшення ролі класичних міждержавних воєн, стрімке зростання кількості недержавних суб'єктів насилля та переважання внутрішньодержавних форм насилля не могло не відобразитися на структурі і динаміці людських втрат. В таких умовах проблема захисту цивільних громадян від неконтрольованих проявів політичного насилля набуває політичного, інституційного та етичного забарвлення. Незважаючи на технологічний розвиток і вдосконалення

засобів насилля частка загиблих серед цивільних осіб продовжує неухильно зростати.

Явище одностороннього політичного насилля на сьогодні залишається мало дослідженим. Це, в першу чергу, пов'язано із складністю ідентифікації «справжніх» намірів суб'єктів насилля та відсутністю достовірних статистичних даних. Однією із небагатьох спроб надати теоретичне обґрунтування актам одностороннього насилля є база даних створена Упсальським університетом. Вона охоплює період з 1989 по 2008 роки і враховує лише ті акти одностороннього насилля, в результаті яких загинуло не менше 25 цивільних громадян. Серед дослідників, які так чи інакше приділяли увагу даній проблемі можна назвати К. Степанову, Д. Балуєва, Г. Еванса, С. Страуса, Л. Темнера, П. Валленштайна. Проте, їхні теоретичні напрацювання не завжди можуть відобразити цілісну картину розвитку подій. Цим продиктована потреба в нових підходах до емпіричного, теоретичного аналізу та адекватного опису природи сучасного одностороннього насилля, яке дедалі більше виходить за межі традиційних уявлень.

Наприкінці ХХ століття деякі радикальні організації почали активно використовувати невивіркове одностороннє насилля проти цивільних громадян. Однією з перших організацій, що почала на практиці реалізувати нові форми політичного насилля було перуанське терористичне угруповання «Сяючий шлях», жертвами якого за 15 років (1978-1993) стали 66000 цивільних осіб [2, с. 236]. В подальшому, дану стратегію почали використовувати представники радикальної організації «Тигри визволення Таміл Іламу» родоначальником якої вважають В. Прабхакарана. Основною метою їхнього існування є боротьба за створення незалежної тамільської держави. Заради цього, вони готові піти на будь-які вчинки, включаючи насилля проти цивільних і залучення до своїх лав неповнолітніх. За даними ЮНІСЕФ, близько 6000 дітей у віці від 13 до 17 років воюють на боці «Тигрів визволення Таміл Іламу». Їхні теракти проти цивільних громадян в храмах, мечетях і громадському транспорті призводять до масових жертв серед мирних громадян. Також, Тамільські тигри відповідальні за етнічне насилля проти сингалів і мусульман-тамілів на підконтрольних їм територіях [2, с. 237]. Організації такого типу існують у різних частинах світу і мають схожий набір характеристик: структура; характер мобілізації і залучення нових членів; специфіка використання насилля; ідеологія; реакція суспільних і державних інститутів.

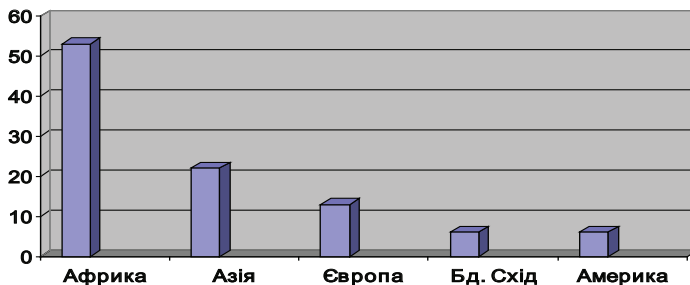
Використання цивільних громадян в якості ключового об'єкта для політичного насилля, найбільше характерно для терористичних угруповань, що використовують таку діяльність в якості політико-ідеологічної і політико-стратегічної основи. Обґрунтування такого положення було здійснено Усамою бен Ладеном у його промові в 1998 році: «Рішення вбивати американців і їхніх союзників – як цивільних осіб, так і військовослужбовців – є обов'язковим для кожного мусульманина, який може здійснювати це в будь-якій країні, в якій це можливо» [1, с. 67].

Провідний науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин РАН Катерина Степанова визначає одностороннє

насилля як цілеспрямоване застосування сили озброєним суб'єктом проти цивільних громадян. Акти одностороннього насилля є результатом свідомого політичного і стратегічного вибору певного учасника конфлікту, а не випадковим насиллям проти цивільних [3, с. 83]. Воно може набувати різноманітних форм: терористичні акти, геноцид, етнічні чистки, примусове переміщення осіб та інші злочини проти людства. Характерною особливістю одностороннього політичного насилля є той факт, що воно може здійснюватися, навіть, в мирних умовах за відсутності відкритого військового конфлікту.

Відповідний характер політичного насилля проти цивільних осіб перетворюється на одну із найстійкіших тенденцій сучасності. В першу чергу, це проявляється у свідомому застосуванні цілеспрямованого та руйнівного насилля проти мирних громадян і перетворення їх на головну ціль насильницької боротьби. За період з 1989 по 2007 роки в процесах одностороннього політичного насилля прийняли участь 166 окремих озброєних політичних суб'єктів (в середньому 30 на рік), на рахунку яких близько 635 тисяч загиблих мирних громадян. В XXI столітті втрати серед мирного населення складають в середньому 80-90% від загальної кількості загиблих в умовах збройного конфлікту, натомість під час Другої світової війни ці втрати були на рівні 50%, а на початку XX століття не перевищували 20% [3, с. 84]. За даними Упсальської бази даних беззаперечним «лідером» серед одностороннього насилля проти цивільних громадян є Африканський континент. На країни даного регіону припадає 53% жертв такої форми насилля (з урахуванням геноциду в Руанді цей показник сягає шокуючи 90%). Особливо гостро ситуація з одностороннім насиллям проявляється в Бурунді, Сомалі, ДРК, ЦАР, Судані та Уганді. Починаючи з 2003 року за масштабністю одностороннього політичного насилля проти громадянського населення Африку наздоганяють країни Азії (Афганістан, Індія, Індонезія, Філіппіни) [7]. Більш детальні інформацію по жертвам одностороннього насилля в різних регіонах світу представлена на малюнку 1.

Мал. 1. Відсоток цивільних громадян загиблих від політичного насилля у 1989-2008 роках (Без урахування геноциду в Руанді у 1994 році)

Джерело: Uppsala Conflict Data Program. Dataset: One-sided Violence against Civilians, 1989–2008 (http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/data_and_publications/datasets.htm)

Загрозливо виглядають останні дані про кількість загиблих під час війни в Іраку 2003 – 2011 років: із 162 тисяч загиблих під час військового протистояння 128 тисяч були цивільними. На кінець 2011 року в Афганістані загинуло 17 тисяч мирних жителів. В цей же період, на кордоні новоствореного Південного Судану зафіксовані численні акти насилля проти цивільного населення – бомбардування мирних поселень, позасудові страти, тортури та репресії проти цивільних громадян незгодних з політикою уряду. Ще гіршою є ситуація в Сирії, де тривале протистояння призвело до загибелі тисяч і вимушеного переміщення ще більшої кількості мирних жителів. Підтвердженням того, що в найближчий час дана тенденція буде визначати характер та основні закономірності використання політичного насилля є подальше поглиблення сирійської кризи, яка особливо загострила проблему одностороннього політичного насилля проти цивільних громадян і поставила перед міжнародною спільнотою нову проблему, від вдалого вирішення якої залежить характер майбутніх політичних процесів.

Одностороннє політичне насилля охоплює цілеспрямовані напади на мирне населення, здійснені державними структурами або недержавними організованими угрупованнями. В ХХІ столітті найбільшими суб'єктами одностороннього насилля були: Аль-Каїда (теракти в 2001 році, що призвели до загибелі понад 2700 осіб); Уряд Судану (застосування насилля у Дарфурі в 2004 році, внаслідок якого загинуло понад 2500 цивільних громадян); іракське повстанське угруповання Ісламська держава Ірак (жертвами якого у 2007 році стало близько 2000 осіб) [4, с. 72].

Застосування політичного насилля проти цивільних громадян значно посилюється в умовах сучасного розвитку. Зокрема, поширення такого насилля пов'язують з політичними і економічними кризами в умовах військового протистояння. Але збройний конфлікт не є єдиним чинником зростання частки одностороннього політичного насилля проти цивільних громадян. Вагому роль в ескалації одностороннього насилля проти цивільних громадян відіграють ідеологічні розбіжності, етнічна та релігійна приналежність, глибока політична і економічна криза. Схожу точку зору розділяє Скотт Страус коли стверджує, що: «Найбільші випадки застосування насилля проти цивільних громадян відбуваються під час гострих криз, зокрема, в умовах військового протистояння. Але війна не єдине джерело масового одностороннього насилля проти цивільних, вирішальну роль належить ідеологічним, економічним і релігійним чинникам». За даними С. Страуса, на протязі ХХ століття у світі близько 60 мільйонів цивільних осіб загинуло від політичного насилля [6, р. 344].

Такі тенденції потребують додаткової уваги наукового співтовариства тому, що вони визначають характер протистояння між ключовими політичними суб'єктами в найближчій перспективі. Цивільне населення стає головною ціллю сучасного політичного насилля, саме тому, його головні загрози мають гуманітарну природу. Активне прагнення міжнародної спільноти мінімізувати такі загрози призводить до становлення нових форм організованого застосування політичного насилля, серед якого варто відзначити операції з відновлення миру (peace-building) та різного роду гуманітарні інтервенції.

Література:

1. Гуль И. Транснациональные исламистские сети // Международный журнал Красного Креста. – 2011. – № 880-881. – С. 59-88.
2. Поляков Е.М. Насилие и политический терроризм в современном мире // Политическая концептология. – 2013. – № 2. – С. 230-246.
3. Степанова Е.А. Глобальные тенденции в области одностороннего насилия против гражданского населения // ОНС. – 2010. – №6. – С.81-89.
4. Темнер Л., Валленштайн П. Развитие организованного насилия у 2001 – 2010 роках // СІПРІ 2012. – 2013. – С. 59-76.
5. Эдвардс Л. Государственное строительство в Афганистане: случай свидетельствующий о наличии ограничений? // Международный журнал Красного Креста. – 2011. – № 880-881. – С. 95-126.
6. Straus S. Retreating from the Brink: Theorizing Mass Violence and the Dynamics of Restraint // Perspectives on Politics. – 2012. – Vol. 10. – № 2. – P. 343-362.
7. Uppsala Conflict Data Program. Dataset: One-sided Violence against Civilians, 1989-2008 [Electronic resource]. – Regime to access: http://www.pcr.uu.se/research/UCDP/data_and_publications/datasets.htm

Кравчук О. Ю.

ФУНКЦІЇ ТА ПРИНЦИПИ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Високий рівень забезпечення політичної безпеки країни «передбачає такий стан правових і відповідних інститутів безпеки, що гарантують захист політичного суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності та конституційного устрою держави, тобто можливість нації та створених нею соціальних інститутів незалежно проводити внутрішню і зовнішню політику».[3;50]

Основними функціями системи забезпечення політичної безпеки української держави є:

- прогностична функція – пов'язана з прогнозуванням, передбаченням, ідентифікацією реальних і потенційних політичних і інших загроз. Дана функція забезпечується діяльністю відповідних аналітичних установ і організацій;

- інформаційна функція - полягає в забезпеченні суб'єктів забезпечення безпеки відомостями про стан об'єктів забезпечення безпеки, характер і ступінь деструктивних і дестабілізуючих дій;

- профілактична функція - є попередженням і нейтралізацією причин можливих політичних загроз на більш ранній стадії їх зародження і розвитку. Заходи такого випереджаючого характеру дозволяють заздалегідь зняти і вирішити багато складних проблем забезпечення політичної безпеки;

- мобілізуюча функція - полягає в здатності всієї системи до оперативного реагування на загрози, своєчасному залученню необхідних сил і засобів. Вона реалізується відлагодженням функціонування системи і взаємодією її елементів, постійною готовністю до вирішення багатообразних завдань, розвитком правової бази діяльності суб'єктів безпеки, своєчасно поставленою інформацією, прогнозуванням можливих загроз і т.п.;

- ліквідації загроз - є основною для системи забезпечення безпеки. Якщо

існують загрози, то на них має бути своєчасна і адекватна реакція силами і засобами, що відповідають характеру цих загроз;

- охоронна – направлена як на забезпечення захисту вищого політичного керівництва держави, безпечну діяльності всіх політичних інститутів, так і на припинення ухвалення помилкових політичних рішень, що підривають політичну безпеку, пригноблюють інтереси громадян, суспільства, держави в політичній і інших сферах;

- контрольна – передбачає своєчасну оцінку стану політичної безпеки і діяльності з її забезпеченню з метою своєчасної корекції заходів, використовуваних сил і засобів, методів, способів і прийомів забезпечення політичної безпеки.

Очевидно, що вищеназвані функції органічно взаємозв'язані, взаємно обумовлюють одна одну і повинні реалізовуватися не окремо, а комплексно.

Особливе значення при дослідженні змісту політичної безпеки України має її забезпечення залежно від об'єктів безпеки, виходячи з чого, разом з політичною безпекою автор виділяє політичну безпеку особи і політичну безпеку суспільства в нашій державі.[1]

Так, на думку дисертанта політична безпека особи в Україні означає, перш за все, захист і реалізацію конституційних прав і свобод громадян, відсутність їх політичного пригноблення.

Політична безпека суспільства в країні є:

- розвиток і зміцнення демократії;
- досягнення загальнонаціональної згоди у корінних питаннях суспільного життя;
- формування основ і реальне функціонування громадянського суспільства;
- своєчасне запобігання кризовим ситуаціям в політичній і інших суспільних сферах.

Таким чином, головною метою забезпечення політичної безпеки України є: з одного боку – формування і функціонування механізму вироблення і реалізації державної політики, що відповідає національним інтересам України, а з іншої - запобігання трансформації цієї політики під впливом зовнішніх і внутрішніх деструктивних чинників в небезпечний, загрожуючий демократичному розвитку і існуванню суспільства спосіб.

Забезпечення політичної безпеки України повинне здійснюватися з урахуванням ряду принципів. Основними з них можна вважати:

- дотримання суб'єктами і об'єктами безпеки Конституції України та українського законодавства;

- реалізація конституційних положень про розділення державної влади на законодавчу, виконавчу і судову на користь встановлення їх гармонійного балансу для об'єднання можливостей в управлінні державою і соціально-політичними процесами, вдосконалення системи заборон і противаг в діяльності всіх гілок влади;

- єдність, взаємозв'язок і збалансованість політичної безпеки з іншими видами національної безпеки, своєчасна зміна їх пріоритетності залежно від ситуації;

- пріоритетність політичних, соціальних, економічних, інформаційних,

дипломатичних, правових і інших заходів забезпечення безпеки над силовими;

- реальність і суспільна значущість завдань соціально-політичного, економічного розвитку України, що висуваються;

- визнання і виконання волевиявлення народу як головної умови в діяльності всіх гілок влади;

- суспільний і парламентський контроль над діяльністю виконавчої влади, витрачанням державного бюджету, кадровою політикою, використанням озброєних сил всередині країни і за кордоном;

- періодична звітність вищих посадових осіб держави перед громадянами української держави про стан країни, причини виникнення кризових ситуацій, заходи з їх подолання;

- цивілізована взаємодія державних органів забезпечення безпеки.

Важливу роль відіграє принцип безперервності забезпечення безпеки. Це обумовлено тим, що в процесі суспільного розвитку замість одних суперечностей, загроз, після їх подолання приходять інші, що мають інколи іншу форму і зміст. Звідси і витікає потреба в даному принципі.

Отже, одним з основоположних елементів змісту політичної безпеки України є її вплив на національну безпеку в цілому, а також взаємодія і взаємообумовленість з іншими видами національної безпеки. Вона не тільки забезпечує всі інші види безпеки, але і сама спирається на них, залежить від їх стану. Очевидно, що ефективний механізм політичної влади значно сприятиме забезпеченню національної безпеки України.

Література:

1. Кремень В.Г. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення: [монографія] / Кремень В.Г., Бінько І.Ф., Головащенко С.І. – К.: МАУП, 1998.- 92 с.

2. Манилов В.Л. Национальная безопасность: ценности, интересы и цели / В.Л.Манилов – М.: Военная мысль. – 1995 –.№ 6., с.29

3. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України: [монографія] /Г.П.Ситник. – К.: НАДУ, 2004. – 408 с. ,С.50.

4. Ніцевич В.Ф. Національна безпека: теоретичні основи, механізм забезпечення, регіональна складова/ В.Ф. Ніцевич. – Орел: ОРАГС, 2000. – С.6-11.

Кулик В. Г.

ПРЕЗИДЕНТ У ПРОЦЕСІ ВСТАНОВЛЕННЯ ПОРЯДКУ ДЕННОГО: СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ В ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ США

В політичній науці США спостерігається значна увага до функціонування інституту президентства, особливостей та проявів президентської влади, характеру його відносин з Конгресом, бюрократією, судовою владою та ЗМІ. Інтерес дослідників обумовлений зміною ролі президентства в політичній системі американського суспільства у порівнянні з іншими інститутами. Якщо до часів «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта головна роль в політичному житті США належала Конгресу, то після – президентству.

Перетворення президентства у головний політичний інститут пов'язане

не тільки зі зміною бачення ролі держави в житті суспільства. Важливе значення для президентства мало, окрім конституційно визначених повноважень, збільшення здатності та можливості формувати порядок денний інших інститутів та груп суспільства.

Зручними для опису та категоризації літератури з даної тематики є моделі процесу встановлення порядку денного запроновані такими дослідниками як Дж. В. Дірінг, Е. М. Роджерс та Ст. Н. Сорока [1, 2]. В обох моделях у якості головних компонентів виділяються медійний, громадський та політичний порядок денний (policy agenda) та встановлюються напрями каузальності.

Типи порядку денного й напрями каузальності дозволяють окреслити та показати відмінності в областях аналізу між такими дисциплінами як: дослідження мас-медіа, вивчення громадської думки та політична наука. Виділення підтипів порядку денного в межах кожного типу дозволяє окреслити спеціалізацію досліджень в межах окремої дисципліни. С. Н. Сорока виділив підтипи в кожному типі порядку денного (subagenda). Щодо політичного порядку денного, то дослідник, взявши до уваги існуючі типології та форми державності англо-американського світу виділив наступні підтипи: порядок денний президента/члена парламенту, порядок денний нижньої палати парламенту, порядок денний верхньої палати парламенту, порядок денний парламентського комітету, порядок денний бюрократії, порядок денний політичних партій [2, с. 18].

Комбінація порядку денного президента з іншими підтипами політичного, громадського й медійного порядку денного зі встановленням напрямку каузальних зв'язків дає схему для опису досліджень президента в процесі встановлення порядку денного. Гіпотетично, конкретне дослідження може включати як одну комбінацію з одним напрямом каузальності, так і більше.

З точки зору даної схеми, проведені в політичній науці США у другій половині 20 століття дослідження інституту президентства в процесі встановлення порядку денного характеризуються зростаючою спеціалізацією. Дослідження порядку денного президента може мати самодостатню цінність. До даної категорії, для прикладу, можна віднести роботи таких дослідників як П. С. Лайт, М. Ешбо-Соха, Ч. О. Джонс, Дж. Е. Коен. Порядок денний президента, залежно від того яка дана йому концептуалізація, аналізується з точки зору представлених на ньому типів проблем, програм та політик (policies).

П. С. Лайт поділяє програми представлені на порядку денному президента на великі та малі, старі й нові [3, с. 161–169]. М. Ешбо-Соха розподіляє пункти порядку денного президента на великі, незначні, зростаючі, метеорні [4, с. 260]. Ч. О. Джонс поділяє президентські програми на активні, реактивні та дозвільні [5, с. 208]. Дж. Е. Коен поділяє порядок денний президента на риторичний, адміністративний та легіслативний [6, с. 20]. Більшість вчених зосереджує увагу на порядку денному президентів США II-ї половини 20 століття. Окрім здійснення типологізації до проблемного поля даної категорії досліджень входить також пошук чинників, що обумовлюють відмінності між порядками денними американських президентів. В такій якості розглядалися політичний капітал президента, характер ресурсів президента, громадське схвалення, ідеологія, бюджетні обмеження,

партійна структура Конгресу, проблемний спадок попередників тощо.

Наступну категорію складають дослідження проблематика яких пов'язана з впливом порядку денного президента на порядок денний Конгресу. В даній сфері здійснювали аналіз такі дослідники як Г. С. Едвардс III, А. Берретт і Р. Т. Ларокка. Зусилля Г. С. Едвардса III та А. Берретта були спрямовані на емпіричний аналіз: успіху президентів в розміщенні власних ініціатив на порядок денний Конгресу; ваги президентських ініціатив на ньому; умов, що сприяють зростанню кількості ініціатив президента на конгресіональному порядку денному та ймовірності набуття ініціативами статусу закону [7]. Р. Т. Ларокка зосередив увагу на пошуку відповіді на наступні питання: як, в якій мірі та на яких стадіях законодавчого процесу президент визначає порядок денний Конгресу. Дослідник пояснює здатність президента впливати на порядок денний через здійснення ним контролю над інформацією, що надходить до виборців (звернення до громадськості) та членів Конгресу (експертиза запропонованих урядових заходів) [8, с. 12].

Вплив порядку денного президента на порядок денний новинних медіа знаходиться в центрі уваги таких дослідників як В. Ден Вуд, Дж. С. Пік та М. Ешбо-Соха. Проблематика досліджень даної категорії пов'язана з переглядом ролі президента у встановленні порядку денного мас-медіа. Проведений емпіричний аналіз ставить під сумнів загальноприйняте в політичній науці США припущення про те, що президенти є ефективними у встановленні різних типів порядку денного. В. Ден Вуд та Дж. С. Пік провели аналіз процесу встановлення порядку денного в зовнішній політиці на основі вивчення уваги президента та мас-медіа до таких проблем як відносини США з СРСР, арабо-ізраїльський та боснійський конфлікти [9]. Для встановлення та оцінки напрямів каузальності дослідники використали методи векторної авторегресії (VAR). Аналіз вказаних проблем свідчить про те, що скоріше увага медіа визначає увагу президента, а не навпаки. Дж. С. Пік та М. Ешбо-Соха провели емпіричне тестування гіпотези про суттєвий вплив телевізійних звернень президента на увагу мас-медіа до наступних проблемних сфер: економіка, енергетична політика, наркотики та Центральна Америка з 1969 по 2000 роки. Аналіз показав, що лише 35% звернень мали вплив на увагу мас-медіа [10, с. 129].

Прикладом роботи, яку можна віднести до категорії досліджень, що спеціалізуються на дослідженні впливу порядку денного президента на громадський порядок денний є аналіз проведений Дж. Е. Коеном. Дослідник провів емпіричний тест наступної гіпотези: чим більше уваги президент приділяє певній сфері політики (policy) в щорічних Зверненнях до США тим більше стурбованою згаданими сферами стає громадськість. Вчений використав метод регресійного аналізу часових рядів до даних в наступних сферах політики: зовнішня політика, економіка, політика в сфері громадянських прав, що охоплюють період з 1953 по 1989 роки. Дослідник стверджує, що акценти президента мають вплив на громадську думку [11].

В політичній науці США існує категорія досліджень, які одночасно включають в аналіз вивчення впливу порядку денного президента на порядок денний Конгресу та мас-медіа. Встановлення напряму каузальних зв'язків між порядками денними є основною проблематикою досліджень. Г.

С. Едвардс III та В. Ден Вуд, використовуючи методи векторної авторегресії (VAR), досліджували моделі уваги до наступних проблем: відносини між США й СРСР/СНД, арабо-ізраїльські відносини, злочинність, освіта, охорона здоров'я в період з 1984 по 1994 роки [12, с. 328]. Дж. С. Пік, користуючись подібною методикою, проаналізував моделі уваги президента, Конгресу та мас-медіа до таких зовнішньополітичних проблем, як: Центральна Америка, Кариби, міжнародна допомога та торгівля з 1984 по 1995 роки [13, с. 71]. М. Ешбо-Соха та Дж. С. Пік, дотримуючись вказаного напрямку й способу вивчення, провели аналіз на основі розгляду таких проблемних сфер, як: громадянські права, чисте повітря, сільське господарство з 1950 по 1998 роки [14]. Отримані результати свідчать, що здатність і можливість президентів впливати на порядок денний Конгресу та мас-медіа значно варіюється з часом як в межах окремої проблеми, так і залежно від проблеми.

Таким чином, в політичній науці США спостерігається зростання спеціалізації серед вчених які досліджують інститут президентства в процесах встановлення порядку денного. Окрім цього, відбувається переоцінка його ролі у даному процесі, в емпіричному аналізі широко використовується аналіз часових рядів, ведеться пошук пояснення отриманих результатів. Розробка типології порядку денного зі встановленням каузальних ліній, яка враховує більшу кількість форм держави дає можливість описати та порівняти дослідження проведені не тільки в США, а й в інших країнах.

Література:

1. Dearing J. W. and Rogers M. E. Agenda setting / J. W. Dearing and M. E. Rogers. – Thousand Oaks, CA: Sage, 1996. – 131 p.
2. Soroka St. N. Agenda-setting dynamics in Canada / St. N. Soroka // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.ubcpres.ca/books/pdf/chapters/agendasetting/chapter1.pdf>
3. Light Paul C. Presidential Policy Making / Paul C. Light / Researching the Presidency: Vital Questions, New Approaches, ed. George C. Edwards, John H. Kessel, and Bert A. Rockman. – Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press. – 1993. – P. 161 – 199.
4. Eshbaugh-Soha M. The politics of presidential agendas / M. Eshbaugh-Soha // Political Research Quarterly. – 2005. – Vol. 58. – № 2. – P. 257 – 268.
5. Jones Charles O. The Presidency in a Separated System / Charles O. Jones. – Washington DC: The Brookings Institution, 2005. – 403 p.
6. Cohen Jeffrey E. The president's legislative policy agenda, 1789 – 2002 / Jeffrey E. Cohen. – New York: Cambridge University Press, 2012. – 302 p.
7. Edwards, George C., III and Andrew Barrett. Presidential Agenda Setting in Congress / George C., III Edwards, Andrew Barrett // Polarized Politics, ed. Jon R. Bond and Richard Fleisher. – Washington DC: CQ. – 2000. – P. 224
8. Larroca Roger T. The presidential agenda: sources of executive influence in Congress / Roger T. Larroca. – Columbus: Ohio State University Press, 2006. – 205 p.
9. Wood Dan B., Peake Jeffrey S. The Dynamics of Foreign Policy Agenda Setting / B. Dan Wood, Jeffrey S. Peake // American Political Science Review. – 1998. – Vol. 92. – № 1. – P. 173 – 184.
10. Peake Jeffrey S., Eshbaugh-Soha M. The Agenda-Setting Impact of Major Presidential TV Addresses / Jeffrey S. Peake, M. Eshbaugh-Soha // Political Communication. – 2008. – № 25. – P. 113 – 137.
11. Cohen Jeffrey E. Presidential Rhetoric and the Public Agenda / Jeffrey E. Cohen //

American Journal of Political Science. – 1995. – Vol. 39. – № 1. – P. 87 – 107.

12. George C. III Edwards and Wood B. Dan. Who Influences Whom? The President, Congress, and the Media / Edwards, George C. III and B. Dan Wood // American Political Science Review. – 1999. – Vol. 93. – № 2. – P. 327 – 344.

13. Peake Jeffrey S. Presidential Agenda Setting in Foreign Policy / Jeffrey S. Peake // Political Research Quarterly. – 2001. – Vol. 54. – № 1. – P. 69 – 86.

14. Eshbaugh-Soha M., Peake Jeffrey S. Presidential Influence Over the Systemic Agenda / M. Eshbaugh-Soha, Jeffrey S. Peake // Congress and Presidency. – 2004. – Vol. 31. – № 2. – P. 161 – 181.

Левчук Ю. С.

ФЕНОМЕН ВО «СВОБОДА» НА ПАРЛАМЕНТСКИХ ВЫБОРАХ: АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ

С целью преодоления перманентного политического кризиса и появления новых альтернатив, объективно существовала необходимость вхождения ВО «Свобода» в украинский парламент [1; с.182].

Перед началом выборов все понимали, что Свобода преодолеет 5% барьер, но не ожидали, что при этом она получит почти 11 [2].

Партия перешагнула 10-процентный порог в 7 областях (от 10,84% до 38,02%) и в Киеве (17,33%). Интересно, что в преимущественно русскоязычном Киеве за партию отдали свои голоса почти на 7% больше, чем в украиноязычной области (10,84%). Еще в 10 областях партия преодолела 5%- избирательный барьер (5,19% - 10,48%). Среди них как центральные (Житомирская, Винницкая, Черкасская, Полтавская) и северо-восточные (Сумская, Черниговская), так и восточные (Днепропетровская). Неплохой результат партия показала на востоке страны (кроме Донбасса). В любом случае, спрогнозировать 3,30% (Одесская) и 4,71% (Херсонская) не мог никто [3].

Скачок рейтингов Свободы во многом схож с аналогичным феноменом, который многие годы до этого демонстрировал БЮТ. В последний раз, на парламентских выборах 2007 за две недели до дня голосования Блок Юлии Тимошенко увеличил свои показатели почти на семь процентов. По всей видимости, Свобода компенсировала недостаток эмоциональной составляющей в парламентской кампании оппозиции [4].

Это высокий результат, неожиданный результат националистической партии. Но успех не в том, что голосовали за идею украинского национализма. Это было преимущественно протестное голосование.

Во-первых, был скрытый электорат. Во-вторых, «Свобода» – это, в общем-то, реакция на фальсификаторскую политику власти. И, в-третьих, нужно сказать, что за «Свободу» проголосовала часть людей, которые придерживаются умеренных взглядов, и которые, в общем-то, не являются электоратом «Свободы», но они проголосовали, потому что видят, что «Свобода» может служить действительно инструментом отпора нынешней власти. И они исходили из того, что присутствие этой оппозиционной партии в парламенте усилит оппозицию в целом [5].

Также можно выделить и другие причины популярности свободы:

- наличие четкой, современной идеологии;
- за время существования партия практически не имела отношения к власти;
- социальный запрос - нарастание внутренних реваншистских ожиданий по отношению к небольшому проценту власть имущих;
- продуктивная компиляция различных методов пиара;
- адаптация части присущих левым методов работы с молодежью и населением, в целом;
- радикализация социального дискурса, направленного на формирование образа «внутреннего», практически классового врага;
- перманентное участие в большей части протестных акций [3].

Существуют и другие причины, в том числе политика партии власти и отдельных ее представителей (Табачник как министр образования), а также неспособность оппозиции Тимошенко- Яценюка к минимальному сопротивлению [6].

«Свобода» - единственная по-настоящему идеологическая крупная украинская партия. Когда демократы ведут себя как диктаторы, а коммунисты как буржуи, такая последовательность выгодно отличает [7].

Литература:

1. Левчук Ю.С. Потреби і наслідки представництва ліворадикальних та право радикальних сил у парламенті//Матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» – 2012 р., С. 180-183
2. Мониторинг СМИ: Феномен «Свободы». Новости всемирной сети. Электронный ресурс <http://news-w.com/62776-2311/>
3. Международная организация по наблюдению за выборами CIS-ЕМО. Парламентские выборы на Украине и феномен «Свободы». Электронный ресурс <http://www.cis-emo.net/ru/news/parlamentskie-vybory-na-ukraine-i-fenomen-svobody>
4. Найем, М. Феномен Свободы и провалы УДАРа. Электронный ресурс <http://blogs.pravda.com.ua/authors/nayem/5097317b71d77/>
5. Фесенко, В. «Свобода» в Раде – усиление оппозиции или угроза конфликтов? Электронный ресурс <http://rian.com.ua/analytics/20121030/336232276.html>
6. Высоцкий, С. Феномен Свободы. Почему успех националистов выгоден Януковичу. Электронный ресурс http://liga.net/opinion/80875_fenomen-svobody-pochemu-uspekh-natsionalistov-vygoden-yanukovichu.htm
7. Резниченко, Д. Письмо русскому другу: об украинской сенсации. Электронный ресурс <http://prof-eug.livejournal.com/216238.html>

Мороз Є. І.

БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ В СИСТЕМІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ГРУЗІЇ (2003 – 2012 РР.)

Існування прозорого і представницького місцевого самоврядування є необхідною, хоча і не єдиною, умовою створення життєздатного демократичного режиму. Сама сутність самоврядування виражається в його здатності вирішувати проблеми, що виникають на локальному рівні. Формально структура місцевого самоврядування була створена після проголошення незалежності Грузії. Вона включала дві гілки влади:

законодавчу - сакребуло і виконавчу – гамгелі. Законодавча влада обирається громадянами; законодавчий орган (сакребуло) обирає голову сакребуло і гамгелі, який, у свою чергу, комплектує адміністрацію. [1]

В 2003 році місцеві органи влади не мали достатньо ресурсів для капітальних інвестицій, забезпечення обслуговування та експлуатації своєї інфраструктури. Поза тим, значною проблемою була корупція. Чинovníки вимагали хабарі в обмін на підключення до мереж або ремонт доріг. Якість послуг була настільки низькою, що люди заражалися хворобами, що передаються через воду. Багато служб потребували державних субсидій, але незаконні підключення чиновників до потоків грошових коштів означали, що якість послуг постійно страждала через брак фінансування. [2]

Органи місцевого самоврядування вели списки людей, які мають право на отримання соціальної допомоги або субсидій для відшкодування витрат на оплату послуг з водопостачання, але ці списки часто фальсифікувалися: керівники підприємств з водопостачання вносили в них людей, які вже померли або виїхали закордон, та привласнювали субсидії. Також домінував фаворитизм, адже адресні субсидії надавалися родичам та друзям керівників органів місцевого самоврядування та комунальних підприємств. З огляду на низьку якість надання послуг, слабку відповідальність та підзвітність, а також пронизану корупцією систему субсидування, готовність споживачів сплачувати за спожиті послуги була вкрай низькою.

Система розподілу бюджетних коштів між органами місцевого самоврядування не була ані прозорою, ані зрозумілою. Переговори щодо міжурядових трансфертів відбувалися у два етапи: спочатку між Міністерством фінансів та органами влади районного рівня, а згодом між органами влади районного рівня та органами місцевого самоврядування. Впливові губернатори та мери, часто з великих міст, отримували набагато більше, ніж їм належало б за умови справедливого розподілу. Зберігаючи значний вплив на органи місцевого самоврядування через механізм узгодження трансфертів, центральний Уряд фактично зводив нанівець їх автономії і обмежував простір для висловлення думки місцевих мешканців та здійснення ними нагляду за рішеннями з питань бюджетного процесу. Крім вищевказаних проблем одним з найважливіших чинників, які перешкоджали здійсненню прозорого і самостійного самоврядування на муніципальному рівні, залишалися складені за довгий час соціальні мережі із стійкими клієнтелістськими відносинами, які відігравали важливу роль на місцевому рівні. [3] У той же час, на думку пана Вахтанга Лежави, головного радника Прем'єр-міністра, «брак чітко визначених функцій та надмірна роздробленість органів влади (Грузія була розділена на 60 районів, які, у свою чергу, розподілялися між 1100 органами місцевого самоврядування, включно з містами, селищами та селами) призвели до розпорошеності відповідальності та підзвітності, значних державних видатків на утримання великої кількості регіональних та місцевих установ, а також надав широкі можливості для корупції».

Після здійснення в 2005р. адміністративно-територіальної реформи, зміни в основному торкнулися сфери муніципальних фінансів, а також сфер надання громадських послуг населенню та відносин центральної

влади з органами місцевого самоврядування. Антикорупційні реформи були невід'ємною частиною ширшого спектру реформування органів місцевого самоврядування та комунальних послуг, мета якого полягала у наближенні державного управління до людей через підвищення прозорості, відповідальності, підзвітності та посилення фінансової дисципліни у наданні комунальних послуг.

У грудні 2005 р. було прийнято новий комплексний закон про органи місцевого самоврядування. На виконання цього закону місцеве самоврядування було сконцентровано на рівні районів. Міста, які раніше напряму підпорядковувались центральному Уряду, отримали такий самий статус, як і колишні райони. Через реорганізацію кількість місцевих органів влади скоротилася з 1110 до 67, і за такої кількості центральний Уряд отримав змогу координувати свої дії з місцевими органами влади та проводити моніторинг.[4]

У червні 2006 р. було прийнято новий закон про місцеві бюджети. З метою забезпечення моніторингу виконання бюджету цим законом введено в дію систему трансфертного вирівнювання на основі формульного підходу та започатковано базу фіскальних даних субнаціонального рівня при Міністерстві фінансів. Ці два закони зміцнили інституційний потенціал центральних та місцевих органів влади щодо запровадження комплексної системи моніторингу місцевого бюджетування та процесу підготовки і подання фінансової звітності.

Задля забезпечення керованості також були урізані функції органів влади на місцях. До 2006 р. за надання початкової освіти відповідали місцеві органи влади. Вони ж відігравали важливу роль у сферах охорони здоров'я та соціального захисту населення, адже виплачували зарплатню та покривали операційні витрати, відповідали за експлуатацію інфраструктури. Центральний Уряд замкнув на собі функції, виконання яких раніше було пронизано корупцією. Функції, які зараз належать до виключної компетенції органів місцевої влади, здебільшого стосуються різних послуг, пов'язаних з комунальною інфраструктурою.

Було також притягнуто до відповідальності корупціонерів з-поміж вищого керівництва. За даними Міністерства юстиції протягом 2003-2010 рр. до відповідальності було притягнуто 165 високопосадовців на місцях, зокрема п'ять губернаторів, шість мерів, шість заступників мерів, 93 голови місцевих рад та 31 заступник голів місцевих рад. Такі заходи стали дуже потужним сигналом для нових співробітників, підвищили відповідальність та підзвітність.

Через укрупнення органів місцевого самоврядування чисельність їх співробітників було скорочено ледь не вдвічі. Було розроблено, прийнято та введено в дію мінімальні вимоги до кваліфікації співробітників. Проведене навчання змінило світогляд співробітників та розкрило їх потенціал. У 2005 р. для забезпечення сталості механізму, який дозволяє органам місцевого самоврядування самостійно здійснювати фінансування необхідних покращень та ремонтів інфраструктури, Уряд розпочав роботу над удосконаленням системи нормативно-правового регулювання, фінансового забезпечення та управління Фонду муніципального розвитку

Грузії – небанківського фінансового посередника, який відіграє важливу роль у фінансуванні розвитку комунальної інфраструктури.

«Система управління Фонду та його кадровий потенціал допомогли покращити органи місцевого самоврядування та забезпечити від корупції у сфері державних закупівель товарів та послуг», – говорить пан Лаша Гоцїрїдзе, колишній виконавчий директор Фонду. Водночас за підтримки різних організацій-донорів було впроваджено програму із розбудови інституційного та кадрового потенціалу органів місцевого самоврядування. Аби зменшити масштаби корупції у наданні адресних субсидій, у 2006 році Уряд започаткував об'єднання усіх адресних субсидій у рамках єдиної програми соціальної допомоги. Як частина загальної кампанії по боротьбі з корупцією, ця програма допомогла покращити адресність на дання субсидій та забезпечила впровадження системи моніторингу. Відповідно, рівень надходжень платежів зріс до 75%. [5]

Порівняно з 2003 р. ситуація із розвитком комунального господарства зазнала суттєвих покращень. Державні видатки на реконструкцію та розширення комунальної інфраструктури зросли з 50 мільйонів доларів США протягом 1993-2003 рр. до 600 мільйонів доларів упродовж 2003-2013 рр. На зміну фальсифікованих списків осіб, які мають право на адресні субсидії, прийшла комплексна програма надання соціальної допомоги. Доходи органів місцевого самоврядування зросли з 400 мільйонів ларі у 2003 р. до 1,7 мільярда ларі у 2011 р. Через це, на думку Міністра фінансів пана Дмитрія Гвіндадзе, відбулося покращення якості комунальних послуг. Підвищення ефективності міжбюджетних відносин та нагляду посилило фіскальну дисципліну і призвело до падіння рівня заборгованості і неплатежів органів місцевого самоврядування перед Фондом муніципального розвитку Грузії з 22% у 2003 р. практично до нуля у 2011 р. [6]

Складно відділити досягнення у боротьбі з корупцією від більш загальних реформ у сфері місцевого самоврядування та комунальних послуг Грузії. Цілком очевидними є покращення у сфері управління, особливо у питаннях прозорості, підзвітності та відповідальності у наданні послуг на місцевому рівні. Урядом було започатковано реформи місцевих органів влади та муніципалітетів з метою підвищення ефективності місцевих послуг та викорінення корупції, яка мала місце під час їх надання. Так само, як і в інших секторах, це забезпечило довіру громадськості завдяки наполегливим зусиллям із притягнення до відповідальності корумпованих чиновників. Запровадження нових, більш чітких функціональних обов'язків значно оптимізувало розміри органів місцевого самоврядування та обсяги їх повноважень. Виборність мерів підвищила їх підзвітність перед громадянами. Уряд покращив систему управління Фонду муніципального розвитку та забезпечив більшу підзвітність місцевих чиновників перед їх електоратом.

Література:

1. Давид Лосабєрїдзе «Местное самоуправление в Грузии» / Давид Лосабєрїдзе – Тбилиси 2005 г. - 80 с.
2. Всесвітній банк «Боротьба з корупцією у сфері державних послуг. Хроніка реформ у Грузії» / Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Міжнародна асоціація розвитку Світовий банк - 1818 H Street NW Washington DC – 117 с.

3. Георгий Шубитидзе «Клиентелизм в местных органах самоуправления Грузии» / Георгий Шубитидзе – М. Общество и политика, 2002. – 50 с.

4. Константин Канделаки «Местное самоуправление в Грузии» / Константин Канделаки – Тбилиси. 2005 г. – 383 с.

5. Молли Корсо «Грузия: споры вокруг реформы местного самоуправления» [Электронный ресурс] / Молли Корсо // Режим доступа: <http://russian.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav111006bru.shtml>

6. Местное самоуправление Грузии получило доступ к инфраструктурным проектам [Электронный ресурс] / новостной портал «Вестник Кавказа» // Режим доступа: <http://www.vestikavkaza.ru/news/Mestnoe-samoupravlenie-Gruzii-dopushcheno-k-infrastrukturnym-proektam-gosudarstvennogo-znacheniya.html>

Павловський А. Б.

АКТУАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ГУМАНІТАРНОЇ ТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКЕ СПІВТОВАРИСТВО

Гуманітарна та правова політика України є фундаментом масштабних суспільних реформ, скерованих на створення умов для сталого розвитку суспільства, забезпечення соціально-правової, інтелектуальної та духовної безпеки людини, реалізації її духовних потреб і збагачення творчого потенціалу українського народу. Не дивно, що принципи, на яких вона базується, відіграють важливу роль в подальшій реалізації її спрямувань та досягненні відповідних цілей.

Принципами гуманітарної та гуманітарно-правової політики займалися такі вітчизняні вчені, як: В. Андрущенко, В. Скуратівський, В. Дзоз, М. Лукашевич, В. Деріга, І. Розпутенко, В. Ковальчук, С. Москаленко, та інші.

Помітну роль у даному питанні відіграв віце-президент НАН України академік НАН України В.М. Геєць, який виклав основні гуманітарні та правові принципи розвитку нашої держави у Проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [1, с. 15].

Згаданий Проект Концепції зазначає, що Демократичні трансформації є умовою інтеграції України у європейський та світовий простір як рівноправного партнера, а не країни реципієнта, в тому числі й продукції культурної індустрії.

Така позиція органічно кореспондується із статтею 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», в якому зазначено, що однією із основних засад зовнішньої політики нашої держави є: забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [2].

Серед основних принципів гуманітарної політики української держави є чимало таких, що містять чітку нормативно-правову природу. Зокрема виділяють [3, с. 19-21]:

Принцип людської спрямованості державної діяльності;

Принцип відповідальності держави за свою діяльність перед людиною;

Принцип верховенства права;

Принцип законності;

Принцип народовладдя;
Принцип розподілу влад;
Принцип децентралізації;
Принцип справедливості;
Принцип рівності та рівноправності;
Принцип соціальної справедливості;
Принцип багатоманітності;
Принцип відокремлення держави від церкви;
Принцип захисту гідності людини;
Принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини;
Принцип підтримки української нації;
Принцип підтримки національних спільнот, що проживають в Україні;
Принцип екологічності;
Принцип урахування регіональних особливостей.

Разом з тим, зовнішня політика держави в гуманітарній сфері спрямована на просування відповідних національних інтересів України за кордоном з урахуванням «західної» системи гуманітарних цінностей, яку поділяє євроатлантична цивілізація. Відповідно, набуває актуальності виокремлення першочергових принципів гуманітарної політики України в процесі її взаємодії з Європейським Співтовариством. Це потребує орієнтування на фундаментальні міжнародні документи, що закріплюють основні принципи та положення Європейського Співтовариства. У цьому контексті значну роль відіграє Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Зокрема, стаття 7 Загальної декларації зазначає, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом [4].

Належну увагу дотриманню законності та правовому захисту людини приділяє і європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, яка була ратифікована Україною 11.09.1997 року. Так, стаття I Конвенції зазначає: Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції [5].

Проект Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами, що розглядався сторонами у 2013 році, містив зобов'язання України забезпечувати поступову адаптацію законодавства України до *acquis* ЄС відповідно до напрямів, визначених у цій Угоді, та забезпечувати ефективно її виконання [6].

Таким чином, враховуючи акцент держав-членів ЄС на правовому аспекті розвитку і захисту людської особистості, а також напрацювання видатних українських вчених, відображені у Проекті Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року, вбачається доцільним виділити такі актуальні принципи гуманітарної політики української держави на шляху інтеграції в Європейське Співтовариство:

- принцип верховенства права;
- принцип законності;
- принцип встановлення гарантій рівності громадян перед законом,

- відповідальності посадових і службових осіб за їх порушення;
- принцип забезпечення реальності прав і свобод людини і громадянина, в тому числі гендерної рівності;
- принцип визнання пріоритету загальнолюдських цінностей.

Література:

1. Проект Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 року під загальним керівництвом віце-президента НАН України академіка НАН України В.М. Гейця, 2011 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://sumdu.edu.ua/docs/concept.pdf>.
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
3. Ковальчук В.Г. Основні принципи сучасної державної гуманітарної політики України / В.Г. Ковальчук // Стратегічні пріоритети. – 2012 - № 4 (25) с. 18-21.
4. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і його державами-членами. Проект. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/docs/Agreement/AA_Body_text.pdf

Рева Т. С.

ПОНЯТТЯ ЕКСТРЕМІЗМ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Через багатоаспектність поняття екстремізму та варіативність його проявів у сучасному суспільстві досі не існує єдиного підходу до розуміння цього складного явища. Проблема дослідження полягає у специфіці використання терміна «екстремізм». Він застосовується у журналістиці, історії, публіцистиці, художній та науковій літературі. Нині поняття «екстремізм» або «екстреміст» часто використовуються у повсякденному спілкуванні, наприклад, для характеристики дій певної людини, які нас примушують дивуватися і виходять за межі стандартної поведінки. У цьому випадку ми називаємо особу екстремістом або максималістом.

У журналістиці екстремізм асоціюють із діяльністю терористичних груп або молодіжних субкультур.

У сучасній німецькій мові під екстремізмом розуміють найрадикальнішу позицію, а в англійській мові – пропаганду радикальних політичних заходів. Для позначення екстреміста в англійській мові використовують такі прикметники, як *extreme, far, high, radical, ultra, hard-core* та інші.

Наприклад, український дослідник В. Ігнатов визначає екстремізм як прихильність, відданість крайнім поглядам, заходам (як правило виявляється в політиці). Він наголошує, що екстремізм проявляється в різних областях людської життєдіяльності: в політиці, міжнаціональних та міжетнічних відносинах, в релігійному житті, екологічній сфері, в мистецтві, музиці, літературі та іншому [1, с.427].

Російський дослідник тероризму С. Ланцов екстремізмом розуміє

схильність до крайніх, переважно насильницьких засобів для досягнення мети [2, с.162].

Американські дослідники П. Колеман та А. Бартолі в праці «Звертаючись до екстремізму» визначають екстремізм як діяльність (вірування, відношення, почуття, стратегії, дії), яка не відповідає загальноприйнятому суспільному стандарту «нормального», хоча проблема визначення «нормального» є дискусійною [3].

У наслідок великої кількості трактувань екстремізму в дослідженнях різних учених варто приділити увагу таким спорідненим з ним поняття як радикалізм та тероризм.

Протягом історичного розвитку співвідношення понять екстремізму та радикалізму змінювалося. Нині ця проблема проаналізована у різних галузях гуманітарних наук. Існує багато поглядів на це питання. Одні дослідники ототожнюють поняття екстремізму і радикалізму, інші, навпаки, виділяють специфічні риси понять. Наприклад, російський політичний психолог Д. Ольшанський чітко розмежовує ці два поняття і визначає радикалізм (від лат. radix – корінь) як «соціально-політичні ідеї та дії, спрямовані на найкардинальнішу, рішучу («корінну») зміну існуючих соціальних та політичних інститутів» [4, с.215]. Цей термін перш за все застосовується для підкреслення розриву з загальновизнаною традицією. На відміну від екстремізму радикалізм фіксує, перш за все, свою увагу на змістовому боці тих або інших ідей, а вже потім розглядає методи. Радикалізм може бути суто «ідейним», а не «дієвим», на противагу екстремізму завжди «дієвий», але не у всіх випадках «ідейний». Екстремізм звертається спочатку до розгляду методів і засобів боротьби, усуваючи ідеї на другий план. Термін «радикалізм» зазвичай застосовують під час характеристики крайньоорієнтованих організацій, партій, рухів, угруповань та окремих лідерів, в ідеологічному, політичному та соціальному значенні. Екстремізм розглядають лише в контексті оцінки рівня крайнощів при застосуванні методів реалізації таких прагнень [4, с.216].

Російський історик і сходознавець В. Пластун у своїй роботі «Діяльність екстремістських сил та організацій у державах Сходу», аналізуючи співвідношення екстремізму та радикалізму, визначає останній як схильність до реформістських тенденцій у вирішенні складних соціально-політичних та економічних проблем. Радикалізм у багатьох аспектах збігається з екстремізмом, зокрема в методах діяльності та способах вираження поглядів. Така подібність триває, поки все, що відбувається, не виходить за рамки норм, закріплених у законодавчих актах [5, с.11].

Співвідносним до екстремізму є поняття тероризм.

Радянський соціолог А. Грачев не розмежовує такі поняття, як екстремізм та тероризм, ототожнюючи їх значення.

Російський дослідник Е. Іззадуст зазначає, що головна різниця між терористом та екстремістом полягає в тому, що терорист доводить до логічного кінця ту справу соціальної дестабілізації суспільства, яку екстреміст лише починає. Там, де екстреміст підпалює машини і б'є скло, терорист вбиває людей. Там, де екстреміст погрожує, терорист діє. Екстремізм породжується крайнощами сприйняття явищ суспільного

життя, тероризм породжують крайнощі екстремізму [6, с.40]. З позицій соціального образу, екстреміст – це, зазвичай, озлоблений нинішньою або уявною несправедливістю суспільного чи приватного життя громадянин, який за інших обставин був би добропорядним членом суспільства. Терорист – це руйнівник, що свідомо обрав спосіб життя і стиль поведінки. Таким чином, дослідник доходить висновку, що екстремізм являє собою ідейну основу тероризму [6, с.37].

Аналізуючи зв'язок екстремізму з тероризмом, німецький дослідник Р. Вассеран зазначає: «Не можна заперечувати той факт, що словесний терор передує «гарячому» терору. Терористичні акти... підпільних груп були підготовлені теоретично брошурами і лозунгами» [7, с.146].

Іншу позицію відстоює доктор Абдала Бен Салех Аль-Обейд, член Державної ради Саудівської Аравії. Він стверджує, що відповідно до визначення Ісламського юридично-богословського товариства Всесвітньої Ісламської ліги, тероризм – «це агресія, яка здійснюється окремими особами, групами осіб або державами проти людини (її віросповідання, здоров'я, менталітету, матеріальних засобів, її гідності, честі та репутації). Агресія спирається на різні види залякування, погрози та необґрунтовані вбивства» [8, с.36-37]. Наприкінці автор робить висновок, що тероризм є одним із крайніх засобів екстремізму.

Д. Ольшанський з психологічної точки зору аналізує різницю між тероризмом та екстремізмом, зауважуючи, що тероризм – це реальний екстремізм, тобто не в теоретичних міркуваннях, а в безпосередній практичній дії, яка вчиняється з рідкісним фанатизмом в ім'я абсолютно радикальних ідей та цінностей [4, с.257].

Російський дослідник В. Пластун визначає тероризм як вихід за межі вирішення конфлікту [5, с.11].

Таким чином, ми встановили, що в умовах сучасного розвитку під час різноманітних політичних процесів екстремізм тісно взаємодіє з такими спорідненими з ним явищами, як радикалізм і тероризм, але, водночас, являє собою окреме соціально-політичне явище.

Література:

1. Ігнатов В. Екстремізм / Етно-національний розвиток України – Київ – 1993. – 807 с.
2. Ланцов С.А. Террор и террористы: словарь / С.А. Ланцов. – СПб.: Издательский дом С.-Петербургского гос. ун-та, 2004. — 184 с.
3. Bartoli A Addressing extremism [Електронний ресурс] / Andrea Bartoli, Peter Coleman. – Режим доступу до статті: <http://www.tc.columbia.edu/icccr/index.asp>
4. Ольшанский Д.В. Психология террора / Дмитрий Вадимович Ольшанский. – М.: Академический Проект, 2002. – 320 с.
5. Пластун В.Н. Деятельность экстремистских сил и организаций в странах Востока. / Владимир Никитович Пластун – Новосибирск.: «Сова», 2005. – 476 с.
6. Иззатдуст Э. Покушение на мирную жизнь (взгляд на современный терроризм): [монография] / Эльзат Иззатдуст. – М.: АCADEMIA, 2006. — 375 с.
7. Дзлиев М.И. Современный терроризм: социально-политический облик противника / Дзлиев М.И., Иззатдуст Э.С., Киреев М.П.. – М.: Академия, 2007. — 671с.
8. Аль-Обейд А. Угрозы терроризма и борьба с ним / А. Аль-Обейд // Азия и Африка. – 2004. – № 4. – С. 37–43.

«ІМПЕРІЯ» АБО «ГЕГЕМОНІЯ»: «ПОСТГЕОПОЛІТИЧНИЙ» ПОГЛЯД
НА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Останнім часом ми можемо спостерігати процес входження понять «імперія» і «гегемонія» в лексикон зовнішньополітичного істеблішменту. Цими поняттями та їх похідними часто позначають видатне положення тієї чи іншої держави у світі в будь-який історичний період. Але ці поняття мають різне походження, а їх диференціація з метою характеристики відмінних один від одного світових політичних феноменів була здійснена апологетом світ - системного дослідницького підходу І. Валлерстайном. Свій подальший розвиток поняття гегемонії як відображення феномена сучасної світової системи отримало в роботах Дж. Аррігі, Р. Кохен і Дж. Ная, П. Кенеді, П. Дж.Тейлора.

Представники такого сучасного напряму в геополітиці як «постгеополітика», або ж «критична геополітика» Джерард О'Толл, Джон Егню і Стюарт Кобрідж багато місця у своїх роботах присвятили аналізу понять «гегемонія» і «імперія», які, на їх думку, необхідні для більш глибокого вивчення глобальної та порівняльної перспективи подальшого існування та розвитку держав. Вони вважають, що багато авторів плутають ці поняття, а іноді дані терміни вживаються як взаємозамінні, що є серйозною помилкою.

Дати єдине універсальне визначення імперії, вважають вони, неможливо. Світова історія знала багато імперій, що були не схожими одна на одну. Але всі вони припускали об'єднання кількох народів в рамках єдиного правителя, що є основною відмінною рисою імперій. Або ж, як стверджує у своїй книзі «Гегемонія» Джон Егню, імперію можна розглядати як феномен, коли право однієї нації здійснює над іншими свою владу і регулює не тільки їх зовнішню політику, але й повністю контролює навіть внутрішню [1, с. 17]. Тому, на його думку, найбільш правильно буде називати імперією державу, в якій багато народів і територій адміністративно об'єднані під єдиним правителем і володіють єдиним адміністративним апаратом. Але частіше цей термін використовується більш метафорично, і його використовують замість терміна «панування» або «гегемонія» [1, с. 19].

Гегемонія, на думку апологетів постгеополітики, означає «панування» або «керівництво», але без чітких зобов'язань, яке є результатом примусу, консенсусу, або поєднанням того й іншого. Але, як правило, гегемонія включає в себе щось більше, ніж просто військовий та економічний примус і припускає активну згоду і співпрацю. Основу гегемонії, на їх думку, становлять загальні «правила» для політичних інститутів і загальні цінності для суспільства, які підкріплюються великими досягненнями у військовій сфері, а також у сфері економіки та культури, здійснені державою або соціальною групою, яка здійснює гегемонію.

Тому, стверджує в своїй книзі Егню, слово «гегемонія» передбачає особливу форму панування, що існує не тільки в політичних і економічних інститутах, а й представляє собою особливу форму соціального панування і особливий вид свідомості, який повинен бути притаманний всім, хто

визнає дану гегемонію [1, с. 16] .

Істотну відмінність між імперією і гегемонією так само можна знайти в способі і меті їх створення, вважають вони. Хоч останнім часом і зображують імперію в позитивному світлі і намагаються довести, що вона була заснована на ідеї «жертвовного керівництва», але насправді будь-яка імперія ґрунтується на глибоко експлуататорських відносинах, що в свою чергу базуються на сильному підпорядкуванні колоній і метрополії. Гегемонія досягається зовсім іншими засобами. Гегемонія, на відміну від імперії, не демонструє відверту силу і відкритий примус однієї країни-гегемона по відношенню до інших країн, що потрапили в орбіту її впливу. Гегемонія, насамперед, базується на переконанні в перевазі країни-гегемона або ж захопленні підлеглих.

Таким чином, вважають представники постгеополітики, гегемонію слід розглядати як добровільне об'єднання під головуванням однієї держави або групи країн, що дозволяє встановити правила для політичної, економічної та військової взаємодії в русі через простір і час. [1, с. 3].

Вони вважають, що зараз ми можемо спостерігати яскравий приклад перетворення гегемонії в імперію на прикладі США. Тоел, Егню і Корбрідж у своїх книгах і статтях неодноразово звертали увагу, що після подій 11 вересня 2001 року ясно прослідковується прихильність адміністрації Буша до імперської ідеології і все більш нахабної імперської стратегії, з систематичними спробами відключення ряду міжнародних ініціатив. При цьому США не заважає її антиколоніальне походження. Активну участь у цьому приймають різні міжнародні організації та спілки, через які США намагаються контролювати світову економіку і політику, поступово глобалізуючи світовий порядок [2].

Однак, є велика можливість, вважають вони, що в цьому новому глобальному порядку влада США вже не буде першорядною. Справа в тому, що світова економіка стає все більш транснаціональною і працюючою поза формальних рамок державного управління і контролю. У сучасному «інформаційному суспільстві», просторово-часовий характер владних відносин знаходиться в процесі трансформації. Вони вважають, що ми живемо в період гегемонії вже навіть не окремих держав, а транснаціонального корпоративного капіталу [3].

Зростання транснаціональних корпорацій, світових фінансових ринків і технологічних інновацій, розширення доступу до Інтернет - це те, що визначає сучасні політичні процеси в світі. Поширення цих явищ стало можливим тільки тому, що відбулися глибокі зміни в ідентичності суспільних цінностей та інтересів. Причому вирішальне значення на ці процеси мали саме США, вважають вони. Іншими словами, нова географія влади ніколи б не відбулася без американської гегемонії. Таким чином, стверджують вони, ми вже живемо в період гегемонії не окремих держав, а гегемонії транснаціонального корпоративного капіталу.

Література:

1. John Agnew. Hegemony: The New Shape Of Global Power. - Temple University Press, 2005. - 296.

2. Gearoid O'Tuathal, John Agnew. "Geopolitics and Discourse: Practical Geopolitical Reasoning in American Foreign Policy" // Political Geography Quarterly [Електронний

Сергєєв В. С.

ПУБЛІЧНІ ОБГОВОРЕННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЧНА ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Сьогодні існують умови для абсолютно нових форм сервісних організацій, що забезпечують і набагато вищу за традиційні способи надання публічних послуг свободу оперування, і централізований стратегічний контроль. Ключовим питанням є те, як ці умови формуються політичним вибором і стратегіями, оскільки саме боротьба навколо цих питань визначатиме відносну вагу внутрішньої децентралізації порівняно із зовнішньою, де має існувати стратегічне керування (на локальному чи центральному рівні управління). Реформування публічних послуг, що відбувається зараз в Україні, спрямоване на заміну складних бюрократій структурами з переданими (делегованими) послугами. Тим самим, замість ієрархії підрозділів виникає новий тип організації, у якому існує потужний, але не всевладний центр із зовнішнім кільцем підрозділів із надання переданих (делегованих) послуг.

Технологічною основою таких підрозділів є публічні обговорення, які покликані розвивати і зміцнювати демократичний потенціал політико-владної взаємодії. До постулатів процедури публічних обговорень часто відносять наступні:

1) процес обговорення відбувається в аргументативній формі та через регульований обмін інформації та аргументів серед учасників, які виносять і критично тестують, перевіряють пропозиції;

2) обговорення є відкритим для участі та публічним, ніхто не може бути виключеним із обговорення, і ті, хто потенційно впливають на рішення, мають рівні шанси взяти участь;

3) обговорення не залежать від будьяких зовнішніх обмежень, його учасники самостійні й обмежені лише правилами комунікації та аргументації;

4) обговорення не лімітуються внутрішніми обмеженнями, що можуть загрожувати рівності учасників, кожен має рівні можливості бути вислуханим, внести пропозицію до порядку денного, зробити повідомлення, а також висувати і критикувати позиції, позиція щодо кожної пропозиції мотивується виключно ненасильницькою силою кращого аргументу;

5) обговорення мають на меті досягнення загальної та раціональ-номотивованої угоди і можуть, в принципі, бути невизначено продовжені або закінчені в будьякий час, однак політичні обговорення мають бути закінчені рішенням більшості, оскільки ця ситуація потребує рішення, через внутрішній зв'язок між практиками обговорень та правил більшості – при цьому хибна думка більшості може бути розглянута в межах загальної практики, доки меншість переконує більшість, що думка меншості є правильною;

б) політичні обговорення поширюються на всі предмети, які можуть бути важливими для широкого загалу, хоча вони не виключають, що теми та предмети обговорення, які традиційно розглядаються як приватні, можуть бути усунені з дискусії (див.: [1]).

Ефективність публічних обговорень вирішальною мірою обумовлена рівноправністю публіки громадян, яка виникла на основі класових уподобань та пройшла через старі рештки соціальної стратифікації та експлуатації, може виникнути потенціал для необмеженого культурного плюралізму. Цей потенціал виникає у конфліктах із приводу смислоутворюючих форм життя. У секуляризованому суспільстві, яке навчилося мати справу зі складністю і вміє свідомо діяти, зважаючи на моральну відповідальність за свої вчинки, комунікативна основа таких конфліктів утворює єдиний ресурс для встановлення солідарності серед незнайомців, які відкидають насильство, спільно регулюють своє життя та поважають права один одного, але все одно залишаються незнайомцями.

Література:

1. Коэн Д.Л. Гражданское общество и политическая теория [Текст] / Д.Л. Коэн, Э. Арато; пер. с англ.; общ. ред. И.И. Мюрберг. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с.

Славина О. В.

СИМВОЛИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ

Политическая трансформация представляет собой интерактивное социальное изменение системного характера. Трансформация политической системы есть переходный процесс, в котором осуществляется качественное преобразование основ её функционирования, направленное на преодоление кризиса транзитации и выстраивание нового фрейма политической реальности посредством структурирования, реорганизации и опредмечивания социально-политических и культурных сущностей. Посредством трансформации снимается присущий переходной реальности недостаток реальности, с которым политическая система всякий раз сталкивается на перепутье, и актуализируется некое состояние, связанное «с изобретением других реальностей» (Ж.-Ф. Лиотар).

Сегодня в своем докладе хотелось бы продемонстрировать, каким образом символическое конструирование политического пространства становится способом адаптации и выживания политической системы в ситуации социальной конфронтации и кризиса переходного периода.

При недостаточном структурировании (институционализации) политического поля важную роль в упорядочивании и регламентации отношений в меняющемся социуме могут сыграть те элементы, которые находятся между структурами и ими же поддерживаются. Речь идёт о политической вовлеченности в трансформационный процесс межструктурных образований, коими выступают мифо-символические, фольклорные и образно-художественные универсалии или так называемые (в терминологии В. Тэрнера) «коммунитас» (структурные пустоты).

Согласно Х. Плеснеру, политический процесс структурирован на основе оппозиционирования многомерных сдвигов и переходов, при котором «фаза разложения уравнивается фазой конструирования». По этой причине период институционального кризиса сопровождается усилением мифотворческой активности. В состоянии деструктуризации в политике запускаются механизмы компенсации и реинтеграции жизненно важных структур и функций. Мы будем различать четыре основных способа восполнения дефицитной политической ре-альности в ситуации перехода: мифологизация, символизация, ритуализация и эстетизация.

Траектория символической трансформации (абберации), которая сопровождается трансформацией институциональную, фиксирует направление развития духовно-мировоззренческих нарративов политической культуры. Это так называемые воображаемые (рефлексивные), структурно неоформленные сущности, свободные от институализированных фигурантов культурной системы. Манифестантами образной абберации в политике выступают различные художественно-символические конструкты – мифотворчество, символично-ритуальные комплексы, эстетические установки, романтические видения, неформальные движения пр. Показательны примеры того, как во время революций, войн, т. е. в ситуации трансформации и перехода, активизируются мифо-символические конструкты (образы и проекции священной победы, нового миропорядка, нерушимого единства, братства, великого будущего, освобождения, преобразования, миротворчества, социальной справедливости и пр.) и прочие парадигмы постоянства и стационарности. Именно эта симптоматика выразительно проявилась в нашей истории: в период революции 1917 года, Великой Отечественной войны, постсоветского кризиса.

Применительно к этому можно утверждать, что в основании политического смыслообразования лежит онтологическое отсутствие, антропологическая недостаточность и «бегство» от реальности, т. е. способность человека посредством смещения образов удваивать реальность и проецировать новый мир. В ситуации перехода возрастает амбивалентность оценок происходящего и обостряется мифо-символическое восприятие меняющейся политической реальности. Амбивалентность выражает себя как реакция на смысловую размытость. Двойственность значений привносит различия и, тем самым, пытается удержать гражданское сознание от сползания в деструктивное обесмысливание.

Предельно информативным источником моделирования культурных переходов является ритуально-символическая деятельность, которая служит «общей схемой» или «концептуальным шаблоном» для осмысления политической системы и возможностей её трансформации. Почти во всех теоретических построениях ритуал рассматривается как институт, призванный подавлять и укрощать социальное насилие. Это особенно важно в критических ситуациях, когда именно ритуал, чаще всего, становится регенератором новой политической реальности. Смысл символического моделирования в том, что ритуализация социальной драмы экранизирует конфликт для публики, что дает возможность его сценически разглядеть, понять и разрешить. Вынося конфликт на

поверхность социальной жизни, проецируя его в мифо-художественной драматургии, ритуал институционализирует конфликт и, тем самым, снимает его деструктивную направленность.

Выражая собой «парадигматическое событие» (К. Гирц), ритуал проецирует в политическом процессе ключевые темы переходности и предстает как «метасоциальный» язык или «комментарий» по насущным запросам бытия. В критической ситуации политическое пространство конструирует и утверждает в образах ритуала и иных символических формах другой, не связанный с кризисной реальностью, часто перевернутый мир бытия. С помощью таких механизмов ритуальной деятельности, как символическая имитация, подмена, мимикрия, двойное оппозиционирование, оборотничество и др. нейтрализуются спровоцированные переходностью социальные конфликты, эскалация насилия, институциональный кризис и др. Ритуал, как способ удвоения реальности, есть своего рода «лаборатория» по трансформации политической системы, в чём видится социально значимая терапевтическая миссия символизации (ритуализации) перехода.

В переходной реальности зарождаются наиболее репрезентативные символические артикуляции (гимны, марши, песнопения, лозунги, заклинания и пр.). Установлено, что потребность в ритуале и, шире, в мифо-художественной инженерии, тем значительнее, чем глубже и радикальнее структурная трансформация политической системы. В стремлении преобразовать реальность, ритуалу лучше всего удаётся сочетать в себе ориентацию на сохранение и обновление политико-культурных ценностей посредством механизма «ломки традиций в рамках самой традиции». «Обряды перехода стремятся трансформировать в уверенность страшную неуверенность» (Р. Жирар).

Необходимое инженерам смыслов рефлексивно-знаковое пространство формируется с помощью языка, который делает мир осмысленным, различимым и узнаваемым и, в то же время, воспроизводит семантические значения и метафоры трансформации. Язык выступает как многосоставный коммуникативный комплекс по переработке и упорядочиванию действительности, обладающий двумя мощными амбивалентными свойствами – организовывать и фрагментировать реальность. Но так или иначе суть языка/слова сводится к одному – делать мир различимым для человека посредством рефлексивной трансформации и сигнификации действительности.

Политическое поле, будучи «паутиной смыслов» (К. Гирц, М. Вебер), вооружает себя языковым инструментарием и, тем самым, минимизирует «ожог от реальности» (Г. Марсель). Проименованная действительность не так страшит, словом снимается раскол переходности, деструктуризация меняющейся реальности. Поэтому, самые громкие слова, призывы, заклинания, лозунги звучат в самых острых общественных противостояниях – во время конфликта, войны, революции, кризиса, т. е. в ситуации перехода и трансформации. В критические моменты самые обычные слова превращаются в выразительные мифо-художественные манифестанты, обрастая ореолом святости и непоколебимости. Без них не обходятся всевозможные праздничные гуляния, парады, торжественные митинги,

ритуалы и пр. Именно в пограничных, переходных состояниях общество испытывает наиболее выраженную потребность в словотворчестве.

Также следует отметить, что в период политических трансформаций возрастает социальная значимость культурных констант и, прежде всего, меморативных комплексов и предметно-символических артефактов. Наиболее визуально репрезентативными константами политической культуры в ситуации нарастающих преобразований выступают объекты культурно-исторического наследия и атрибуты повседневной культуры. При определенных условиях это также активные социальные трансформеры, позволяющие политическому организму удерживать себя от распада на крутых виражах исторических переходов. Поскольку чем радикальнее инновации, тем незыблее должны быть традиции, только в этой функциональной связке становится возможной конструктивная политическая трансформация. Обращение к эксплуатации символических форм становится императивом выживания и жизнеспособности трансформирующейся политической системы.

Итак, представляется возможным сформулировать выводы из всего выше сказанного. В ситуации критической неопределённости возрастает регенерирующая роль социально-нормативных, ритуально-символических, вербально-коммуникативных и меморативных комплексов в доопределении и в достраивании меняющейся политической реальности. Способность этих универсалий артикулировать, упорядочивать, сохранять и ретранслировать смыслообразы переходности позволяет рассматривать их как адаптивные факторы и механизмы семиотической переквалификации, социализации и реорганизации политической культуры.

Смысл символического моделирования переходного процесса состоит в том, что посредством социально-символических трансформаций не только снимается политико-культурный дефицит и конфликт изменений в переходном обществе, но и осуществляется необходимый структурный сдвиг по формированию новой социально-политической реальности. Метафоры трансформации (язык) позволяют этот сдвиг доопределить, ритуальные действия его экранизировать, а меморативные объекты – сохранить, а, следовательно, нейтрализовать непредсказуемые вызовы трансформации.

Ставченко С. В.

КЕРУВАННЯ ПРОБЛЕМАМИ ЯК АНТИКРИЗОВА ТЕХНОЛОГІЯ

Керування проблемами відноситься до превентивних технологій антикризового управління, оскільки передбачає, що суб'єкт управління завжди має бути готовий до виникнення кризових ситуацій. Ідея керування проблемами була висловлена ще на початку 1970-х років американським вченим Говардом Чейсом. Суть цієї технології полягає в наступному: «Керування проблемами – це здатність [суб'єкта управління] зрозуміти, мобілізувати, координувати та підпорядковувати всі функції планування стратегії й тактики на досягнення єдиної мети – активної участі в розробці

політики щодо громадськості, від якої залежить доля людей та інституту» (див.: [1]).

На думку Г. Чейса, процес керування проблемами в організації передбачає такі етапи: 1) *ідентифікація* проблем, на які організації варто звернути особливу увагу; 2) *аналіз і визначення* меж кожної проблеми з погляду її впливу на місцеві групи громадськості; 3) *виявлення і демонстрація* альтернативних варіантів стратегії; 4) *реалізація* програми дій, яка націлена на поширення позицій організації та вплив на сприйняття проблеми; 5) *оцінка* результатів виконання програми з погляду досягнення мети організації.

У розгорнутому вигляді процес керування проблемами можна репрезентувати таким чином (див.: [2, р. 442-445]):

- *Передбачення проблем.* Як правило, процес керування проблемами вимагає їх передбачення за 1,5-3 роки до можливого переростання її в кризу. Тобто йдеться не про планування заходів щодо подолання кризи чи виходу із кризи, а про передкризове планування. Звідси керування проблемами має справу з явищем, яке призведе до загострення ситуації через певний час.

- *Селективна ідентифікація проблем.* Організація здатна одночасно займатися розв'язанням лише декількох проблем. Тому, щоб ефективно здійснювати керування проблемами, у центрі уваги має знаходитися від 5 до 10 конкретних пріоритетних проблем, особливо тих, які є життєво важливими для організації.

- *Увага до сильних і слабких місць.* Більшість передбачуваних заздалегідь проблем, з одного боку, надають організації шанси для свого зміцнення, використання резервів, а з іншого – містять загрози.

- *Планування в напрямку «зовні всередину».* Зовнішнє середовище, а не внутрішня стратегія обумовлює селекцію пріоритетних проблем. Саме цим керування проблемами відрізняється від звичайного підходу до стратегічного планування, що значною мірою визначається внутрішніми проблемами й завданнями організації. Тобто керування проблемами багато в чому обумовлено зовнішніми чинниками.

- *Орієнтація на одержання користі.* Незважаючи на те, що багато з людей розцінюють керування проблемами як очікування кризи, однак справжньою його метою повинний бути захист організації від впливу зовнішніх чинників і посилення її ділової активності за рахунок нейтралізації чинників, які становлять загрозу перевагам організації.

- *Складання графіка дій.* Загальний процес керування проблемами передбачає як ідентифікацію й упорядкування проблем, що виникають, так і можливість розв'язання цих проблем, тому має бути заздалегідь складено графік дій суб'єкта управління.

- *Підтримка з боку керівництва.* Процес керування проблемами повинен здійснюватися за його підтримкою вищого керівництва, без санкцій основного керівника схвалення й здійснення керування проблемами в межах організації неможливо.

Таким чином, реалізація керування проблемами починається з визначення проблеми за допомогою традиційних, як формальних, так і неформальних методів дослідження. Потім повинні бути ретельно оцінені

можливі наслідки загострення проблеми, визначені пріоритети. Після проведення такої аналітичної роботи, організації потрібно зробити заяву про свою позицію по окремих проблемах, повідомити громадськість про напрямки своєї політики. І нарешті, організація має скласти план дій і реагування на проблеми.

Література:

1. Chase W.H. Issues Management Conference: A Special Report [Text] / W.H. Chase // Corporate Public Issues and Their Management. – 1982. – Vol. 7, № 23. – P. 1-2.

2. Seitel F.P. The Practice of Public Relations [Text]: 12th ed. / F.P. Seitel. – Englewoods Cliffs, New Jersey: Prentice. Hall, 2013. – 456 p.

Хитрик К. В.

АВТОРИТАРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕЗИДЕНТСТВА

Президент — це конституційний орган і одночасно вища посадова особа держави, яка посідає формально найвище місце в системі органів державної влади, здійснює верховне представництво країни у внутрішньополітичному житті та у відносинах з іншими державами [1].

Нова «владна структура» розпочала життя в Сполучених Штатах Америки, де згідно з Конституцією 1787 р. «виконавча влада здійснюється президентом Сполучених Штатів Америки»[2]. Французький вчений А. Токвіль, досліджуючи демократію в США, особливу увагу звертав на те, що честь президента, «його майно, його свобода, його життя» були в очах народу США «постійними гарантами належного використання дорученої йому влади» [3, с 41-42].

Наприкінці ХХ століття понад 140 країн (із близько 200, які є членами ООН), незалежно від того, чи є вони президентськими, чи парламентарними, чи ж напівпрезидентськими республіками, мають в структурі державної влади посаду президента.

Відтак, здавалося б, демократичний досвід Сполучених Штатів є сприйнятим народами планети досить масштабно й плідно. Однак, насправді, дане твердження є правомірним лише частково. Які підстави про це говорити? Слід зупинитися на найхарактерніших аргументах. Перш за все звертається увага на факт, на який дедалі частіше вказують західні науковці, переконливо доводячи, що президентська республіка діє ефективно (без збоїв, так би мовити) і на демократичних засадах тільки на своїй «батьківщині» – у Сполучених Штатах Америки. Для жодної іншої держави світу «американський ефект» виявився недосяжним. Правда, іноді згадують Чилі як державу, якій, за визначенням Хуана Дж. Лінца, впродовж півтори сотні років – до перевороту 70х років – вдавалося «порівняно спокійно існувати» при президентському правлінні. [4, 21-22]. Певний час президентство «виправдовувало» себе, окрім США, ще в кількох демократіях (із 31 «стійкої демократії», тобто такої, що існує не менше ніж 25 років підряд), зокрема, – у Колумбії, Коста - Ріці, Венесуелі.

Розмірковуючи над тим, чому ж інститут президентства, засвідчивши свій позитивний потенціал США, не виявив його в ширших масштабах, можна згадати одну із унікальних праць Клода Леві - Строса – „Сумні тропіки”. В

ній учений подав опис цивілізації, яка виявилася неспроможною засвоїти знаряддя, завезені колонізаторами. Відтак племена вимирали попри те, що мали у своєму розпорядженні інструменти для життя. А причина того сумного цивілізаційного досвіду крилася у нездатності тубільців інтегрувати отримані для вжитку знаряддя у власну систему цінностей [5].

Сьогодні ситуація певною мірою повторюється, хоч і на іншому, так би мовити, рівні: народи світу активно прагнуть сприйняти знаряддя (досвід), інституції і цінності провідних країн Заходу, вбачаючи в них засоби підвищення ефективності життєдіяльності власних суспільних організмів і, передовсім, – організації та функціонування структур влади, удосконалення процесу прийняття політичних рішень і т. п. відповідно до власного розуміння суті свободи, справедливості, демократії та безпеки як цінностей. Наслідком же соціальних експериментів стає те, що за дещо модернізованим інституційним дизайном так чи інакше проступає стара політична суть систем влади, а відтак, якщо президентство одних перетворюється на триумф, слугує зразком інтелектуальної ефективності особистості, добросовісного служіння нації, захисту її інтересів, то інших – на проблеми для народу. Такий стан речей можна пояснити цілим рядом причин.

По-перше, на відміну від США, де президентство постало органічно, сказати б, із суспільства (тобто стало наслідком еволюції форм суспільної самоорганізації), у країнах – «реципієнтах» воно, зрозуміло, було привнесеним феноменом, який вимагав адаптації до конкретних тих чи інших умов, а не простого переписування створення місцевих конституцій за американським зразком, вимагав глибинних суспільно-політичних перетворень, до яких свідомість населення була не готовою.

Відтак, і це по-друге, президентство в цілому ряді країн поставало не як результат виборів, але глави держав (військових адміністрацій) перебирали на себе право самостійно призначати президента, або проголошували самі себе президентами (Зія Уль Хак у Пакистані чи Ершад у Бангладеші, приміром). В окремих країнах, де існує тільки одна партія (як у Кенії), тільки ця партія й мала змогу висувати кандидата в президенти, і саме він й «обирався», звернемо увагу, без голосування. Правда, в інших країнах процедура виборів все ж має місце, однак її, скоріш за все, можна витлумачувати лише як свідчення слухняності електорату, прояв його лояльності до влади. Так, у 1977 р. у Заїрі на президентських виборах за кандидата в президенти проголосувало 98,1% виборців, у 1979 р. у Габоні – 99,78%, а у Того – 99,97%, у 1980 р. у Кот д'Івуар – 99,9%.

По - третє, інститут президентства в багатьох країнах світу за своєю суттю був принципово відмінним явищем від того, яке побутувало в США: тобто, те, що називалося «президентством», насправді було монократичним, олігархічним і т. п. режимом.

Характерною рисою ряду президентів стала їхня незмінність. Наприклад, понад двадцять років обіймали президентську посаду Кеннет Д. Каунда (Замбія), Мобуту Сесе Секо (Заїр), Ф. Уфуе-Буаньї (Кот д'Івуар) та ін. Відмова від відкритої практики деспотизму під парасолькою президентства не означала часто-густо припинення дії принципів деспотизму. Напевно,

усвідомлюючи можливість «зростання апетиту» у президентів, жодна країна Латинської Америки (за винятком Домініканської Республіки) до початку 90х рр. ХХ ст. не дозволяла балотуватися на другий термін [6].

В багатьох пострадянських республіках посилено проговорюються варіанти збільшення терміну перебування президента на посаді, можливості його обрання більше ніж два рази і таке ін. Це відбувається тому, що в результаті президентських виборів спрацьовує принцип «переможець отримує все». Президент та його «команда», означившись як «переможці», перебирають до рук управління країною, не допускаючи жодною мірою до влади «переможених».

Проте президентами все ж прораховуються варіанти, пов'язані із ситуацією, коли обставини складуться не на їхню користь і посаду доведеться залишити. Тож заздалегідь доводиться шукати відповіді на питання: як згодом не опинитися в аутсайдерах. Відтак президенти стають творцями своєрідних «запобіжників» у вигляді, наприклад, забезпечення собі позиттивного місця у верхній палаті парламенту.

Прикметно, що цим «винаходом» у світі вже користуються давно. Прикладом є Чилі, де після президентських виборів 1989 р. (метою яких був перехід від військової диктатури до демократії) і приходу до влади спочатку П. Ейлвіна, а затим Е. Фрея, довічним сенатором став А. Піночет. Навіщо колишньому диктатору знадобилося звання довічного сенатора? Західні експерти вважають, що тільки заради одного: щоб уникнути відповідальності за скоєні в часи свого диктаторства репресії. У «старих» же демократіях тільки в Італії (яка є, по суті, парламентарною республікою, а відтак президент має значно менше прав, ніж при президентській формі правління) президент, отримавши префікс екс- у означенні свого статусу, стає членом верхньої палати парламенту.

Відтак, президентство, постання якого висвітлило свого часу одну із граней суспільства, організованого на демократичних засадах, у ХХ ст. було вже часто-густо уособленням диктабланти (режиму, за якого авторитарні правителі поступаються деякими правами без згоди на підзвітність громадянам) чи демокрадури (того режиму, за якого вибори відбуваються, але за умови гарантованої перемоги правлячої партії, виключення певних суспільно-політичних груп із участі в них, чи при позбавленні обраних громадян можливості дійсного управління).

По-четверте, ряд президентів, як свідчить історія, були усунуті від влади (чи навпаки їй отримали) в результаті військових переворотів. Серед найсвіжіших, так би мовити, прикладів – 34й державний переворот у кінці лютого 2004 р. на Гаїті і, як наслідок, відсторонення від влади президента Жана-Бертрана Арістиди. Загалом західні експерти звертають увагу на те, що державний переворот все частіше залишається єдиним методом, застосування якого врешті-решт допомагає відсторонити президента (узурпатора чи навпаки – невдачу на посаді) від влади, оскільки всі інші заходи виявляються не ефективними. Правда, трапляються випадки, коли президенти-невдахи, втративши будь-яку здатність керувати країною, добровільно йдуть у відставку, як приміром, президент Аргентини Рауль Альфонсин (1984–1989 рр.), котрий за п'ять місяців до закінчення терміну

перебування на посаді, усвідомлюючи своє безсилля, спромігся на рішучий крок. Аналогічним чином у 1985 р. вчинив президент Болівії Ернан Сілез Суазо . У лютому 2011 в результаті народних хвилювань, що переросли у народну революцію, склав свої повноваження єгипетський президент Хосні Мубарак.

Сутнісною причиною постання «викривлених образів» президентства (як форми наруги над суспільством) є вже згадана мною неготовність чи неспроможність спільнот до сприйняття демократичного досвіду, та неспроможність, яка зумовлюється історичним досвідом того чи того народу, рівнем політичної культури, економічного розвитку спільноти, станом громадянського суспільства, наявністю/відсутністю розвинутої сучасної плюралістичної свідомості тощо. Відтак можемо сказати, що президентську форму правління найперше обирали латиноамериканські, африканські держави, які успадкували від минулого тягар нерозв'язних проблем. Парламентарну ж республіку бралися розбудовувати народи європейських держав і, що прикметно, – колишні британські колонії.

Однак і в парламентарних чи напівпрезидентських республіках справи з президентом складаються не завжди просто, особливо в «нових демократіях». Так, у країнах Центральної Європи мають місце різноманітні спроби президентів посилити свою владу. Проте, на відміну від колишніх радянських чи югославських республік, де президенти відкрито розправляються з опонентами, центрально - європейські уряди і парламенти жорстко блокують подібні спроби.

Відтак розвивається практика демократичного президентства

Література:

1. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П. П. Шляхтун - К; Либідь, 2002. - 576 с.
2. Переклад англомовної громадсько-політичної літератури. Система державного управління США: Навчальний посібник/ За ред. Л.М. Черноватого. -Вінниця: Нова книга, 2006. -400с.
3. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах. (Пер. з фр. Г. ліпчука та М. Москаленка
4. Хуан Дж. Линц Опасности президентства – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: < <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem14.htm>>
5. Леви-Строс К. Печальные тропики / К. Леви-Строс. – М.: Мысль, 1984
6. President versus Prime Ministers // World Politics. – April. – №48. – 1996. – P.319.

Худик Г.

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

З появи такого феномену як політичне лідерство та його дослідження владними повноваженнями наділяли чоловіка (цар, государ, вождь, імператор, правитель). Давньокитайський мудрець Конфуцій, зокрема, поділяв людей на тих, хто може здійснювати керівництво суспільством та на тих, хто лише утворюють труднощі на цьому шляху. До лідерів політичної сфери Конфуцій не відносив жінок і відтепер ця традиція живе також у інших сферах життя [1], вона частково збереглася у деяких країнах та і у

самому Китаї. Це було наслідками первісного ладу, коли створювались перші системи організаційних відносин. Оскільки жінки займались домашньою роботою, чоловіки групами ходили на полювання, а як відомо, у групі завжди виокремлюється лідер. На цьому принципі і базувались перші концепції лідерства та будувалось традиційне суспільство. У традиційних суспільствах жінки, як правило, повинні вирішувати репродуктивні, а чоловіки – продуктивні завдання. Репродуктивним вважається, насамперед, виховання дітей та догляд за ними, але також догляд за хворими та пристарілими, готування їжі тощо. Цей розподіл зберігся з давніх часів і призвів до того, що з часом жінка ставала все більше і більше залежною від чоловіка і повинна була йому підкорятися.

Традиційно в патріархальному суспільстві жінка розглядалася виключно як мати. Бути матір'ю – це її обов'язок, головна роль у суспільстві. У радянському суспільстві до цієї вже віками визначеної ролі жінки додалася ще одна – роль трудівниці. Причому суспільство визнавало жінку тільки тоді, коли вона виконувала ці обидві ролі (в ідеалі) водночас [2]. Тобто, поряд з обмеженням прав жінку навантажували додатковою роботою, попри її головну роботу і вона начебто змиралась з такою долею. Та все ж жінки Америки почали активно боротися за свої права та рівність, згодом, ця тенденція почала розвиватися в Західній Європі, зокрема у Франції. Це сприяло становленню такого феномену як фемінізм. Витоки його сягають XVII століття, коли вперше почали активно розвиватись концепції жінок, у яких йшлося про надання жінкам права на освіту, на участь у політичних процесах держави. Створювались жіночі клуби, які мали за мету досягнення гендерної емансипації. Спочатку, держава не прийняла феміністських вимог, і активних діячок феміністського руху та їх роботи ігнорували, клуби закривали та ставили жінок все у більш жорсткі рамки. Французька Конституція 1791 р. розділила суспільство на «активних» та «пасивних» громадян, де «активними» членами суспільства виступали чоловіки, які могли брати участь у всіх політичних подіях, а «пасивними» - жінки, які не мали таких прав, а також поступалися своїми правами чоловікам та піддавалися дискримінації. Приголомшувальний ефект справив на французенок прийнятий в 1804 р. Цивільний кодекс Наполеона, 312 стаття якого оголосила, що жінка не має ніяких цивільних прав і знаходиться під опікою свого чоловіка. Тепер кожному було зрозуміло, що ідеал «свободи, рівності, братерства» призначений для регулювання відношень тільки серед чоловіків [3]. Але все ж таки жінки не здавались і домоглися того, що після наполеонівського Цивільного кодексу було прийнято «Декларацію прав людини та громадянина». В ній йшлося про те, що кожен індивід народжується з рівними можливостями та правами, кожен однаково підпорядковується закону, тобто була встановлена універсальність «свободи, рівності, братерства» для обох статей.

Отже, жінки деяких країн домоглися рівності з чоловіками, а деякі і досі залишаються у певній мірі обмеженими у своїх правах (наприклад, жінки ісламської віри).

Все таки не можна з впевненістю сказати, що жінка у всі часи була обмежена в правах та залежала від чоловіка. Згадаймо тільки міф про

амазонок – перших жінок-воїнів, які носили зброю та обладунки. Діодор Сицилійський писав, що «поки жінки займались воєнною справою та керували суспільством, їх чоловіки займалися домашньою роботою». Друга теорія про войовничих жінок наголошувала на тому, що у амазонок суспільство складалось тільки з жінок, чоловіків вони не терпіли і виганяли, дівчаток виховували як воїнів (навчали воєнному ремеслу, вправно володіти луком, носити обладунки та їздити на конях), хлопчиків віддавали своїм чоловікам (якщо чоловіки відмовлялися їх забирати, хлопчиків калічили та вбивали, або робили своїми слугами). Тобто, таким чином встановлювався повний матріархат та вся влада у жіночому суспільстві належала цариці, яка планувала воєнні стратегії та спрямовувала амазонок на воєнні походи. Ще один цікавий нарис в історії про скіфів, які вторглися в Причорномор'я в VII-VI століттях до н.е., в них всі дівчатка-підлітки підлягали військовому навчанню – вчилися стріляти з лука, метати спис і дротик, опановували верховою їздою. Всі незаміжні жінки носили зброю, несли охорону табунів коней, отар худоби, стоянок свого племені. У період війни, коли чоловіки йшли в похід, створювалися жіночі загони, які захищали свої сім'ї, доки їх чоловіки перебували на війні, в разі нападу сусідніх племен [4]. Не варто забувати і войовничу Жанну д'Арк (вона носила чоловічі обладунки, володіла мечем та боролася за незалежність Франції), регентшу та королеву Катерину Медичі (вона займалась державними справами, приймала політичні рішення, значним чином впливала на Королівську Раду Франції після смерті свого чоловіка), княгиню Ольгу (вона зробила значний внесок у розвиток Київської Русі, запровадила християнство), королеву Марію Антуанету (вона правила спільно з чоловіком та здійснювала сильний вплив на короля у вирішенні державних справ). Відомо також, що в Червоній та Білій арміях жінок було багато: комісарки, комсомолки, кулеметниці, санітарки, чекістки та просто жінки-бійці. Цей список можна продовжувати ще довго, адже в історії існує багато інформації про жінок, які були правительками з яскраво вираженими лідерськими якостями, за якими йшов народ, в своїх правах вони були рівні з чоловіками. Всі ці приклади наочно висвітлюють рівні позиції та права чоловіків та жінок.

Підсумувавши вищевказане, можна сказати, що жінки деяких суспільств мали рівні права з чоловіком, могли керувати державою, виконувати владні функції, тобто були лідером. Це стосується і політичного лідерства. Незважаючи на те, що багато було сказано про гендерну рівність у політиці, її показники відрізняються один від одного, при чому на користь чоловіків. Більшість лідерів (64%) - досі чоловіки. І чим вищий рівень посади, тим більше чоловіків там. У цій групі 78% топ-менеджерів є чоловіками, 67% – на середньому рівні (це, наприклад, головні виконавчі директори, що звітують безпосередньо топ-менеджерам), 60% – на рівні нижнього менеджменту [5]. Чим це можна пояснити? Перш за все, це те, що жінки вважають сім'ю головним пріоритетом, тобто обирають таку роботу, яку б було можливо поєднати з вихованням дітей та домашнім господарством. Друге – наявність стійких стереотипів щодо представниць прекрасної статі як слабкої, несамостійної та нездатної керувати, в обов'язках якої є традиційна робота – репродуктивна функція, виховання дітей та домашня робота. Ці

стереотипи жінки намагаються активно руйнувати, і їм це вдається. На основі цих стереотипів сформували концепції, у яких гендерний аспект являється основним у визначенні лідерства:

«концепція гендерного потоку (Б.Гутек). За цією концепцією фактор статі вважається домінуючим, він немов «заливає», як потік, всі інші фактори (виникає гендерний ефект), коли стать стає більш значущою, ніж інші фактори. Сприйняття лідера залежить насамперед від його статі. Жінка сприймається як менш компетентна тими, хто дотримується патріархальних стереотипів, а таких – більшість. Звідси впливає диспропорція лідерів – чоловіків і жінок;

концепція гендерного добору лідерів (Дж.Боумен) припускає, що люди висувують різні вимоги до лідерів різної статі. До жінок ці вимоги є вищими, їм потрібно більше зусиль, щоб усунути упередженість проти своєї статі. Ці упередження проти жіночої статі не дають змоги жінкам зайняти лідерську позицію, що й породжує диспропорцію між чоловіками і жінками;

концепція токенизму (Р.Кентер) виходить з того, що в асиметричній групі її члени, які складають більшість за гендерною ознакою, – це домінанти, а ті, хто кількісно представлений лише символічно, отримав назву «токенів» (символів). Токени через свою нечисленність більш помітні, більш стереотипно сприймаються їхні характеристики, перебільшуються порівняно з домінантами. Жінки в чоловічій групі і жінки-лідери в чоловічому діловому світі виступають як токени. Вони грають одну з чотирьох неформальних ролей (виявлених емпірично):

- «матері», від якої очікують емоційну підтримку, а не ділову активність;
- «спокусниці» токен виступає сексуальним об'єктом чоловіка з високим посадовим статусом в організації, викликаючи цим роздратування у колег-чоловіків;

- «іграшки-талісмана», яка приносить успіх, але не роль ділової жінки;
- «залізної леді» – їм приписують нежіночу жорстокість.

Усі ці ролі заважають жінкам посісти рівне з чоловіком місце у групі, зменшують їхні можливості. Змінити ситуацію можливо лише збільшенням кількості жінок-лідерів. Своє несприятливе становище у групі токени можуть компенсувати, використовуючи так званий вражальний менеджмент – спосіб впливати на інших людей, сформувати у них враження про себе за допомогою слів, дій, поглядів [6].

У гендерній політології, існує таке поняття, як андрогінія, що означає комплекс фемінних та маскулінних рис. Зазвичай фемінні риси характерні жінкам, а маскулінні – чоловікам. Їх комплексний баланс зумовлює вдале поєднання жіночих і чоловічих психологічних характеристик. Дослідники теорії особистих рис нараховують приблизно 97 рис, які притаманні політичному лідерові. Але до сих пір дослідники не дійшли консенсусу щодо того, які з цих рис є основними. Відомо, що лідерськими рисами може володіти як жінка так і чоловік. Тобто, у політичному аспекті і чоловіки, і жінки мають однакове право на владу. Але, ключовою проблемою участі жінки у політиці виступають її природні обов'язки – продовження роду, виховування дітей. Це й зумовлює малу кількість представниць прекрасного полу у політиці.

Якщо ж жінка все таки обирає політику, стає лідером організації, групи чи партії, то вона так само вдало, як і чоловік-лідер справляється із своїми функціями та обов'язками. Деякі дослідники навіть вважають, що жінка-лідер краще справляється зі своєю роботою, аніж чоловік-лідер, вона більш чутлива, зазвичай практикує більш демократичну манеру керівництва, ніж чоловік. На думку психологів – жінки зазвичай є кращими лідерами (як за об'єктивними показниками їх роботи, так і за оцінками товаришів по службі) в тих сферах діяльності, де особливо важливі навички спілкування. Чоловіки зазвичай бувають більш успішними лідерами там, де потрібна здатність рішуче віддавати накази і здійснювати контроль.

Дослідники також зазначають, що зруйнувати гендерні політичні стереотипи можливо за допомогою створення певного іміджу. Від зовнішнього вигляду людини залежить її сприйняття суспільством. Щодо чоловічого образу, то все зрозуміло – класичний костюм, гарна зачіска, туфлі, аксесуари (годинник, запонки, краватка) – все це у витриманому стилі, переважно у темних тонах. Жінка ж характеризується більшою любов'ю до речей та аксесуарів. Як же потрібно презентувати себе жінці, щоб справити позитивне враження та не викликати обурення оточуючих? Відповідь на це дає Галина Снопова, наводячи низку рекомендацій щодо зовнішнього вигляду жінки-лідера.

Діловій жінці потрібно обираючи чоловічий гардероб та дотримуватись витриманого стилю в образі. Блейзер, який контрастує з сукнею, додає жінці авторитету. Якщо ви претендуєте на високе положення у діловому світі, ви можете дозволити собі тільки костюм зі світлою спідницею на щільному поясі в тому випадку, коли на дворі літо, чи набридли темні тони. Спідниця повинна прикривати коліна. Костюм із спідниці та жакета повинна доповнювати блуза, але ні в якому разі не светр. Ні одна поважуюча себе жінка не вдягне светр під жакет. Вважається, що брючний костюм на жінках не сприяє успіху у справах так само, як і джинсовий стиль, він робить жінок легковажними, зацікавленими більше в формі, аніж у змістовності. Окуляри у важкій темній оправі сприяють успіху в кар'єрі. Витончену та молоду жінку в таких окулярах будуть слухати з повагою, її поради сприймати як керівні. Щодо косметики, то її повинно бути небагато, помада тільки природних кольорів, брови трохи підкрашені. Парфум – тільки тонкий з ледь помітним запахом. Самий необхідний аксесуар для ділової жінки – обручка, його радять носити навіть неодруженим жінкам. Воно наче заявляє про те, що жінка зайнята тільки ділом і нічим іншим. [7; с.118-119]

Тобто, якщо жінки будуть дотримуватися вищезазначених рекомендацій, то їх управлінська діяльність буде ефективнішою та в такий спосіб їм остаточно вдасться зруйнувати стереотипи щодо неспроможності жінки бути лідером, адже зовнішній вигляд багато в чому характеризує людину. Якщо б власникам крупної компанії чи організації потрібна була особа на місце директора, то у виборі між жінкою у класичному костюмі та жінкою у джинсовому костюмі, довго не вагалися.

Попри те, що одні дослідники вважають жінок-лідерів дуже м'якими, інші дослідники, навпаки кажуть, що коли жінка приходить до влади вона встановлює авторитарний режим і виявляється жорсткішою, чим чоловік.

Ці думки знаходять своє відображення у класифікаціях типів жіночого лідерства. Жінок-лідерів класифікують на «Залізну леді» та «Старшу сестру».

«Залізна леді». Вона холодна, авторитарна, впевнена у собі та добре знає про свою силу. Вона майстриня інтриг та підступних дій. Відкидає будь-які дискусії як неефективні засоби управління. Хто не слідує її наказам, буде покараний. «Залізна леді» вимагає дисципліни та лояльності. Найкращим методом впливу вважає санкції. Виробничі успіхи вона вважає єдиним мірилом оцінки. Хто робить свою роботу опустивши свої рукава чи «хал турить», той отримує від неї по «повній котушці».

Щодо «Старшої сестри», то вона практикує «жіночий стиль» управління, обоюючи дискусії та групову роботу. Будучи сама сильною особистістю, вона полюбляє, щоб з нею працювали такі ж сильні підлеглі. «Старша сестра» намагається чинити покровительство. Вона очікує від підлеглих абсолютної віддачі роботі. Улюбленим методом управління в неї виступає моралізування: «туди неможна, сюди неможна». А куди можна? – Куди скажуть! [7, с.113]

Таким чином, в залежності від стилю управління жінки-лідера залежить віднесення її до тієї, чи іншої класифікації. Слід зазначити, що методи управління, які представлені в обох класифікаціях типів, є дієвими і ефективними, але різняться тим, що «Залізна леді» здійснює пряме управління, а «Старша сестра» – непряме.

Отже, у даній роботі було розглянуто гендерні аспекти та концепції політичного лідерства, гендерні стереотипи у розумінні політичного лідерства, імідж-жінки політика та класифікація типів жіночого лідерства.

Зважаючи на це, можна зробити наступні висновки:

1. У різних суспільствах відношення до жінок як з боку чоловіків так і самих жінок до чоловіків, було різним, в одних суспільствах – жіночі права були мінімальні, в других – вони встановлювали свої права. Ті жінки, права яких були обмежені, активно боролися за рівність з чоловіками, згодом ці права в багатьох суспільствах їм були надані. А ті жінки, які були рівні в правах з чоловіками, зробили немало корисних справ для своїх держав, активно займалися політичною діяльністю та соціальними питаннями.

2. Участь жінок у політиці супроводжується різними стереотипами, на основі яких побудовані гендерні теорії нерівності лідерства, та вибором пріоритетів «сім'я-кар'єра».

3. У багатьох суспільствах існує рівність жінок і чоловіків, але дослідники занепокоєні низькою кількістю жінок у політиці. Це зовсім не означає, що права сучасної жінки обмежуються, вона давно вже зламала всі стереотипи щодо жінки-лідера – вміло здійснює управлінську діяльність, справно керує автомобілем, носить ділові костюми та тисне руку чоловікові. Диспропорція пояснюється тим, що жінка більш прив'язана до дітей і вважає їх виховання головною своєю роботою. Тобто дослідники та феміністки марно занепокоєні тим, що жіночі права і досі обмежуються, підтвердження цьому існують як на практиці так і в теорії, просто жінки обирають інші пріоритети.

4. Жінку довгий час не визнавали лідером, можливо тому, що у неї не був сформований імідж, який вказує на те, що жінка готова брати на себе

відповідальність та вирішувати складні питання. Тому, відколи жінка вдягла брюки, а згодом почала носити класичні костюми, чоловіки стали сприймати її як конкурентку в управлінському контексті.

5. В залежності від того, якого стилю керування та методів спілкування з підлеглими дотримується жінка, виділяють два типи жіночого лідерства:

1) авторитарна жінка-лідер, яку іменують «Залізна леді»; 2) демократична – «Старша сестра».

Література:

1. Цюрупа М.В., Ясинська В.С. Основи сучасної політології: Підручник для студентів ВУЗів. Поняття політичного лідерства. Керівник та політичний лідер - К.: Кондор, 2009. [Електронний ресурс]: http://pidruchniki.ws/12590605/politologiya/ponyattya_politichnogo_liderstva_kerivnik_politichniy_lider

2. Айвазова С. До історії фемінізму. // Суспільні науки і сучасність. – 1992. –№6. [Електронний ресурс]: <http://ecsocman.hse.ru/data/072/176/1217/16-Ajvazova.pdf>

3. Левченко К.Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку. Харків. 2001. [Електронний ресурс]: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1088_page_5.html

4. Доріанов Р. Від Геракла до Іллі Муромця. Міфи і дійсність стародавнього степового Причорномор'я. [Електронний ресурс]: <http://ezoclub.org/allmat/history/36-dcyvilizaci/605-amazonki-mif>

5. Зенжер Ж. та Фолкман Ж. Жінки кращі лідери за чоловіків? [Електронний ресурс]: http://blogs.hbr.org/cs/2012/03/a_study_in_leadership_women_do.html

6. Москаленко В.В. Психологія соціального впливу. Лідерство і керівництво в малих групах. К, 2007. [Електронний ресурс]: http://b-ko.com/book_236_glava_34_6.7._%D0%9B%D1%96%D0%B4%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE_%D1%96_%D0%BA%C3%90.html

7. Снопова Г. Зовнішній вигляд жінки-лідера. // Ладанов І.Д. Психологія управління ринковими структурами. – М.: УЦ «Перспектива». 1997. – 288 с.

Цвяткова Т. І.

РОЛЬ АКСІОЛОГІЇ В ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ СУЧАСНОСТІ

Сучасний світ дуже динамічний і багатоманітний, але в той же час його можна охарактеризувати двома тенденціями, що вступають в протиріччя одна з одною. По-перше, це стандартизація ціннісної системи в світі, згідно, з демократичними ціннісними шаблонами. По-друге, це актуалізація національних рис і націоналістичних тенденцій під впливом «експорту демократій» в недемократичних національних державах. В цьому ключі актуалізується проблематика ціннісних досліджень в XXI столітті, а саме в контексті виокремлення ролі та сутності аксіології в політичних процесах сучасності.

На нашу думку, аксіологія на сьогодні є провідною галуззю політичних досліджень. Адже не зважаючи на те, що демократичні процедури за своєю сутністю є схожими у всьому світі не всі країни, і не всі громадяни цих країн сприймають демократію. Іноді вона відторгається суспільством і пов'язане це з тим, що ціннісна система людей за своєю сутністю є не демократичною. В той же час в країнах з демократичною ціннісною традицією суспільство не сприймає прагнення еліти до зміни правил гри в державі, що вступають

в протиріччя з цінностями демократії та свободи. Аксиологічна сфера є актуальною на сьогодні і протягом всього розвитку історичного процесу, адже цінності вони є невід'ємною частиною свідомості людини, а отже їх не можна взагалі виключити з її життя. Вони безпосередньо впливають на політичну поведінку, політичну культуру та інші сфери політичного життя.

Поняття «аксіологія» в контексті нашого дослідження є провідним і можна зазначити, що аксіологія - це комплексна філософська доктрина цінностей, що аналізує природу, характер, способи та мотивацію людської діяльності [1, 9]. Аксиологічний підхід є провідним для розуміння політичного процесу, як такого. В цьому ключі людський розум сприймається не просто як функція обробки існуючої діяльності. Він сприймається як передумова, творча обробка функціональних ціннісних уявлень в нові форми мислення, здатності створювати певні образи і формувати конкретно-політичну діяльність [2, 34]. Участь людини в політичному процесі розуміється в нашому випадку, як цілеспрямована діяльність. Вона генерує в результаті не абстрактні категорії, а створюються базові цінності, що впливають на функціонування суспільства.

Другим провідним поняттям в нашому дослідженні виступає «політичний процес». Він визначається, як форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує в просторі і часі. За своєю суттю політичний процес характеризується послідовністю, зумовлюється певними обставинами, подіями і представляє собою сукупність послідовних дій для досягнення результату [3, 564].

Досліджуючи політичний аспект ціннісних засад необхідним є обґрунтування поняття «політичні цінності». Політологічним енциклопедичним словником це поняття трактується, як елементи політичної сфери, що становлять синтез індивідуальних, соціально-класових, національно-етнічних та загальнолюдських засад, які актуалізуються в контексті політичного життя держави [4, 719]. Необхідно зазначити, що політичні цінності не є уніфікованими для всього світу і відрізняються відповідно до історичного розвитку та типу політичної культури.

Аксиологія відіграла провідну роль в суспільних і політичних процесах починаючи з моменту освідомлення людиною себе, як учасника політики і розуміння ним цього процесу. Обґрунтуванням ролі цієї проблематики займались як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Отже, провідний німецький дослідник Г.Ріккерт зазначав в своїх роботах, що сенс людського буття і діяльності заключається в цінностях, що властиві для людини [5, 162]. Конкретизуючи політологічну проблематику в цьому контексті можна визначити, що політичний процес і його сутнісні характеристики визначаються сукупністю ціннісних характеристик, що проектуються в політичному житті суспільством.

В своїй роботі «Стратегія розвитку: цінності нової цивілізації» російська дослідниця Мантатова Л.В. робить акцент на тому, що в сучасному світі саме аксіологія має відігравати провідну роль в формуванні нової ціннісної системи розвитку світу. Аксиологічний підхід розкриває сутнісні характеристики ціннісної ієрархії як в соціальних, так і в політичних процесах. Ціннісна парадигма XXI століття на її думку має базуватися на

принципах гуманістичної традиції та конструктивної аксіології [6].

Розглядаючи роль аксіології в сучасному політичному процесі необхідною умовою є обґрунтування основних аксіологічних принципів актуальних в контексті нашого дослідження. В якості першого принципу можна визначити «конструктивізм гуманістичної ціннісної системи людини». Його сутність полягає в тому, що сучасний світ і політичні процеси в ньому дуже часто стикаються з проблематикою протиріччя загально цивілізаційного блага або безпеки і блага та безпеки окремих країн. Розв'язуючи зазначену вище проблематику виникає необхідність пошуку конструктивного варіанту вирішення проблеми. Адже в сучасному світі політичний конфлікт іноді може загрожувати не просто територіальній цілісності якоїсь країни, а існуванню людської цивілізації, як такої. Тому політичний процес в контексті зазначеного принципу набуває рис пошуку конструктивного діалогу між інтересами особистості і світу.

Сучасна конструктивна аксіологія висуває принципи, що постулюють необхідність динамізму та змін в аксіологічній сфері. Враховуючи зазначені тенденції російський дослідник С.Розов виділяє такі основні принципи [6]:

- подвійності його сутність заключається в тому, що побудова нових цінностей відбувається в суспільстві у відповідності до наявних в ньому тенденцій;

- щадної корекції, тобто нові цінності мають адаптуватися до існуючої культурної традиції, а не протиставлятися їй;

- багатогранності опори – цей принцип актуалізує взаємозв'язок між спільним базисом для різних цінностей, тобто цінності відіграють роль в суспільстві лише при взаємодії між собою в системі, окремо всі вони не настільки значимі для функціонування людської спільноти;

- при прийнятті політичних рішень в державі між усіма цінностями, що існують в суспільстві необхідно знаходити баланс, а самі по собі різні цінності виступають в якості взаємного обмежувального фактору.

Доцільно сказати, що зазначені вище принципи сформульовані С.Розовим характеризують аксіологічний аспект не лише політичного процесу, а й загально цивілізаційного в цілому.

Підбиваючи підсумки нашого дослідження доцільно зробити акцент на тому, що в сучасному світі роль аксіології з кожним роком все більше і більше посилюється. Адже в контексті глобалізаційних процесів в світі виникає протистояння між ціннісними системами, що були характерними для людей протягом століть і новими ціннісними формациями, що залучаються через ЗМІ, експорт демократії і т.д. ХХІ століття за своєю природою є дуже динамічним часом і саме аксіологічна сфера і врахування специфіки ціннісних систем різних політичних спільнот допоможе оптимізувати взаємодію між акторами в політичних процесах як локального, так і світового рівнів.

Література:

1. Ильин В.В. Аксиология. – М.: Изд-во МГУ, 2005. – 216 с.
2. Социально-философские проблемы культуры [Текст] : [монография] / [Никифоров Л. Н. и др.] ; Донец. нац. ун-т экономики и торговли им. М. Туган-Барановского. - Донецк : [ДонНУЭТ], 2010. - 242 с.
3. Політологія: Підручник / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенка. – 3-тє вид., 216

перероб., доп. – К.: ВЦ «Академія, 2008. - 568 с.

4. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., до. I перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

5. Риккерт Г. Ценность жизни и культурные ценности //Логос, кн. 1,2. - М., 1912-1913.

6. Мантатова Л.В. Стратегия развития: Ценности новой цивилизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uchebnikfree.com/obschaya-filosofiya/aksiologicheskie-osnovyi-sovremennoy-strategii.html>

Церр П. Г.

ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ В США

Будь-яка держава здійснює зовнішню політику на основі стійких історично сформованих установок, уявлень і понять про світ, які переважають у головах представників політичної еліти і вважаються для них загальноприйнятими. США в цьому відношенні не є винятком. Зовнішньополітичні стереотипи американців володіє рядом стійких основоположних ознак, що з'явилися в результаті особливого, унікального становлення та розвитку Америки. Вони відносяться до сфери політичної культури США, тобто майже не змінюються з часом, успадковуються у свідомості від попереднього до нинішнього покоління і вважаються «істинно американськими».

Суспільство, як соціально-політична організація завжди мала певні спрощення картини світу, узагальнення інформації – стереотипи, як набір певних установок «запрограмованих» для певних цілей держави. Стереотипи є цілком логічним виправдовуванням життя суспільства, вони є стратегією соціального пізнання.

Тому в кожний історичний період служить основою для формування конкретних, прив'язаних до утримуючих цього періоду зовнішньополітичних стереотипів. Ними керується американська політична еліта, як при виробленні довгострокової зовнішньополітичної стратегії, так і при відношенні до інших країн чи регіону.

Отже, **метою** даної статті є характеристика особливостей зовнішньополітичних стереотипів США. Виявити та проаналізувати місце, роль і ступінь впливу цих стереотипів на інші країни.

Предметом дослідження є зовнішньополітичні стереотипи американців, їх місце та роль у за межами американської держави.

Актуальність пов'язана з останніми подіями зовнішньої політики США та вплив її на стереотипізацію американського суспільства.

Перш за все треба з'ясувати феномен такого поняття як стереотип та його значення для суспільства. Стереотип – це систематизоване оперування образами соціально-політичних взаємодій, вплив природних і культурних зв'язків[6]. Стереотипи проявляються на рівні психіки та впливають на поведінку людини. Ще під стереотипом розуміються базові положення, властиві конкретному історичному періоду, які приймаються на віру і не підлягають сумніву. Але стереотип, це наслідок стереотипізації. Стереотипізацією російський дослідник Саудов Р.Т. розуміє як властивість

центральної нервової системи абстрагуватися від не релевантних даних, концентруючись лише на тій інформації, яка є необхідною і важливою в даний конкретний момент часу, для досягнення даної мети або з огляду даної причини[2]. Тобто «стереотип» є наслідком даної властивості.

Американське суспільне мислення є відірваним від історичного процесу майже всіх країн Європи. Американським політикам не властиво розуміння того, що їх сучасні загальноприйняті (для них) уявлення та стереотипи про демократичний державний устрій і ринковій економіці є результатом багатомісячного, часом вкрай драматичного розвитку західної цивілізації. Їхня історія творення держави розпочиналась з «нового» листа.

Доречно було навести висловлювання професора Військово-морського коледжу США (2007) К. Лорда. У першій половині 1980-х років він працював в адміністрації Р. Рейгана, очолював один з відділів апарату Ради національної безпеки (РНБ) - іншими словами, зсередини вивчив, як працює зовнішньополітична бюрократична машина. Він пише: «Американці прагнуть орієнтуватися на поточний момент і найближче майбутнє. Їм бракує як історичної пам'яті, так і здатності бачити довготривалу перспективу» [4].

Історія вчить політичні сили не повторювати здійснених помилок впродовж історичного процесу. Парадоксально, але американці, владні еліти не усвідомлюють цього, бо немає почуття історизму. Яскравим прикладом цього можуть слугувати війни в В'єтнаму (1965–1975), Іраку(2003-2005 рр.), так званої «арабської весни». Сотні тисяч невинних не змусили задуматись над зовнішньою політикою американської влади.

Внаслідок такого розуміння історизму, веде до того, що в США не було національної школи філософії історії. На думку Е.Я. Балатова, в американців немає тяги до розроблення таких концепцій, які були у Г.Гегеля, О.Шпенглера, М.Данилевського та ін. [1, С. 13]. І це цілком логічно: якщо немає історичного досвіду, тривалої власної історії, не може виникнути і своя школа філософії. Інший момент, американські цінності не розраховані на самопізнання, удосконалення. Політична система, політичні реалії ще з проголошення незалежності США говорять про те, що американське суспільство є практичним, раціоналістичним, «приземленим» у своїх морально-етичних поглядах на життя.

Другим найважливішим феноменом зовнішньополітичних стереотипів США виступає непохитна віра в універсалізм, придатність для всього людства американських цінностей, включаючи модель демократичної державності. Прикладом цього можуть слугувати останні події у світі. Американський президент Б.Обама у своїй промові до нації, намагався заручитися підтримкою виборців у тому, що стосується можливого військового удару по Сирії. У кінці цієї промови він говорив про «винятковість», тобто універсалізм американської нації.[5]

У чому полягають витоки такого можна сказати релігійного спрямування? Відповіді на поставлене запитання слід шукати в діях і психології ще перших європейських переселенців-пуритан, які втекли в XVII столітті в «Новий Світ» від релігійних переслідувань на батьківщині заради створення «Граду Божого на землі». З часом, у міру набуття США як світового лідера, ідея

місії придбала світський зміст і стала тлумачитися як «порятунок всього людства».

Сучасний французький філософ Ж. Бодріяр пише: «Ідилічна переконаність у тому, що вони (американці)- центр світу, вища сила і безумовний зразок для наслідування, не таке вже омана. Вона заснована не стільки на технологічних ресурсах і збройних силах, скільки на чудесній вірі в існування утопії - суспільства, яке ґрунтується на ідеї, ніби воно досягло все, про що інші тільки мріяли: справедливості, достатку, права, багатства, свободи»[1, с.12]

Третій стереотип полягає в тому, що їх модель державності та ринкової економіки придатна для всіх країн і народів незалежно від їх географічної, кліматичної, культурної, релігійної, етнічної приналежності. Але ж насправді зовнішній світ володіє колосальною різноманітністю. Отже, зовнішньополітичне мислення американців страждає явною відірваністю від реалій життя інших, в першу чергу незахідних, держав.

Відсутність історизму і віра в універсалізм ведуть і до відмови американців вивчати історію і відмінності від них інших народів і держав. На перший погляд логіка тут проста: якщо світ універсальний, навіщо вивчати ці відмінності і історію, традиції, культуру, релігію інших народів? Їх віра у винятковість має підсвідомий, генетично закріплений характер. Тобто це процес стерео типізації впродовж довгого історичного часу. Вона автоматично блокує можливість вивчення відмінностей інших країн від США, оскільки для американців в психологічному плані це рівнозначно дорівнює відмові від власної винятковості.

Четвертою особливістю американського зовнішньополітичного свідомості виступає вкрай спрощене, якщо не сказати примітивне, чорно-біле сприйняття зовнішнього світу. Всі народи і держави американці схильні ділити на «своїх» і «чужих». При цьому США виступають втіленням «вселенського добра», а інша сторона - «загального зла».

Таке дуалістичне розуміння дійсності яскраво проявилось в роки «холодної війни», а також біполярного світового порядку. Президент Р.Рейган апелював таким поняттям як «СРСР імперія загального зла», натякаючи, що США є «імперією добра». Отже, національний менталітет американців влаштований так, що їм, для того щоб завжди виглядати у власних очах втіленням «вселенського добра», необхідно постійно шукати і знаходити в зовнішньому світі якогось потужного «ворога», який уособлює собою «загальносвітове зло». І якщо такого потужного ворога немає, його можна вигадати або значно перебільшити силу і міць не бажаних американцям режимів, навмисно демонізувати їх, і проголосити «ворогами». Відомо, що президент Клінтон і його зовнішньополітична команда в 1990-ті роки, тобто після закінчення «холодної війни» і зникнення традиційного ворога в особі СРСР, перебували в певній розгубленості. Картина світу втратила колишню чорно-білу визначеність і чіткість. Для американців все встало на свої місця лише після терористичних актів вересня 2001 року. З'явився новий «вселенський ворог» в особі «міжнародного тероризму» і держав, які з точки зору США погрожують йому. Потім у зовнішньополітичних уявленнях адміністрації Буша виникла «вісь зла», що складається з «держав

-ізгоїв», у першу чергу Куби, Ірану, Північної Кореї[10].

Після переобрання на початку 2005 року Буш проголосив глобальний «Похід за демократію», щоб «покінчити з тиранією в усьому світі».[7]. Американський політичний публіцист Н.Хомський характеризує цю ситуацію так: «Безпричинне вбивство невинних цивільних осіб - це тероризм, а не війна з тероризмом» [9, с. 76].

Наступний стереотип полягає в тому, що США в силу своєї месіанської спрямованості на «порятуюнок людства» мають моральне і фактичне право втручатися (з санкції РБ ООН або без такої) у справи як «недемократичних», так і «невдалих» держав. Втручання однозначно розглядається американцями як найбільш ефективний спосіб зміцнення як власної, так і міжнародної безпеки. Зі сказаного логічно випливає необхідність глобального «просування демократії».

На думку політичної еліти та деяких американців тільки демократичні держави здатні до розвитку та процвітання. Ідеї та міркування такого роду містяться в багатьох урядових документах і заявах політиків. Навіть американський дослідник С.Хантінгтон говорить, що встановлення демократії є ключовим моментом в процвітанні держави. Але для встановлення ефективної демократичної системи слід враховувати традиції, культуру та історичне минуле держави, яка прагне бути демократичною[3]. Становлення «демократії» в Іраку(2003-2005), події «арабської весни»(з 2011) свідчать про насильницький метод встановлення демократичних цінностей та інститутів. Зрозуміло, що в такому випадку про розвиток держави й гадки не має бути.

Останні події світу змінюють зовнішньополітичну стратегію США. Викриття великої кількості таємних документів про війну в Іраку Бредлі Менінгом[8], розкриття шпигунської програми PRISM американським програмістом Е.Сноуденом дає підстави говорити про новий рівень сприйняття політичної свідомості американських громадян. Але для більшості населення процес стереотипізації буде залишатись пріоритетом у відтворенні зовнішньополітичної спрямованості чи то для розвитку демократії, чи вигідних стратегій для політичної еліти США.

Література:

1. Баталов. Э. Я. Мировое развитие и мировой порядок (анализ современных американских концепций). [Текст] / Баталов. Э. Я. М., 2005. – 123с.
2. Садуов Р. Стереотип в политическом дискурсе Барака Обамы[Текст] / Садуов Р./Вестник Челябинского государственного университета. 2010. № 11 (192). Филология. Искусствоведение. Вып. С. 111–116.
3. Хантінгтон.С. Будущее демократических перемен: от экспансии к консолидации. [Текст] / Хантінгтон С.// Мировая экономика и международные отношения – 1995-С.23-35- № 6
4. John Wanis.The national security council: tool of presidential crisis management anthony [Текст] /John Wanis.//Journal of Public and International Affairs, vol. 9, no. 1 (1998) <http://www.american.edu/sis/faculty/upload/Wanis-National-Security-Council.pdf>
5. Обама: обращение к нации. Офіційний сайт «Голос Америки» // [Електронний ресурс].- точка доступу <http://www.golos-ameriki.ru/content/obama-adress/1747224.html>
6. Власть стереотипов //Библиотека «Псифактора». [Текст] // [Електронний

ресурс].- точка доступу URL : <http://psyfactor.org/lib/stereo> URL : <http://psyfactor.org/lib/stereo--type.htm>

7. Что стоит за идеей Буша о продвижении демократии? [Текст] // [Електронний ресурс].- точка доступу http://www.kontinent.org/article_rus_46e5e0082481e.html

8. Обвинение: Мэннинг сознательно раскрыл секреты США для «Аль-Каиды» / Офіційний сайт мереживного видання «РІА новини» // [Електронний ресурс].- точка доступу <http://ria.ru/world/20130726/952371880.html>.

9. Noam Chomsky is in Denial About 9/11 [electronic resource] -AP <http://www.chomsky.info/debates/20020530.htm>

10. President Delivers State of the Union Address. Official site of «White House» / [electronic resource] -AP <http://georgewbush-hitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/20020129-11.html>

Чернишов Д. С.

ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Серед юристів, політологів, економістів на сьогоднішній день точаться дискусії щодо необхідності реформування законодавства України про фінансування політичних партій, що допомогло б у побудові громадянського суспільства у державі. Поступово вносяться пропозиції щодо вдосконалити законодавства, однак зміни відбуваються дуже повільно. На недоліки правової бази постійно наголошують вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема експерти Ради Європи.

Дослідженням питання діяльності політичних партій займалися такі вітчизняні науковці, як Ю. Шведа, А. Романюк, М. Лациба, Д. Ковриженко, І. Когут, О. Шумельда, В. Ковтунець, М. Томенко, В. Олійник, О. Голобуцький, В. Якушик, В. Бала, В. Шаповал тощо.

Фінансування політичних партій України регулюється багатьма законами, серед яких: Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001, Закон України «Про вибори Президента України» від 05.03.1999, Закон України «Про вибори депутатів Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних та міських голів» від 10.07.2010, Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011, Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06.11.2012 тощо. Для нашого дослідження з даного переліку будуть використані два закони – «Про політичні партії в Україні» та «Про вибори народних депутатів України», тому що у них викладені основні положення щодо фінансування партій.

Згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні», політичні партії є неприбутковими організаціями. Вони мають право на рухоме і нерухоме майно, кошти, обладнання, транспорт, інші засоби, набуття яких не забороняється законами України, для здійснення своїх статутних завдань (ст. 14). Політичні партії також мають право засновувати власні засоби масової інформації (ст. 12). Фінансування політичних партій можливо усіма законними методами, однак до фінансування партій не допускаються органи державної влади та органи місцевого самоврядування; державні та комунальні підприємства, установи і організації, а також підприємства,

установи і організації, у майні яких є частки (паї, акції), що є державною чи комунальною власністю, або які належать нерезидентам; іноземні держави та їх громадяни, підприємства, установи, організації; благодійні та релігійні об'єднання та організації; анонімні особи або під псевдонімом; політичні партії, що не входять до виборчого блоку партій. При цьому кошти, що надійшли на рахунки політичних партій з порушенням цих вимог, перераховуються політичними партіями до Державного бюджету України або стягуються в доход держави у судовому порядку (ст. 15) [1].

Членські внески до політичних партій законодавством не регламентуються, не встановлюється жодних обмежень на такі внески [2]. Мінімальний внесок та регулярність його сплати регламентуються статутами партій. Наприклад, члени ВО «Батьківщина» можуть на власний розсуд не сплачувати жодних внесків взагалі, а внески членів УДАР коливаються від 10 грн. і більше та сплачуються щомісяця. Лідер ВО «Свобода» О. Тягнибок заявив, що члени його партії мусять сплатити будь-яку суму протягом місяця [3]. Обмеження щодо пожертви політичним партіям фізичною або юридичною особою також не встановлені [2].

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні», політична партія зобов'язана щорічно опубліковувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії (ст. 17) [1], однак чітких вимог не дано, тому, наприклад, минулорічні фінансові звіти ВО «Свобода», КПУ, УДАР було надруковано у їхніх партійних газетах («Всеукраїнське Об'єднання «Свобода», «Коммунист», Всеукраїнська газета «УДАР» відповідно), ВО «Батьківщини» – у газеті «Вечірні вісті», тільки Партія регіонів надрукувала інформацію про свої гроші у газеті центральних органів влади – в «Урядовому кур'єрі» (у розділі, присвяченому рекламі та оголошенням). Користуючись відсутністю у законі вимог до формату оприлюднення фінансової інформації, партії лише вказують, скільки коштів надійшло від фізичних, юридичних осіб та скільки витрачено. Оскільки закон чітко не визначає, якими мають бути формати оприлюднення інформації, партії не деталізують у своїх звітах, від кого та у якому розмірі вони отримали гроші, не завжди публікують інформацію про своє майно [4].

За 2012 рік українські політичні партії заробили більше 600 млн. грн. Так, загальна сума доходу Партії регіонів за 2012 рік становить понад 325 млн. грн., серед яких добровільних пожертв та членських внесків на 324 933 тис. грн., пасивний дохід склав 345 тис. грн. У звіті про майно Партії регіонів значиться: «Залишкова вартість основних засобів, малоцінних матеріальних необоротних активів та нематеріальних активів на 31 грудня 2012 року становить 1 938,9 млн. грн.». Доходи ВО «Батьківщина» за 2012 рік становлять 114 494 тис. грн. У тому числі: надходження у вигляді безповоротної фінансової допомоги – 114 430 тис. грн.; пасивні доходи - 39 тис. грн.; інші доходи – 25 тис. грн. Крім того, у «Батьківщині» зазначають початкову вартість основних засобів – близько 5 млн. грн. Надходження до бюджету КПУ склали 112 млн. грн. З них лєвова частка припадає на добровільні пожертви – 111 млн. грн. Члени партії сплатили внесків на суму 831 тис. грн. Пасивний дохід – 33 тис. грн. При цьому КПУ не інформує про

власний майновий стан. За минулий рік партія УДАР заробила 43 509,5 тис. грн. повністю за рахунок добровільних пожертв, безоплатних надходжень та безповоротної фінансової допомоги. Річний дохід ВО «Свобода» – 27 348 тис. грн. Благодійні внески на розвиток партії склали 26 906 тис. грн., надходження за продаж і передплату газети ВО «Свобода» – 471 тис. грн. Звіт про майно «Свобода» також не надала. Зароблені партійними кошти витрачалися на передвиборчу кампанію та статутні цілі партій [5].

Нижче наводиться таблиця з даними про офіційні витрати політичних партій під час виборчих перегонів до Верховної Ради України 2006-2012 років. З таблиці видно, що з кожними новими виборами до Верховної Ради витрачається все більше коштів на передвиборчу агітацію, тому шанси дрібніших партій здобути перемогу наближаються до нуля. Наприклад, на виборах до Верховної Ради України 2012 року партії «Україна Майбутнього» та Українська Національна Асамблея не витратили ні копійки. Однак, як можна судити з цієї ж таблиці, гроші не завжди є вирішальним фактором для потрапляння у парламент. Окремі партії, витрачаючи значні суми на агітацію, набирають у результаті виборів невеликий відсоток голосів та не потрапляють до парламенту. У той час Блок Юлії Тимошенко у 2006 році, витративши у 8,3 рази менше коштів за Партію регіонів, набрав лише у 1,44 рази менше голосів, ніж головний опонент, що свідчить про вдало побудовану тоді передвиборчу кампанію та вміло використані наявні матеріальні ресурси.

Таблиця 1. Витрати політичних сил на передвиборчу кампанію 2006, 2007, 2012 років (у млн. грн.). Жирним шрифтом виділені партії (блоки), які подолали прохідний бар'єр та здобули місця у парламенті. [6; 7]

2006	2007	2012
Партія регіонів – 112,7	Партія регіонів – 217	Партія регіонів – 218
«Наша Україна» – 74,1		ВО «Батьківщина» - 104
Народний блок Литвина – 68,83		КПУ – 72
СПУ – 35,36	«Наша Україна – Народна Самооборона» – 113	«Наша Україна» - 63
«Не Так» - 34,59		«Україна – Вперед!» - 60,6
Український народний блок Костенка і Плюща – 33,77	БЮТ – 107	УДАР – 33,7
БЮТ – 13,5	Блок Литвина – 39	ВО «Свобода» - 23,2
КПУ – 8,35	КПУ – 15	Радикальна партія – 6

Хоча у порівнянні з передвиборчою кампанією 2007 року кампанія 2012 незначно дорожча, президент SA Political Communications та керівник Асоціації зовнішньої реклами України А. Біденко вважає, що партії витратили набагато більше коштів, ніж задекларували: Партія Регіонів – \$500 млн., «Україна – Вперед!» – \$150 млн., ВО «Батьківщина» – \$50 млн., УДАР – \$40 млн., КПУ – \$30 млн., ВО «Свобода» – \$20 млн. [8]. Це цифри, які відповідають витратам партій на рекламу за ринковими цінами, однак, на думку фахівців, можна було домовитися на певних умовах, щоб витратити набагато менше. З цих цифр можна судити, що значна кількість коштів під час проведення кампаній використовується нелегально. Зростання витрат на агітацію безпосередньо узалежнює політичні партії від крупного бізнесу, інтереси якого новообрані депутати відстоюватимуть, та сприяє розвитку політичної корупції у гілках влади.

Згідно з Законом України «Про вибори народних депутатів України», партія, кандидати у народні депутати від якої зареєстровані загальнодержавному виборчому округу, для фінансування передвиборчих агітаційних заходів чи матеріалів може використовувати кошти лише з власного виборчого фонду (ст. 45). Виборчий фонд партії формується за рахунок власних коштів партії, а також добровільних внесків фізичних осіб. Добровільний внесок до виборчого фонду однієї партії не може перевищувати чотирьохсот розмірів мінімальних заробітних плат. Забороняється робити добровільні внески до виборчого фонду іноземцям та особам без громадянства, анонімним жертводавцям (ст. 50) [9]. Максимальний розмір виборчого фонду необмежений.

У редакції Закону «Про вибори народних депутатів України» 2006 року максимальний внесок фізичної особи також становив 400 мінімальних заробітних плат, але не було також обмежень на розмір коштів, які може перерахувати партія у свій виборчий фонд. З урахуванням мінімальної зарплатні максимальний внесок фізичної особи у виборчий фонд однієї з партій на останніх виборах до Верховної Ради України становив 140 тис. грн. (2006), 176 тис. грн. (2007), 447,2 тис. грн. (2012). Проте твердження окремих політиків викликають питання щодо прозорості схем фінансування передвиборчих кампаній політичних партій. Наприклад, з інтерв'ю народного депутата України Д. Жванії газеті «Високий замок» 2008 року відомо, що він витратив на передвиборчу кампанію партії «Народна Самооборона», яка виступала у 2007 році до Верховної Ради України у складі блоку «Наша Україна – Народна Самооборона», від 18 млн. грн. до 90 млн. умовних одиниць [10]. Офіційний бюджет виборчої кампанії НУ–НС складав у 2007 році 113 млн. грн. [6, С. 20]. Не порушуючи Закону, суму у 18 млн. грн. можна було внести до виборчого фонду НУ–НС не менше, ніж 103 особами, які отримали гроші від спонсора, або кошти безпосередньо можна було переказати на рахунки партії, яка б направила отриману кількість грошей без всяких обмежень до виборчого фонду блоку.

Способами вирішення проблеми залежності політичних партій від капіталу та зрівняння можливостей усіх гравців передвиборчої гонки можуть стати: повне (або часткове) державне фінансування усіх зареєстрованих учасників електоральної боротьби при забороні усіх інших

форм фінансування за умови, що у разі неотримання партією необхідної кількості голосів вона повертає гроші державі; дозвіл там, де є можливість, фінансувати кампанію виключно фізичними особами [11, С. 134]. Однак, на нашу думку, важко сказати, чи буде така система дієвою в українських реаліях.

У 2003-2006 роках у законі «Про політичні партії» був передбачений механізм державного фінансування партій, за яким держава мала покривати витрати на статутні задачі партій та блоків, які подолали на виборах бар'єр у 3% голосів (це мало б реалізовуватися з січня 2007 року), та повністю або частково (у разі перевищення граничної кількості коштів) компенсувати партійні витрати під час передвиборчої агітації (починаючи після виборів 2006 року). Політичні партії отримали відшкодування своїх витрат на передвиборчу кампанію 2006 року у 2007 році — п'ять партій і виборчих блоків отримали всього 126 854 тис. грн. Втім, Закон України «Про Державний бюджет України на 2007 рік» призупинив фінансування статутної діяльності партій, а Закон України «Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» скасував усі положення про державне фінансування політичних партій. На думку експертів, такий механізм зробив би партії значно менш залежними від бізнесу, однак уповільнював би розвиток партійної системи у державі, адже великі партії, отримуючи значні кошти з державного бюджету, перестають піклуватися про отримання коштів з членських внесків, через що спрощується роль рядових членів партії. До цього можна додати, що платники податків фактично ставали би спонсорами політичних партій, на що не давали власної згоди [2].

Варто також зазначити, що існує проблема завчасного використання передвиборчої реклами, що є забороненим. До такої реклами відносять: використання символіки або логотипів політичної партії – суб'єктів виборчого процесу; повідомлення про підтримку партією – суб'єктом виборчого процесу або кандидатом у депутати видовищних чи інших публічних заходів; привернення уваги до участі у таких заходах партії – суб'єкта виборчого процесу чи певного кандидата у депутати, реклама друкованих видань, інших товарів та послуг з використанням прізвищ чи зображень кандидатів, назв чи символіки партій – суб'єктів виборчого процесу [12]. Гроші з виборчого фонду політичних партій можуть використовувати лише після офіційного початку передвиборчої кампанії. Не дивлячись на те, що за виготовлення або поширення агітаційних матеріалів, не оплачених з виборчого фонду чи оплачених з виборчого фонду за необґрунтовано заниженими розцінками передбачено суворе покарання (штраф від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк) [13], партії часто нехтують цією нормою, адже реклама буде довше перебувати у полі зору вірогідного виборця – це підвищує шанси впливу на нього та шанси партії отримати більший відсоток голосів. Варто створити такі умови, щоб політичні партії або окремі кандидати не могли «обходити» норми

законодавства.

Отже, існуюча система правового регулювання фінансування політичних партій в Україні має багато недоліків. Для вирішення існуючих проблем пропонується:

1) законодавчо закріпити норму, за якою особа, що робить пожертву партії, декларувала походження суми внеску;

2) встановити ліміти для внесків коштів фізичними та юридичними особами на рахунки партій;

3) вдосконалити законодавство, яке регулює використання політичної реклами, та зробити неможливим порушення законів, які стосуються цього питання;

4) встановити законом максимальну суму для витрат партіями зі свого виборчого фонду у ході передвиборчої агітації, що зрівняло би шанси усіх партій на перемогу;

5) зменшити розмір максимального можливого внеску до виборчого фонду;

6) забезпечити легкий доступ громадськості до повних звітів про фінансування агітаційної діяльності під час усіх виборів протягом встановленого законом терміну;

7) чітко визначити зміст і форму річних звітів політичних партій за єдиним форматом та в супроводі належних документів про походження коштів, забезпечити належний облік прибутків, витрат, боргів і активів;

8) запровадити незалежний аудит поточної та передвиборчої звітності партій сертифікованими аудиторами;

9) забезпечити функціонування незалежного механізму скоординованого моніторингу фінансування політичних партій та виборчих кампаній, який матиме відповідні функції, повноваження, фінансові та людські ресурси для ефективного й профілактичного нагляду за таким фінансуванням, розслідування можливих порушень вимог щодо фінансування та, за необхідності, накладання санкцій;

10) зобов'язати банківські системи слідкувати за рахунками партій, щоб відслідковувати не задекларовані партійні прибутки.

Література:

1. Закон України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 із змінами, внесеними від 16.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

2. Гейзер Ж.-К., Ліів Д., Дубле І.-М. Оціночний звіт по Україні [Електронний ресурс] : Прозорість фінансування партій / Ж.-К. Гейзер, Д. Ліів, І.-М. Дубле. – Страсбург: GRECO; Рада Європи, 2011. – Режим доступу: http://komitet.in/wp-content/uploads/2011/11/Greco-Eval-III-Rep-2011-1E-Theme-I-Ukr_.pdf.

3. Лидеры оппозиции рассказали, кто финансирует их партии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1550645-lidery-oppozicii-rasskazali-kto-finansiruet-ih-partii>.

4. Индохова О. Законна непрозорість: українські партії не афішують походження своїх статків [Електронний ресурс] / О. Индохова; ред. Т. Бондаренко. – Режим доступу: <http://dw.de/p/18CM1>.

5. Опубликован финансовый рейтинг партий Украины [Электронный ресурс]: лидер – ПР. – Режим доступа: <http://glavred.info/politika/opublikovan-finansovyy-reyting-partiy-ukrainy-lidiruet-pr-247038.html>; В “УДАРе” рассказали о доходах

партии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://delo.ua/ukraine/v-udare-rasskazali-o-dohodah-partii-203468/?updated=1367414282>.

6. Адашис Л.І. Окремі аспекти фінансування виборчих кампаній політичних партій [Текст] / Л.І. Адашис // Форум права. – 2012. – №1. – С. 20-27.

7. Сидоренко С. Дорогие депутаты. Партии потратили на избирательную кампанию более 600 млн. грн. [Текст] / С. Сидоренко // Коммерсантъ- Украина. – 2012. – №186 (1676). – 16 ноября.

8. Матола В. Партия регіонів витратила на вибори у 10 разів більше, ніж об'єднана опозиція [Електронний ресурс] / В. Матола. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/64803>.

9. Закон України «Про вибори народних депутатів» від 17.11.2011 із змінами, внесеними від 16.10.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

10. Фаріон І. «Історію з отруєнням Ющенка діоксином придумали в його штабі» [Текст] / І. Фаріон // Високий замок. – 2008. – №103 (3752). – 5 червня.

11. Мерло П. Избирательные кампании и проблемы их подготовки [Текст]: «равное игровое поле» и демократические выборы / П. Мерло // «Полис» («Политические исследования»). – 1995. – №4. – С. 131-138.

12. Опришко Л. Визначення понять «передвиборча агітація» та «політична реклама» [Електронний ресурс] / Л. Опришко, О. Бурмагін, Л. Панкратова; ГО «Інститут розвитку регіональної преси». – Режим доступу: <http://www.slideshare.net/irrp/ss-13162117>.

13. Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення виборчих прав громадян» від 23.02.2006 із змінами і доповненнями, внесеними Кримінальним процесуальним кодексом України від 13.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws>.

Шаркань Я.

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ

В умовах сучасної індустріалізації люди потерпають від негативного та шкідливого впливу на навколишнє середовище. На сьогодні існує велика кількість заводів, фабрик та підприємств які викидають у повітря, річки та ґрунт величезну кількість відходів, що спричиняє катастрофічну ситуацію на планеті. Але не тільки підприємства є шкідливими для навколишнього середовища. Існує величезна кількість і інших джерел забруднення. Звичайно головною загрозою залишається людина та продукти її діяльності. Тому нема нічого дивного що саме людина може запобігати проблемам забруднення навколишнього середовища і саме вона може робити щось для того аби їх вирішити. Саме тому доцільно розглянути, як можна вирішувати екологічні проблеми або хоча б призупинити їх темп розвитку на прикладі Європейського Союзу. Зважаючи на те, що ЄС вже давно займається цією проблемою та має позитивні результати в цій галузі. Однак, як вірно зазначають російські фахівці в сфері екологічної політики ЄС, Гусева Н.О. та Гусев О.А., було б перебільшенням констатувати, що на європейському континенті вирішені всі екологічні проблеми. [5]

Політика охорони навколишнього середовища в Європейському Союзі офіційно бере свій початок з 1986 року, після прийняття Єдиного Європейського акта. Єдиний Європейський акт 1986р. був першим документом, який офіційно запровадив охорону навколишнього середовища в сферу інтересів Спільноти. Однак на практиці Союзна політика у сфері охорони навколишнього природного середовища розпочинається від Паризького саміту 1972 року. [2]

На початок 60х р. держави-члени вже Європейської спільноти вже прийняли ряд законодавчих актів щодо забезпечення стандартів безпеки стосовно радіоактивних матеріалів та контролю з а небезпечними хімікатами. Але цього виявилось недостатньо і в період 70х р. європейців дуже занепокоїло збільшення забруднення води і повітря. Тому на Паризькому Саміті 1972р. глави держав і урядів Спільноти прийняли Декларацію щодо Програми дій у сфері навколишнього середовища, що фактично означало розробку спільної політики охорони навколишнього середовища. На нашу думку, це і зумовлює певні успіхи ЄС в цьому питанні, бо країни члени ЄС, згуртувавшись, разом працюють як єдиний механізм для того щоб призупинити або усунути екологічні проблеми. Кожна держава приймає участь у вирішенні цих питань.

ЄС має вповноваженні союзні інститути, які координують діяльність ЄС, забезпечують дотримання принципів пріоритетності права Союзу над національним правом. Ці інститути працюють злагоджено і кожен має своє призначення та обов'язки, усі разом вони складають цілісну інституційну систему. Ця система забезпечує баланс між інститутами та органами наднаціонального та міждержавного характеру.

Розглядаючи це питання більш ретельно, можна виділити такі інститути: Європейський Парламент, Європейська Комісія, Рада Європейського Союзу, Європейське екологічне агентство, Суд Європейських спільнот. Кожний інститут має своє чітко сформульовані призначення та виконує їх згідно законодавства ЄС. Пропонується розглянути їх більш детально.

Рада Європейського Союзу є основною інституцією по ухваленню рішень ЄС. До її складу входять по одному міністрові з кожної держави-члена. Керівництво в Раді здійснює країна-президент, яка змінюється що півроку, це дає змогу кожній країні. Рішення в Раді приймаються шляхом голосування міністрів. Це ще раз підкреслює те що кожна країна-член ЄС є рівною учасницею творення політики ЄС.

Кажучи про Європейський Парламент, можна зазначити що він має значно більший вплив на екологічну політику Співтовариства, на відміну від парламентів держав-членів. Рушійною силою Європейського Парламенту у сфері захисту навколишнього середовища є його Комітет з питань екології, охорони здоров'я та захисту споживачів.

Якщо казати про процес вироблення політики щодо охорони навколишнього середовища, то Європейська Комісія є основним її учасником, оскільки саме її пропозиції складають фундамент подальших переговорів держав-членів ЄС щодо проекту того чи іншого законодавчого акта. Також вона займається відстеженням того, як держави-члени впроваджують законодавство ЄС у національне право. Європейська

Комісія може навіть ініціювати процедури проти держав, які або не виконують положення ЄС щодо довкілля або виконують їх частково чи взагалі не виконують. Позитивної особливості цього інституту є те що кожен європеєць може надсилати скарги, щодо заподіяння шкоди довкіллю, які обов'язково будуть розглянуті Комісією. Після розглядання буде проведено розслідування з метою перевірки фактів, і якщо буде виявлена загроза, будуть прийняті потрібні заходи. Варто зауважити що Комісія не може визначати вид та ступінь кримінального характеру, оскільки це може вирішити лише законодавство конкретної держави-члена ЄС. [3]

Далі доцільним буде розглянути, які повноваження має Суд Європейських Спільнот. Він є основним інструментом забезпечення виконання законодавства ЄС у державах-членах. В Люксембурзі він був однією з перших інституцій в Європі. Після прийняття Єдиного європейського акта основний вплив Суду був спрямований на визначення тих випадків, для яких принципи внутрішнього ринку могли обмежуватися екологічним захистом.

Вищезазначені інституції творять політику ЄС, в тому числі і з питань охорони навколишнього середовища, яка є дуже важливою не тільки для керівництва держав, але й для кожного європейця. Особливість цих інститутів полягає в тому що вони є прозорими і зрозумілими кожному. Кожна людина чи група людей має можливість приймати участь у захисті навколишнього середовища, попередження та усунення екологічних проблем. На вирішення екологічних питань в Європейському Союзі щороку виділяють велику кількість грошей, тому що ця тема є актуальною і пріоритетною для Спільноти. Екологічні проблеми завжди існували і з кожним днем їх стає все більше, тому і розробляється багато програм та засобів по їх вирішенню.

Одним з найзначущих досягнень у рішенні екологічних проблем були розроблені Шість програм Дій у сфері охорони навколишнього середовища. В них закріплювались головні положення щодо охорони природних ресурсів, запобігання забрудненню, зменшення використання природних ресурсів, які можуть суттєво вплинути на екологічний баланс. Також оговорювались ефективні заходи зі збереження і покращення екологічного стану нашої планети.

Досить справедливим є принцип « забруднювач платить», тобто забруднювач повинен платити за запобігання і ліквідацію збитків, причому винятки із загального правила і тимчасові домовленості повинні бути зведені до мінімуму. [4] Цей принцип є досить ефективним, тому що порушення його веде до конкретних заходів, які несуть за собою грошову компенсацію, а якщо враховувати що діяльність людини зазвичай направлена на те щоб заробити, то порушення цього принципу веде до певних збитків, а це в свою чергу може змусити людину замислитись і не забруднювати природу.

Наприклад, в Першій програмі дій йдеться також про розвиток екологічної освіти, що є досить важливим елементом екологічної політики. Люди повинні знати які загрози може нести їхня діяльність, що відбудеться, якщо не берегти природу та ресурси. Цей принцип покликаний донести до людей що від кожного з нас залежить те, яким повітрям ми будемо дихати, що будемо їсти і пити. Якщо нічого не робити і продовжувати використовувати

природні ресурси не думаючи про завтрашній день, то в результаті вони закінчаться і тоді прийде кінець і людству. Тому ЄС так багато уділяє уваги саме розвитку екологічної освіти, бо від цього залежить наше майбутнє.

Також важливим принципом в цих програмах є необхідність поглиблення науково-технічних знань, для важливих і ефективних заходів зі збереження й покращення стану навколишнього середовища. Саме науково-технічний прогрес дає змогу розробляти такі нові технології і прилади які завдають меншої шкоди екології. Розробляються нові очисні системи, створили підприємства замкнутого циклу та ін.

Третя програма дій продовжувала попередні, але була більше направлена на імплементацію політики Європейської Спільноти у сфері навколишнього середовища. Вона запроваджувала подальшу інтеграцію екологічної політики в інші галузеві політики Спільноти. Тобто малось на увазі, що кожна галузь політики має враховуватись з екологічними стандартами та нормами, і діяти враховуючи її.

Загалом можна казати, що перші чотири Програми дій послужили основою для прийняття в рамках Співтовариства близько 200 актів, що стосуються заходів проти забруднення атмосферного повітря, води, ґрунту, управління відходами, безпеки поводження з хімічними речовинами, біотехнології, оцінки впливу господарської діяльності на навколишнє середовище і захисту природи.

П'ята екологічна програма стала документом, що ознаменував собою відхід від традиційної концепції захисту навколишнього середовища і формування принципово нового бачення вирішення екологічних проблем. Концептуальною основою П'ятої програми стала ідея про те, що т.зв. екологічні проблеми - виснаження природних ресурсів, забруднення водних об'єктів, відходи і тощо - слід розглядати не як проблеми самі по собі, але як результат неправильного управління і руйнування навколишнього середовища. Реальними проблемами, які завдають шкоду навколишньому середовищу і які призводять втрати природних ресурсів, є існуючі в людському суспільстві моделі споживання та поведінки.

Ідеї сталого розвитку, запобігання шкоди, обережного підходу і розподілу відповідальності лягла в основу П'ятої програми. Принцип стійкості в якості одного з принципів ЄС було затверджено Маастрихтським договором. Маастрихтській Договір 1992 року поставивши перед державами - членами нову мету - Досягнення збалансованості та сталого розвитку. У сфері захисту навколишнього середовища Спільноті була визначена ціль - забезпеченні на міжнародному рівні заходів, пов'язаних з вирішенням екологічних проблем, на регіональному та міжнародному рівні. І в Єдиному Європейському акті, і в Договорі про ЄС зазначають, що Європейський Союз у сфері політики захисту навколишнього середовища є суб'єктом міжнародних відносин. [1] Суттєво новим, у П'ятій програмі також було те, що вона концентрувалася не на компонентах навколишнього середовища (повітря, вода і т.д.), але на п'яти ключових сферах діяльності, що надає найбільший вплив на навколишнє середовище. Ними являються: промисловість, енергетика, транспорт, сільське господарство і туризм. Ключові ідеї П'ятої програми і висновки, зроблені по ходу її реалізації, знайшли своє підтвердження і подальший

розвиток у прийнятій в 2001р. і досі діючої Шостої програмі.

Шоста програма дій « Навколишнє середовище 2010: наше майбутнє, наш вибір». Ця програма зосереджує свою увагу на чотирьох пріоритетних сферах дій : зміна клімату; біологічна різноманітність; навколишнє середовище та здоров'я; стале управління ресурсами і відходами. У цій програмі запропоновано новий підхід до розвитку екологічних заходів, у межах якого зацікавлені гравці та громадськість ширше залучаються до їх реалізації. Такий підхід передбачає налагодження широкого діалогу з представниками промисловості, підприємцями, органами влади та їх більшого залучення до екологічних заходів, які спрямовані на покращення виконання екологічних вимог. Стратегія нового підходу націлена на те, щоб активізувати «горизонтальні» зв'язки.

Кожна з цих програм доповнювала попередні, додаючи нові ідеї і принципи, тому що з кожним днем з'являються нові проблеми та нові можливості її вирішення. Неможливо охопити одразу все. Нові тенденції розвитку програм засновуються на досвіді попередніх, тільки доробляючи які, можливо охопити якщо не всі , то майже всі важливі аспекти для розробки якісної екологічної політики. Отже, принципи зазначені в цих програмах, направлені на утримання від впровадження в життя проєктів, які пов'язані з потенційною екологічною загрозою (атомні електростанції, екологічно небезпечні хімічні виробництва тощо.) Також важливим є те, щоб для кожної людини були створені сприятливі екологічні умови для проживання та ін..

Звичайно , що ці програми це не єдине, чим може пишатися Європейський Союз в питанні охорони навколишнього середовища. Бо прогрес екологічної політики ЄС полягає не тільки вдосконаленні правової системи, але й науково-технічному прогресі який дає можливість реалізації стратегій, призначення яких полягає в охороні навколишнього середовища.

Загалом можна сказати, що в ЄС існує добре продумана схема дій щодо прийняття та реалізації рішень по усуненню та попередженню екологічних проблем. Особливістю є те, що держави-члени підтримують політику ЄС та імплементують її. Наприклад, Директива ЄС щодо зближення законів стосовно класифікації, пакування та маркування небезпечних речовин зобов'язала кожну державу-член діяти як представник Союзу, надаючи дозвіл на введення в спільний ринок нового хімічного продукту. Іншими словами, виробник або імпортер нового хімічного продукту має надати про нього вичерпну інформацію (фізико-хімічні властивості продукту, його можливий вплив на здоров'я та навколишнє середовище, загальну оцінку його небезпечності тощо) державі-члену ЄС, на ринок якої цей продукт надходить уперше. Отримана інформація надається Комісії, що надсилає її кожній державі-члену і Дорадчому науковому комітету, який вивчає токсичність продукту. Зрозуміло, що підприємці можуть розміщувати на ринку лише ті хімічні речовини, які пройшли належний контроль та отримали відповідне маркування. Це приклад того як країни-члени ЄС є часткою спільного механізму по захисту навколишнього середовища.

Висновки:

Європейський Союз є одним із глобальних лідерів у напрямку охорони

навколишнього середовища. Після прийняття Єдиного Європейського акта Комісія та уряди держав-членів отримали можливість відстоювати на міжнародній арені колективні позиції з питань охорони навколишнього середовища. Зусилля щодо зменшення забруднення довкілля є органічною частиною політики ЄС із охорони навколишнього середовища і спрямовані на розробку стандартів якості. Політика Спільноти у сфері навколишнього середовища виробляється у межах процедури спільного прийняття рішень Радою ЄС та Європейським Парламентом на основі пропозиції Комісії та після консультацій з Економіко-соціальним комітетом і Комітетом регіонів.

На сьогоднішній день Європейський Союз вже зробив дуже багато стосовно запобіганню екологічних катастроф, було розроблено шість програм дій, які сприяють покращенню стану навколишнього середовища та запобіганню появі нових проблем. Особливістю і значимістю цих програм є те, що вони і досі залишаються прикладом екологічної політики. ЄС в цьому питанні досягла значущих результатів, розробила багато стратегій, законів і актів щодо збереження ресурсів та мінімізації забруднення навколишнього середовища. Звичайно не можна казати про те, що усунуто всі екологічні проблеми, але принаймні ЄС уповільнила темпи забруднення, розробила технологій щодо переробки відходів, очищення повітря, захисту ґрунту, охорону водних ресурсів. В ЄС існують органи та інститути, які розробляють, втілюють та контролюють виконання законів, актів і програм щодо екологічної політики. ЄС досяг того, що піклування про екологію стало для суб'єктів господарської діяльності не тільки обов'язковим, а й економічно вигідним. Екологічно ефективні технології та екологобезпечні виробництва користуються підтримкою Співтовариства. Отже, нині можна говорити про значні досягнення та вагомі результати у діяльності країн – членів ЄС у сфері поліпшення охорони навколишнього середовища. Вони, образно кажучи, домоглися того, що екологічний чинник став невід'ємною складовою національних стратегій і програм розвитку.

Література:

1. Вилегжаніна Є.Є Природопользование и сохранение окружающей среды в Европейском Союзе: Новые правовые подходы
2. В. С. Єршова, Окремі питання організаційно-правового забезпечення охорони навколишнього природного середовища на рівні Європейського союзу
3. 3)Волес В. Творення політики в Європейському Союзі/ В.Волес., Г. Волес; пер. з англ. Р. Ткачук – к: вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004-871с.
4. Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища.- Львів, 2004.
5. Гусева Н.А., Гусев А.А. Правовые принципы экологической политики Европейского Союза //Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов.

Ямельницький О. Я.

ЛІДЕРИ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ ТА ЇХ МОБІЛІЗАЦІЙНА РОЛЬ

Відомо, що усі відносини у суспільстві формуються і обертаються навколо людини. Це та вісь, на якій тримається суспільство, в якому визнається верховенство закону, культивується повага до інтересів та

діяльності інших людей. Саме вільна, самодостатня і творча особистість – є тим елементом, який творить громадянське суспільство. З позиції нашого дослідження додамо й про значення активної особистості, яка у взаємодії з іншими людьми у кропіткому і довготривалому процесі формує та розвиває громадянське суспільство.

Зазвичай, у відносинах між владою та населенням необхідним є ефективний посередник, який виконує роль балануючої рівноваги. Дослідники зауважують, що це активна частина населення, яка, передусім, організована в громадські організації й політичні партії. Зазначають, що у різних державах їх кількість різниться й коливається від 3% до 10%, але всі вони здатні виробляти механізми впливу на владу, мобілізувати іншу (більшу) частину суспільства, подаючи їй зразки дій [1, с. 121].

Суспільство, яке складається з людей, які мають мотивацію своєї творчої активності та здатні вчитися, постійно перетворюється завдяки безперервним діям людей. Вже сама по собі ця здатність суспільства до творчих перетворень, до зміни власних кордонів, до подолання перешкод, до самовдосконалення є явищем, яке можна назвати «прогресивність». А зникнення або обмеження такої здатності – це стагнація або регресивність. Суспільство, що володіє здатністю до самовдосконалення, тобто прогресивне суспільство, може бути названо активним, а суспільство, в якому ця здатність втрачена або не розвинена, – пасивним.

Ще у 1940 р. американські вчені П. Лазарсфельд, Б. Берельсон та Г. Годе виступили з ідеєю «двоступінчатого порогу комунікації», згідно з якою розповсюдження інформації та її вплив на громадську думку відбувається у два етапи. На першому етапі ідеї, оцінки, позиції від мас-медіа транслюються до неформальних лідерів громадської думки. На другому етапі вони сприймаються послідовниками цих лідерів. У цьому процесі важливе значення мають «інноваційні групи», які першими засвоюють нові орієнтири і продукують їх у політичному житті [2].

Отже, мобілізуючий вплив громадських лідерів слід розглядати крізь призму таких суспільних чинників. По-перше, йдеться про риси та якості окремих людей, про тип особистості (індивідуальності), що домінує у певному суспільстві. Активізує, мобілізує вплив на суспільство мають творчі особистості, схильні і здатні до інновацій, орієнтовані на досягнення успіху, що володіють значними знаннями, розвинутою уявою та почуттям реальності, відчують свою автономію, інтегральність і незалежність.

По-друге, значення мають й соціальні структури, умови, в яких люди діють. Мова йде про плюралістичні, гетерогенні, відкриті, еластичні структури, толерантні щодо різноманітності та оригінальності – про активне суспільство, що надає найширше поле для реалізації вільної, творчої активності.

По-третє, слід брати до уваги панівне у суспільстві ставлення до традицій, до минулого. Як стверджує П. Штомпка, активне суспільство має свої корені в минулому, з самої тривалості історичної традиції черпає сили і засоби для подальшого розвитку, а власна оригінальна традиція є предметом гордості та джерелом особливої лояльності його членів [3].

По-четверте, значення для вироблення активної, мобілізуючої ролі громадськими лідерами має модель очікуваного ними майбутнього. В активному суспільстві панують оптимізм та надія, відчуття сили, перспективне та стратегічне мислення, здатне до передбачення і планування подій на далеку часову перспективу, переконання, що майбутнє залежить від дій людей, а не від Провидіння [4].

У контексті останнього чинника очікуваного майбутнього слід розглядати так зване соціальне замовлення, звернене суспільством до громадських організацій, лідерів громадської думки. Якщо це замовлення не достатньо артикульоване, його ватро вгадати, змодельювати, виходячи з уявлень про суспільне благо, а потім донести до широких верств і представників різних сфер у формі пропозицій щодо діалогу та у належному оформленні і презентації своєї діяльності. Таким чином формується діалогічна спрямованість, ідентичність для громадських лідерів, що вписує їх у загальну соціальну картину.

Враховуючи всі ці чинники системного характеру слід розуміти, що лідери громадської думки на основі суспільного діалогу мають можливість зменшити показник «неучасті» громадян, надаючи їм необхідну інформацію та посилюючи їх зв'язок із між собою. Водночас відсутність або незначний вплив таких лідерів часто зумовлюється не досить чітко сформованим самоусвідомленням та розмитими уявленнями про їх завдання та функції. Йдеться не тільки про відчуття власної значущості для самих активістів, лідерів, але й їх інтуїтивне сприйняття всіма соціальними об'єктами (владаю, партіями, бізнесовими структурами, підприємцями та поодинокими людьми, які прагнуть жити у зрозумілому та навіть зручному для себе світі) [5, с. 47].

Отже, нинішній переломний етап суспільного розвитку характеризується зростанням різноманіття форм участі людей у суспільно-політичному житті. Сфера політичної діяльності стала більш диверсифікованою і плюралістичною. Створені за останні роки партії, організації та об'єднання розширили рамки соціальної творчості мас, додали йому нові параметри, інші виміри і масштаби.

Однак нині плюралізм думок і підходів найчастіше розглядається як самоціль, а не як засіб виявлення істини, не як спосіб визначення оптимальних варіантів вирішення проблем. Суперечка заради суперечки не може стати засобом просування від однієї реальності до іншої, більш бажаної і необхідної. У кожному конкретному випадку плюралізм думок може бути тільки вихідним принципом, але ніяк не кінцевим підсумком обговорення тих чи інших питань. Завершення конструктивної суперечки завжди передбачає вироблення певного погляду, на основі якого і приймаються відповідні управлінські рішення на різних рівнях. Хоча й кажуть, що треба «сім разів відміряти і один раз відрізати», все ж не повинно бути затримки в переході від дискусій до дій. Не припустимо «копання» в деталях замість вироблення головних напрямів розвитку та просування по шляху реформ.

Демократію визначають водночас й як обіцянку, і виклик. Обіцянку вона є тому, що вільні люди, працюючи спільно, можуть самі керувати собою так, що це сприятиме досягненню ними своїх прагнень і цілей,

забезпеченню особистої свободи, матеріального добробуту та соціальної справедливості. Викликом демократія є тому, що успішне втілення в суспільне життя демократичних цінностей залежить винятково від громадян. Приймаючи на себе обов'язок самоврядування, громадяни намагаються всіляко підтримати демократичні цінності та інститути, поліпшити їхнє функціонування, зберегти здобуті права й свободи, панування закону для майбутніх поколінь [6]. Відтак, кожне нове покоління людей, у тому числі завдяки мобілізуючому впливу лідерів громадської думки, мусить засвоювати та виконувати завдання демократії, спираючись на її фундаментальні принципи і застосовуючи їх до нових суспільних умов.

Література:

1. Організаційні засади функціонування місцевого самоврядування в Україні: [Моногр.] / Ю. О. Куц, С. В. Болдирев, А. Є. Тамм; За заг. ред. доц. Ю. О. Куца. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2004. – 180 с.

2. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Укр.-канад. проект «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2004. – 668 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=20>

3. Боганчик Л. Відшукування ідентичності (деякі соціологічні та психологічні засади для громадського сектору) / Лариса Боганчик // Участь громадськості в політичних процесах: Корені трави – 3 / Упоряд.: Г. О. Усатенко, О. В. Боронь. – К.: Агенство «Україна», 2005. – 352 с. – С. 46-73.

4. Штомпка П. Социология. Анализ современного общества: Пер. с польск. С. М. Червонной. / П. Штомпка. – М.: Логос, 2005. – 664 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.hse.ru/data/2010/11/01/1223555931/Shtompka_p_sociologiya_analiz_sovremennogo_obshestva.pdf

5. Там само.

6. Основи демократії: Навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів / Авт. колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; За заг. ред. А. Колодій; М-во освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Укр.-канад. проект «Розбудова демократії», Ін-т вищої освіти. – Вид. 2-ге, стереотипне. – К.: Вид-во «Ай Бі», 2004. – 668 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://political-studies.com/?p=20>

Відомості про авторів:

Алимова Оксана Валерьевна, студент 2-го курсу, историко – филологический факультет, НИУ «БелГУ».

Белащенко Дмитрий Александрович, кандидат исторических наук, кафедра международных отношений, Нижегородский государственный университет им Н.И. Лобачевского.

Бесчасна Ірина Володимирівна, аспірантка 3-го року навчання, Факультет суспільних наук та міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Богославський Роман, студент 5-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Божко Олексій Олексійович, магістр історії, студент Київської духовної семінарії.

Болгов Николай Николаевич, доктор исторических наук, профессор, Белгородский государственный национальный исследовательский университет.

Болгова Анна Михайловна, кандидат педагогических наук, доцент, Белгородский государственный национальный исследовательский университет.

Борис Тетяни Петрівни, лаборант, здобувач кафедри документознавства і музейної справи, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки.

Васильєва Євгенія Олександрівна, студентка 2-го курсу, кафедра видавничої справи та редагування, Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.

Васильєва Людмила Ігорівна, студентка 3-го курсу, Інститут прокуратури та слідства, Національний університет «Одеська юридична академія».

Васильєва Людмила Анатоліївна, кандидат біологічних наук, кафедра зоології, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Вінграновська Наталія Андріївна, студентка 6-го курсу, факультет соціології та права, НТУУ «КПІ».

Воробйова Тетяна Леонідівна, аспірантка Донецького національного університету.

Ворсина Катерина, студентка 3-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Габібулаєва Дінара, студентка 3-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Гладенко Віктор Миколайович, здобувач кафедри політології, Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.

Горностаєв Сергій Ігорович, аспірант кафедри філософії та політології, НМетАУ.

Гримайлова Поліна, студентка 2-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Гросфельд Елена Владимировна, кандидат политических наук, старший преподаватель кафедры политических наук и международных отношений, Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского.

Грудинина Ольга Сергеевна, студентка 3-го курса, историко-филологический факультет, НИУ «БелГУ».

Далявська Тетяна Петрівна, здобувач Університету економіки та права «КРОК», асистент кафедри суспільних наук, Університет економіки та права «КРОК».

Денисенко Артем Сергійович, студент 4-го курсу, факультет політичних наук, Чорноморський державний університет імені Петра Могили.

Дорош Леся Олександрівна, кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

Дубовик Наталія Анатоліївна, кандидат політичних наук, доцент кафедри соціальних технологій, ДУТ.

Забродін Сергій Іванович, викладач кафедри цивільного та господарського права, Національний гірничий університет, м. Дніпропетровськ.

Закіров Марат Борисович, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри політології та правознавства, Луганській національний університет імені Тараса Шевченка.

Златина Марія Александровна, кандидат исторических наук, доцент кафедри русской истории, Российский государственный педагогический университет им. А.И. Герцена.

Зуляк Мар'яна Іванівна, аспірантка кафедри історії України, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Іщенко Ігор Васильович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Карасевич Анатолій Олександрович, кандидат філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та суспільствознавства, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Клокова Марія, студентка 4-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Клюй Анатолій Іванович, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Ковальчук Лада Станіславівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри дистанційного навчання, НАУ.

Кожанов Андрій Васильович, аспірант кафедри історії та етнографії України, Одеський національний політехнічний університет.

Кондратенко Олег Юрійович, кандидат історичних наук, доцент, Національний авіаційний університет.

Костельнюк Марина Михайлівна, старший викладач кафедри філософії, Чорноморський державний університет імені П. Могили.

Кошелев Артем Олександрович, студент 4-го курсу, історичний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Кравченко Володимир Юрійович, аспірант, Факультет суспільних наук і

міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Кравчук Ольга Юріївна, викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет кораблебудування ім. адм. Макарова, аспірант Чорноморського державного університету ім.П.Могили.

Крупеня Ірина Миколаївна, магістр зовнішньої політики, Дипломатична академія України при МЗС України, начальник відділу зовнішньоекономічних зв'язків ТОВ «Вулвер».

Кулик Василь Григорович, кафедра філософії та політології, КДПУ ім. В. Винниченка.

Левчук Юлія, студентка 5-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Лисак Тетяна Костянтинівна, викладач-методист, Відокремлений структурний підрозділ Національного авіаційного університету Слов'янський коледж Національного авіаційного університету.

Лисенко Людмила Григорівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільствознавства, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Ляшенко Денис Артемович, здобувач кафедри Дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС України, Робочий апарат Укрбюро Інтерполу МВС України.

Макар Віталій Юрійович, кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Макар Юрій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Манякин Леонид Владимирович, исполнительный директор переводческого бюро «ALL RIGHT» (Астана, Казахстан), аспірант ЦИЦАК ИВ РАН.

Микитчук Наталя Миколаївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Мороз Єгор, студент 5-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Негода Олена Олександрівна, кандидат історичних наук, Донецька загальноосвітня школа I –III ступенів №93 ім. Н.П.Жердева.

Павловський Андрій Броніславович, викладач кафедри дипломатичної та консульської служби, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України.

Придибайло Ольга Михайлівна, аспірант кафедри історії та археології слов'янських народів, м. Київ

Рева Тетяна Сергіївна, кандидат політичних наук, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв.

Рубан Валентина Сергіївна, аспірантка 3 року навчання, Харківська державна академія культури.

Руда Леся Андріївна, здобувач Чернівецького національного університету

імені ЮріяФедьковича.

Русанова Марина Ігорівна, кандидат історичних наук, кафедра політології та правознавств, ЛНУ ім. Тараса Шевченка.

Сергеев Вячеслав Сергійович, доктор політичних наук, професор кафедри політології, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Славина Ольга, аспірантка, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Ставченко Сергій Вікторович, кандидат філософських наук, доцент кафедри політології, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Стояновская Ирина Борисовна, кандидат педагогических наук, доцент, ЕГУ ім. І.А. Бунина

Тарасенко Лідія Борисівна, кандидат історичних наук, Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.

Тодоров Ігор Ярославович, доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики, Донецький національний університет.

Хитрик Богдан Вікторович, студент 4-го курсу, Філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Хитрик Ксенія Вікторівна, магістр 2-го курсу, Філософський факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Худик Ганна, студентка 4-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Цвяткова Тетяна Іванівна, студент бакалавр, Запорізький національний університет.

Церр Поліна, студентка 3-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Циватый Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, перший проректор.

Челов'ян Наталія Михайлівна, викладач, Відокремлений структурний підрозділ Національного авіаційного університету Слов'янський коледж Національного авіаційного університету

Чернишов Дмитро, студент 3-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Шаркань Яна, студентка 4-го курсу, Факультет суспільних наук і міжнародних відносин, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Яковлев Юрій Олегович, аспірант кафедри історії України, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, м.Івано-Франківськ.

Ямельницький Олег Ярославович, аспірант кафедри політології та міжнародних відносин, Національний університет «Львівська політехніка».

Яшна Наталія Олександрівна, аспірантка, Дніпропетровський національний університет ім. О.Гончара.

Наукове видання

«Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук»

Матеріали III Всеукраїнської наукової конференції з
міжнародною участю

ЧАСТИНА IV

Українською та російською мовами

Редактор Пащенко В.І.

Підписано до друку 15.12.2013 Формат 60x84/16. Папір
друкарський.

Друк різнографічний. Гарнітура Times New Romans.

Ум друк арк. 9,8. Обл. – вид. арк. 14,45.

Тираж 300 прим. Зам. №

Видавництво «Інновація»

49006, м. Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70

Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру

ДК № 1761 від 22.04.2004 р.

т/ф 36-02-81

e-mail: innovaciya@list.ru